

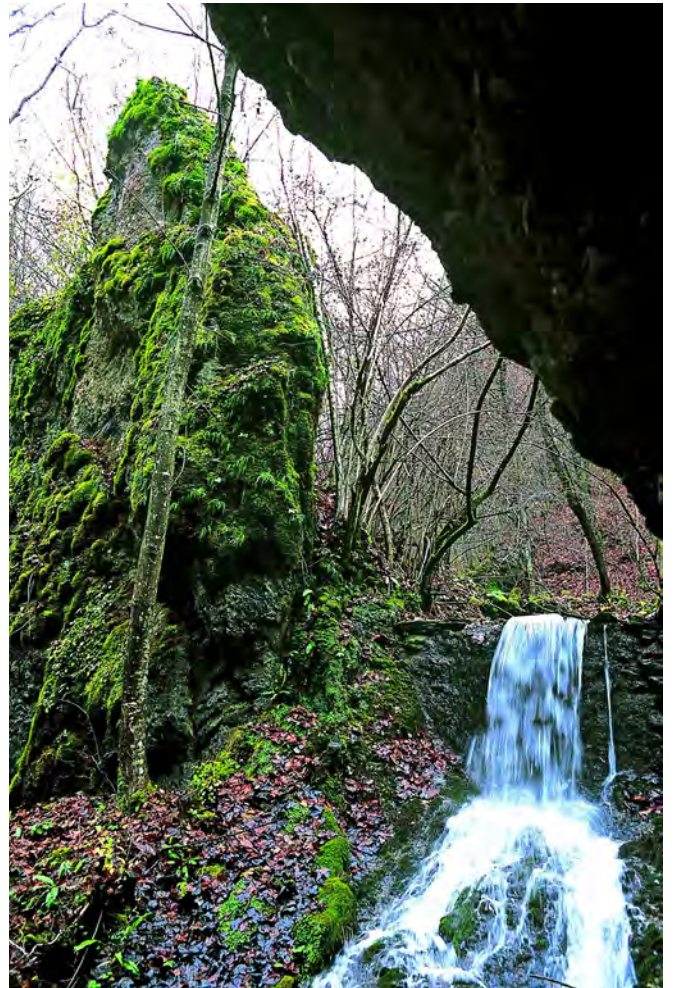
Зелені Карпати

1-4 2018

MAGAZINE ZELENİ KARPATY

ПРО ЕКОЛОГІЧНУ КУЛЬТУРУ

6 грудня 1993 року Державний комітет України у справах видавництва, поліграфії та книгорозповсюдження здійснив державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації (Свідоцтво: серія КВ, № 239) – всеукраїнського екологічного науково-популярного журналу «Зелені Карпати», який засновано Карпатським біосферним заповідником та Міністерством охорони навколишнього середовища України.

За 25 років своєї діяльності, згідно з визначеними програмними цілями, принципами та тематичними напрямками, журнал «Зелені Карпати» зробив чимало для поширення екологічних знань, формування екологічної культури населення, висвітлення проблем охорони, використання природних ресурсів та ведення заповідної справи в Карпатському регіоні.

На його сторінках, насамперед, забезпечувалось виконання вимог статті 50 Конституції України про гарантоване право вільного доступу до інформації про стан довкілля.

Часопис згуртував науковців, спеціалістів природоохоронної справи, журналістів, літераторів і мистців, – всіх любителів природи, вносить спільний досильний вклад у справу охорони та збереження європейської перлини – зелених Карпат.

Але визначальним мотто наших виступів було і залишається: без екологічних знань та високої екологічної культури співвітчизників, бережливого ставлення до рослин і тварин, річок і потічків, Землі-годувальниці загалом, зупинити сповзання людства у пірву небуття – неможливо.

2018, № 1-4 (56-59)

*Заснований 1993 року.
Виходить раз на квартал.*

**«ЗЕЛЕНІ КАРПАТИ»
MAGAZINE ZELENİ KARPATY**

*Founded in 1993.
Published once a quarter.*

ГОЛОВНИЙ РЕДАКТОР ГАМОР Ф.Д.
РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ: Броджі Маріо (Швейцарія), Вінніцкі Томаш (Польща), Волощук Іван (Словаччина), Довганич Я.О., Зиман С.М. (науковий редактор), Ібіш П'єр (Німеччина), Іваненко І.Б., Канцурак В.В., Коржик В.П., Кухта В.В. (перший заступник головного редактора), Кравців В.С., Парпан В.І., Покин'єрєда В.Ф., Рибак М.П., Стойко С.М.

CHIEF EDITOR: HAMOR F. D.
EDITORIAL BOARD: Brodgy Mario (Switzerland), Vinnitski Tomash (Poland), Voloschuk Ivan (Slovakia), Dovhanych Y.O., Ziman S.M. (scientific editor), Ibisch Pierre (Germany), Ivanenko I.B., Kantsurak V.V., Korzhyk V.P., Kukhta V.V. (the first deputy of the chief editor), Kravtsiv V.S., Parpan V.I., Pokynchereda V.F., Rybak M.P., Stoiko S.M.

ВСЕУКРАЇНСЬКИЙ ЕКОЛОГІЧНИЙ НАУКОВО-ПОПУЛЯРНИЙ ЖУРНАЛ ALL-UKRAINIAN ECOLOGICAL SCIENTIFIC-POPULAR MAGAZINE

Засновники: Карпатський біосферний заповідник і Міністерство екології та природних ресурсів України.

Founders: Carpathian Biosphere Reserve and the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine.

Видавець: Карпатський біосферний заповідник.

Publisher: the Carpathian Biosphere Reserve.

*Рєєстраційне свідоцтво Державного комітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України: Серія КВ, № 239.
Registry certificate of the State Committee of the Informative Policy and Radio and Television Broadcasting of Ukraine: KV, № 239.*

Адреса редакції: 90600, Україна, Закарпатська обл., м. Рахів, вул. Красне Плесо, 77

Тел. у Рахові – (03132) 2-21-93, в Ужгороді – (03122) 2-05-16

Електронна версія журналу «Зелені Карпати» розміщена на веб-сайті Карпатського біосферного заповідника
<http://cbr.nature.org.ua>

Address of the Editorial Office: 90600, Ukraine, Transcarpathian region, town of Rakhiv, Krasne Pleso street, 77

Telephone number in Rakhiv: (03132) 22193, in Uzhhorod – (03122) 20516

E-mail: zeleni_karpaty@ukr.net

Online version of the Zeleni Karpaty Magazine is available on the website of the Carpathian Biosphere Reserve
<http://cbr.nature.org.ua>

Федір ГАМОР,
доктор біологічних наук, професор, заступник директора
Карпатського біосферного заповідника,
м. Рахів

ЕКОЛОГІЧНОМУ ЗАКОНОДАВСТВУ – ЄВРОПЕЙСЬКІ СТАНДАРТИ

**ПРО ДЕЯКІ АСПЕКТИ ЗБЕРЕЖЕННЯ ПРИРОДНИХ ЦІННОСТЕЙ
ТА ЗАПРОВАДЖЕННЯ ДІЙОВИХ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ МЕХАНІЗМІВ
ДЛЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ В КАРПАТСЬКОМУ РЕГІОНІ**

Виповнюється двадцять років, як на міжнародній науково-практичній конференції «Карпатський регіон і проблеми сталого розвитку», з нагоди 30-річчя створення Карпатського заповідника (м. Рахів, 1998), в її резолюції нами записано: «З метою створення міжнародного правового поля в галузі збереження природи та соціально-економічного розвитку країн Карпатського регіону урядам цих країн розробити і прийняти Карпатську конвенцію сталого розвитку».

А завдяки зусиллям Уряду України, із реалізації цієї ідеї, Польща, Румунія, Сербія і Чорногорія, Словаччина, Угорщина, Україна та Чехія, на 5-ій Пан'європейській конференції Міністрів охорони навколишнього середовища «Довкілля для Європи» (2003 р.) у Києві, підписали Рамкову конвенцію про охорону та сталий розвиток Карпат.

Її, а також Протоколи до неї «Про збереження та стале використання біологічного та ландшафтного різноманіття» (2009 р.), «Про стале управління лісами» (2012 р.) та «Про сталий туризм» (2017 р.) ратифіковано Законами України, які нині, на жаль, практично не виконуються.

У Карпатах нарощуються масові суцільні вирубки лісів, стримується розширення природоохоронних територій, із порушенням екологічних норм здійснюється безсистемна рекреаційна забудова унікальних природних екосистем у високогір'ї Карпат тощо.

У цьому контексті в громадськості викликає особливе занепокоєння, до прикладу, ситуація на Драгобраті та перспективи масштабного спорудження курорту «Свидовець».

Важливий внесок у розв'язання цих проблем належить нараді, яка пройшла

29 вересня 2017 року в м. Івано-Франківську під головуванням Президента України Петра Порошенка. На ній критично розглянуто та прийнято важливі рішення щодо реформування лісового господарства, вдосконалення державної екологічної політики та розвитку природно-заповідного фонду України.

За результатами наради прийнято Указ Президента України від 21 листопада 2017 року № 281/2017 «Про додаткові заходи щодо розвитку лісового господарства, раціонального природо-користування та збереження природно-заповідного фонду», у якому, за нашою пропозицією, доручено Кабінету Міністрів України забезпечити реалізацію положень Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат та Протоколів до неї.

Запровадження в життя вимог цих законів дасть можливість вирішити в Карпатах багато екологічних та соціально-економічних проблем.

Ідеться насамперед про зменшення суцільних вирубок лісів у горах, недопущення передачі лісів у концесію, масштабного будівництва на гірських річках гідроелектростанцій та освоєння родовищ поліметалевих руд в зоні розташування природоохоронних територій та туристично-рекреаційних центрів, зокрема в межах Рахівського району Закарпатської області тощо.

Для реалізації цих завдань нами, за сприяння народного депутата Михайла Довбенка, запропоновано включити до законопроекту «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення державних гарантій для гірських та високогірних населених пунктів» (реєстр. № 7038 від 23.08.2017 р.) комплексу дійових еколого-економічних механізмів для забезпечення сталого роз-

витку гірських населених пунктів та збереження природних екосистем у зоні їх розташування.

Так, до статті, яка визначає принципи державної гірської політики, законопроекту «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення державних гарантій для гірських та високогірних населених пунктів» пропонується записати, що «Метою державної гірської політики є створення умов для сталого розвитку гірських населених пунктів, шляхом запровадження податкових, митних й інших пільг, створення сприятливого інвестиційного клімату для реалізації економічних та соціальних програм, забезпечення збереження екологічно вразливих гірських екосистем».

А до основних принципів державної гірської політики мають належати питання «збереження природно-заповідного фонду, переорієнтації гірської економіки на екологічно безпечні методи господарювання та відновлення порушених гірських екосистем, дотримання вимог природоохоронного законодавства».

Важливим є також, щоби проблеми відродження етнічної самосвідомості, збереження духовної і матеріальної культури гірського населення, сприяння розвитку його етнічної, культурної, мовної та релігійної самобутності вирішувались також «шляхом впровадження відповідних економічних механізмів».

Серед передбачених у законопроекті пріоритетів державної підтримки розвитку гірських населених пунктів має бути розвиток і розбудова туристично-рекреаційної інфраструктури та пріоритетність фінансування установ природно-заповідного фонду, розвиток

екологічно не шкідливих виробництв, глибока переробка деревини та дикоростучих плодів, ягід та грибів, заборона суцільних вирубок лісів у горах та запровадження екологічно безпечних технологій у лісозаготівлях, недопущення розвитку гірничо-добувної промисловості в зоні розташування природоохоронних та рекреаційно-курортних територій тощо.

До актуальних екологічних проблем, які останнім часом привертають все більшу увагу громадськості, належить організація роботи із збереження та сталого використання природоохоронних територій, приведення екологічного законодавства до європейських стандартів.

І це не випадково, адже заповідна справа зараз переживає чималі труднощі, які створюють загрози не тільки для погіршення стану збереження унікальних природних цінностей, але й для знищення багатьох природних екосистем та рідкісних видів рослин і тварин.

Відсоток природоохоронних територій в Україні є утричі меншим, ніж у середньому в європейських країнах. І це в той же час, коли площі сміттєзвалищ є більшими, ніж території природно-заповідного фонду.

Незважаючи на це, в Карпатському регіоні зірвано виконання вимог Закону України «Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону», відповідно до якого (ще до 2005 року) рівень заповідності, як у більшості гірських регіонах світу, тут мав бути доведений до 20 відсотків.

У зв'язку із цим необхідно, як це передбачається Законом України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2020 року» та відповідною Державною стратегією регіонального розвитку, забезпечити розширення природоохоронних територій до середнього рівня європейських країн.

По-друге, в найкоротші терміни слід розробити та прийняти Державну програму розвитку природно-заповідної справи в Україні, передбачивши в ній необхідне фінансування та матеріально-технічне забезпечення заповідників та національних природних парків в Україні.

По-третє, потребують невідкладного врегулювання питання вилучення та надання в користування установам природно-заповідного фонду земельних ділянок, визначення правового статусу територій, які передаються біосферним заповідникам та національним природним паркам без вилучення у землекористувачів, проблеми спрощення процедури надання лімітів та дозволів на використання природних ресурсів у межах природоохоронних територій для потреб місцевого населення, вдосконалення системи державного управління установами природно-заповідного фонду та державного контролю за їх діяльністю тощо.

По-четверте, необхідно, не зволікаючи, вирішити питання підвищення рівня оплати праці працівників установ природно-заповідного фонду, які, охороняючи унікальні природні та культурні цінності світового значення, отримують чи не найменшу в бюджетній сфері України заробітну плату.

Потрібно вжити додаткових заходів щодо імплементації європейських стандартів, головним чином директив Євросоюзу про захист диких птахів (№ 2009/147/ЄС) (Пташина директива) та про збереження природного середовища існування дикої флори і фауни (№ 92/43/ЄС) (Оселищна директива), які є головними природоохоронними нормативно-правовими актами в країнах Євросоюзу.

У цьому контексті необхідно ухвалити розроблений та презентований

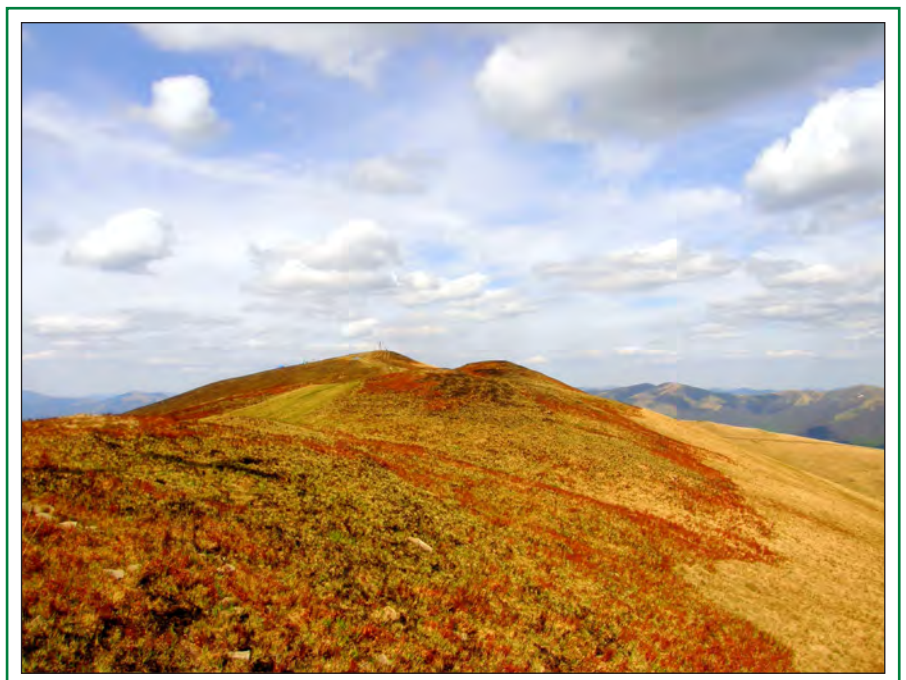
Мінприроди України законопроект «Про території Смарагдової мережі».

На розв'язання цих проблем спрямовано також розроблений нещодавно народним депутатом України Павлом Дзюбликом, спільно з автором цих рядків та іншими фахівцями, проект Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» та інших законодавчих актів України із питань охорони природно-заповідного фонду України» (реєстр. № 7510 від 19.01.2018 р.).

У цьому законопроекті окремо передбачається внесення змін і до розділу Закону України «Про природно-заповідний фонд України», який визначає економічне забезпечення організації і функціонування природно-заповідного фонду.

Так, пропонується до статті 44, яка визначає економічні засоби забезпечення організації та функціонування природно-заповідного фонду, включити частину, яка передбачає створення у зоні розташування територій та об'єктів природно-заповідного фонду загальнодержавного та міжнародного значення привабливого інвестиційного клімату та запровадження екологічно безпечних методів господарювання, в тому числі на засадах державно-приватного партнерства.

Крім того, відповідно до статті 46, в якій визначаються механізми фінансування заходів, пов'язаних із функціонуванням територій та об'єктів природно-заповідного фонду, деталізуються

Рахів – столиця закарпатських гуцулів

питання оплати праці та фінансування проведення спеціальних заходів, спрямованих на запобігання знищенню та пошкодженню природних комплексів природно-заповідного фонду, особливо збереження природних об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

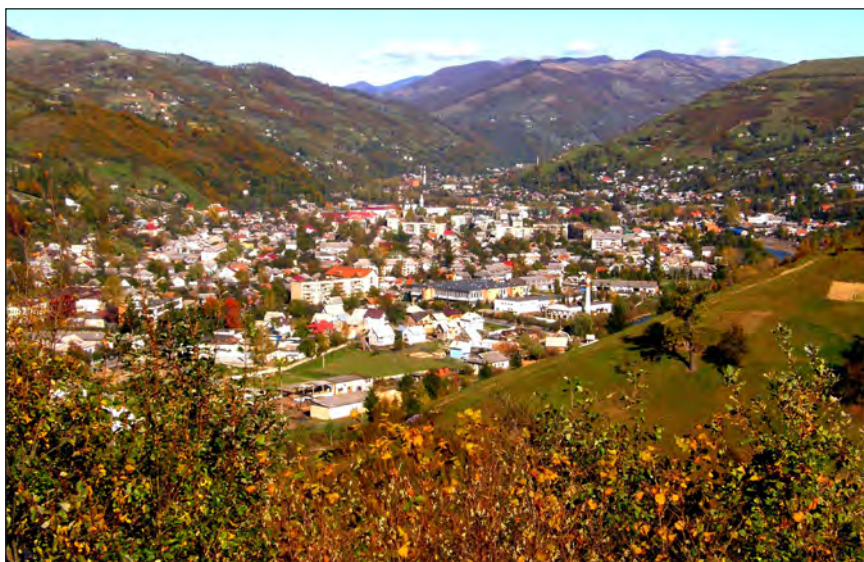
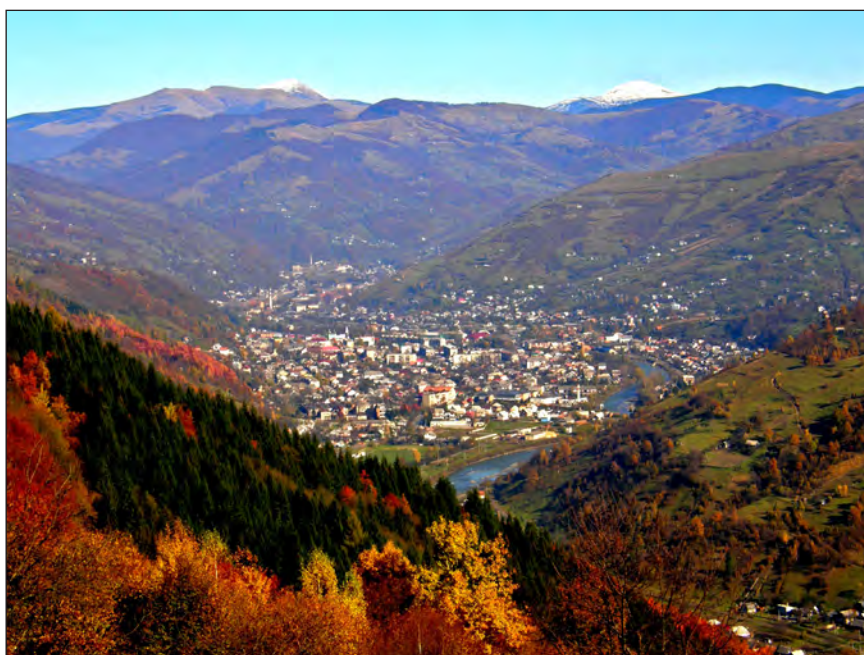
На ці цілі, а також для реалізації проектів зі сталого розвитку прилеглих до них регіонів, пропонується спрямувати, у пріоритетному порядку, кошти Державного фонду регіонального розвитку та міжнародної фінансової допомоги.

Окремою частиною до цієї статті, запропоновано записати, що «Оплата праці працівників природоохоронних установ повинна забезпечувати достатні матеріальні умови для належного виконання службових обов'язків, сприяти укомплектуванню природоохоронних установ компетентними і досвідченими кадрами, стимулювати їх сумлінну та ініціативну працю.

Заробітна плата осіб природоохоронних установ складається з посадових окладів, премій, надбавок за вислугу років, за роботу в польових умовах, за виконання роботи вахтовим методом, інших надбавок та доплат, коштів на придбання форменого та спеціального одягу, розмір та порядок яких визначається Кабінетом Міністрів України».

На завершення нагадаємо, що відповідно до Конвенції про охорону біологічного різноманіття, Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, програмних документів ЮНЕСКО, природоохоронні території, і особливо біосферні заповідники, покликані виконувати роль модельних територій для збереження біорізноманіття та сталого розвитку, де мають відпрацьовуватися найбільш прийнятні варіанти, з урахуванням регіональних особливостей, збереження та раціонального використання природних екосистем.

В умовах загострення екологічної кризи (про яку ще раз особливо проголошено на саміті зі сталого розвитку, що відбувся у рамках 70-ї сесії Генасамблеї ООН в Нью-Йорку 25-27 вересня 2015 р. та на Паризькій конференції з питань клімату) – в цивілізації іншого шляху, ніж досягти гармонії між людиною і природою, просто не існує.

*Федір ГАМОР,
доктор біологічних наук, професор,
заступник директора Карпатського біосферного заповідника,
член Національної комісії України з питань ЮНЕСКО*

ДЕЯКІ ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ СТВОРЕННЯ ТА РОЗВИТКУ КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА

Карпатський заповідник утворений Постановою Ради Міністрів Української РСР від 12 листопада 1968 року № 568 «Про організацію нових державних заповідників в Українській РСР» на території Івано-Франківської та Закарпатської областей – як перший серед заповідників та національних природних парків в Українських Карпатах. А в 1993 році на його базі, а також із залученням територій державного ландшафтного заказника «Стужиця» та земель інших землекористувачів, Указом Президента України «Про біосферні заповідники в Україні» затверджено Карпатський біосферний заповідник (КБЗ).

КБЗ є одним з найбільших наукових та еколого-освітніх центрів Карпатського регіону, служить природною лабораторією для багатьох вітчизняних та зарубіжних науково-дослідних установ.

За 50 років своєї діяльності став міжнародно визнаною природоохоронною, науково-дослідною установою, вніс вагомий внесок у збереження природних екосистем та сталого розвитку Карпат, створення екологічної мережі та розвитку природно-заповідної справи в Україні.

За оцінкою міжнародних експертів, КБЗ є еталоном європейських лісових екосистем та природоохоронної справи.

Історія створення та становлення Карпатського заповідника бере початок від перших резерватів, які організовувались ще за часів Австро-Угорської імперії.

У 1907 р. створюються резервати у Стужиці та на південних мегасхилах гори Піп-Іван Мармароський, а в 1912-1914 рр. лісова дирекція Угорщини взяла під охорону невеликі ділянки Чорногірських пралісів на південно-західних схилах Говерли, у верхів'ях потоку Білий.

Велику увагу збереженню природи Карпат приділяли вчені та уряди Чехословаччини і Польщі, на території яких після розпаду Габсбурзької монархії опинились землі Карпатського регіону [6, 9].

Так, відомий чехословацький лісівник професор А. Златнік разом з А. Гілітцером домагаються розширення Говерляньського резервату в Чорногорі, обґрунтовують створення резервату в букових пралісах у басейні р. Лужанка, які в майбутньому стали основою Карпатського заповідника.

Новий етап в роботі по збереженню унікальних Карпатських гірських екосистем розпочався після включення західно-українських земель до складу України. Вже в 1940 р. Рада народних комісарів УРСР приймає рішення про створення заповідників «Чорногора» і «Горгани» площею близько 100 тис. гектарів. Але Друга світова війна перешкодила реалізації цього рішення.

Тому після війни багато природодослідників (М.Г. Попов, Г.В. Козій, В.І. Комендар, В.Г. Коліщук, К.А. Малиновський, С.М. Стойко та інші) розгортають у Карпатах ґрунтовні дослідження, публікують серію монографій та наукових статей з обґрунтуванням необхідності охорони флори і фауни, заповідання найцінніших екосистем.

У 1955 р. Академія наук УРСР скеровує в Карпати спеціальну експедицію на чолі з академіком І.Г. Підоплічком, яка і виробила пропозиції щодо започаткування Карпатського заповідника із центральним масивом у Чорногорі та Угольсько-Широколужанським філіалом. Але реалізація цих рекомендацій стала можливою тільки після сформування у 1967 р. Державного Комітету УРСР по охороні природи, з подання якого Рада Міністрів УРСР 12 листопада 1968 р. приймає постанову про

створення перших в Україні чотирьох заповідників, зокрема Карпатського на території Івано-Франківської і Закарпатської областей.

Практична робота заповідника як наукової установи розпочинається лише в 1974 р., коли в м. Рахові Закарпатської області створюється його спеціальна адміністрація.

Для становлення заповідника на першому етапі його розвитку чимало зробило колишнє Міністерство лісової і деревообробної промисловості УРСР і особисто Міністр І.І. Грунянський, його перші керівники І.В. Вайнагій та Д.С. Саїк.

За короткий час на територіях, включених до складу заповідника, вирішуються складні питання запровадження заповідного режиму, закладаються підвалини науково-дослідної роботи, створюється необхідна матеріально-технічна база, вдосконалюється територіальна структура. В 1979 р. до нього приєднується Широколужанський масив, а в 1980 р. – «Долина нарцисів». Але в цьому ж році вилучено та передано до складу новоутвореного Карпатського природного парку масиви на північно-східних мегасхилах Чорногори, що знизило наукову цінність Карпатського заповідника як єдиної гірської екосистеми.

У перші два десятиріччя силами наукових співробітників заповідника та за активної участі фахівців колишнього Львівського відділення Інституту ботаніки АН УРСР (нині Інститут екології Карпат НАН України), Всесоюзного інституту лікарських рослин (м. Москва), Львівського і Ужгородського державних університетів, Львівського лісотехнічного інституту, Інституту географії АН СРСР (м. Москва) проводиться інвентаризація флори і фауни, налагоджується система моніторингу.

Свидовецьке та чорногірське високогір'я; зимова Говерла

За результатами досліджень щорічно випускаються чергові томи «Літопису природи», видаються монографії – «Флора і рослинність Карпатського заповідника» (1982), «Карпатський заповідник» (1982), «Флора Карпатського заповідника» (1986), «Фауна Карпатського заповідника» (1988), «Наедине с тишиной» (1986) та багато інших наукових та науково-популярних праць. Формується науковий гербарій, наукова бібліотека, фото- і слайдотеки тощо.

Але, на жаль, в середині 1980-их років у заповіднику виникають тенденції до порушення заповідного режиму і необґрунтованих лісозаготівель. Тому Державний комітет УРСР з охорони природи, за ініціативи професора В.І. Комендаря, вживає рішучих заходів щодо неухильного дотримання тут природоохоронного законодавства.

У 1990 р. реалізується новий проект розширення території заповідника. До його складу включається високогір'я Карпат, створюється унікальний Мармароський заповідний масив. Його площа майже подвоюється і досягає 19899 гектарів. Таким чином, нарешті стає повноцінним гірським заповідником і охоплює всі висотно-поверхні екосистеми Карпат – від передгір'я до субальпійської і альпійської зон [1].

У цей же час розгортається робота по перетворенню Карпатського заповідника в біосферний. У 1991 р. Кабінет Міністрів України погоджується з пропозицією Міністерства охорони навколишнього природного середовища України та виконкому Закарпатської обласної Ради народних депутатів про утворення на базі Карпатського державного заповідника та державного ландшафтного заказника «Стужиця» і прилеглих до них земель Карпатського біосферного заповідника. А в 1992 р. секретаріат ЮНЕСКО приймає рішення про включення Карпатського заповідника до Міжнародної мережі біосферних резерватів. Генеральний директор ЮНЕСКО Федеріко Майор Сарагоса видає заповіднику сертифікат, на підставі якого Указом Президента України від 26 листопада 1993 р. затверджується Карпатський біосферний заповідник площею 38930 гектарів.

Кінець 1980-х років стає початком становлення і розвитку Карпатського заповідника як природоохоронної та

науково-дослідної установи міжнародного значення. В заповіднику проводиться серія всесоюзних, всеукраїнських та міжнародних наукових і науково-практичних конференцій, на яких розробляється нова парадигма заповідної справи в Україні, а на конференції «Соціально-екологічні та економіко-правові аспекти розвитку заповідної справи в Україні» (Рахів, 1991) апробується проект Закону України «Про природно-заповідний фонд України», приймаються рекомендації щодо створення єдиної системи управління заповідними територіями, які стали основою для прийняття Постанови Верховної Ради України «Про впорядкування управління заповідниками і національними парками в Україні» (1993) тощо [2].

У цей же час у заповіднику створюються наукові лабораторії, які обладнуються необхідним устаткуванням, розширюється матеріально-технічна база, створюється перший в Україні Музей екології гір.

Адміністрація налагоджує тісні контакти з природоохоронними установами багатьох зарубіжних країн, ініціює, разом із Татранським національним парком Словаччини, створення Карпатської асоціації національних парків і заповідників, які об'єднали природоохоронні території України, Словаччини, Угорщини, Польщі та Румунії.

КБЗ отримує перший в Україні грант Глобального екологічного фонду у рамках проекту «Збережен-

ня біологічного різноманіття Карпат». Агенція США з міжнародного розвитку (USAID) розробляє проект розвитку екологічно зорієнтованого туризму та бізнесу в Карпатському регіоні.

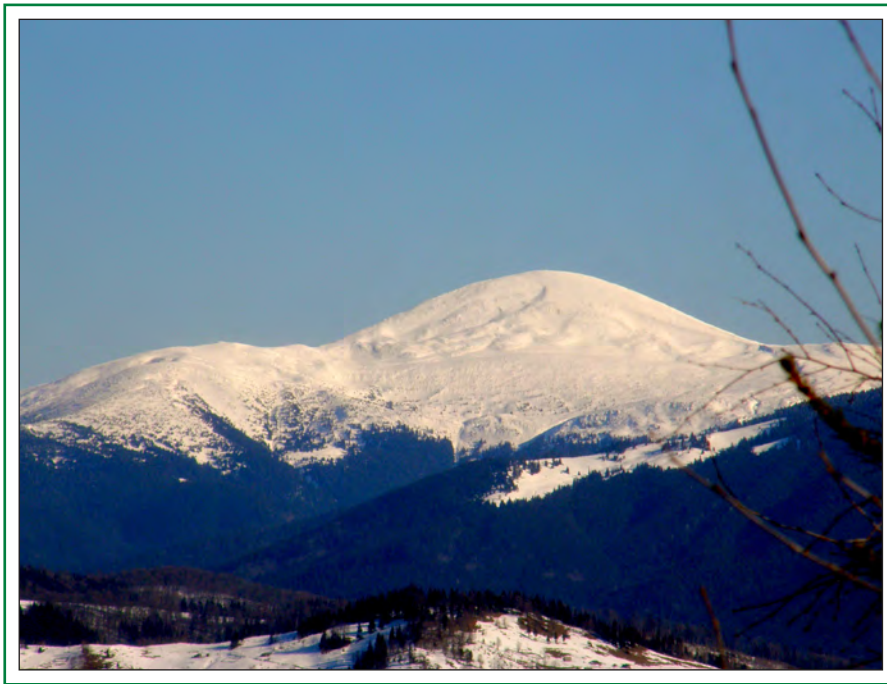
У 2003 році КБЗ ініціює включення букових пралісів Карпат до переліку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, у 2007 році Комітет Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО включає їх, разом із словацькими ділянками, до списку Всесвітньої спадщини.

Треба особливо наголосити, що з часу заснування КБЗ його територіальна структура неодноразово змінювалась. У 1968 році площа заповідника складала 12672 гектари. Згодом (1979 рік) йому підпорядкували Широколужанський ландшафтний заказник (5644 га) та «Долину нарцисів» (256,5 га), а в 1990 році заказник «Кузій» та високогір'я Карпат (Марамороський масив і гору Говерлу) площею 7140 га.

Указами Президента України в 1997 році КБЗ знову розширено на 24316 гектарів, в тому числі 12006 гектарів передано у постійне користування, а в 2010 році передано в постійне користування ще 7508,8 гектара.

У 1980 році на базі Говерлянського та Високогірного лісництва заповідника в Івано-Франківській області (5838 га) організовується Карпатський природний парк, а в 1999 році заказник «Стужиця» (2592 га) відходить до новоствореного Ужанського національного природного парку.

Таким чином, сьогодні площа КБЗ складає 58035,8 гектара, з яких 39485,8 гектара знаходиться у його постійному користуванні, інші землі площею 18550 га входять до складу території біосферного заповідника без вилучення у землекористувачів.

У такому складі, разом із транзитною зоною, площею 124,3 тис. гектара, яка об'єднує Марамороський, Черногірський, Свидовецький та Угольсько-Широколужанський масиви в Тячівському та Рахівському районах, Карпатський біосферний заповідник входить до Міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО [8].

Завдяки зазначеним вище територіальним змінам, масиви біосферного заповідника сьогодні представляють все біогеографічне різноманіття Українських Карпат, від передгір'я до субальпійської та альпійської зон.

Виступаючи правонаступником перших природоохоронних резерватів та родоначальником двох національних природних парків в Українських Карпатах, КБЗ є одним з найважливіших форпостів природоохоронної справи в Україні, відіграє виняткову роль у збереженні природних та культурних цінностей Карпатського регіону. В його межах охороняються найбільші у Європі ділянки букових пралісів, які в 2007 році у складі українсько-словацької номінації включені до переліку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО [5]. Праліси «Стужиці» і макросхилів Піп-Івана Марамороського зайняли своє гідне

місце серед об'єктів Світової спадщини, чим підтверджується далекоглядність ініціаторів їх створення ще на початку ХХ століття.

У Карпатському біосферному заповіднику знайшли надійний прихисток 1349 видів вищих судинних рослин, 66 видів ссавців, 193 види птахів та багато інших живих організмів. Великими життєздатними популяціями характеризуються бурий карпатський ведмідь, рись, дикий кіт, беркут (повсюдно зникаючі у Європі) та інші рідкісні види. Тут зустрічається, до прикладу, і понад 80 відсотків червонокнижних судинних рослин, що поширені в Українських Карпатах, та всі види названих рослин, котрі охороняються в цьому регіоні Бернською конвенцією та включені до Європейського червоного списку, значна частина асоціацій із Зеленої книги України тощо.

Чимала частка володінь біосферного заповідника розташована в межах закарпатської Гуцульщини, котра характеризується унікальною історією, фольклором і традиціями, збереження яких є також одним із найважливіших пріоритетів Української держави. Тому, в цьому контексті, багато уваги приділяється відновленню народних звичаїв та обрядів, популяризації, посередництвом засобів масової інформації, методів ощадливого природокористування.

Згідно з концепцією біосферних резерватів ЮНЕСКО, функціональне зонування території КБЗ (заповідна зона – 37,9%, буферна зона – 26,5%,

зона антропогенних ландшафтів – 33,8% та зона регульованого заповідного режиму – 1,8%) дозволяє найбільш повно поєднати інтереси охорони природи та збереження традиційного господарювання.

І це дуже важливо, адже в зоні діяльності біосферного заповідника розташовано 20 населених пунктів, де проживає близько 100 тис. чоловік, які в тій чи іншій мірі потребують використання природних ресурсів. Тому багаторічна співпраця територіальних громад та адміністрації біосферного заповідника спрямована на пошук шляхів гармонізації стосунків у збереженні біорізноманіття та забезпечення інтересів місцевого населення.

Сьогодні можна констатувати, що ті конфлікти, які виникали на початку створення заповідника, в значній мірі розв'язані. Колектив біосферного заповідника зробив і робить все можливе, щоб вимоги Севільської стратегії ЮНЕСКО до біосферних резерватів, як до модельних територій сталого розвитку, стали у нашому краї реальністю.

Докладається чимало зусиль не на словах, а на ділі, щоб досягти примирення людини з природою, щоб лозунг «Не треба чекати милостини від природи...» залишився у минулому.

Зважаючи на вищесказане, біосферний заповідник (як наукова установа) приділяє чималу увагу розробці рекомендацій щодо практичного впровадження в Карпатському регіоні ідей сталого розвитку.

Для цього, зокрема, організовано серію міжнародних науково-практичних конференцій («Карпатський регіон і проблеми сталого розвитку» (1998 р.); «Екологічні та соціально-економічні аспекти катастрофічних стихійних явищ у Карпатському регіоні (повені, селі, зсуви)» (1999 р.); «Гори і люди (у контексті сталого розвитку)» (2002 р.); «Природні ліси помірної зони Європи: цінності та використання» (2003 р.); «Екологічні та соціально-економічні аспекти збереження етнокультурної та історичної спадщини Карпат» (2005 р.); «Проблеми сталого природокористування в Карпатському регіоні (екологія, освіта, бізнес)» (2006 р.); «Екотуризм і сталий розвиток у Карпатах» (2007 р.); «Букові праліси та давні букові ліси Європи: проблеми збереження та сталого використання» (2013 р.), «Екологічні, соціально-економічні та історико-культурні аспекти розвитку прикордонних тери-

**Нарцис вузьколистий
на горі Піп-Іван Марамороський**

торій Мараморощини» (2016 р.), «Десятиріччя створення об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини»: історія, стан та проблеми впровадження інтегрованої системи менеджменту» (2017 р.) та інші. Дуже важливо, що на одній з цих конференцій, до речі, присвяченій 30-річчю Карпатського біосферного заповідника (1998 р.), – схвалено пропозиції щодо прийняття Карпатської конвенції, яка в Києві у 2003 році була підписана всіма країнами Карпатського регіону, і сьогодні працює як Рамкова конвенція про охорону і сталий розвиток Карпат.

Адміністрація біосферного заповідника стала ініціатором та учасником розробки першої в Україні Концепції сталого розвитку Закарпаття (2002 р.), Постанови Кабінету Міністрів України «Про заходи щодо державної підтримки реалізації Комплексної програми еколого-економічного та соціального розвитку гірської Рахівщини на період 1998-2005 рр.», законів України «Про природно-заповідний фонд України», «Про статус гірських населених пунктів в Україні», «Про мораторій на проведення суцільних рубок на гірських схилах в ялицево-букових лісах Карпатського регіону», Указу Президента України «Про впорядкування гори Говерла та встановлення

пам'ятного знака на її вершині», рішень Президента та Уряду України щодо благоустрою та сталого розвитку гірських населених пунктів, що розташовані в зоні букових пралісів як об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО [4], відкриття руху потягів за маршрутом Київ-Рахів тощо [3].

У цьому контексті чимале значення мають також реалізовані в біосферному заповіднику проекти «Збереження біорізноманіття Карпат» (за підтримки Світового банку (1993-1997 рр.), «Створення передумов для екологічно зорієнтованого сталого розвитку гірських населених пунктів Рахівського району Закарпатської області» (за підтримки Карпатського фонду та фонду «Відродження», 1997-2000 рр.), вивчення букових пралісів Карпат (за підтримки Швейцарської наукової фундації (SCOPES) та Швейцарського федерального інституту лісових, снігових та ландшафтних досліджень, 2000-2020 рр.), інвентаризації пралісів Закарпаття (за участі Голландського королівського товариства охорони природи, 2006-2007 рр.), «Природоохоронний менеджмент Карпатського біосферного заповідника і розв'язання сучасних викликів на Закарпатті (Україна) (1999-2011 рр.) (за підтримки Німецького фонду охорони природи (DBU) й Університету сталого розвитку (м. Еберсвальде, Німеччина) [7], ознакування Закарпатського туристичного шляху та лісівничих досліджень у Чорногірських монокультурах смереки (за учас-

ті українсько-швейцарського проекту FORZA, 2006-2008 рр.) та інші.

Не мають світового аналога і результати досліджень лісового факультету Університету сільського та лісового господарства із м. Брно (Чехія) та словацького професора Івана Волощука на пробних площах, закладених чеським професором Алоїсом Златніком на початку 30-х років минулого століття у пралісах Стужиці, Піп-Івана Марамороського і т.д.

Завдячуючи напруженій праці трудового колективу, Карпатський біосферний заповідник став визнаним у світі науковим та екологічним центром. Тут створено потужну природоохоронну, науково-дослідну, еколого-освітню та господарську інфраструктуру. КБЗ – природна лабораторія і навчальний полігон для багатьох вітчизняних і зарубіжних наукових установ та навчальних закладів, тому й здобуто чималий науковий результат. Так, випущено у світ 41 том «Літопису природи», 25 монографій, 18 томів матеріалів міжнародних науково-практичних конференцій та понад 970 наукових публікацій, підготовлено 15 дисертацій, десятки студентських дипломних та курсових робіт.

Багато зроблено для екологічної освіти та виховання, розвитку екотуризму та зміцнення матеріально-технічної бази. Споруджено й облаштовано Музей екології гір та історії природокористування в Українських Карпатах (м. Рахів), еколого-освітні та екотуристичні центри в Географічному центрі Європи та «Карпатська форель» (с. Ділове), «Букові праліси – об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО» (с. Мала Уголька), «Високогір'я Карпат» (сідловина під Говерлою) тощо.

З 1993 року видається всеукраїнський екологічний науково-популярний журнал «Зелені Карпати». Випускається також науковий журнал «Природа Карпат: науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України» (з 2016 року) та регіональна екологічна газета «Вісник Карпатського біосферного заповідника» (з 2006 року), які об'єднали інтелектуальний потенціал в галузі охорони природи та сталого розвитку не тільки Карпатського регіону.

Крім того, публікується велика кількість статей у центральних та місцевих засобах масової інформації, готуються спеціальні теле- і радіопередачі тощо.

Для потреб працівників біосферного заповідника здано в експлуатацію 15-квартирний житловий будинок, споруджено наукові та побутові корпуси, обладнано офіси, лабораторії; робочі місця забезпечено необхідним обладнанням. Організовано роботу одинадцяти природоохоронних, науково-дослідних відділень, чотирьох лабораторій, сейсмологічної станції, гербарію, бібліотеки, готелю, демонстраційних форелевого господарства та пасіки, автотранспортної, ремонтно-будівельної дільниці й інших підрозділів.

Для забезпечення охорони та виконання природоохоронних заходів збудовано та утримується 60 службових та господарських будівель 144,1 км доріг, 354,9 км гірських стежок, 170,9 км протипожежних розривів і т.д. У КБЗ створено близько 300 робочих місць. Щорічно надається на мільйони гривень різноманітних платних послуг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біорізноманіття Карпатського біосферного заповідника (Ред. Мовчан Я.І., Гамор Ф.Д., Шеляг-Сосонко Ю.Р. і ін.). – Київ: Інтереконцентр, 1997. – 711 с.
2. Гамор Ф. Модель для сталого розвитку // Зелені Карпати. – 2008, № 1-2. – С. 2-5.
3. Гамор Ф. «Карпатський експрес»: європейські мрії збуваються // Зелені Карпати. 2014, № 1-4. – С.12-19.
4. Гамор Ф. Виконувати... чи ігнорувати? Про заходи Президента та Уряду України щодо збереження об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» і забезпечення сталого розвитку й благоустрою гірських населених пунктів регіону їхнього розташування // Зелені Карпати. 2016, № 1-4. – С. 2-5.
5. Гамор Ф. Всесвітнє визнання букових пралісів Карпат: історія та менеджмент. – Ужгород: ФОП Сабов А.М., 2017. – 248 с.
6. Карпатський заповідник // С.М. Стойко, Д.С. Сайк, К.А. Татаринів та ін. – Ужгород: Карпати, 1982. – 128 с., табл., іл.
7. Природоохоронний менеджмент Карпатського біосферного заповідника і розв'язання сучасних викликів на Закарпатті (Україна) // Ред. П'єр Ібіш, Юліана Геєр, Ларс Шмідт і ін. – Shaker: Aachen, 2011. – 242 с.
8. Рибак М. У рамках Програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» // Зелені Карпати. 2017. № 1-4. – С. 5.
9. Стойко С., Копач В. Сторіччя створення пралісових резерватів в Українських Карпатах. – Львів: Ліга-Прес, 2013. – 60 с.

БЛОК ПОШТОВИХ МАРОК «КАРПАТСЬКИЙ БІОСФЕРНИЙ ЗАПОВІДНИК»

У рамках відзначення 50-річчя організації КБЗ, на замовлення його адміністрації, Укрпошта випустила у світ, у серії «Заповідники та природні парки України», поштовий блок із шести марок

Багатоколірний поштовий блок віддруковано на державному підприємстві із виготовлення цінних паперів «Поліграфічний комбінат» «Україна».

У виконанні художниці Наталії Кохаль на блоці та окремих марках зображено найцікавіші рідкісні та зникаючі види рослин і тварин біосферного заповідника: бук лісовий, нарцис вузьколистий, рододендрон миртолистий, жук-олень, бурий ведмідь та костогриз звичайний.

Тираж видання становить тридцять тисяч примірників.

Номинал марки – 7 гривень, а ціна блоку – 42 гривні.

Поштовий блок № 165 «Карпатський біосферний заповідник» із шести марок 30 листопада 2018 року вводиться в обіг та вважається дійсним для оплати послуг у всіх відділеннях поштового зв'язку.

Погашення марок спеціальними штемпелями «Перший день» відбулося у містах Кисві та Ужгороді.

Довідково:

Бук звичайний. Одне з найпоширеніших дерев у європейській флорі. Мас величезне господарське значення. Від нього походять назви: Буковина, Буковель, Бухенвальд, Буквар тощо. Букові праліси занесені до Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО.

Нарцис вузьколистий. Високогірний вид. Поширений в Альпах, на Балканах, у Південних Карпатах та

Середземномор'ї. Занесений до Червоної книги України. Охороняється на Закарпатті в знаменитій «Долині нарцисів», Свидовецькому та Мармароському масивах Карпатського біосферного заповідника.

Рододендрон миртолистий. Вічнозелений гарноквітучий чагарничок, поширений у горах Східної Європи і зокрема в Карпатах. Занесений до Червоної книги України. Народна назва – червона рута, від якої походять назви славної пісні Володимира Івасюка та однойменного фестивалю.

Жук-олень. Живе в листяних лісах і парках. Занесений до Червоної книги України. Личинки живуть у трухлявій деревині листяних порід, переважно дубів.

Бурий ведмідь. В Україні живе тільки в Карпатах. Занесений до Червоної книги України. На 70% рослинної тварина, хижацтво не є основним способом для нього в добуванні поживи.

Костогриз звичайний. Живе в листяних і змішаних лісах і парках. Живиться кісточками черешні, вишні, слив, насінням яблук, груш, бука. Пташенят вигодує комахами.

Для філателістів повідомляємо, що із поштовим блоком можна ознайомитись за посиланням: <https://ukrposhta.ua/poshtovij-blok-karpatskij-biosfernij-zapovidnik/>

Федір ГАМОР

МІЖНАРОДНИЙ ФОРУМ У РАХОВІ

З НАГОДИ 50-РІЧЧЯ ОРГАНІЗАЦІЇ КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА

22-25 жовтня 2018 р. у Рахові, з нагоди відзначення 50-річчя організації Карпатського біосферного заповідника, на міжнародній науково-практичній конференції, за участі науковців та природоохоронців з України, Німеччини, Швейцарії, Великобританії, Австрії, Словаччини та Угорщини, широко обговорено проблеми збереження гірських екосистем та сталого використання біологічних ресурсів Карпат.

«Любов до України неможлива без любові до природи». Саме з такими словами при відкритті міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми збереження гірських екосистем та сталого використання біологічних ресурсів Карпат» звернувся до її учасників голова Комітету з питань культури і духовності Верховної Ради України, народний депутат України Микола Княжицький.

– Справа, яку Ви робите, – наголосив народний депутат, – є важливою для українського народу, і тому ми із великим задоволенням співпрацюємо із заповідниками та національними парками, докладаємо чимало зусиль, щоби Карпатські проекти отримали підтримку від Євросоюзу, а заповідна справа сприяла розвитку туризму.

До учасників конференції із привітаннями та зі словами вдячності колективу Карпатського біосферного заповідника звернулись також народний депутат України Іван Рибак, директор Департаменту екологічної мережі та природно-заповідного фонду Мінприроди України Віктор Клід (оголосив вітання Міністерства екології та природних ресурсів України), голова Рахівської районної державної адміністрації Павло Басараба, голова Тячівської районної

Учасники науково-практичної конференції в залі засідань Рахівської районної ради; на першому плані (зліва направо) – професори Петер ГОБСОН (Великобританія) та П'єр ІБІШ (Німеччина)

ради Іван Фабрицій та перший заступник голови Тячівської районної державної адміністрації Михайло Полажинець, голова Асоціації природоохоронних територій України Микола Стеценко, директор Карпатського біосферного заповідника Микола Рибак й інші оратори.

У роботі конференції взяла участь понад 120 представників науково-дослідних та вищих навчальних закладів, природоохоронних установ, органів влади та громадськості з України, Німеччини, Швейцарії, Великобританії, Австрії, Словаччини та Угорщини.

На пленарних та секційних засіданнях заслухано близько двадцяти доповідей та повідомлень. А у івано-франківському видавництві НАІР випущено у світ збірник матеріалів конференції, в якому на 566 сторінках опубліковано 86 статей.

Широке коло питань щодо збереження гірських екосистем та сталого використання біологічних ресурсів в Карпатах, досліджень та моніторингу біотичного й абіотичного середовища, ролі Карпатського біосферного заповідника та інших установ природно-заповідного фонду у вивченні, збереженні природно-ресурсного потенціалу та впровадженні концепції сталого розвитку висвітлено у доповідях: директора Карпатського біосферного заповідника Миколи Рибак («Карпатський заповідник – кризь призму п'яти десятиріч»), професора німецького Університету сталого розвитку м. Еберсвальде П'єра Ібіша («Карпатський біосферний заповідник – рушійна сила транскордонного співробітництва у сфері охорони природи в Центрі Європи»), керівника підрозділу Швейцарського федерального інституту лісових, снігових та ландшафтних досліджень (WSL) із міста Бірменсдорф доктора Петера Бранга («Праліси Угольсько-Широколужанського масиву в умовах кліматичних змін – куди спрямований цей рух?»), наукових співробітників Карпатського біосферного заповідника Василя Покин'єри та Юрія Беркели («Основні підсумки міжнародної співпраці Карпатського біосферного заповідника») й Мирослава Кабала та Дмитра Сухарюка («Дослідження лісових екосистем Карпатського біосферного заповідника – історія, здобутки та перспективи»), словацького професора, доктора наук Івана Волощука («Історичні аспекти декларації Татранського національного парку (Словаччина) та його управління»), співробітниці Департаменту екологічної мережі та природно-заповідного фонду Мінприроди України Ганни Ковбаснюк («Аналіз ефективності Конвен-

До учасників науково-практичної конференції з привітаннями та словами вдячності колективу Карпатського біосферного заповідника звернулися директор Департаменту екологічної мережі та ПЗФ Мінприроди України Віктор КЛІД і директор установи заслужений природоохоронець України Микола РИБАК

ції про охорону Всесвітньої культурної і природної спадщини як міжнародного договору»), професора Великобританського коледжу університету Рітл Петера Гобсона («Сталі рішення в динамічних ландшафтах вимагають стратегій, що базуються на екосистемних підходах»), доктора сільськогосподарських наук із Українського науково-дослідного інституту гірського лісівництва імені П.С. Пастернака Юрія Шпарика («Сучасні проблеми гірських лісів Українських Карпат») тощо.

Про особливу роль Карпатського біосферного заповідника як рушія процесу номінації букових пралісів Карпат до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та створення Європейської мережі букових лісів наголошував у поданих на конференцію тезах німецький професор Ганнес Кнапп.

А Богдан Проць (Впровадзувальна організація українсько-німецького проекту «Підтримка природно-заповідних територій України»), аналізуючи ефективність менеджменту в Карпатському біосферному заповіднику, наголосив, що КБЗ входить до числа найкращих в Україні, має найвищий показник ефективності управління серед усіх установ природно-заповідного фонду України, адже цей показник, за оцінками експертів, зріс тут за період з 2007 по 2016 роки на 12 відсотків.

Під час конференції висловлювалось чимало й інших цікавих ідей та пропозицій, серед яких нам видається важливою думка Тимура Бедернічека (Національний ботанічний сад

ім. М.М. Гришка Національної академії наук України) із співавторами. Ними запропоновано, зокрема, створити в Карпатському біосферному заповіднику, на базі моніторингових ділянок, закладених чеськими професорами Мілошем Дейлом та Алоїсом Златніком, на схилах Піп-Івана Марамороського майже 90 років тому назад, дослідну станцію із вивчення впливу кліматичних змін на високогірні екосистеми в Карпатах, із наступним включенням її до міжнародного проекту GLORIA.

Виступаючи на конференції, доктор біологічних наук, професор, заступник директора Карпатського біосферного заповідника Федір Гамор детально зупинився на історичних аспектах створення та розвитку Карпатського біосферного заповідника, акцентував увагу на найважливіших підсумках його діяльності.

Насамперед наголошено, що історія створення та становлення Карпатського заповідника бере початок від перших резерватів, які організовувались ще за часів Австро-Угорської імперії.

Організація заповідника була не простою. Через недосконалість вітчизняного законодавства його адміністрації та іншим організаторам доводилось долати нерозуміння, а часом і опір окремих чиновників та частини дезінформованого місцевого населення.

Тому у цій ситуації важливу роль відігравали наукові авторитети чеського професора Алоїса Златніка, українських академіків І.Г. Підоплічка, К.М. Ситника та М.А. Голубця, професорів В.І. Комендаря та С.М. Стойка.

Неоціненною була й допомога окремих ентузіастів-одномумців із органів державної влади, територіальних громад та господарських структур.

Тому з великою вдячністю ми відзначили управлінців та господарських керівників, які відіграли значну роль у створенні та розвитку Карпатського біосферного заповідника, особливо в останні тридцять років, коли його площа зросла майже в чотири рази, і коли він домігся чи не найбільших успіхів у своїй діяльності.

Це насамперед керівники підрозділів Адміністрації Президента України В.І. Олещенко та В.М. Кладів, керівники Держкомприроди України В.Л. Філоненко та Б.К. Кубрак, Міністр лісової та деревообробної промисловості УРСР І.І. Грунянський, Міністри охорони довкілля України В.Я. Шевчук, Г.Г. Філіпчук та О.М. Семерак, заступники Міністрів та керівники підрозділів Держкомприроди та Мінприроди України М.П. Стеценко, В.П. Давидок, П.І. Гриник, В.В. Канцурак, І.Б. Іваненко та Г.В. Парчук.

Створення Карпатського біосферного заповідника у свій час активно підтримували керівники Закарпатської області (Г.Й. Бандровський, М.М. Мальованик, М.М. Кічковський, С.І. Устич та В.І. Балага).

А без підтримки М.О. Даскалюка, М.М. Беркели, В.С. Мондича, В.П. Закуреного та В.В. Пукмана із керівництва Рахівського та Хустського районів, І.І. Герца, І.П. Негрі, А.О. Поляновсько-

го, В.І. Мурги, М.Ю. Бігуна, І.І. Печера із природоохоронних та лісгосподарських органів Закарпаття, О.Г. Діккера, В.Ф. Ковтун та В.М. Приступи й В.Ф. Теличука – директорів Великобичківського, Рахівського, Ясінянського лісокомбінатів та лісгосподарських й лісомисливських господарств, Костилівської (М.М. Семенюк, О.В. Сметанюк), Квасівської (В.Ю. Дімич), Лугівської (В.М. Сас, М.В. Бочкор), Богданської (П.М. Грапенюк) сільських, Ясінянської селищної (В.Д. Дячук, Д.Ю. Поляк), Рахівської міської (І.С. Желізняк, Я.В. Думин, В.В. Медвідь) та інших місцевих рад – створення та розширення території біосферного заповідника було би просто неможливим.

Винятково важлива роль у становленні та розвитку біосферного заповідника належить трудовому колективу та великій плеяді його ветеранів, керівників, науковців та спеціалістів.

Таким чином, завдяки зусиллям багатьох поколінь науковців, урядовців, природоохоронців та багатьох любителів природи, Карпатський біосферний заповідник займає зараз, в межах Рахівського, Тячівського, Хустського та Виноградівського районів Закарпатської області, площу 58035 гектарів.

Разом із транзитною зоною, площею 124,3 тисяч гектарів, входить до Міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО та репрезентує в ній все ландшафтне й біологічне різноманіття Українських Карпат, від передгір'я до субальпійської та альпійської зон.

Його букові праліси формують, у складі 12 європейських країн, найбільшу частину транснаціонального об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси й давні ліси Карпат та інших регіонів Європи».

За 50 років своєї діяльності став міжнародно визнаною природоохоронною, науково-дослідною установою світового значення, вніс вагомий внесок у збереження природних екосистем та сталого розвитку Карпат. Тут створено потужну науково-господарську базу, розбудовано та облаштовано широкую мережу інформаційно-туристичної інфраструктури, видається всеукраїнський екологічний науково-популярний журнал «Зелені Карпати», періодичне видання «Природа Карпат: науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України», газета «Вісник Карпатського біосферного заповідника» тощо.

Єдиний в Україні, за природоохоронну діяльність, чотири рази нагороджений Радою Європи Європейським дипломом.

За оцінкою міжнародних експертів Карпатський біосферний заповідник є еталоном європейських лісових екосистем та природоохоронної справи.

Учасникам конференції презентовано також випущені у видавництві «Растр-7» (Львів, 2018), монографії Федора Гамора «Еталон європейських лісових екосистем та природоохоронної справи. Про деякі історичні аспекти створення та розвитку Карпатського біосферного заповідника з нагоди його 50-річчя» (за спонсорської допомоги Швейцарського федерального науково-дослідного інституту WSL, в рамках проекту «Співпраця у лісових дослідженнях України та Швейцарії», що фінансується Державним секретаріатом освіти, досліджень та інновацій SERI, Берн, Швейцарія) та «Україна-Румунія: мости народної дипломатії. Нотатки з нагоди 20-річчя участі Союзу українців Румунії та Карпатського біосферного заповідника в процесі розвитку українсько-румунської співпраці на Мараморощині» (видано за фінансової підтримки українсько-австрійського підприємства ТОВ «Фішер-Мукачево», генеральний директор В.А. Рябич), у яких читачі зможуть знайти чимало інформації про роль Карпатського біосферного заповідника у збереженні природи Карпат, реалізації проектів сталого розвитку та міжнародної співпраці.

Федір ГАМОР

Доктор біологічних наук, професор, заслужений природоохоронець України Федір ГАМОР репрезентує учасникам конференції книгу «Еталон європейських лісових екосистем та природоохоронної справи», видану з нагоди 50-ліття КБЗ; «Любов до України неможлива без любові до природи», – слова з уст народного депутата України Миколи КНЯЖИЦЬКОГО

Д-р Ганнес КНАПП,
професор, президент Європейської мережі букових лісів (EBFN),
заступник голови Фундації Міхаеля Зуккова,
м. Грайфсвальд, Німеччина

ЛЮДСТВО ЗДАТНЕ ЗЛІТАТИ НА МІСЯЦЬ, АЛЕ НЕ В ЗМОЗІ СТВОРИТИ ПРАЛІС...

ДЕСЯТЬ ТЕЗ: ВІД КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА – ДО ОБ'ЄКТА ВСЕСВІТНЬОЇ ПРИРОДНОЇ СПАДЩИНИ ТА ЄВРОПЕЙСЬКОЇ МЕРЕЖІ БУКОВИХ ЛІСІВ

1.

Локальні заходи щодо охорони залишків недоторканих (давніх лісів, пралісів) почалися ще в 19 столітті в декількох країнах Європи (наприклад, Швеція, Померанія, Мекленбург, Франція, Богемія, Австрія, Італія, Словенія тощо) і були ініційовані художниками та вченими, власниками лісів та лісівниками з поваги до значного віку дерев та високої цілісності лісів. Ранні приклади цього процесу – порятунок старовікового лісу на острові Вільм від вирубування (1810 р.), рішення про захист букових лісів (як «священних залів») в Мекленбурзі (1850 р.), ініціативи художників з Барбізона зберегти давні дерева в лісі Фонтенбло під Парижем (близько 1850 р.) та захист Ротвальда (1875 р.) як останнього залишку пралісу Альп в Австрії.

2.

Карпатський біосферний заповідник (Україна) є «колицкою» та рушійною силою процесу номінації об'єкта Всесвітньої спадщини «Букові праліси Карпат» та його двостадійного розширення до серійного транснаціонального об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи».

На міжнародній конференції «Природні ліси в помірній зоні Європи – цінності та використання», яка відбулася в м. Мукачеві (2003), організованій КБЗ та Швейцарським інститутом WSL, були обговорені питання охорони пралісів. У 2007 р. «Букові праліси

Карпат» включено як серійний транснаціональний об'єкт до Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО (утворений з чотирьох словацьких та шести українських складових частин).

3.

Карпатський біосферний заповідник (Україна) – це не тільки «колицка», а також і найбільша складова частина спільного об'єкта Всесвітньої природної спадщини. Складова частина, що знаходиться в Угольському масиві КБЗ, включає близько 12000 га компактно розташованих букових пралісів, що становить більше ніж 1/3 території першої номінації. У 2011 р. його було розширено за рахунок п'яти складових частин з Німеччини, які охоплюють в цілому 4391 га.

4.

Швейцарський інститут WSL підтримав КБЗ у проведенні наукових досліджень букових пралісів як важливої основи для обґрунтування видатної всесвітньої цінності номінаційного процесу для включення до Переліку об'єктів Всесвітньої спадщини.

5.

Урядові установи та експерти з Німеччини (наприклад, VMU, BfN) ініціювали та підтримали розвиток Європейської мережі букових лісів (EBFN) у співпраці з КБЗ та експертами з кількох країн. Під час проведення серії експертних семінарів-зустрічей на тему «Букові ліси – спільна природна спадщина

Європи (1-8)» на острові Вільм (2010, 2011, 2012 рр., Німеччина), в Соріанонель-Чиміно (2012 р., Італія), КБЗ, Рахів (2013 р., Україна) та Відень (2014 р., двічі у 2015 р., Австрія) були зібрані та обговорені дані для загальноєвропейського розширення номінації.

6.

Австрія завершила підготовку та подала до ЮНЕСКО номінаційне досяг про розширення об'єкта у 2016 році. Комітет Всесвітньої спадщини в липні 2017 року на 41-му засіданні в Кракові (Польща) прийняв рішення схвалити пропозицію про розширення номінації європейських букових пралісів. Об'єкт Спадщини «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи» сьогодні складається з 78 складових частин, розташованих у 12 країнах Європи (Албанія, Австрія, Бельгія, Болгарія, Хорватія, Німеччина, Італія, Румунія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Україна). Вони охоплюють в цілому 92 023 га, оточені буферною зоною площею 253 815 га. Цей європейський проект розпочався з КБЗ, проте він сприяє загальноєвропейській ідентифікації та інтеграції.

7.

Включення європейських букових лісів до Переліку об'єктів Всесвітньої спадщини покращує рівень обізнаності громадськості щодо цінності і значення пралісів та підтримує рух громадянського суспільства щодо захисту залишків старовікових лісів у Європі.

8.

Статус об'єкта Всесвітньої спадщини вимагає тісної співпраці держав-учасниць на рівні адміністрацій та експертів для збереження цілісності об'єкта Спадщини та збереження видатної всесвітньої цінності. Нагальною є необхідність створення Інтегрованої системи менеджменту (управління) майном, спільними та транснаціональними планами проведення досліджень та моніторингу, а також створення спільних міжнародних програм з нарощування потенціалу для обміну найкращими практиками.

9.

Європейська мережа букових лісів (EBFN) стане основою для співпраці, спільних досліджень та обміну знаннями та досвідом, відкритою для експертів з усіх територій старовікових букових лісів у Європі. З липня 2017 року вона зареєстрована як юридична асоціація (e.V.) у Німеччині. Загальна мета полягає в роботі над створенням функціональної мережі обміну для експертів / практиків спеціалі-

тів з європейських букових лісів з тих територій, які мають цінні старовікові букові ліси. Резолюції прийняті на о. Вільм у 2015 і 2017 роках дають рекомендації щодо політики управління та охорони букових лісів. Сьогодні тут представлено близько 200 експертів з 24 країн світу.

10.

Букові ліси можуть також стати важливим внеском у мережу сертифікованих територій дикої природи в Європі (Вілдернесу). Кожне втручання в праліс/старовіковий ліс перериває безперервність тисячоліть еволюції. Якщо недоторканий праліс буде вирубаній, то це означатиме його незворотне знищення. Він вже ніколи не буде «недоторканим». Всі залишки старовікових лісів є дуже цінними як джерела сировини для деревообробних підприємств. Вони повинні суворо охоронятися. Людство здатне злітати на Місяць, проте воно не в змозі створити праліс. Це ключове повідомлення, яке поширює Карпатський біосферний заповідник.

Федір ГАМОР,

*доктор біологічних наук,
професор, заслужений
природоохоронець України,
заступник директора
Карпатського
біосферного заповідника,
м. Рахів*

На виконання Указу Президента України від 21 листопада 2017 року «Про додаткові заходи щодо розвитку лісового господарства, раціонального природокористування та збереження об'єктів природно-заповідного фонду» Кабінет Міністрів України 21 листопада 2018 р. прийняв Розпорядження № 892-р про «Деякі питання збереження української частини природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи» та сталого розвитку прилеглих до нього територій».

Затверджений План заходів, який, за нашої ініціативи та безпосередньої участі, розроблено Міністерством екології та природних ресурсів України. Він включає два великі розділи.

Перший з них передбачає реалізацію комплексу заходів, спрямованих на збереження та охорону української частини природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи», а в другому прописуються найважливіші дії урядових структур та місцевих органів влади, які спрямовані на забезпечення сталого розвитку прилеглих до об'єкта Всесвітньої спадщини територій.

Урядовим Розпорядженням, у першу чергу, вимагається від Мінприроди, Міністерства освіти та науки й Держлісагентства забезпечити координацію роботи із збереження української частини природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи» (далі – об'єкт Всесвітньої спадщини), зокрема, шляхом участі у засіданнях Спільного комітету з управління об'єктом Всесвітньої спадщини, створенні і впровадженні Інтегрованої системи управління об'єктом Всесвітньої спадщини; забезпечення співпраці з установами інших країн Європи, що оберігають букові праліси та давні лі-

УРЯД УКРАЇНИ ЗАТВЕРДИВ НОВИЙ ПЛАН ЗАХОДІВ ЗІ ЗБЕРЕЖЕННЯ БУКОВИХ ПРАЛІСІВ

ЯК ОБ'ЄКТА ВСЕСВІТНЬОЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПРИЛЕГЛИХ ДО НЬОГО ТЕРИТОРІЙ

си, насамперед з румунськими та словацькими установами, розташованими вздовж українсько-румунського та українсько-словацького кордону; забезпечення провадження діяльності Національної керівної групи об'єкта Всесвітньої спадщини щодо виконання рішень, прийнятих на засіданнях Спільного комітету з управління об'єктом Всесвітньої спадщини.

По-друге, протягом 2018-2023 років мають бути створені умови для розвитку Карпатського біосферного заповідника, Ужанського національного природного парку, національних природних парків «Зачарований край», «Синевир» і «Подільські Товтри», природних заповідників «Горгани» і «Розточчя», ділянки яких увійшли до складу об'єкта Всесвітньої спадщини. Для цього необхідно:

- затвердити методичні рекомендації щодо управління ділянками об'єкта Всесвітньої спадщини та його буферною зоною, співпраці з місцевими органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування;
- забезпечити належний режим охорони об'єкта Всесвітньої спадщини та створити систему моніторингу його ділянок та буферної зони; проведення наукових досліджень біотичного та ландшафтного різноманіття об'єкта Всесвітньої спадщини;
- оснастити установи природно-заповідного фонду транспортними засобами, засобами зв'язку і спостереження, форменим одягом;
- облаштувати еколого-освітні, туристично-інформаційні центри, рекреаційно-туристичні пункти, музейні кімнати в зоні розташування ділянок об'єкта Всесвітньої спадщини, вжити заходів для будівництва музею природи з адміністративно-лабораторними приміщеннями в Ужанському національному природному парку;
- організувати та облаштувати екологічні стежки і туристичні маршрути

на всіх ділянках об'єкта Всесвітньої спадщини;

- встановити інформаційні та межові знаки в місцях масового відвідування, прилеглих до об'єкта Всесвітньої спадщини населених пунктах, поблизу основних доріг;
- опрацювати питання щодо можливості організації в Карпатському біосферному заповіднику Міжнародного навчально-дослідного центру збереження букових пралісів, еколого-освітньої роботи та сталого розвитку;
- забезпечити розроблення проєктів організації територій та ефективне управління ділянками об'єкта Всесвітньої спадщини.

По-третє, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська та Хмельницька облдержадміністрації, Мінприроди, Мінрегіон, Мінкультури, установи природно-заповідного фонду, протягом 2018-2023 років, мають забезпечити популяризацію об'єкта Всесвітньої спадщини шляхом:

- висвітлення питань, пов'язаних зі збереженням об'єкта Всесвітньої спадщини та його цінністю, в рамках відзначення днів добросусідства з використанням партнерських зв'язків у засобах масової інформації, на офіційних веб-сайтах Мінприроди, облдержадміністрацій, установ природно-заповідного фонду;
- використання і популяризації логотипів ЮНЕСКО, Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, об'єкта Всесвітньої спадщини, таких природно-заповідних установ, що входять до його складу, як Карпатський біосферний заповідник, Ужанський національний природний парк, національні природні парки «Зачарований край», «Синевир» і «Подільські Товтри», природні заповідники «Горгани» і «Розточчя»;
- видання буклетів, листівок та путівників, присвячених цінностям об'єкта Всесвітньої спадщини.

А для впровадження сталого розвитку прилеглих до об'єкта Всесвітньої спадщини територій Мінрегіон, Мінекономрозвитку, Мінінфраструктури, Державна фіскальна служба, Адміністрація Держприкордонслужби, Міністерство закордонних справ, Закарпатська, Івано-Франківська та Львівська облдержадміністрації в 2018–2023 роках мають забезпечити розвиток транскордонного співробітництва в Карпатському регіоні шляхом:

- підготовки та подання проєктних пропозицій щодо розвитку туризму, природоохоронної і рекреаційної інфраструктури у межах об'єкта Всесвітньої спадщини та прилеглих до нього територій в рамках виконання спільних операційних програм прикордонного співробітництва «Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна», «Румунія – Україна», «Польща – Україна – Білорусь», що фінансуються через Європейський інструмент сусідства ЄС на 2014–2020 роки, а також реалізації Стратегії виконання Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат;
  - продовження консультацій із Словацькою Стороною щодо можливості відкриття міжнародного пункту пропуску через державний кордон для автомобільного та пішохідного сполучення Забродь (Україна) – Уліч (Словацька Республіка);
  - проведення консультацій з Румунською Стороною щодо можливості будівництва (відновлення) мосту через р. Тиса та відкриття міжнародного пункту пропуску через державний кордон для автомобільного, залізничного та пішохідного сполучення Ділове (Україна) – Валя Вишеулуй (Румунія).
- Крім того, Мінінфраструктури, Укравтодору, Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській та Хмельницькій облдержадміністраціям доручається в 2019–2023 роках забезпечити проведення ремонту і утримання інфраструктури доріг, що ведуть до ді-

Зміна поколінь

лянок об'єкта Всесвітньої спадщини на території Карпатського біосферного заповідника, Ужанського національного природного парку, національних природних парків «Зачарований край», «Синевир» і «Подільські Товтри», природних заповідників «Горгани» і «Розточчя», а також опрацювати питання щодо включення до переліку автомобільних доріг загального користування державного значення автомобільні дороги місцевого значення в Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській та Хмельницькій областях, що ведуть до ділянок об'єкта Всесвітньої спадщини.

Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська та Хмельницька облдержадміністрації за участю органів місцевого самоврядування, Мінрегіон, Мінприроди, Держводагентство в 2019–2023 роках мають забезпечити:

- переоснащення систем опалення будинків комунальної власності, реконструкції очисних споруд та водозаборів, будівництва каналізаційних мереж, мереж централізованого і нецентралізованого питного водопостачання, збирання та видалення побутових відходів на прилеглих до об'єкта Всесвітньої спадщини територіях, заохочення населення до переходу на альтернативні джерела енергозабезпечення (теплові насоси, сонячні батареї, електроопалення, вітроенергетичні установки);

- розвиток та впровадження інструментів державно-приватного партнерства щодо сталого розвитку приле-

глих до об'єкта Всесвітньої спадщини територій.

І нарешті, Мінрегіон, Мінагрополітики, Держлісагентство, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська та Хмельницька облдержадміністрації в 2019–2020 роках мають забезпечити створення на прилеглих до об'єкта Всесвітньої спадщини територіях додаткових робочих місць, зокрема опрацювати питання щодо залучення інвестицій для утворення підприємств, що здійснюють глибоку переробку деревини, переробку дикорослих плодів, ягід, грибів та інших природних ресурсів.

Говорячи про всі ці речі, буде незайвим нагадати, що це Розпорядження Кабміну є уже четвертим за рахунком актом та дорученням, які приймалися Президентом та Урядом України для збереження букових пралісів Карпат як об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Незважаючи на наші прохання та виступи на різних нарадах в Мінприроді України, Закарпатській обласній держадміністрації, засіданнях Національної комісії України у справах ЮНЕСКО, «круглих столах», семінарах, конференціях та й у засобах масової інформації (детальніше за посиланнями: <http://cbr.nature.org.ua/doc/BFC.pdf> – ст. 126-130; 165-184 та 224-240), виконувались вони лише частково. Тому є великі побоювання, що і зараз ці рішення Уряду України можуть не виконуватись у повному обсязі.

У цьому контексті важливими є роз'яснення з цього приводу Мінфіну та Мінрегіону (листи до Кабміну та Мінприроди від 15 липня 2016 року, № 31-06130-04-3/20474 та від 2 серпня 2016 року (№ 7/31-9600).

Так, Мінфін роз'яснює що, «згідно із статтею 22 Бюджетного кодексу України для здійснення програм та заходів, які реалізуються за рахунок коштів бюджету, бюджетні асигнування надаються розпорядникам бюджетних коштів.

Головний розпорядник бюджетних коштів розробляє план своєї діяльності, здійснює управління бюджетними коштами у межах встановлених йому бюджетних повноважень, забезпечує ефективне, результативне і цільове використання бюджетних коштів.

Враховуючи зазначене, виконання заходів щодо збереження букових пралісів в Україні мають забезпечувати головні розпорядники бюджетних коштів, визначені відповідальними за їх вико-

нання, у межах видатків, затверджених Законом України «Про Державний бюджет України».

Інформуючи Міністерство екології та природних ресурсів України про виконання доручення Секретаріату Кабінету Міністрів щодо стану реалізації Плану заходів Кабінету Міністрів України із забезпечення сталого розвитку і благоустрою гірських населених пунктів української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», Міністерство регіонального розвитку, будівництва та житлово-комунального господарства України (Мінрегіон) теж дає свої пояснення з приводу фінансування цих заходів.

Так, відповідно до Закону України «Про засади державної регіональної політики», наголошує Мінрегіон, «одним із джерел фінансування державної регіональної політики визначено кошти Державного фонду регіонального розвитку». Тому «пропозиції щодо реалізації за рахунок коштів цього Фонду проектів з розбудови природоохоронної та туристично-рекреаційної інфраструктури в населених пунктах, які розташовані у зоні української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», розглядатимуться в установленому законодавством порядку, в разі їх надходження від Закарпатської облдержадміністрації».

Крім того, Мінфін наголошує, що «Планом заходів щодо забезпечення сталого розвитку і благоустрою гірських населених пунктів української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», затвердженим Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 10.09.2014 року № 819, визначено розпорядників бюджетних коштів, відповідальних за виконання зазначених заходів».

А загалом, прийняття цього Розпорядження Кабміну, попри можливі труднощі з їх виконанням, створює позитивний імідж природоохоронній справі та, безумовно, сприятиме сталому розвитку регіонів розташування об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи».

ЕКОСВІТ У ПОДІЯХ

ПРО СПІЛЬНІ УКРАЇНСЬКО-РУМУНСЬКІ ПРОЕКТИ ПОГЛИБЛЕННЯ ПРИКОРДОННОЇ СПІВПРАЦІ

22 січня 2018 р. у місті Бая-Маре, в Раді повіту Марамуреш, на запрошення прімара прикордонної румунської комуни Бистра Васіле Дучука, заступник директора Карпатського біосферного заповідника, професор Федір Гамор взяв участь у консультативній зустрічі українських та румунських партнерів із підготовки пропозицій для розробки спільних проектів до Програм Європейського Союзу прикордонного співробітництва Європейського інструмента суспільства «Румунія – Україна» та «Угорщина-Словаччина-Румунія-Україна» (2014-2020).

У робочій зустрічі взяли участь виконавчий директор Департаменту розвитку та впровадження проектів Повітової ради Клаудія Марія Бедан, начальник служби сприяння проектам департаменту розвитку та впровадження проектів Повітової ради Оанна Кйоран, представник румунського відділення Всесвітнього фонду природи (WWF) в Бая-Маре Олександра Пушкаш, прімар комуни Бистра Васіле Дучук та громадський активіст Дмитро Коренюк.

У рамках обговорення проектних ідей, зокрема проектної пропозиції Повітової ради «Ефективне використання природних ресурсів для пом'якшення впливу кліматичних змін шляхом створення Центру транскордонного інноваційного розвитку у сфері охорони, збереження та сталого використання природної спадщини (CTDI)» нами запропоновано передбачити в цьому проекті фінансування будівництва на базі Карпатського біосферного заповідника Міжнародного навчально-дослідного центру букових пралісів та сталого розвитку Карпат.

Наголошено, що необхідність будівництва цього Центру визначається Конвенцією про охорону Всесвітньої куль-

турної та природної спадщини, передбачається відповідними актами Президента й Уряду України.

Підкреслено, що за бюджетні кошти України уже розроблена та затверджена необхідна проектно-кошторисна документація.

Обговорено також проектну ідею щодо організації транскордонних наукових досліджень та моніторингу стану біологічного різноманіття на прикордонних територіях проєктованого українсько-румунського біосферного резервату в Марамороських горах, в межах українського Карпатського біосферного заповідника та румунського природного парку «Гори Марамуреш».

Прімар комуни Бистра Васіле Дучук говорив про підготовку спільно із Рахівською міською радою дзеркального проекту зі збереження етнічної гуцульської культури по обидва боки кордону.

На зустрічі порушено також питання щодо підготовки проектів, у рамках підписаних протягом 2014-2016 років Меморандумів та Протоколів про співпрацю між Повітовою радою повіту Марамуреш та Рахівськими районною державною адміністрацією та радою й Карпатським біосферним заповідником.

З цього приводу Оанна Кйоран поінформувала, що на підставі цих документів Повітова рада направила звернення до Уряду Румунії із питань відновлення автомобільного мосту через Тису на ділянці кордону Ділове–Валя-Вішеулуй. Але, на жаль, стосовно цього, а також будівництва мосту у Білій Церкві, поки що не має узгодження зацікавлених відомств України та Румунії.

Що стосується відновлення руху потягів із Рахова до Румунії, то за інформацією Васіле Дучука, в найближчий час передбачається запуск потягу із румунського міста Клуж-Напока через Рахів на Чернівці.

Таку ж інформацію в грудні 2017 року, на урочистостях в Рахові із нагоди відкриття руху потягу «Харків–Рахів», озвучив і начальник Івано-Франківської дирекції залізничних перевезень Ярослав Лучко.

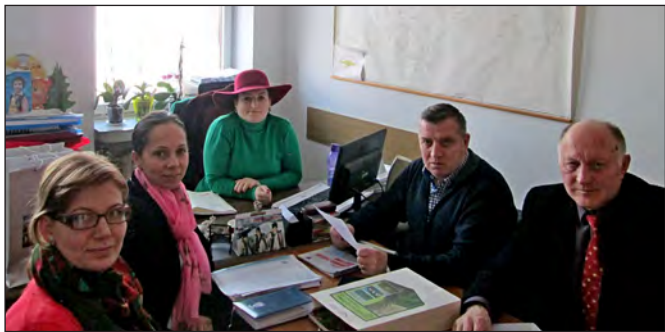
Федір ГАМОР

• • •

ВРУЧЕНО СЕРТИФІКАТИ ВСЕСВІТНЬОЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО

25 січня 2018 р. у Рахові відбулися урочистості з нагоди включення нових територій букових пралісів та старовікових букових лісів до складу Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО.

7 липня 2017 р. Комітет Всесвітньої спадщини, в рамках 41 сесії, яка відбулася у Кракові (Польща), розширив існуючий об'єкт природної спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат і давні букові ліси Німеччини» за рахунок 63-х ділянок букових пралісів та старовікових лісів із 10-ти європейських країн, а саме Албанії, Австрії, Бельгії, Болгарії, Хорватії, Італії, Румунії, Словенії, Іспанії та України. Після розширення назву об'єкта змінено на «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи». У цьому переліку Україна представлена 9-ма ділянками, які охороняються в національних природних парках «Синевир», «Зачарований край» і «Подільські Товтри» та природних заповідниках «Горгани» і «Розточчя». Здобуття українськими територіями статусу Всесвітньої природної спадщини є визначною

Зліва направо: Олександра ПУШКАШ, Оанна КЙОРАН, Клаудія Марія БЕДАН, Васіле ДУЧУК та Федір ГАМОР під час консультативної зустрічі (м. Бая-Маре, Румунія, 2018 р.)

Засідання Нацкомісії України у справах ЮНЕСКО веде заступник Міністра закордонних справ України, голова Нацкомісії України у справах ЮНЕСКО Сергій КИСЛИЦЯ (третій зліва); сертифікати Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО вручено представникам українських природоохоронних установ

подією як для окремих природоохоронних територій, так і для України загалом. Їй передувала багаторічна напружена робота науковців із вищезазначених національних парків і заповідників, яка координувалася й підтримувалася Карпатським біосферним заповідником і Дунайсько-Карпатською програмою WWF. Пам'ятаючи, що «Букові праліси Карпат і давні букові ліси Німеччини», які ще торік включали у межах України заведше 6 ділянок із Карпатського біосферного заповідника та Ужанського національного природного парку, сьогодні досягнутий результат справедливо можна вважати не просто достойним, а насправді здобуттям нашого спільного «Олімпу».

Як зазначив у вітальному слові директор Карпатського біосферного заповідника Микола Рибак, не випадково урочистості відбулися саме в Рахові, на базі Карпатського біосферного заповідника. Саме завдяки багаторічній і самовідданій роботі працівників заповідника, адміністрації та науковців установи, серед яких особливо слід відзначити заступника начальника відділу НДР та сталого розвитку Василя Покин'ячу, відбулося включення нових українських територій разом із європейськими ділянками букових пралісів та старовікових лісів до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. «Першочерговим завданням, – наголосив М. Рибак, – була підготовка та подання аплікаційних форм для українських ділянок букових пралісів і старовікових лісів із територій природних заповідників «Горгани» і «Розточчя» та національних природних парків «Подільські Товтри», «Зачарований край» і «Синевир» на включення до так званого Попереднього списку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Це було необхідною передумовою для подальшої процедури номінування. Часу тоді лишалося небагато, а роботи було чимало. Підготовка номінаційного дос'є, польові обстеження всіх ділянок, робота з експертом IUCN – наступні складні етапи щоденної кропіткої праці. Ми гідно витримали всі випробування, пройшли цей непростий шлях, наприкінці якого нас чекав успіх».

На визначній ролі Карпатського біосферного заповідника у справі міжнародного визнання українських букових пралісів та старовікових лісів наголосив і директор Департаменту екомережі та природно-заповідного фонду Мінприроди В. Клід. Він назвав Карпатський біосферний заповідник «локомотивом, який невпинно рухав цю справу, хоча в успіх її ми всі боялися повірити».

Звичайно, кульмінацією урочистостей і насправді святою подією стало отримання Сертифікатів ЮНЕСКО з рук директора Департаменту екомережі Мінприроди України директорами і працівниками природних заповідників «Горгани» і «Розточчя» та національних природних парків «Подільські Товтри», «Зачарований край» і «Синевир».

Теплі слова привітань під час урочистостей прозвучали від начальника управління охорони культурної спадщини Мінкульту України О. Спіфанова, заступника голови

Рахівської райради І. Копича, заступника голови Рахівської РДА В. Турока, заступника голови Тячівської РДА М. Полажинця, природоохоронного координатора WWF в Україні Б. Проця, заступника директора КБЗ Ф. Гамора, заступника начальника відділу департаменту екології та природних ресурсів Закарпатської ОДА Д. Томенчука.

Під час урочистого зібрання присутнім продемонстровано фільм про пан'європейський об'єкт спадщини «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи», який підготували австрійські колеги – міжнародні координатори процесу розширення об'єкта Спадщини. Слайд-шоу, зроблене відомим австрійським фотографом і захисником пралісів Матіасом Шофгофером, продемонструвало неймовірну красу, велич і унікальне розмаїття природних умов букових пралісів і старовікових лісів Європейського континенту.

**Вікторія БУНДЗЯК,
начальник відділу екологічної
освітньо-виховної роботи КБЗ**

• • •

НА ЗАСІДАННІ НАЦІОНАЛЬНОЇ КОМІСІЇ УКРАЇНИ У СПРАВАХ ЮНЕСКО ПОРУШЕНО ПИТАННЯ ЩОДО ВІДЗНАЧЕННЯ 50-РІЧЧЯ СТВОРЕННЯ КАРПАТСЬКОГО ЗАПОВІДНИКА

8 лютого 2018 року, в м. Київ, у Міністерстві закордонних справ України пройшло XXIII засідання Національної комісії України у справах ЮНЕСКО, на якому серед багатьох інших актуальних питань заслухано також підсумки проведення, під патронатом Нацкомісії України у справах ЮНЕСКО, міжнародної науково-практичної конференції із нагоди 10-річчя включення букових пралісів Карпат до переліку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та питання відзначення 50-річчя створення Карпатського заповідника.

На засіданні Нацкомісії загалом заслухано звіт про діяльність Нацкомісії України в 2017 році, зокрема заходи, що проводились під її патронатом, підсумки роботи України у керівних органах ЮНЕСКО – 39-й сесії Генеральної конференції та 202-й сесії Виконавчої ради, Пріоритети роботи Нацкомісії на 2018 рік, виконання Україною рішень 41 сесії Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО щодо розширення українсько-словацько-німецького об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» та інші.

З доповідями виступили керівники секторів Нацкомісії: у справах культури та культурної спадщини – перший заступник Міністра культури України Світлана Фоменко; сектору освіти – перший заступник Міністра освіти та науки України Володимир Ковтунець; сектору молодіжної політики, фізичної культури та спорту – заступник Міністра молоді і спорту України – Микола Мовчан; сектору науки – віце-президент Національної академії наук України, академік Анатолій Загородній, голова Координаційної ради кафедр ЮНЕСКО в Україні Юрій Сватко та координатор асоційованих шкіл ЮНЕСКО Марія Глоба.

А директор Департаменту екомережі та природно-заповідного фонду Мінприроди України Віктор Клід детально зупинився на роботі сектору природничих наук та природної спадщини, участі України в підготовці номінації із формування транснаціонального об'єкта спадщини «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи».

На прохання Голови Нацкомісії, заступника Міністра закордонних справ України Сергія Кислиці, велика увага на засіданні Нацкомісії приділена проблемам захисту культурної спадщини в умовах війни в Україні. В цьому контексті, зокрема, з великим занепокоєнням голова Меджлісу кримськотатарського народу, народний депутат України Рефат Чубаров говорив про трагічну долю ханського палацу в Криму.

Виступаючи в обговоренні доповідей, заступник директора Карпатського біосферного заповідника, професор Федір Гамор зупинився на підсумках проведеної у вересні 2017 року, в місті Рахові, на базі Карпатського біосферного заповідника, під патронатом Нацкомісії України у справах ЮНЕСКО та за розпорядженням голови Закарпатської облдержадміністрації, міжнародної науково-практичної конференції з нагоди 10-річчя занесення букових пралісів Карпат до Переліку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Автором цих рядків порушено також питання щодо проведення під патронатом Нацкомісії України у справах ЮНЕСКО комплексу заходів із відзначення 50-річчя створення Карпатського заповідника.

Карпатський заповідник утворений Постановою Ради Міністрів Української РСР від 12 листопада 1968 року № 568 «Про організацію нових державних заповідників в Українській РСР» на території Івано-Франківської та Закарпатської областей як перший, значний за площею в Українських Карпатах, природно-заповідний об'єкт загальнодержавного значення.

А в 1993 році Указом Президента України «Про біосферні заповідники в Україні» на його базі затверджено Карпатський біосферний заповідник.

За час своєї діяльності Карпатський біосферний заповідник став міжнародно визнаною природоохоронною, науково-дослідною установою, вніс вагомий внесок у збереження природних екосистем та сталого розвитку Карпат, створення екологічної мережі та розвитку природно-заповідної справи в Україні.

За природоохоронні успіхи Карпатський біосферний заповідник, єдиний в Україні, чотири рази нагороджений Радою Європи Європейським дипломом, входить до Міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО.

Його науковці зініціювали та забезпечили формування Європейської мережі букових лісів та створення транснаціонального об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи», в якому серед 12 європейських країн букові праліси та старовікові ліси Карпатського біосферного заповідника за площею займають перше місце.

За ініціативи адміністрації Карпатського біосферного заповідника, реалізовано також багато й інших екологічно та соціально значущих національних та міжнародних проєктів, зокрема, розроблено та прийнято Рамкову конвенцію про охорону та сталий розвиток Карпат тощо.

Для відзначення 50-річчя створення Карпатського заповідника передбачається проведення міжнародної науково-практичної конференції «Проблеми збереження гірських екосистем та сталого використання біологічних ресурсів Карпат», випуск серії наукових та науково-популярних видань, відеофільму про історію та діяльність Карпатського біосферного заповідника, його природні та культурні цінності, ювілейних поштових марок, виготовлення та розміщення в зоні діяльності біосферного заповідника відповідних інформаційно-просвітницьких матеріалів, проведення «круглих столів», виступів в центральних та регіональних засобах масової інформації тощо.

Федір ГАМОР

• • •

ОСТАП СЕМЕРАК: «ЕКОЛОГІЯ ВПЕРШЕ ЗА РОКИ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СТАЛА ПРІОРИТЕТОМ ДЕРЖАВНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ»

14 лютого 2018 р. Міністр екології та природних ресурсів України Остап Семерак стверджує, що об'єднання Уряду та Парламенту навколо вирішення екологічних проблем свідчить про безповоротний шлях до кардинальної зміни екологічної свідомості українців. Про це він заявив, коментуючи результати роботи Уряду України в 2017 році.

Нагадаємо, що днями Посол Євросоюзу Хюг Мінгареллі, коментуючи результати України у впровадженні Угоди про асоціацію, відзначив прогрес у сфері довкілля.

«Ми прийняли ряд важливих документів, які стратегічно змінять підхід в Україні до вирішення проблем довкілля. Нам також вдалося виконаними значну кількість взятих на себе міжнародних зобов'язань та увійти в десятку лідерів міжнародної кліматичної політики», – сказав Остап Семерак.

Україна виконала всі зобов'язання, пов'язані з внесками до Чорнобильського фонду «Укриття». Крім того, схва-

лено План заходів Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату в період до 2030 року та Концепцію реформування системи державного нагляду у сфері охорони навколишнього середовища.

За словами Міністра, українська економіка поступово почала переорієнтуватися на модель сталого розвитку. В країні почали активніше говорити про важливість швидкого впровадження зелених енергозаощадливих технологій.

«Україна відмовилася від недосконалої екологічної експертизи і перейшла на європейські стандарти оцінки впливу на довкілля. Відтепер у державі працює дійовий механізм запобігання виникненню забруднень і небезпек, а не боротьба з наслідками», – сказав Міністр.

Він також наголосив, що завдяки роботі команди Мінприроди вдалося припинити ганебні справи про порушення 5 міжнародних угод.

«Ми вийшли з non-compliance по Кіотському протоколу, покинули список порушників Організації економічного співробітництва та розробки, наздогнали відставання від графіка впровадження горизонтальних Директив Угоди про асоціацію, вийшли на дорожню карту для закриття справ проти України в рамках Конвенції Еспо», – сказав Остап Семерак.

Він також розповів, що важливим досягненням року стало ухвалення Урядом України Національної стратегії управління відходами, першого документа за всі роки незалежності, який визначає чітку державну політику поводження зі сміттям у найближчі 10 років.

Міністр також відзначив і досягнення у сфері надрокористування. Зокрема, розроблення пакету законодавчих змін у сфері надрокористування, запровадження правила користування надрами з урахуванням екологічної складової, яка давно є нормою у світі, та ухвалення правила розробки нафтових і газових родовищ.

Нагадав Остап Семерак і про початок практичного запровадження європейської моделі інтегрованого управління водними ресурсами за басейновим принципом.

Зокрема, минулого року було проведено міжнародну експедицію з моніторингу стану Чорного моря відповідно до європейських стандартів, завдяки якій вдалося визначити подальші кроки порятунку стратегічного морського об'єкта.

Крім того, у 2017 році Урядом України було схвалено рішення про розширення мережі природоохоронних територій України на 17 тисяч 842 гектарів.

...

ОСТАП СЕМЕРАК: «УКРАЇНА ПЕРЕЖИВАЄ ПЕРІОД МЕНТАЛЬНИХ ЗМІН У СВІДОМОСТІ ГРОМАДЯН СТОСОВНО ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ОХОРОНИ ДОВКІЛЛЯ»

16 Березня 2018 р. Конкурентними будуть лише ті країни, які вчасно переорієнтували свої економіки на модель сталого розвитку, переоснастили виробництва на більш заощадливі, зуміли забезпечити власну енергонезалежність завдяки розвитку відновлювальних джерел енергії. Про це сказав Міністр екології та природних ресурсів України Остап Семерак під час конферен-

ції проекту USAID, на якій партнери та бенефіціари Проекту підбивали підсумки своєї чотирирічної роботи в Україні.

Міністр назвав співпрацю Мінприроди з Проектом USAID одним із прикладів успішного міжнародного співробітництва України на шляху до сталого низьковуглецевого розвитку.

«Перелік тих завдань і здобутків, яких Мінприроди вдалося досягти за підтримки Проекту USAID у формуванні та реалізації державної кліматичної політики на національному та регіональному рівнях, без перебільшення є вражаючим», – зазначив Остап Семерак.

Міністр нагадав, що Україна однією з перших на Європейському континенті ратифікувала Паризьку кліматичну угоду.

«Ми засвідчили, що наша держава відповідально сприймає проблему зміни клімату та готова діяти рішуче задля її подолання. Тому для нас особливо важливою стала підтримка проекту у розробці Стратегії низьковуглецевого розвитку України до 2050 року... У найближчі тижні очікуємо схвалення її Кабінетом Міністрів України», – пояснив О. Семерак, уточнивши, що Стратегія відображає довгострокове бачення України щодо шляхів і траєкторій досягнення зобов'язань щодо скорочення викидів і збільшення поглинання парникових газів.

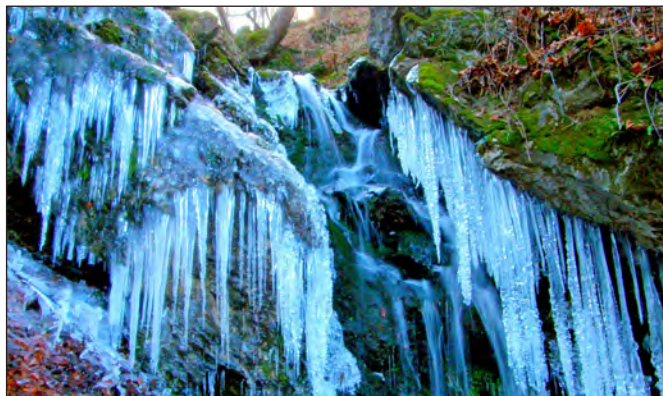
Також Мінприроди за підтримки USAID розробило ухвалені Урядом Концепцію реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року та План її реалізації, завдяки яким Україна систематизує поточну політику у сфері зміни клімату. Крім того, було проведено спільну технічну та аналітичну роботу з підготовки Національного кадастру антропогенних викидів із джерел та абсорбції поглиначами парникових газів та доопрацювання Національної системи інвентаризації викидів парникових газів.

«Ці документи насправді є українською дорожньою картою «зеленої» модернізації національної економіки», – резюмував Остап Семерак та від імені Міністерства екології та природних ресурсів України подякував Агентству США з міжнародного розвитку та всім національним і міжнародним консультантам за успішну та ефективну співпрацю.

«Україна переживає період ментальних змін у свідомості відносно збереження та охорони довкілля. Це важкий процес, і результати цих змін буде відчутно не відразу. Сподіваємося, що Проект USAID і надалі буде надійним нашим партнером», – резюмував Остап Семерак.

Блізовіт весняний з паперу і пластику (майстер-клас для школярів) м. Хуст Закарпатської області

Довідково: У 1992 р. було укладено двосторонню угоду між Україною та USAID про гуманітарне і техніко-економічне співробітництво, яка мала на меті сприяти країні у реалізації її економічного, політичного та суспільного потенціалу. У співпраці з лідерами України USAID також працює над реформуванням муніципального сектора, який сьогодні є дуже енерговитратним; інструментом цього є зміцнення законодавчої, нормативної та інституційної бази з метою вдосконалення систем теплозабезпечення. Наприкінці 2013 року ним було розпочато проект «Муніципальна енергетична реформа в Україні (MERP)». Його метою стало зменшення та пом'якшення впливу викидів парникових газів в Україні.

• • •

«ПЕРВОЦВІТ» У «ДОЛИНІ НАРЦИСІВ»

19-22 березня 2018 р. Легендарна «Долина нарцисів» знаменита не тільки масовим цвітінням нарциса вузьколистого, який занесений до Червоної книги України. В березні, коли з першими промінчиками сонця з'являються весняні квіти, – Долина вкривається килимом з білоцвіту весняного та шафрану Гейфеля. Це унікальне природне явище милує наше око своєю красою. Під час масового цвітіння ранньоквітучих видів у «Долині нарцисів» щороку проводяться промо-екскурсії «Невідомі принади Долини нарцисів». Цьогоріч для школярів молодших класів м. Хуст проводилися екологічні уроки на базі спеціалізованих шкіл – І-ІІІ ст. №3 та І-ІІІ ст. №1 ім. А. Волошина, Кіреської ЗОШ І ст. та Хустського НВК №1. Під час екологічно-виховних бесід на тему: «Збережемо первоцвіти» також було проведено майстер-клас з виготовлення білоцвіту весняного з підручних матеріалів: пластикових ложок, кольорового паперу, клею та пластиліну. Діти із задоволенням виготовляли первоцвіти та подарували свої роботи матусям.

Мета заходу – навчити дітей оберігати красу первоцвітів, формувати у підростаючого покоління природоохоронні навички та розвивати поняття екологічної культури. В акції взяло участь понад 100 дітей.

Крім того, працівниками ПНДВ «Долина нарцисів» проведено роз'яснювальну роботу серед місцевого населення про захист ранньовесняних квітів та необхідність їх збереження. Це сприятиме бережливому ставленню до природи загалом, особливо до весняних квітів, та запобігатиме порушенню заповідного режиму.

**Зоряна ЛИПЧАК,
провідний фахівець відділу екологічної
освітньо-виховної роботи КБЗ**

**Під час конференції юних науковців
«Вода – для майбутнього» (22 березня 2018 р., м. Рахів);
кришталеве царство природи**

УЧНІВСЬКА КОНФЕРЕНЦІЯ «ВОДА – ДЛЯ МАЙБУТНЬОГО!»

22 березня 2018 р. на базі Карпатського біосферного заповідника відбулася учнівська конференція «Вода для майбутнього». Конференція юних науковців організована та проведена заповідником спільно з відділом освіти, молоді та спорту Рахівської райдержадміністрації. Учасниками конференції стали 17 учнів загальноосвітніх шкіл Рахівщини, близько 20 кураторів молоді, представники відділу освіти району та працівники наукових лабораторій КБЗ.

Відкрив конференцію та привітав учасників професор, заступник директора КБЗ Ф. Гамор. У вступній промові він наголосив, яку важливу роль відіграє Карпатський біосферний заповідник серед природоохоронних установ України, наголосив на актуальності обраної тематики для учнів. Також розповів молодим дослідникам про доцільність проведення аналогічних подій для екологічно свідомого підростаючого покоління, оскільки сьогодні світ перенасичений як глобальними проблемами, так і місцевими, зокрема, пов'язаними із забезпеченням місцевого населення чистою прісною водою.

Вітали школярів заступник начальника відділу екологічної освітньо-виховної роботи КБЗ І. Колачук та методист районного відділу освіти, молоді та спорту І. Кубічек, які побажали значних успіхів учасникам конференції.

Дата 22 березня обрана не випадково, адже саме цього дня світова екологічна спільнота відзначає Міжнародний день води. Ще у листопаді 1992 року на 47 сесії Генеральної асамблеї ООН прийнято Резолюцію про відзначення цієї важливої дати. Дещо пізніше, у 2000 році, розроблено та прийнято інші важливі документи: Декларацію тисячоліття ООН та спеціальну Програму дій на XXI століття, яка дала б змогу забезпечити кожного жителя нашої планети питною водою.

За результатами учнівської конференції буде виданий електронний збірник доповідей учасників, з яким можна ознайомитись на офіційному веб-сайті Карпатського біосферного заповідника. Завершенням конференції стала пізнавальна екскурсія в Музей екології гір та історії природо-користування в Українських Карпатах.

Організатори щиро вдячні всім за активну участь та плідну співпрацю.

Зоряна ЛИПЧАК

НАРАДА З ПИТАНЬ ВЕДЕННЯ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА ТА УТВОРЕННЯ ОБ'ЄКТІВ ПЗФ

12 квітня 2018 р. у Тячівській районній державній адміністрації (Закарпатська область) пройшла розширена нарада за участі керівників району, Закарпатського обласного управління лісового та мисливського господарства, Тячівського, Мокрянського, Брустурянського лісогосподарських підприємств, Карпатського біосферного заповідника, голів ряду територіальних громад та великої групи представників громадськості, на якій конструктивно обговорено проблеми лісокористування та утворення на Тячівщині природоохоронних територій.

Відкриваючи зібрання, голова Тячівської райдержадміністрації Василь Дем'янчук насамперед наголосив, що останнім часом до керівництва району надходить багато критичних зауважень та пропозицій від громадськості із проблем лісокористування та збереження навколишнього природного середовища.

Тому розпорядженням голів райдержадміністрації та районної ради утворено робочу групу з розгляду цих питань. До її складу залучено науковців, громадських активістів, керівників лісогосподарських підприємств та представників інших зацікавлених сторін. Він наголосив, що для керівництва району ці проблеми є надзвичайно важливими, тому райдержадміністрація та районна рада приділяють їх розв'язанню особливу увагу.

У виступах сільських голів Галини Войтенко (Біловарці), Івана Рішка (Бедевля), Руслана Янчія (Теребля) йшлося про проблеми та стан господарювання в реліктових дубових лісах. А голова селища Тересви Василь Олексій у зв'язку із цим заявив, що селищна рада прийняла рішення взагалі заборонити рубки лісів на її території.

Особливо принципову, безкомпромісну позицію щодо вирубок дубових лісів продемонстрували Марія Цимбаліста та Світлана Дочинець – голова та заступник голови громадської організації «Злагода», голова правління правозахисної організації, заступник голови комісії з питань екології в Громадській раді при Тячівській райдержадміністрації Микола Дочинець, голова Громадської ради при Тячівській райдержадміністрації Іван Фіцай, вчитель Калинівської середньої школи Наталія Стойка, громадський активіст Дмитро Світлик та інші.

У Тячівській райдержадміністрації (Закарпатська область) конструктивно обговорили питання ведення лісового господарства та утворення об'єктів ПЗФ

Активісти вимагають не тільки припинення вирубування унікальних лісів Тячівщини, але й пропонують притягнути винних до відповідальності. Для збереження та відновлення по-варварськи знищених рідкісних дубових та інших лісових масивів наполягають на створенні в Тересвянській долині об'єктів природно-заповідного фонду.

Так, Світлана Дочинець категорично вимагає негайного припинення вирубування залишків біловарівських дібров та невідкладно приступити до підготовки матеріалів для створення тут природоохоронної території.

Дуже важливо, що у цій дискусії виважено та конструктивну позицію висловив начальник Закарпатського обласного управління лісового та мисливського господарства Валерій Мурга.

Він наголосив, що управління, спільно із адміністрацією Карпатського біосферного заповідника, уже зробило чимало для збереження унікальних лісових екосистем краю. Тільки останнім часом, за його ініціативи, Закарпатська обласна рада ухвалила рішення щодо створення чотирьох лісових заказників, в тому числі одного на території Тячівського району. Саме тому Закарпаття знаходиться серед лідерів в Україні з організації природоохоронних територій.

Ця робота буде і надалі підтримуватись. У цьому контексті, враховуючи соціально-економічні складові, закликав громадськість до порозуміння та злагодженої роботи. Виступаючи перед учасниками зібрання, заступник директора Карпатського біосферного заповідника, доктор біологічних наук, професор, заслужений природоохоронець України Федір Гамор наголосив, що проблеми, які порушує громадськість Тячівщини, критично обговорювались й на нараді, яка пройшла 29 вересня 2017 року в м. Івано-Франківськ під головуванням Президента України Петра Порошенка. За її результатами прийнято Указ Президента України від 21 листопада 2017 року № 281/2017 «Про додаткові заходи щодо розвитку лісового господарства, раціонального природокористування та збереження природно-заповідного фонду».

На вирішення цих проблем спрямовані також внесені зміни до законодавства у частині збереження пралісів й природних лісів та прийнятий нещодавно у першому читанні законопроект щодо мораторію на проведення суцільних рубок у ялицево-букових лісах на гірських схилах Карпатського регіону.

У цьому контексті Тячівщина має особливе значення, адже тут ще збереглося понад двадцять тисяч гектарів букових пралісів (а це найбільше не тільки на Закарпатті, але й на Україні).

Тут охороняються Угольсько-Широколужанські праліси, які за площею є найбільшою складовою частиною транснаціонального об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси й давні ліси Карпат та інших регіонів Європи».

Тому нині, за підтримки управління лісового та мисливського господарства, завершуються підготовчі роботи щодо розширення території Карпатського біосферного заповідника за рахунок букових пралісів та природних лісів Мокрянського лісогосподарського підприємства.

По-друге, треба повернутись до питання збереження буштинських рідкісних дубових лісів з участю нарциса вузьколистого. З приводу цього раніше уже приймалось відповідне розпорядження Тячівською райдержадміністрацією.

По-третє, гостро потребує вирішення й питання організації охорони унікальних притисянських заплавлених лісів, які зараз є безгоспними та потерпають від самовільних рубок.

Карпатський біосферний заповідник готовий безпосередньо взяти участь у підготовці необхідних наукових обґрунтувань та клопотань для підготовки рішень із питань створення в Тячівському районі об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення. А найбільш важливі природні території можуть розглядатись з метою включення до складу Карпатського біосферного заповідника, для збереження яких він має службу державної охорони та необхідне фінансування із Державного бюджету України.

На нараді виступив також голова Тячівської районної ради Іван Фабрицій, який, крім іншого, привернув увагу до необхідності розвитку в регіоні туризму та рекреації.

Федір ГАМОР

...

ПРО УДОСКОНАЛЕННЯ ЕКОЛОГО-ЕКОНОМІЧНИХ МЕХАНІЗМІВ ЗБЕРЕЖЕННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

18-19 квітня 2018 р. в Ужгороді відбулася III міжнародна науково-практична конференція «Удосконалення обліку, контролю та оподаткування в сучасних умовах інтеграційних процесів у світовій економіці», організована Ужгородським національним університетом спільно із 14 науковими установами з України, Білорусі, Молдови, Литви, Польщі та Словаччини.

За участі великої групи вітчизняних та зарубіжних фахівців розглянуто комплекс актуальних проблем регіональної економіки, бухгалтерського обліку, аналізу, аудиту, контролю та оподаткування і звітності в сучасних умовах інтеграційних процесів у світовій економіці.

Велика увага приділена залученню зусиль науковців до практичного впровадження їхніх розробок в роботу господарюючих суб'єктів та органів влади, встановленню контактів між вченими різних країн, обміну науковими результатами та дослідницьким досвідом. З чотирьох напрямків (міжнародний та національний досвід розвитку бухгалтерського обліку і контролю як науки та практичної діяльності; управлінський облік та економічний аналіз у системі оперативного та стратегічного управління підприємством; оподаткування, звітність і аудит: сучасний стан і перспективи розвитку; регіональні і глобальні проблеми розвитку економіки) на конференції презентовано 161 доповідь та повідомлення, які напередодні опубліковані у збірнику, випущеному видавництвом Ужгородського національного університету «Говерла» накладом 200 примірників (466 стор.).

На пленарному засіданні у виступах проректора Ужгородського національного університету (УжНУ) доктора фізико-математичних наук, професора Ігоря Студеняка, дека-

на економічного факультету УжНУ, кандидата економічних наук, доцента Віталія Сержанова, завідуючого кафедрою обліку і аудиту УжНУ, кандидата економічних наук, професора Йосипа Даньківа, проректора Міжнародної бізнес-школи ISM у Пряшеві (Словаччина), доктора наук Маріяна Амброзія, завідуючого кафедрою обліку і аудиту Житомирського державного технічного університету, доктора економічних наук, професора Сергія Легенчука, ректора Львівської комерційної академії, кандидата економічних наук, професора Петра Куцика, доктора економічних наук, професора Тернопільського національного технічного університету ім. І. Пулюя Петра Хомина, члена групи стратегічних радників при Кабінеті Міністрів України з підтримки реформ в Україні (SAGSUR) Александра Шкурла та інших порушено широкі проблеми економічного розвитку, вдосконалення обліку, контролю, аудиту та аналізу господарської діяльності, запропоновано наукові узагальнення та рекомендації, які матимуть важливе значення для прийняття управлінських рішень та вдосконалення чинного законодавства. Доповідаючи на форумі, заступник директора Карпатського біосферного заповідника, доктор біологічних наук, професор Федір Гамор детально зупинився на проблемах збереження унікальних природних цінностей та запровадження дійових еколого-економічних механізмів для сталого розвитку в Карпатському регіоні.

Наголошено, що у Карпатах нарощуються масові суцільні вирубки лісів, стримується розширення природоохоронних територій, із порушенням екологічних норм здійснюється безсистемна рекреаційна забудова унікальних природних екосистем у високогір'ї Карпат тощо.

У цьому контексті в громадськості викликає особливе занепокоєння, до прикладу, ситуація на Драгобраті та перспективи масштабного спорудження курорту «Свидовець».

Важливий внесок у розв'язання цих проблем належить нараді, яка пройшла 29 вересня 2017 року в м. Івано-Франківськ під головуванням Президента України Петра Порошенка. На ній критично розглянуто та прийнято важливі рішення щодо реформування лісового господарства, вдосконалення державної екологічної політики та розвитку природно-заповідного фонду України.

III міжнародна науково-практична конференція «Удосконалення обліку, контролю та оподаткування в сучасних умовах інтеграційних процесів у світовій економіці» (18-19 квітня 2018 р., м. Ужгород)

Міністр екології та природних ресурсів України Остап СЕМЕРАК на засіданні Парламентського комітету асоціації між Україною та Європейським Союзом (19 квітня 2018 р., м. Страсбург, Франція); в амфітеатрі «Буркут» (м. Рахів) фестиваль з нагоди Міжнародного дня Землі зібрав понад 400 школярів та їх батьків

За результатами наради прийнято Указ Президента України від 21 листопада 2017 року № 281/2017 «Про додаткові заходи щодо розвитку лісового господарства, раціонального природокористування та збереження природно-заповідного фонду», у якому, за нашою пропозицією, доручено Кабінету Міністрів України забезпечити реалізацію положень Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат та Протоколів до неї. Запровадження в життя вимог цих законів дасть можливість вирішити в Карпатах багато екологічних та соціально-економічних проблем.

Для реалізації цих завдань нами, за сприяння народного депутата Михайла Довбенка, запропоновано включити до законопроекту «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення державних гарантій для гірських та високогірних населених пунктів» (реєстр. № 7038 від 23.08.2017 р.), комплекс дійових еколого-економічних механізмів для забезпечення сталого розвитку гірських населених пунктів та збереження природних екосистем в зоні їх розташування.

Крім того, нещодавно народним депутатом України Павлом Дзюбликом, спільно зі мною та іншими фахівцями, підготовлено проект Закону «Про внесення змін до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» та інших законодавчих актів України із питань охорони природно-заповідного фонду України» (реєстр. № 7510 від 19.01.2018 р.).

У цьому законопроекті окремо передбачається внесення змін і до розділу Закону України «Про природно-заповідний фонд України», який визначає економічне забезпечення організації і функціонування природно-заповідного фонду. Так, пропонується до статті 44, яка визначає економічні засоби забезпечення організації та функціонування природно-заповідного фонду, включити частину, що передбачає створення у зоні розташування територій та об'єктів природно-заповідного фонду загально-державного та міжнародного значення привабливого інвестиційного клімату та запровадження екологічно безпечних методів господарювання, в тому числі на засадах державно-приватного партнерства тощо.

У цьому контексті важливим та інноваційним, на наш погляд, є представлений на конференції матеріал доцента кафедри обліку та аудиту УжНУ Вероніки Ганусич на тему «Екологічна складова облікового забезпечення процесу сталого розвитку», у якому привертається увага до економічних важелів вирішення екологічних проблем: від раціонального природокористування – до скорочення забруднення навколишнього середовища.

Авторка наголошує, що здійснюючи облік господарської діяльності, необхідно до нього включати не тільки економічний ефект, але й екологічну складову. Але складність відображення екологічної складової полягає в тому, що природні ресурси споживаються практично безкоштовно, бо їх вартість нікому не відшкодовується.

Отже, і це дуже важливо, зміни в природному середовищі та природних ресурсах, викликані господарською діяльністю, не піддаються оцінці та в обліку не відображаються. Зроблено висновок, що це суперечить важливому принципу бухгалтерського обліку, який передбачає повне висвітлення у фінансовій звітності всієї інформації, що стосується фактичних та потенційних наслідків господарських операцій і подій. Тому потрібна переорієнтація облікових механізмів із споживацького на ресурсозберігаючий, екологічний підхід.

Метою запровадження екологічної складової облікового забезпечення процесу сталого розвитку, на думку Вероніки Ганусич, є повне та об'єктивне відображення позитивного і негативного впливу господарської діяльності людини на зміни у кількісному та якісному складі природних ресурсів, забруднення навколишнього середовища, порушення екологічного балансу, а також відображення процесів раціонального природокористування та проведення природоохоронних заходів.

Загалом ця міжнародна науково-практична конференція, завдяки зусиллям оргкомітету, насамперед професора Йосипа Даньківа, пройшла на високому рівні, стала важливою подією не тільки в науковому світі, але й матиме чимале прикладне значення для реформування соціально-економічних механізмів господарювання в Україні.

Федір ГАМОР

• • •

ОСТАП СЕМЕРАК: «ЗА ОСТАННІ ДВА РОКИ НАМ ВДАЛОСЯ СУТТЄВО АКТИВІЗУВАТИ ПИТАННЯ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ В УКРАЇНІ»

19 квітня 2018 р. Україна дотримується взятих на себе міжнародних зобов'язань та продовжує активно впроваджувати вимоги Угоди про асоціацію, які стосуються навколишнього природного середовища. Йдеться про реалізацію близько 30 законодавчих актів ЄС. Про це сказав Міністр екології та природних ресурсів Остап Семерак, виступаючи на сьомому засіданні Парламентського комітету Асоціації між Україною та ЄС, який розпочався 18 квітня у Страсбурзі (Франція).

Він повідомив, що Україна завершує процес транспозиції європейського законодавства у двох великих секторах – горизонтальному законодавстві та у правлінні водними ресурсами.

«Насправді за останні два роки нам вдалося суттєво активізувати питання екологічної політики в Україні. Попри те, що навколишнє середовище та клімат є одними з найдорожчих секторів з точки зору вартості впровадження і тривалий час не були у пріоритетах державної політики», – сказав Остап Семерак.

Зокрема, Україна на даному етапі впровадила майже всі норми ЄС щодо Оцінки впливу на навколишнє середовище та Стратегічної екологічної оцінки, а також доступу до екологічної інформації.

Також Міністр повідомив про значні зрушення в сфері управління водними ресурсами та перехід України до басейнового принципу управління.

«Трохи більше року тому Україна нарешті впровадила інтегроване управління водними ресурсами в басейнах річок, прийняла всі підзаконні акти, і ми почали практичну реалізацію з моніторингу та розробки планів управління річковим басейном – як перші кроки відповідно до вимог законодавства ЄС», – нагадав Остап Семерак.

Окремо він зупинився на новій для України кліматичній політиці та змінах, які очікують сферу управління відходами.

«Вперше ми маємо чітко розраховані сценарії, цілі та заходи для Стратегії низьковуглецевого розвитку країни, яка незабаром буде прийнята Кабінетом Міністрів. Крім того, Уряд вперше розробив цілісну політику управління відходами та розпочав систематичний законодавчий процес. Ще багато роботи попереду, але вважаю, що ми рухаємося правильним шляхом», – резюмував Міністр екології.

При цьому Міністр наголосив на важливості діалогу між українськими парламентарями та депутатами Європарламенту, адже без законодавчої бази неможливо перейти до впровадження розпочатих реформ на практиці.

• • •

ФЕСТИВАЛЬ З НАГОДИ МІЖНАРОДНОГО ДНЯ ЗЕМЛІ

22 квітня 2018 р. У цей день люди щорічно відзначають Міжнародний день Землі. Він став символічним святом любові та турботи про наш спільний дім.

Екологічний фестиваль, приурочений Міжнародному дню Землі, організували представники депутатського корпусу та члени виконавчого комітету Рахівської міської ради, Карпатського біосферного заповідника, Рахівського відділення Закарпатського туристичного центру, Клубу

«Юні лісові рейнджери – Рахів», рятівники Рахівського районного відділу УДСНС в Закарпатській області. Насичена програма і чудова погода зібрали більше 400 дітей та їхніх батьків в мальовничому куточку Рахова – амфітеатрі «Буркут».

Розпочалось свято із вітальних слів голови Рахівської міської ради – Віктора Медвідя та доктора біологічних наук, професора, заступника директора Карпатського біосферного заповідника – Федора Гамора, які звернули увагу на екологічні проблеми нашого краю та побажали успіху учасникам у спортивному орієнтуванні та екологічних іграх.

Першим пунктом програми стала екологічна вікторина, в якій взяли участь учні чотирьох рахівських загальноосвітніх шкіл. Працівники Музею екології гір та відділу екологічної освітньо-виховної роботи Карпатського біосферного заповідника підготували питання із трьох блоків: «Земля», «Географія України», «Карпатський біосферний заповідник». Журі у складі заступника начальника відділу екологічної освітньо-виховної роботи Карпатського біосферного заповідника Іванни Колачук, фахівця Музею екології гір Наталії Кальби та провідного спеціаліста з питань інноваційних проектів та туризму Рахівської міської ради Валерії Крафти визначили переможців: перше місце виборола команда ЗОШ І-ІІІ ст. № 2, друге – команда ЗОШ І-ІІІ ст. № 1.

Викласти своє бачення проблем, які загрожують нашій планеті, команди змогли за допомогою екологічних постерів. У своїх роботах діти розкрили головні проблеми, що загрожують Землі: вирубка дерев, спалення трави, пластикове сміття, забруднення довкілля фабриками та заводами тощо. Найкраще розкрили тему учні ЗОШ І-ІІІ ст. № 3, за ними – учні ЗОШ І-ІІІ ст. № 4, №1 та №2. За свої зусилля учні отримали призи: глобуси, настільні та екологічні ігри, набори рекламної продукції заповідника та календарі Рахівської міської ради.

Олександр Гушер – начальник Рахівського районного відділу Управління ДСНС України у Закарпатській області розповів про небезпеку необережного поводження із вогнем у природі та наслідки пожеж. Перед глядачами розвели невелике вогнище, яке за допомогою вуглецевого вогнегасника загасили двоє добровольців.

Родзинкою свята стало спортивне орієнтування, організоване керівником гуртка Закарпатського центру туризму Антоном Візавером. Він провів змагання серед команд шкіл міста. Учасники за допомогою карти (масштабом 1:50 м) та компаса повинні були знайти контрольні пункти, розміщені в лісі. Загальна протяжність маршруту склала 1200 м. Всі команди впоралися із завданням. Різниця у часі проходження фінішу командами вимірювалась десятками секунд. Перше місце виборола команда ЗОШ І-ІІІ ст. № 2, друге – команда ЗОШ І-ІІІ ст. № 4, третє – команда ЗОШ І-ІІІ ст. № 3, четверте – команда ЗОШ І-ІІІ ст. № 1. Відповідно до зайнятих місць команди отримали цінні подарунки, які використовуватимуть під час туристичних походів: газовий примус, туристичний намет, ліхтарик із led-лампочками на сонячних батареях.

Наймолодших глядачів залучили до тематичного конкурсу малюнків на асфальті, який організувала вчителька біології ЗОШ І-ІІІ ст. № 1 та керівник клубу «Юні лісові рейнджери – Рахів» – Оксана Турок. За свої малюнки діти отримали набори із замальовками, фарбами, олівцями та фломастерами.

У той час, коли члени команд «орієнтувались», працівники КБЗ проводили екологічні ігри із глядачами: «Збережи екосистему», «Саламандра», «Стрибки у мішках», в яких взяли участь учні молодших класів. За допомогою ігор учні та глядачі свята змогли усвідомити, як важко людям, які є дотичними до цієї нелегкої справи – збереження навколишнього середовища для нас та нашого майбутнього!

Керівники гуртків Закарпатського центру туризму Степан Козел та Михайло Халус провели показові тренування з техніки туризму. Діти виконували вправи на таких етапах: підйом спортивним способом, траверс схилу, паралельні перила, навісна переправа і спуск спортивним способом. Всі бажаючі мали змогу спробувати власні сили у даному виді спорту.

У перервах між конкурсами глядачі отримали задоволення від виступів вихованців Рахівського районного будинку дитячої та юнацької творчості (РБДЮТ). Своїми голосами порадували Роксолана Кальба, Ванеса Ігнатко, Вікторія Молдавчук, Марія Рибак, Яна Лета, Марія Носа, Катерина Беркела, керівником яких є методист Олександра Беркела. Запамятався глядачам виступ танцювального колективу «Авангард» під керівництвом Олени Мамедової. Ведучою свята була учениця ЗОШ І-ІІІ ст. № 2 Анжеліка Кальба. Звукове оформлення забезпечили методист Ярослав Ретіжник та технік по звуку Віталій Кухтяк з Рахівського районного будинку культури.

Після нагородження виснажені, але задоволені учасники змагань, конкурсів, ігор та глядачі скуштували смачного «екологічного» бограчу від Рахівської міської ради.

Увечері молодь Рахова отримала порцію драйву на дискотеці під відкритим небом. За музичним пультом був DJ FILIA.

Дякуємо всім, хто долучився до організації свята, зокрема депутату – Василю Сливці та працівникам апарату Рахівської міської ради.

Окремо хотілося б подякувати голові нашого міста Віктору Медвідю за підтримку екологічних ініціатив.

Свято вдалося!

Ігор КАЛЬБА,
завідувач Музею екології гір та історії
природокористування в Українських Карпатах

ПЕРШЕ ЗАСІДАННЯ СПІЛЬНОГО КОМІТЕТУ З УПРАВЛІННЯ ОБ'ЄКТОМ ВСЕСВІТНЬОЇ СПАДЩИНИ

26-28 квітня 2018 р. У липні 2017 р. в м. Краків Комітет Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО схвалив рішення 41 СОМ 8В.7 про розширення об'єкта «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» та утворення на його базі об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи».

26-28 квітня 2018 р., на базі національних парків «Паклениця» та «Північний Велебіт» (Хорватія), на території яких розміщені складові частини об'єкта, відбулося перше засідання Спільного комітету з управління об'єктом Всесвітньої спадщини.

У зібранні взяли участь понад 40 осіб з 11 країн Європи – представники міністерств та відомств, адміністрацій природоохоронних територій, наукових установ та неурядових організацій. Серед них – представники Карпатського біосферного заповідника Юрій Беркела та Василь Покин'ячереда.

Програмою було передбачено низку заходів. Зокрема, 26 квітня учасники засідання взяли участь у церемонії вручення Сертифікатів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО хорватським складовим частинам об'єкта. Привітали директорів національних парків «Паклениця» Наталію Андачіч та «Північний Велебіт» Ірену Главічіч Сертіч Міністр культури Хорватії Ніна Обульєн-Коржінек та Міністр довідля та енергетики Хорватії Томіслав Чоріч.

Під час засідання 27 квітня, яке відкрила представниця Міністерства охорони довкілля та енергетики Хорватії Мартина Відаковіч, розглядалися, зокрема, наступні питання:

1. Проект «Координація спільної діяльності». Представники Австрії проінформували про те, що розроблений ними та поданий на розгляд для отримання фінансування проект отримав підтримку. Це дасть змогу забезпечити фінансування координаційних робіт для складових частин об'єкта, розробку методичних рекомендацій, підготовку друкованої продукції та проведення певних спільних заходів. Виконавцями проекту виступають Інститут

Учасники першого засідання Спільного комітету з управління об'єктом Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи» (26-28 квітня 2018 р., Хорватія)

екології Е.С.О. (м. Клагенфурт, Австрія), дві австрійські складові частини об'єкта (Національний парк «Калькальпен» та територія дикої природи «Дюрренштайн»), Університет сталого розвитку (м. Еберсвальде, Німеччина) та п. Андрей Совінк (Комісія з питань природоохоронних територій IUCN, Словенія).

2. Спільна декларація про наміри між міністерствами докільця 12 країн щодо співробітництва у сфері охорони та управління спільним об'єктом Всесвітньої спадщини «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи». Під час обговорення тексту Декларації вирішено розробити додатково окремий документ, який буде містити процедурні питання щодо організації і проведення засідань Спільного комітету з управління об'єктом Всесвітньої спадщини та ін., а також надати тексту Декларації характеру, що буде більш зобов'язальним для сторін-підписантів. Місце проведення наступних щорічних засідань Спільного комітету заплановано змінювати в алфавітному порядку назв країн-учасниць. Після внесення усіх технічних правок оновлений текст Декларації буде надіслано сторонам для остаточного погодження.

3. Оновлення формулювання Надзвичайної універсальної цінності (OUV) об'єкта Всесвітньої спадщини. Відбулася дискусія щодо уточнень тексту та процедури подальших консультацій з представниками IUCN щодо цього питання.

4. Стан збереження складових частин об'єкта у Словаччині та Румунії. Заслухано та обговорено доповіді представників відповідних міністерств. У Словаччині триває процес узгодження нових меж складових частин із зацікавленими сторонами. Загрози румунським складовим частинам відсутні, оскільки обмежена господарська діяльність ведеться лише в буферній зоні.

5. Зонування та буферні зони об'єкта. Представники Австрії проінформували, що планується розробка методичних рекомендацій щодо менеджменту буферних зон, а також їх внутрішня диференціація за різними режимами збереження та використання.

6. Потенційне розширення об'єкта. Нині тривають консультації між представниками Швейцарії, Боснії та Герцеговини, Сербії, Польщі, Чорногорії, Македонії та інших країн, а також підготовка відповідної документації для включення до попереднього списку потенційних об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Проведено обговорення питань підготовки звіту до ЮНЕСКО та конференції у Відні (липень 2018 р.).

У рамках засідання відбулися екскурсії до національних парків «Паклениця» та «Північний Велебіт» (зокрема, складових частин розширеного об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО), на яких обговорювалися можливі зміни їх конфігурації та менеджмент цих територій. Також учасники відвідали інтерактивний інформаційний центр Kuća Velebita (національний парк «Північний Велебіт») та м. Задар, історичний центр якого є складовою частиною об'єкта Всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО.

Юрій БЕРКЕЛА,
начальник відділу науково-дослідної роботи
та міжнародної співпраці КБЗ,
учасник засідання

Справа наліво: директор Черемоського НПП Володимир МЕЛЬНИК, директор КБЗ Микола РИБАК та його заступник Федір ГАМОР, завідувач відділу Інституту екології Карпат НАН України Олександр КАГАЛО, заступник начальника відділу департаменту екології та природних ресурсів Закарпатської облдержадміністрації Дмитро ТОМЕНЧУК на міжнародному семінарі (м. Київ, травень 2018 р.)

ВІДЗНАЧЕНО 15-РІЧЧЯ ПІДПИСАННЯ КАРПАТСЬКОЇ КОНВЕНЦІЇ

22-23 травня 2018 р. у Києві, на урочистому засіданні в Кабінеті Міністрів України та на міжнародному семінарі в Національній академії наук України, відзначено 15-річчя підписання Рамкової конвенції «Про охорону та сталий розвиток Карпат». 22 травня 2018 року у клубі Кабінету Міністрів України пройшло урочисте засідання з нагоди 15-річчя підписання Карпатської конвенції «Карпати – зв'язок для європейської інтеграції та стійкого регіонального розвитку», у якому взяли участь представники посольств країн-учасниць (Чехії, Угорщини, Польщі, Румунії, Сербії, Словаччини), органів влади й місцевого самоврядування, наукових установ, міжнародних інституцій та громадських організацій.

На цьому засіданні Міністр екології та природних ресурсів України Остап Семерак наголосив, що «Розробка Конвенції відбувалася з ініціативи України. Тільки виконання статей документа на тривалі роки так і не стало пріоритетом для Мінприроди. Йдеться і про сталий розвиток Карпат, і збереження лісів, і зокрема, про розвиток сталого туризму. Всі ці речі передбачені Протоколами Конвенції».

А в продовження цієї розмови, 23 травня 2018 року, в приміщенні Президії Академії наук України, за участі міжнародних експертів, представників іноземних науково-дослідних організацій, українських органів місцевої влади, наукових установ, заповідників та національних природних парків, відбувся міжнародний семінар «Природоохоронні території – рушій регіонального розвитку гірських територій України».

Серед учасників були й керівники Карпатського біосферного заповідника, національних природних парків «Синевир», «Зачарований край» та відповідальні працівники Закарпатської обласної державної адміністрації.

Вступною промовою семінара відкрив заступник Міністра екології та природних ресурсів України Василь Полушко, який особливо наголосив на важливості реалізації вимог Карпатської конвенції та активізації діяльності у цьому контексті Карпатської мережі природоохоронних територій.

Грунтовні аналітичні доповіді на семінарі проголосили: голова Віденського офісу ООН з навколишнього середовища, керівник секретаріату Карпатської конвенції Гаральд Егерер, директор Департаменту екомережі та природно-заповідного фонду Мінприроди України Віктор Клід, заступник начальника відділу біоресурсів департаменту екології та природних ресурсів Закарпатської облдержадміністрації Дмитро Томенчук, координатор WWF в Україні Богдан Проць, перший заступник директора з наукової роботи Українського науково-дослідного інституту гірського лісівництва Володимир Коржов, завідуючий відділом Інституту екології Карпат НАН України Олександр Кагало та інші.

Велику зацікавленість викликали також презентації: «Стратегія розвитку гірських схилів для Українських Карпат» (Де Бортोलі Ісідоро з італійської науково-дослідної компанії «Енгас»), про стан реалізації німецько-українського проекту «Підтримка природоохоронних територій в Україні» (керівник проекту Міхаель Бромбахер з Німеччини), «Регіональний економічний розвиток: вплив національних парків на прикладі Німеччини» (Ротман Йоахім з німецького Вюрцбурзького університету), «Економічна роль природоохоронних територій у Польщі» (Звіяч-Козица Томаш з польського Татранського парку народowego), «Сталий місцевий розвиток в контексті реформ децентралізації та цілі сталого розвитку» (Бранд Маркус, Програма розвитку ООН в Україні).

А заступник директора Карпатського біосферного заповідника, професор Федір Гамор детально зупинився на презентації досвіду 50-річної діяльності Карпатського біосферного заповідника із збереження природних цінностей та забезпечення сталого розвитку гірських населених пунктів в зоні його розташування.

Наголошено, що площа Карпатського біосферного заповідника, який розташований у межах Рахівського, Тячівського, Хустського та Виноградівського районів Закарпатської області, становить зараз 58035,8 гектара та репрезентує ландшафтне й біологічне різноманіття всіх висотних поясів Українських Карпат.

Під час міжнародного семінару з нагоди 15-річчя підписання Карпатської конвенції (22-23 травня 2018 р., м. Київ) керівник Впроваджувальної організації українсько-німецького проекту «Підтримка природоохоронних територій в Україні» Міхаель БРОМБАХЕР вручив ключі від автомобіля підвищеної прохідності «Renault DUSTER» директору КБЗ Миколі РНБАКУ

До його території прилягають міста Рахів, Хуст, Виноградів та ще 15 інших населених пунктів, де проживає близько 100 тисяч чоловік.

Разом із транзитною зоною, площею 124,3 тисячі гектарів, яка об'єднує його Марамороські, Чорногірські, Свиловецькі та Угольсько-Широколужанські масиви в Тячівському та Рахівському районах, входить до Міжнародної мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО.

Букові праліси КБЗ є найбільшою складовою частиною, серед 12 європейських країн, транснаціонального об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи».

Тут знаходяться Географічний Центр Європи, гора Говерла, унікальна Долина нарцисів, субальпійська та альпійська зона Карпат, унікальні високогірні озера та збережене традиційне гуцульське полонинське господарство, охороняється понад 600 видів рослин і тварин із Червоної книги України, міжнародних та європейських червоних списків, у тому числі великі популяції карпатського бурого ведмеда, рисі, беркута, родіоли рожевої, рододендрона східно-карпатського (червоної рути), зникаючого легендарного едельвейса тощо.

Карпатський біосферний заповідник є одним з найбільших наукових та еколого-освітніх центрів Карпатського регіону. Тут працюють численні наукові лабораторії, створена мережа моніторингових ділянок, фенологічних пунктів, гідро- та метеопостів, діє географічна інформаційна система, створена потужна екоосвітня та туристично-рекреаційна інфраструктура (Музей екології гір та історії природоко-

ристування в Українських Карпатах (м. Рахів), Музей нарциса (м. Хуст), еколого-освітні та екотуристичні центри в Географічному центрі Європи та «Карпатська форель» (с. Ділове), «Букові праліси – об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО» (с. Мала Уголька), «Високогір'я Карпат» (сідловина під Говерлюю) тощо.

Біосферний заповідник служить природною лабораторією для багатьох вітчизняних та зарубіжних науково-дослідних установ. Тут готують дисертації та проходять практику студенти, аспіранти та докторанти із багатьох українських та європейських вищих навчальних закладів.

На базі Карпатського біосферного заповідника видаються всеукраїнський екологічний науково-популярний журнал «Зелені Карпати», періодичний науковий збірник «Природа Карпат: науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України», регіональна екологічна газета «Вісник Карпатського біосферного заповідника», випущено у світ сотні монографій, наукових статей та практичних рекомендацій у вітчизняних та зарубіжних виданнях, проведено майже три десятки резонансних міжнародних науково-практичних конференцій, реалізовано багато екологічно та соціально значущих національних та міжнародних проектів.

За час своєї діяльності Карпатський біосферний заповідник став міжнародно визнаною природоохоронною, науково-дослідною установою, вніс ваговий внесок у збереження природних екосистем та сталого розвитку Карпат, створення екологічної мережі та розвитку природно-заповідної справи в Україні.

За природоохоронні успіхи Карпатський біосферний заповідник, єдиний в Україні, чотири рази нагороджений Радою Європи Європейським дипломом.

Ми нагадали також, що в цьому році, виповнюється двадцять років, як на міжнародній науково-практичній конференції «Карпатський регіон і проблеми сталого розвитку», яку ми організували з нагоди 30-річчя створення Карпатського заповідника (м. Рахів, 1998), в її резолюції записано: «З метою створення міжнародного правового поля в галузі збереження природи та соціально-економічного розвитку країн Карпатського регіону, урядам цих країн розробити і прийняти Карпатську конвенцію сталого розвитку».

А завдяки зусиллям Уряду України, особистого внеску колишнього двічі Міністра охорони довкілля України, професора Василя Шевчука та його заступника Ярослава Мовчана, Польща, Румунія, Сербія і Чорногорія, Словаччина, Угорщина, Україна та Чехія, на 5-й Пан'європейській конференції Міністрів охорони навколишнього середовища «Довкілля для Європи» (травень, 2003 р.) у Києві, підписали Рамкову конвенцію про охорону та сталий розвиток Карпат.

Її, а також Протоколи до неї «Про збереження та стале використання біологічного та ландшафтного різноманіття» (2009 р.), «Про стале управління лісами» (2012 р.) та «Про сталий туризм» (2017 р.) ратифіковано Законами України, які нині, на жаль, практично не виконуються.

Тому, знову ж таки за нашою пропозицією, в Указі Президента України від 21 листопада 2017 року № 281/2017 «Про додаткові заходи щодо розвитку лісового господар-

ства, раціонального природокористування та збереження природно-заповідного фонду» доручено Кабінету Міністрів України забезпечити реалізацію положень Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат та Протоколів до неї.

Чимале значення для гірських населених пунктів, які знаходяться в зоні діяльності біосферного заповідника, має й реалізація актів Президента та Уряду України із питань збереження української ділянки об'єкта Всесвітньої спадщини букових пралісів та їх благоустрою й сталого розвитку.

Так, до прикладу, завдяки цьому вдається розв'язувати надзвичайно важливі соціально-економічні проблеми в регіоні, зокрема відкрито рух пасажирського потяга за маршрутом Київ–Рахів, розпочато роботи із капітального ремонту та асфальтування автодоріг, що ведуть до Угольсько-Широколузанських пралісів та до інших ділянок Карпатського біосферного заповідника тощо.

У ході семінару Карпатському біосферному заповіднику урочисто вручено ключі від легкового автомобіля високої прохідності «Renault Duster», який придбано для природоохоронних цілей за рахунок коштів Проекту «Підтримка природоохоронних територій в Україні».

Федір ГАМОР

• • •

ОСТАП СЕМЕРАК: «ВПЕРШЕ ДЕРЖАВА НА РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНИХ ПРИРОДНИХ ПАРКІВ ВИДІЛИТЬ 100 МЛН ГРН»

24 травня 2018 р. Бюджетний комітет Верховної Ради підтримав рішення про виділення 100 млн грн на потреби національних природних парків. Про це повідомив Міністр екології та природних ресурсів України Остап Семерак.

«Вперше бюджетом Мінприроди для розвитку національних природних парків передбачено понад 100 млн грн. Рішення про їх виділення ухвалив Уряд і вчора підтримав Бюджетний комітет Верховної Ради», – повідомив Міністр.

Він зазначив, що ці кошти будуть витрачені виключно на потреби національних природних парків.

«Переконаний, що це хороші новини, адже національні природні парки не могли належно розвиватися через брак фінансування. Голос громад, як і голос Мінприроди та наших нацпарків, почуто», – сказав Остап Семерак.

Він також уточнив, що кошти, зокрема, будуть спрямовані на фінансування робіт по розробці проектів землеустрою НПП. Наприклад, нацпарку «Голосіївський», до якого входить Біличанський ліс і де громада тривалий час наполягала на винесенні його меж у природі.

Нагадаємо, система національних природних парків почала формуватися у 80-х роках із часу створення першого – Карпатського НПП. Сьогодні в Україні діють 49 національних природних парків. На них держава покладає збереження цінних природних комплексів та підтримання екологічної природної рівноваги в регіонах, проведення науково-дослідної та екологічної освітньо-виховної роботи, створення умов для рекреації.

У президії «круглого столу» (зліва направо):
голова Громадської ради
при Закарпатській ОДА Михайло ГРЕНЬО,
заступник голови Закарпатської ОДА
Віктор МІКУЛІН, заступник директора КБЗ,
професор Федір ГАМОР та голова Українського
товариства охорони природи, двічі Міністр охорони
довкілля України, професор Василь ШЕВЧУК;
учасників урочистостей вітають
народна артистка України Марія ЗУБАНИЧ
та заслужена артистка України
Оксана ІЛЬНИЦЬКА

У ЗАКАРПАТСЬКІЙ ОБЛДЕРЖАДМІНІСТРАЦІЇ ПРОВЕДЕНО ЗАХОДИ З ВІДЗНАЧЕННЯ 50-РІЧЧЯ СТВОРЕННЯ КБЗ

4 червня 2018 р., у рамках відзначення Всесвітнього дня охорони навколишнього середовища, в Ужгороді, під дахом Закарпатської обласної державної адміністрації, проведено низку заходів з нагоди 50-річчя створення Карпатського біосферного заповідника.

У заходах взяли участь керівники Закарпатської області, велика група природоохоронців, науковців та представників громадськості. Організаторами виступили адміністрація Карпатського біосферного заповідника, департамент екології та природних ресурсів Закарпатської обласної державної адміністрації, Громадська рада при Закарпатській ОДА та Закарпатське товариство охорони природи.

В атріумі Закарпатської ОДА, в супроводі виступів народної артистки України Марії Зубанич та заслуженої артистки України Оксани Ільницької, відкрито фотовиставку «Карпатський заповідник – 50 років на сторожі природи Карпат».

На фотографіях та інших ілюстративних матеріалах представлено флору та фауну, унікальні природні й культурні цінності Карпатського біосферного заповідника, презентовано історію створення та основні напрямки його діяльності.

А на брифінгу для преси заступник директора Карпатського біосферного заповідника, доктор біологічних наук, професор Федір Гамор та голова Українського товариства охорони природи, доктор економічних наук, професор Василь Шевчук детально зупинилися на аналізі екологічної ситуації в Україні та на Закарпатті, ролі Карпатського біосферного заповідника та інших природоохоронних територій у розв'язанні екологічних проблем, привертну увагу до виконання вимог Карпатської конвенції тощо.

Відкриваючи, за дорученням голови Закарпатської ОДА Геннадія Москаля, «круглий стіл» на тему: «Роль Карпатського біосферного заповідника та інших природоохоронних територій в збереженні природних й культурних цінностей та реалізації стратегії сталого розвитку на За-

карпатті», заступник голови Закарпатської ОДА Віктор Мікулін наголосив, що Карпатський біосферний заповідник є флагманом охорони природи. Він найкращий природно-заповідний об'єкт на Закарпатті, займає площу близько 60 тисяч гектарів. Проводить значні обсяги робіт, особливо науково-дослідних, які є основним напрямком діяльності біосферного заповідника та інших національних природних парків. Про визнання наукової роботи в біосферному заповіднику засвідчує, зокрема, й проведення сьогоднішнього засідання «круглого столу».

Віктор Мікулін висловив колективу заповідника та багаторічному його керівнику, доктору біологічних наук, професору Федору Гамору вдячність за вміння організувати роботу на високому рівні. Керівник Закарпаття поставив завдання активніше взятись за розширення території біосферного заповідника за рахунок цінних територій та завершити оформлення матеріалів землеустрою, привертну увагу й до інших проблем юридичного та адміністративного характеру, які є в заповіднику.

З вітаннями та добрими побажаннями до природоохоронців звернулись також заступник голови Закарпатської обласної ради Петро Грицик, голова Українського товариства охорони природи Василь Шевчук та голова Громадської ради при Закарпатській ОДА Михайло Греньо.

На «круглому столі» з доповідями виступили: Федір Гамор («Історія створення та деякі підсумки роботи Карпатського біосферного заповідника»), Юрій Шпонтан, заступник директора департаменту екології та природних ресурсів Закарпатської ОДА («Стан та перспективи розвитку природно-заповідного фонду»), Степан Поп, доктор фізикоматематичних наук, завідувачий кафедрою фізичної географії та раціонального природокористування Ужгородського національного університету («Природні ресурси Закарпаття та особливості їх використання в природоохоронних та рекреаційних зонах і на прилеглих до них територіях»).

В обговореннях та дискусіях порушено широке коло питань щодо ролі Карпатського біосферного заповідника та інших природоохоронних установ Закарпаття у збереженні природних та культурних цінностей, внесено багато конструктивних зауважень та пропозицій.

Так, Олександр Кагало, кандидат біологічних наук, завідувач відділу охорони природних екосистем Інституту екології Карпат НАН України (м. Львів), Василь Чумак,

кандидат біологічних наук, доцент кафедри ентомології та біологічного різноманіття Ужгородського національного університету, Василь Манівчук, начальник Закарпатського центру з гідрометеорології, відзначали особливу роль Карпатського біосферного заповідника та інших природоохоронних територій у збереженні рідкісних та зникаючих видів рослин і тварин та їх оселищ, формуванні Карпатської екологічної мережі, проведенні міжнародних наукових екологічних досліджень та організації моніторингу стану навколишнього природного середовища.

Директори національних природних парків «Синевир» та Ужанського Микола Дербак й Віктор Биркович, член-кореспондент Національної академії аграрних наук України, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри менеджменту туристичного та готельно-ресторанного бізнесу Ужгородського торгово-економічного інституту Михайло Лендел привернули увагу до досвіду роботи та перспектив рекреаційного благоустрою територій, розвитку сільського туризму та недосконалої законодавства із питань забезпечення місцевого населення природними ресурсами у зоні розташування природоохоронних територій.

На зібранні широко обговорено й питання співпраці Карпатського біосферного заповідника та інших природоохоронних територій з громадськістю, організації еколого-освітньої роботи, популяризації їх діяльності в засобах масової інформації (Олександр Геревич, директор Закарпатського обласного еколого-натуралістичного центру учнівської молоді, голова Закарпатського обласного товариства охорони природи; Олег Лукша, заступник голови Громадської ради при Закарпатській ОДА; Василь Нитка, власний кореспондент газети «Голос України» в Закарпатській області; Віктор Браславець, директор всеукраїнського державного видавництва «Карпати»).

За підсумками засідання «круглого столу» прийнято розгорнуті рекомендації.

За пропозицією Федора Гамора, відповідно до чинного законодавства, зокрема рекомендовано адміністраціям Карпатського біосферного заповідника та національних природних парків підготувати та направити бюджетні запити, а Закарпатській облдержадміністрації – відповідне звернення до Міністерства екології та природних ресурсів України щодо виділення необхідних коштів із Державного бюджету на сплату місцевим радам зе-

мельного податку, в межах яких розташовані землі біосферного заповідника та національних природних парків.

До прикладу, адміністрації національних природних парків «Верховинський» та Деснянсько-Старогутського вже отримують на такі цілі кошти із Державного бюджету.

Так, Національний природний парк «Верховинський», площею близько 12 тисяч гектарів, уже спрямовує до бюджетів сільських рад щорічно понад три з половиною мільйони гривень, тобто близько 300 гривень за кожний гектар природоохоронної території. Це якраз і є одним із тих компенсаційних механізмів, які держава має сплачувати місцевим громадам за вилучення із господарського використання особливо цінних природних територій.

Федір ГАМОР

• • •

ДЕНЬ ВІДКРИТИХ ДВЕРЕЙ У МУЗЕЇ ЕКОЛОГІЇ ГІР

5 червня 2018 р. у Музеї екології гір та історії природокористування в Українських Карпатах влаштували день відкритих дверей, приурочений до Всесвітнього дня навколишнього середовища. За традицією екскурсії в Музеї в цей день проводили учні однієї з рахівських шкіл. Цього року роль юних екскурсоводів взяли на себе учні ЗОШ №1, юні лісові рейнджери. Вдруге вони виявили бажання попрацювати екскурсоводами і справилися із цією задачею на відмінно, про що свідчили вдячні відгуки екскурсантів, які відвідали музей цього дня. Загалом рейнджери-екскурсоводи провели шість інформаційних екскурсій для 102 відвідувачів з Рахова, Іршави, Києва та Харкова. День видався чудовим, веселим та дуже позитивним. Задоволені учасники акції та гості музею, що мали змогу побачити всі принади карпатських гір та познайомитися з традиціями українських горянгуцулів, – головна мета заходу. І ми всі разом її досягли! Дякуємо всім за гарно проведений час. До нових зустрічей!

Наталія КАЛЬБА,

фахівець Музею екології гір та історії природокористування в Українських Карпатах

• • •

ЛІСОЗНАВЧА ЕКСКУРСІЯ ДЛЯ ЮНИХ РЕЙНДЖЕРІВ

11 червня 2018 р. науковий співробітник лісознавчої лабораторії Карпатського біосферного заповідника Руслан Глеб провів екскурсію на центральній садибі КБЗ для учасників Клубу «Юні лісові рейнджери – Рахів».

Науковець розповідав учням про дерева і їх будову, кущі та трав'янисті рослини, мікроорганізми та інші компоненти навколишнього середовища, які пов'язані між собою і впливають один на одного. Деякі організми виступають індикаторами забруднення повітря. До прикладу, багато лишайників гинуть навіть при невисоких рівнях забруднення атмосфери шкідливими речовинами. Ліс є незамінним життєвим середовищем для величезної кількості різноманітних комах, грибів, птахів, звірів, у тому числі рідкісних та зникаючих.

Лісознавець розпочав дискусію саме з однієї з основних характеристик лісу – ярусності, а також познайомив юних природолюбів з основними лісоутворюючими породами Закарпаття, якими є бук лісовий, ялина європейська, ялиця біла, модрина, дуби звичайний та скельний, граб зви-

чайний, клен-явір, ясен та ін. Також в наших лісах, що мають штучне походження, зустрічаються дерева-інтродуценти. Серед них дугласія, криптомерія і навіть секвойя.

Ліси виконують важливу роль в житті людини, їх ще називають «легенями планети», бо вони перероблюють вуглекислий газ на кисень, який так потрібен усім нам. Користь вони приносять як мікроклімату усєї планети, стабілізуючи і пом'якшуючи його, так і збільшенню запасів підземних вод, зберігаючи вологу опадів.

Під час екскурсії науковець провів і практичне заняття для юних рейнджерів, під час якого вони вимірювали діаметр дерев мірною вилкою у двох перпендикулярних напрямках з точністю до 1 см.

Також лісівник зазначив, що ліси діляться на: праліси, в яких ніколи не велося жодної господарської діяльності; природні ліси, в яких велася певна господарська діяльність, та штучні ліси, які були створені людиною. Цікаво було дізнатись і про те, що у природному лісі чисельність комах із різним типом живлення знаходиться у рівновазі і вони не шкодять деревам. Тоді як у штучних лісах частіше зустрічаються комахи одного виду, які є шкідниками і, так би мовити, створюють «пандемію», що інколи призводить до повного знищення екосистеми.

Ще однією важливою темою для обговорення стала роль грибів в лісовій екосистемі. Вони відіграють різноманітну роль. Частина з них утворюють на коренях дерев та кущів мікоризу, чим сприяють їх живленню. Деякі види грибів розкладають мертву деревину, листя, гілки до неорганічних (мінеральних), які можуть надалі засвоюватись рослинами. Грунтові гриби відіграють величезну роль у ґрунтоутворенні — збагачують його родючий шар. Плодові тіла шапинкових грибів споживає багато тварин: ссавці, мишо-подібні гризуни, білки, борсуки, кабани, лосі, козулі, птахи, суходільні молюски та багато комах. Гриби також використовують у медицині, навіть для профілактики та лікування ракових клітин! Для любителів «тихого полювання» буде цікаво дізнатись і про те, що гриби ростуть у всі пори року, і навіть взимку – наприклад фламуліна (зимовий опеньок) та аурикулярія вухоподібна (іудине вуха).

Ельвіра АНГЕР,
провідний фахівець відділу екологічної
освітньо-виховної роботи КБЗ

• • •

ПРО ГУЦУЛЬСЬКИЙ МУЗЕЙ У РАХОВІ

Червень 2018 р. Нещодавно на шпальтах газети «Зоря Рахівщини» (17 лютого 2018 р.) заслужений журналіст України Олександр Масляник в черговий раз поставив питання рубя: «Чи потрібен Рахову музей?».

А цими днями пан Олександр разом з іншими почесними громадянами міста Рахова – скульптором Юрієм Гав'юком, науковцем Федором Гамором, письменником та журналістом Василем Кухтою, архітектором Михайлом Кравчуком – сформували ініціативну групу зі створення в Рахові Музею та звернулись до керівництва району та міста з відповідним листом.

У ньому наголошується, що про нагальну потребу застосування історико-краєзнавчого музею у Рахові мовиться добрих п'ятдесят літ, начебто усі – і влада, і громадськість – за, однак далі розмов справа не просувається.

У владних кабінетах й серед інтелігенції час від часу спалахують дискусії, депутати міськради навіть вносили питання на сесію, а музею як не було, так і нема!

Автори звернення вкотре нагадують: Рахів і Рахівщина мають багатющі духовні скарби, високохудожні зразки матеріальної гуцульської культури, які зробили б честь та славу багатьом народам.

На наше покоління лягає відповідальність зберегти духовні надбання пращів для прийдешніх поколінь. Реалізувати цю високу місію можна тільки в музеї, яким би заопікувалася уся громада.

Гідні наслідування приклади подають музеї Микуличина, Яремчі, Колочави, Верховини, Коломиї, Косова, Криворівні, Печеніжина, Космача, Путили, Вишніці, Ясіня. Тільки Рахів, цей «гуцульський Париж», не має свого історико-краєзнавчого музею.

Чималий досвід, в цьому контексті, накопичено й колективом Карпатського біосферного заповідника. Нам вдалось, як мовиться, «із нуля» спорудити 20 років тому, на околицях Рахова, в умовах безгрошів'я та гострої економічної кризи в Україні, чотирьохповерхову капітальну будівлю, площею близько однієї тисячі квадратних метрів корисної площі, та облаштувати в ній єдиний та унікальний, не тільки в Україні, Музей екології гір та історії природокористування в Українських Карпатах.

До речі, в цьому музеї багато місця відведено краєзнавству, зокрема й гуцульській культурі (розміщено вражаючі діорами лісосплаву, гуцульського весілля, інтер'єру гуцульської садиби, полонинського господарства тощо).

Шкода, до речі, що на наше прохання в той час не знайшлося земельної ділянки для будівництва цього об'єкта безпосередньо в центрі Рахова, де так не вистачає подібних атракцій для гостей міста.

Крім того, нами споруджено та облаштовано Музей нарциса у Хусті, інформаційно-туристичні центри музейного типу в Географічному центрі Європи та високогір'ї Карпат, на сідловині під Говерлою.

Реконструйовано також старі господарські споруди та відповідним чином наповнено інформаційні центри в Кевелевому, «Букові праліси – об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО» (с. Мала Уголька Тячівського району) та «Карпатська форець» в с. Діловому.

Проект реконструкції адмінбудівлі для розташування Гуцульського музею у Рахові (архітектор Орися КРАВЧУК)

А нещодавно, із метою реалізації вимог Указу Президента України «Про збереження та популяризацію гуцульської культури», автором цих рядків запропоновано, у рамках програми прикордонної співпраці Євросоюзу «Україна-Румунія», створити по обидва боки українсько-румунського кордону, в комуні Бистра (Румунія) та місті Рахів (Україна), Центри збереження й розвитку етнічної гуцульської культури та сталого туризму (Зоря Рахівщини, 19 серпня 2017 року, <http://zakarpatty.net.ua/.../172961-U-Rakhovistvoriat-spiln...>).

Цю ідею підтримали голова Рахівської райдержадміністрації Павло Басараба та Рахівський міський голова Віктор Медвідь.

Далі, на наше прохання, за дорученням Віктора Медвідя, рахівський архітектор Оріся Кравчук розробила проектний ескіз реконструкції адміністративних будівель міських комунальних підприємств на вулиці Шевченка для потреб цього Центру.

Тут передбачається розмістити Музей історії та побуту Гуцульщини, інформаційно-туристичне бюро, виставкові та конференційні зали, навчально-методичні кабінети для розміщення Рахівського районного будинку дитячої та юнацької творчості, організації тут роботи студій гуцульської пісні, хореографії та танців; гуцульських музичних інструментів; писанкарства, коренепластики та різьби по дереву; ліжникарства та гуцульського одягу; відео- та аудіозаписів тощо.

Реалізація цього проекту може стати реальним шансом для створення у Рахові такого очікуваного Музею гуцульської культури.

Федір ГАМОР

• • •

ЯВОРІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПАРК ВІДЗНАЧИВ 20-РІЧНИЙ ЮВІЛЕЙ

4 липня 2018 р. в с.м.т. Івано-Франкове, з нагоди 20-річниця з дня створення Яворівського НПП, відбулася міжнародна науково-практична конференція «Природоохоронні, екоосвітні, рекреаційно-туристичні та історико-культурні аспекти сталого розвитку Розточчя».

Від імені Міністра екології та природних ресурсів України Остапа Семерак колектив парку привітав директор Департаменту екомережі та природно-заповідного фонду Мінприроди Віктор Клід.

«Річниця вашого парку для мене особисте. Я сам родом зі Львова, а дитячі роки провів в Карпатах. Як і ви, знаю природу цих гір і особливості природи Розточчя. Добре розумію, що від праці кожного з Вас, моїх земляків, від природоохоронця – до багатьох років незмінного директора Михайла Біляка залежить доля української землі», – зазначив у вітанні Міністр.

У роботі конференції взяли участь перші керівники Яворівського району, делегації із Розточанського парку народового, Гміни Замость Люблінського воеводства (Польща), керівники та спеціалісти 10 природоохоронних установ Міністерства екології та природних ресурсів України, науковці Львова, Тернополя, Івано-Франківська.

Під час міжнародної конференції «Координація та менеджмент об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи», 23 липня 2018 р., м. Відень

МІЖНАРОДНИЙ ФОРУМ У ВІДНІ

23 липня 2018 р. делегація Карпатського біосферного заповідника у складі директора Миколи Рибака, начальника відділу НДР та міжнародної співпраці Юрія Беркели та його заступника Василя Покин'єчереда взяла участь у роботі міжнародної конференції «Координація та менеджмент об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи».

У заході, проведеному за підтримки австрійського Федерального Міністерства сталого розвитку та туризму, а також Європейського Союзу, взяли участь близько 100 осіб з 15 країн Європи – представники ЮНЕСКО, IUCN, міністерств та відомств, адміністрацій природоохоронних територій, наукових установ та неурядових організацій.

У липні 2017 року Комітет Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО прийняв рішення про розширення трilaterального об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та утворення на його базі об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи». Транскордонний об'єкт охоплює територію площею 92 тис. га і складається з 78 складових частин у більш ніж 40 природоохоронних територіях з 12 європейських країн.

Рекомендації, викладені у Рішенні Комітету Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО 41 COM 8V.7 (2017), потребують тісної співпраці та координації між адміністраціями складових частин, державами-учасницями, а також Комітетом Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та Програмою Всесвітньої спадщини IUCN. Конференція була покликана забезпечити прямиий зв'язок між ЮНЕСКО / IUCN та представниками держав-учасниць. Зокрема, участь у її роботі взяла директор Центру Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО п. Мехтільд Рьослер (Німеччина).

З вітальним словом до учасників звернулася п. Марія Патек – голова Загального директорату лісівництва та сталого розвитку австрійського Федерального Міністерства сталого розвитку та туризму.

Під час конференції, у рамках трьох тематичних сесій та панельної дискусії, розглядалися, зокрема, наступні питання:

Учасники науково-практичної конференції «Гуцульщина – XXI сторіччя: проблеми та перспективи збереження гірської природи та етнічної культури в Гуцульському регіоні Українських Карпат в умовах глобалізації» (27 липня 2018 р., м. Яремче Івано-Франківської області); до учасників конференції з промовою звернулася Віце-прем'єр-міністр України з питань європейської та євроатлантичної інтеграції Іванна КЛИМПУШ-ЦІНЦАДЗЕ

НА ГУЦУЛЬСЬКІЙ КОНФЕРЕНЦІЇ – ПРО ЗБЕРЕЖЕННЯ ГІРСЬКОЇ ПРИРОДНОЇ ТА КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

27 липня 2018 р. у місті Яремче, що на Івано-Франківщині, в рамках XXV Міжнародного гуцульського фестивалю відбулася науково-практична конференція «Гуцульщина – XXI сторіччя: проблеми та перспективи збереження гірської природи та етнічної культури в Гуцульському регіоні Українських Карпат в умовах глобалізації».

Конференція пройшла на базі Карпатського національного природного парку. Її співорганізаторами виступили: Яремчанська міська рада, Асоціація органів місцевого самоврядування регіону Гуцульщини та Всеукраїнське товариство «Гуцульщина».

У роботі форуму взяла участь велика група науковців, представників органів місцевого самоврядування, природоохоронних установ, культурно-освітніх інституцій та громадськості з різних регіонів України.

На пленарних та секційних засіданнях, у 30 доповідях та повідомленнях, заслухано та обговорено широке коло проблем збереження природної, історико-культурної спадщини та сталого розвитку Гуцульщини як унікальної перлини не тільки України, але й європейської цивілізації.

Відкрив засідання конференції заступник директора з наукової роботи Карпатського національного природного парку, кандидат біологічних наук Олександр Киселюк.

До учасників конференції із промовою звернулася Віце-прем'єр-міністр України з питань європейської та євроатлантичної інтеграції Іванна Климпуш-Цинцадзе.

Вона особливо наголосила, що в умовах глобалізації Гуцульщина має показати себе центром міжнародного туризму та розвиватись у збереженому унікальному природному середовищі.

Сесія А. «Міжнародна перспектива – існуючі та нові лінії комунікації та прийняття рішень між ЮНЕСКО, IUCN та державами-учасницями»: 1) «Виклики у виконанні Конвенції про охорону Всесвітньої культурної і природної спадщини»; 2) «Підвищення можливостей збереження завдяки Всесвітній спадщині».

Сесія В. «Наукова перспектива – ефективне управління об'єктами Всесвітньої спадщини»: 1) «Загрози буковим лісовим екосистемам та управління буферними зонами»; 2) «Забезпечення мінімального розміру та екологічної зв'язності букових лісових екосистем».

Сесія С. «Перспектива практиків – тематичні дослідження»: 1) «Зонування об'єкта Всесвітньої спадщини: планування, управління, виклики»; 2) «Зв'язність в межах об'єкта Всесвітньої спадщини: Sonian Forest, Бельгія».

Сесія D. Панельна дискусія, в якій представники ЮНЕСКО, IUCN, існуючих складових частин об'єкта та нових кандидатів дискутували про шляхи комунікації для управління складовими частинами.

За підсумками обговорень та дискусій узгоджено підходи до процедури звітності країн-учасниць та удосконалення комунікації з IUCN, менеджменту буферної зони та забезпечення зв'язності складових частин, а також мінімального розміру складових частин та удосконалення управління ними.

Юрій БЕРКЕЛА,
учасник конференції

При цьому організація раціонального природокористування у Карпатах є нашою спільною відповідальністю.

Ми повинні зупинити надмірні та незаконні вирубки лісів, забезпечити належний облік деревини.

Збереження гірської природи є державним пріоритетом. На це спрямовані прийняті нещодавно Закони України про стратегічну екологічну оцінку та про оцінку впливу на довкілля. Дуже важливою в цьому контексті є й розроблена за ініціативою уряду Польщі міжнародна макрорегіональна стратегія розвитку Карпатського регіону.

Віце-прем'єр-міністр України пояснила, що Президент України не заветував Закон України про мораторій на вивіз лісу-кругляка, а висловив зауваження лише до тієї його частини, яка регулює експорт обробленої деревини до країн Євросоюзу.

До учасників конференції із вітаннями звернулись також секретар Яремчанської міської ради Володимир Губарчук, перший заступник голови Івано-Франківської обласної державної адміністрації Марія Савка, заступник голови Івано-Франківської обласної ради Сергій Басараб та голова Всеукраїнського товариства «Гуцульщина» Дмитро Стефлюк.

Виступаючи першим на пленарному засіданні із доповіддю, заступник директора Карпатського біосферного заповідника, доктор біологічних наук, професор Федір Гамор детально зупинився на необхідності розробки та впровадженні дійових еколого-економічних механізмів для збереження унікальних природних та культурних цінностей у Карпатському регіоні.

Особливо наголошено, що в цьому контексті великі можливості закладені в ініційованій Карпатським біосферним заповідником ще 20 років тому назад Рамковій конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат, а також Протоколах до неї «Про збереження та стале використання біологічного та ландшафтного різноманіття» (2009 р.), «Про стале управління лісами» (2012 р.) та «Про сталий туризм» (2017 р.), які ратифіковані Законами України, і які нині, на жаль, практично не виконуються.

Для виправлення ситуації дуже важливим є Указ Президента України від 21 листопада 2017 року № 281/2017 «Про додаткові заходи щодо розвитку лісового господарства, раціонального природокористування та збереження природно-заповідного фонду», у якому, за нашою пропозицією, доручено Кабінету Міністрів України забезпечити реалізацію положень Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат та Протоколів до неї.

Дуже важливо домогтись прийняття найближчим часом законопроектів (які вписані у порядок денний Верховної ради) «Про внесення змін до деяких законів України щодо посилення державних гарантій для гірських високогірних населених пунктів» (реєстр. № 7038 від 23.08.2017 р.) та «Про внесення змін до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» та інших законодавчих актів України із питань охорони природно-заповідного фонду України» (реєстр. № 7510 від 19.01.2018 р.).

Багато цінних пропозицій та зауважень прозвучало у доповідях голови Всеукраїнського товариства «Гуцульщина» Дмитра Стефлюка «Роль Всеукраїнського товариства «Гуцульщина» у збереженні і примноженні етнокультурної спадщини гуцулів», доктора педагогічних наук, професора Галини Сагач (Київський національний університет) «Екологія природи, етнічної культури Українських Карпат – актуальна проблема державної, національної та духовної безпеки України», директора Інституту екології Карпат НАН України, члена-кореспондента НАН України Миколи Козловського «Сталий розвиток територій населених пунктів Гуцульщини через розвиток туристично-рекреаційної галузі (на прикладі Яремчанської міської ради)», заступника директора з наукової роботи Карпатського національного природного парку, кандидата біологічних наук Олександра Киселюка «Роль природоохоронних територій у збереженні природної та культурної спадщини та перспективи їх розширення», а також у виступах ораторів на засіданні секцій «Етнокультурна спадщина місцевих громад: проблеми та перспективи» й «Проблеми збереження та примноження природної спадщини в умовах глобалізації».

За підсумками дискусії прийнято розгорнуту резолюцію та буде видано збірник матеріалів конференції.

Федір ГАМОР

• • •

ОСТАП СЕМЕРАК: «УРЯД ЗАТВЕРДИВ НАДБАВКУ ПРАЦІВНИКАМ ПРИРОДНО-ЗАПОВІДНОГО ФОНДУ ЗА ВИСЛУГУ РОКІВ»

29 серпня 2018 р. Міністр екології та природних ресурсів України Остап Семерак переконаний, що оплата роботи фахівців природно-заповідної галузі має бути гідно винагороджена.

Сьогодні на засіданні Кабінету Міністрів України членами Уряду було затверджено Порядок виплати надбавки за вислугу років працівникам установ природно-заповідного фонду.

«Працівники природно-заповідної галузі відповідають за збереження стратегічного ресурсу України – природних багатств. Саме від їх ефективної і добросовісної роботи залежить екологічний стан навколишнього середовища Укра-

їни і збереження унікальних видів флори і фауни. Давайте говорити відверто, сьогодні робота в цій сфері тримається на великому ентузіазмі природоохоронців. І цим рішенням ми не лише покращуємо умови оплати праці, а й мотивуємо висококваліфікованих спеціалістів залишатися працювати у сфері ПЗФ», – сказав Остап Семерак.

Міністр переконаний, що установлення надбавки лише сприятиме посиленню охорони територій та об'єктів природно-заповідного фонду, активізації рекреаційної, наукової, освітньої діяльності у сфері охорони довкілля. Крім того, це стане запобіжним засобом зупинки плинності кадрів, яка спостерігається і тут.

Варто відзначити, що дія постанови поширюється на працівників спеціальних адміністрацій природних та біосферних заповідників, національних природних парків, регіональних ландшафтних парків, ботанічних садів, дендрологічних та зоологічних парків, парків-пам'яток садово-паркового мистецтва природно-заповідного фонду України.

Надбавка за вислугу років виплачується керівним працівникам, професіоналам, фахівцям, технічним службовцям і робітникам установ ПЗФ, які забезпечують і безпосередньо виконують природоохоронні, науково-дослідні, еколого-освітні, рекреаційні функції, а також функції з охорони навколишнього середовища, окрім тих працівників, для яких нормативно-правовими актами встановлено інші умови та розміри виплати надбавок за стаж роботи.

За словами Остапа Семерака, надбавка за вислугу років буде обчислюватися виходячи з посадового окладу працівника без урахування інших надбавок і доплат виключно у межах фонду оплати праці, затвердженого в загальному та спеціальному фондах бюджету, або за рахунок власних доходів, отриманих від провадження господарської діяльності, та виплачуватися щомісяця за фактично відпрацьований час.

...

ДНІ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СПАДЩИНИ В КБЗ

23 вересня 2018 р. проводилися Дні відкритих дверей в Карпатському біосферному заповіднику, приурочені до акції «Дні європейської спадщини». У цей день екскурсії в еколого-освітньому центрі «Центр Європи» та Музеї екології гір були безкоштовними.

Щорічно, у вересні, близько 50 європейських країн, що приєдналися до Європейської культурної конвенції, святкують Дні європейської спадщини. Ця традиція офіційно започаткована 1991 року Радою Європи, а з 1999 року проводиться під спільним патронатом Ради Європи та Європейської Комісії і покликана привернути увагу до культурної спадщини та її ролі у розвитку сучасного суспільства. Кожна країна по-своєму привертає увагу громадськості до національних пам'яток культури, але є і спільні риси. Основними особливостями заходів під час Днів європейської спадщини є те, що для відвідувачів стануть доступними ті пам'ятки та об'єкти історичної спадщини, які, зазвичай, закриті протягом року, а ті, які працюють, готують спеціальну програму.

Карпатський біосферний заповідник долучився до всеєвропейської акції у 2008 році. Важливо знати, що в КБЗ розташований природний об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи». На території Закарпаття теж знаходяться архітектурні пам'ятки. До найбільш вражаючих належать

Струківська та Ужоцька дерев'яні церкви українсько-польської номінації Всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО, які збудовані без жодного залізного цвяха.

Традиційно в цей день екскурсії в Географічному центрі Європи проводять місцеві школярі. Цього року нашими екскурсоводами виступали учениці 8-9 класів – члени Діловецького шкільного лісництва під керівництвом О. Мендрешора. Розумні та кмітливі дівчата чудово впорались із завданням, про що свідчили приємні відгуки від гостей центру. Юні екскурсоводи провели 5 інформаційних екскурсій для туристів з Тячівщини, Рахівщини, Києва та інших регіонів України. В цей день центр Європи відвідало близько 150 гостей.

Також невід'ємною частиною заходу для дітей слугують розважальні елементи. 23-го вересня, зокрема, проводились майстер-класи, які провели для учениць працівники відділу екоосвіти Карпатського біосферного заповідника. Цього дня наші майстрині робили сувеніри-топіарі з природних матеріалів – жолудів, каштанів, шишок та горіхів. День видався доволі цікавим і насиченим, гості центру залишилися задоволеними, а учасниці шкільного лісництва тішились своїми виробами та досягненнями в екскурсійній діяльності.

Ельвіра АНГЕР

...

ДОРОЖНЯ КАРТА РОЗВИТКУ ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА В УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТАХ

4-5 жовтня 2018 р. в Івано-Франківську відбулася міжнародна науково-практична конференція «Основні проблеми й тенденції подальшого розвитку лісового господарства в Українських Карпатах». Її учасники критично обговорили ситуацію в Карпатських лісах та запропо-

Юні майстрині в еколого-освітньому центрі КБЗ «Центр Європи» виготовляють сувеніри-топіарі з природних матеріалів (23 вересня 2018 р., с. Ділове Закарпатської області)

нували дорожню карту реформування лісгосподарської діяльності, переведення її на принципи наближеного до природи лісівництва.

Організаторами конференції виступили: Державне агентство лісових ресурсів України, Національна академія наук України, Івано-Франківська обласна рада та облдержадміністрація, Український науково-дослідний інститут гірського лісівництва ім. П.С. Пастернака, Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, Лісівнича академія наук України та Івано-Франківське обласне управління лісового та мисливського господарства.

У її роботі взяли участь понад 120 представників із 40 науково-дослідних установ, вищих навчальних закладів, лісгосподарських підприємств, органів влади та громадськості.

До початку конференції у видавництві «НАІР» видруковано її матеріали, в яких на 419 сторінках поміщено 60 наукових праць.

Відкриваючи зібрання, заступник голови Держліс-агентства України В. Бондар наголосив, що внаслідок необ'єктивних виступів у пресі, зокрема у британських засобах масової інформації, у суспільстві створюється хибна громадська думка щодо стану ведення лісового господарства.

Ситуація ускладнюється ще й політичною нестабільністю та кадровою чехардою.

У цьому контексті, наголосив керівник відомства, важливо розробляти та активно впроваджувати у практику ведення лісового господарства наукові засади лісівництва, наближеного до природи, змінювати ставлення до науки, підносити дослідження на якісно новий рівень.

З цією метою директор Українського науково-дослідного інституту гірського лісівництва, кандидат сільськогосподарських наук О. Голубчак презентував розроблену науковим колективом інституту дорожню карту щодо удосконалення ведення лісового господарства в Українських Карпатах на засадах наближеного до природи лісівництва.

Документом передбачається протягом 2019-2028 рр. здійснити комплекс заходів, спрямованих на розробку та впровадження принципів сталого ведення лісового господарства в Українських Карпатах на засадах наближеного до природи лісівництва, з врахуванням екологічних, економічних і соціальних функцій лісів та інтересів територіальних громад.

У рамках реалізації дорожньої карти має бути створена оптимальна лісова інфраструктура, запроваджено природозберігаючі технології у лісозаготівлях та механізми економічного стимулювання охорони лісів та сталого лісокористування.

Детально прописується комплекс заходів для посилення екологічних, економічних та соціальних функцій лісів.

Окремою ціллю пропонується визначити й роботу із підвищення якості, правдивості та доступності інформації про лісове господарство.

За результатами впровадження дорожньої карти очікується, по-перше, радикальна зміна системи рубок в гірських лісах, шляхом збільшення вибіркових рубок та зменшення, за десять років, на половину площ суцільних рубок та формування лісових насаджень на принципах наближеного до природи лісівництва.

Учасники міжнародної науково-практичної конференції «Основні проблеми й тенденції подальшого розвитку лісового господарства в Українських Карпатах» (4-5 жовтня 2018 р., м. Івано-Франківськ) обговорили ситуацію в карпатських лісах та запропонували дорожню карту реформування лісгосподарської діяльності

По-друге, створення оптимальної інфраструктури гірських територій, що дасть можливість забезпечити охорону лісових насаджень від лісопорушень та лісових пожеж, ефективно використовувати рекреаційні функції лісових територій, в тому числі для розвитку екологічного туризму.

По-третє, забезпечення стабільності лісових екологічних систем, гідрологічного балансу басейнів гірських річок, зменшення ерозійних процесів, попередження природних і техногенних катастроф на гірських територіях.

По-четверте, розвиток економіки гірських територій, створення додаткових робочих місць, поліпшення умов праці людей, задіяних у лісовому секторі економіки.

А все це разом має забезпечити створення позитивно-го іміджу лісовому господарству.

Багато конструктивних пропозицій щодо вдосконалення ведення лісового господарства та підвищення ефективності екологічних та лісівничих досліджень прозвучало у доповідях: «Підходи до збереження лісових екосистем і відновлення їх природного стану як основи ефективного використання» (директор Інституту екології Карпат НАН України, член-кореспондент Національної академії наук України, професор М. Козловський та кандидат сільськогосподарських наук І. Шпаківська), «Стратегічні напрямки адаптації до зміни клімату в лісовому господарстві України» (директор Українського науково-дослідного інституту лісового господарства та агролісомеліорації імені Г. Висоцького, член-кореспондент Національної академії аграрних наук України В. Ткач та кандидат сільськогосподарських наук І. Букша), «Лісівничо-екологічні засади вирощування біотично стійких продуктивних лісів в Карпатському регіоні» (проректор Національного лісотехнічного університету, доктор сільськогосподарських наук, професор Г. Криницький, кандидати сільськогосподарських наук М. Чернявський та О. Криницька), «Лісова політика в Україні як інструмент

Директор Карпатського біосферного заповідника Микола РИБАК спілкується з волонтерами громадської організації «Dekabristen e.V.» (Німеччина), 5 грудня 2018 р., центральна садиба КБЗ, м. Рахів

управління галузью» (завідуючий кафедрою Національного університету біоресурсів та природокористування України, кандидат сільськогосподарських наук Ю. Марчук та доктор сільськогосподарських наук, професор П. Лакида) та інших.

Виступаючи на конференції з доповіддю, доктор біологічних наук, професор, заступник директора Карпатського біосферного заповідника Ф. Гамор привернув увагу слухачів до ролі Карпатського біосферного заповідника у збереженні пралісів та старовікових лісів й впровадженні стратегії сталого розвитку в Карпатському регіоні.

Наголошено, що за оцінкою міжнародних експертів Карпатський біосферний заповідник є еталоном європейських лісових екосистем та природоохоронної справи.

І це не випадково, адже тут охороняються понад 33 тисячі гектарів природних лісів та пралісів, серед яких понад 11 тисяч гектарів складають угольсько-широколистянські букові праліси, які в створеному за ініціативою адміністрації Карпатського біосферного заповідника об'єкті Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи» є найбільшим масивом.

У лісах Карпатського біосферного заповідника, спільно зі Швейцарським Федеральним інститутом лісових, снігових та ландшафтних досліджень (м. Бірменсдорф), німецьким Університетом сталого розвитку (м. Еберсвальде), Національним лісотехнічним університетом (м. Львів) та українським науково-дослідним Інститутом гірського лісівництва ім. П.С. Пастернака (м. Івано-Франківськ), розгорнуто багаторічні фундаментальні дослідження закономірностей функціонування дикої природи без людського втручання та переформування монокультур смереки у природні за структурою ліси.

У Карпатському біосферному заповіднику також зніційовано розробку та прийняття Карпатської конвенції, актів Президента та Уряду України щодо збереження пралісів та сталого розвитку прилеглих до них гірських населених пунктів тощо.

Конференція прийняла розгорнуту ухвалу, в якій відзначено, що подані та обговорені матеріали й проведені

дискусії на її засіданні є вагомим внеском в удосконалення ведення наближеного до природи лісівництва.

Висловлено впевненість, що розроблені наукові рекомендації послужать доброю основою для подальшого опрацювання теоретико-методологічних і практичних засад сталого управління лісовим господарством в умовах Українських Карпат.

Учасники конференції взяли також участь у відкритті пам'ятного знака в дендропарку «Діброва» (м. Богородчани) з нагоди 100-річчя від дня народження видатного вченого-лісознавця, педагога, дослідника лісів Українських Карпат Костянтина Смаглюка.

Федір ГАМОР

• • •

УКРАЇНА-РУМУНІЯ: ПРО СПІВПРАЦЮ НА ТРАНСКОРДОННИХ ВОДАХ

22 жовтня 2018 р. Розглянувши широкий спектр питань транскордонного співробітництва України та Румунії, Михайлом Хорєвим, Уповноваженим Уряду України з виконання Угоди між Урядом України та Урядом Румунії про співробітництво в галузі водного господарства на прикордонних водах, та Адріаною Петку, відповідно Уповноваженим Урядів Румунії, підписано Протокол X наради уповноважених Урядів України та Румунії про подальшу співпрацю на транскордонних водах.

Протокол є обов'язковим для виконання як українськими, так і румунськими колегами. Зазначеним Протоколом передбачена подальша взаємна співпраця України та Румунії на транскордонних водних об'єктах у дусі добросусідства та взаєморозуміння.

• • •

ЗУСТРІЧ З ВОЛОНТЕРАМИ «DEKABRISTEN E.V.»

31 жовтня 2018 р. відбулася зустріч директора та провідних спеціалістів відділів КБЗ з групою, у складі 20 чол., волонтерів громадської організації Німеччини «Dekabristen e.V.» (Декабристи), які відвідали установу в рамках розширення своєї діяльності та пошуку нових потенційних партнерів на території країн Східної Європи. Ця неурядова волонтерська організація займається реалізацією різноманітних проектів, пов'язаних з розвитком громадянського суспільства, навчальним обміном, міжнародним волонтерським обміном, крім того, значна частина їхньої діяльності присвячена питанням сталого розвитку та проведенню культурно-освітніх заходів.

Під час зустрічі директор КБЗ Микола Рибак розповів волонтерам про установу, її завдання та основні напрямки роботи, а також відповів на запитання представників організації щодо проблемних напрямків діяльності КБЗ та можливих дотичних питань для співпраці. В процесі зустрічі було виокремлено тематичні напрямки для можливої співпраці. Подальше спілкування організовано в формі робочих груп за відповідними напрямками: рекреаційна діяльність та сталий розвиток, екоосвіта, робота веб-сторінки та редакційно-видавнича діяльність установи тощо. Актуальним для КБЗ було обговорення інформаційного представлення

діяльності установи в Інтернеті та соціальних мережах, покращення іміджу та співпраця з населенням (саме методи роботи з різними цільовими групами), удосконалення ведення рекреаційної діяльності, поліпшення візуального представлення туристичного потенціалу з використанням досвіду роботи волонтерської організації в інших країнах. Крім того, практичною формою надання допомоги установі стала дводенна участь активістів організації в розчистці території одного з масивів КБЗ – Долини нарцисів – від вербових заростей.

Результатом ознайомчої зустрічі стало налагодження контактів, а також домовленість про можливі напрямки співробітництва на майбутнє, зокрема стосовно пошуку потенційних міжнародних проектів для спільної участі, а також вирішення певних проблемних питань роботи КБЗ із залученням волонтерів, тому ми сподіваємося на подальшу цікаву та результативну співпрацю.

Ірина ЙОНАШ,
заступник начальника відділу рекреації
та сталого розвитку КБЗ

• • •

ЕКСПЕРТИ ВІДЗНАЧАЮТЬ ПРОГРЕС УКРАЇНИ В ПРОСУВАННІ РЕФОРМ В ЕКОЛОГІЧНІЙ СФЕРІ

2 листопада 2018 р. Україна активно просувається у напрямку досягнення цілей, які Євросоюз запропонував для країн Східного партнерства у документі «20 очікуваних досягнень Східного партнерства до 2020 року». Про це свідчать результати моніторингового звіту «Поступ України у виконанні двадцяти досягнень Східного партнерства до 2020 року», презентованого експертами Української національної платформи Форуму громадянського суспільства Східного партнерства. Експерти виокремлюють 17 сфер, де спостерігається найбільший прогрес із просування реформ.

Серед них, зокрема, реформа державного управління, безпеки, розвитку малого та середнього бізнесу, впровадження Зони вільної торгівлі з ЄС, візової лібералізації, а також захист довкілля.

Зокрема, аналізуючи сферу навколишнього природного середовища, експерти відзначили прогрес у реформуванні системи управління водними ресурсами (підготовка реформи Водного агентства та проекту водної стратегії), затвердженні Концепції реалізації державної політики у сфері зміни клімату на період до 2030 року та плану заходів з її впровадження, розробку та затвердження Стратегії низьковуглецевого розвитку України до 2050 р., ухвалення Законів «Про оцінку впливу на довкілля» та «Про стратегічну екологічну оцінку» і їх подальше впровадження.

Водночас найбільше занепокоєння у авторів моніторингового звіту викликає ситуація із вирубкою лісів та заборону екологічних перевірок у лісах, яка, на їх думку, «є штучною».

«Такі заборони встановлює Державна регуляторна служба», – йдеться у моніторинговому звіті.

Значимо, що документ «20 очікуваних досягнень Східного партнерства до 2020 року» – це своєрідна дорожня карта реформ, які має провести Україна, Грузія, Молдова, Вірменія, Азербайджан та Білорусь до 2020 року.

• • •

ЮВІЛЕЙНІ УРОЧИСТОСТІ КБЗ: 50 РОКІВ НА СТОРОЖІ ПРИРОДИ

Листопад 2018 р. Рік, що проминає, був для Карпатського біосферного заповідника особливим: природоохоронна установа, її колектив аналізували здобутки власної п'ятдесятирічної історії. «Півстоліття на сторожі природи» – ця фраза стала гаслом для відзначення ювілею. Сьогодні під охороною заповідника знаходяться понад 58 тисяч гектарів з лісами, пралісами, луками, бурхливими потоками і високогірними озерами. Карпатський біосферний заповідник у сучасності – одна з найбільших природоохоронних територій України, установа міжнародного значення зі славетним світовим ім'ям і визнанням. Символічно, що 2018-ий розпочався дуже важливою подією – врученням сертифікатів Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО з нагоди включення нових українських територій до складу об'єкта «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Євро-

Колектив Карпатського біосферного заповідника після урочистих зборів з нагоди 50-ліття установи.
12 листопада 2018 р., м. Рахів

пи». Цей захід організований Карпатським біосферним заповідником у Рахові, адже саме праліси КБЗ були першими і сьогодні залишаються найбільшими ділянками первинних європейських букових лісів, визнаних природним спадком людства. 4 червня в Закарпатській ОДА відбулося засідання за «круглим столом» на тему «Роль Карпатського біосферного заповідника та інших природоохоронних територій в збереженні природних й культурних цінностей та реалізації стратегії сталого розвитку на Закарпатті». В атріумі Закарпатської ОДА з нагоди ювілею розгорнуто фотовиставку «Карпатський заповідник – 50 років на сторожі природи». В експозиції було представлено близько 40 світлин.

З 23 по 25 жовтня 2018 року пройшла низка дуже важливих заходів, приурочених до ювілею установи. Зокрема, 23 жовтня відбулося засідання Національної керівної групи об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи». Також у цей день проведено науково-практичну конференцію «Проблеми збереження гірських екосистем та сталого використання біологічних ресурсів Карпат». 23-24 жовтня 2018 року на центральній садибі КБЗ розпочав роботу науково-практичний семінар для директорів установ природно-заповідного фонду, присвячений знайомству з практичним досвідом Карпатського біосферного заповідника щодо виконання основних завдань, які визначені чинним законодавством для природоохоронних територій України. Міжнародний «круглий стіл» із питань поглиблення транскордонної співпраці КБЗ відбувся 25 жовтня у залі засідань на центральній садибі заповідника. Його співорганізатором став давній партнер заповідника – Університет сталого розвитку з м. Еберсвальде, що в Німеччині.

Фінальним і гучним акордом у відзначенні ювілею установи стали урочисті збори колективу. Тут працює близько 300 високваліфікованих фахівців – науковців, екопросвітників, фахівців з рекреації, інспекторів з охорони природно-заповідного фонду, природоохоронників, бухгалтерів, економістів, керівників структурних підрозділів, технічних працівників та інших. 12 листопада 2018 р. більшість з них зібралася у великому залі засідань Рахівської районної ради. До працівників долучилися ветерани установи. Загалом зібралося близько 200 осіб. Святковості події додали гучні звуки трембіти – працівників заповідника привітав народний самодіяльний оркестр гуцульських народних інструментів Рахівського районного будинку культури. Музики підготували віночок з гуцульських мелодій і запальних коломийок і це задало веселий, невимушений тон святковому зібранню.

Привітати колектив прийшли також представники органів місцевої влади та самоврядування – заступник голови Рахівської районної державної адміністрації В.С. Турок, голова Рахівської районної ради В.І. Дан, заступник голови Рахівської міської ради О.О. Голомбіца. Вони вручили грамоти, подяки і пам'ятні подарунки кращим працівникам установи. Ювілей – це чудова нагода вшанувати колектив, людей, які працюють на імідж і славу установи, землі, на якій проживають. З нагоди 50-річчя КБЗ близько 70 працівників і ветеранів заповідника відзначені грамотами, подяками інституцій різних рівнів і структур: Мінприроди,

Фотомиттєвості урочистого дійства з нагоди 50-ліття створення Карпатського біосферного заповідника (12 листопада 2018 р., м. Рахів)

Закарпатської ОДА та обласної ради, Асоціації природоохоронних територій України, Тячівської, Рахівської та Хустської райдержадміністрацій та районних рад. Звичайно, адміністрація заповідника також приготувала приємні подарунки і відзнаки для своїх працівників. Директор КБЗ, заслужений природоохоронець України М. Рибак промовив теплі вітальні слова, подякував колективу за наполегливу, невтомну та плідну щоденну роботу, зачитав святковий наказ і вручив нагороди – грамоти, подяки. Головний бухгалтер установи Г. Белова потішила колег преміальними нарахуваннями до заробітної плати.

Зі святкової сцени з вітальними промовами виступали працівники КБЗ. Ветерани згадували молоді роки і перші кроки установи, часом непрості ситуації та, навіть, кумедні випадки. До прикладу, Д. Саїк пропрацював у заповіднику 33 роки, з них 12 – на посаді директора, Д. Курін очолював Черногірське лісництво (пізніше – природоохоронне науково-дослідне відділення) впродовж 38 років. В. Сас як інспектор охороняв екосистеми заповідної Чорногори 43 роки. До речі, голова профспілкового комітету Л. Піпаш не тільки привітала ветеранів, але й від імені профспілки вручила ветеранам пам'ятні подарунки. Ті, які з різних причин не змогли бути присутніми на святкуваннях, отримали фотопривітання на свої поштові адреси. Так чи інакше, жоден працівник-ветеран не лишився поза увагою.

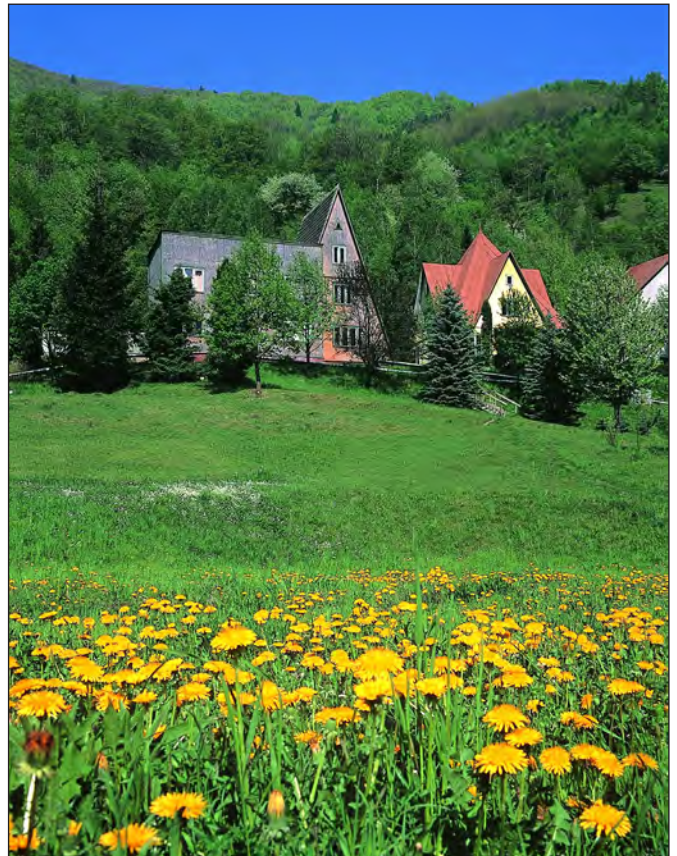
Молоді фахівці з трибуни з оптимізмом зазирали у майбутнє і обіцяли продовжувати початі справи, зробити свій внесок у розвиток заповідника, не «знижуючи планку». У кожній промові звучала гордість за досягнення установи, шана до природи рідної землі, життєстверджуюча впевненість у прийдешність.

Впродовж всього часу, доки тривали майже двогодинні збори, у залі царювала приязна атмосфера, близька до домашньої. А як інакше? Тут зібралася одна велика сім'я – колектив, який в останні п'ятдесят років був об'єднаний не тільки спільними робочими буднями, але єдиною метою життя, якою стала для них охорона природи Карпат. Підігрівали такий приязний клімат у залі засідань Рахівської районної ради і виступи дитячих колективів. Вихованці Рахівського районного будинку дитячої та юнацької творчості підготували низку творчих номерів. Вони вирізнялися неймовірно різноманітністю. Юні вокалісти, які займаються під керівництвом О. Беркели, співали сучасних мелодійних і запальних пісень. Зразковий колектив «Юність» (керівник О. Волощук) виступав у розмовному жанрі, добре приправленому гуцульською говіркою і гумором. Танці від колективу «Авангард» (кер. О. Мамедова) вражали хореографічною майстерністю і неочікуваними музичними комбінаціями.

По завершенню урочистих зборів дружня заповідницька родина продовжила святкування в одному з місцевих ресторанів. І ветерани знову приєдналися до урочистостей. Не забули працівники прихопити з собою із залу засідань і теплу сімейну атмосферу. Під час урочистої вечері її підігрівав гурт «Ватра». Його палкий і дуже широкий репертуар стимулював веселий настрій, щире спілкування і енергійні колективні танці.

... Відгомоніли урочистості з нагоди поважного ювілею Карпатського заповідника і професійна сім'я знову повернулася до щоденної праці. Проте будні колективу, який неодноразово довів, що вмє ефективно працювати і весело святкувати, ніколи не будуть сірими. Він готовий до нових звершень!

Вікторія БУНДЗЯК

Центральна садиба КБЗ

СВЯТО В ІСТОРИЧНОМУ ЦЕНТРІ ЛЬВОВА

5 грудня 2018 р., під патронатом Національної комісії України у справах ЮНЕСКО, у Львові відбулася Міжнародна конференція «Спадщина ЮНЕСКО. Сьогодні та перспективи» (з нагоди 20-річчя внесення Ансамблю історичного центру Львова до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО).

На науковому форумі, організаторами якого виступили Львівська міська рада, Міністерство культури України, Український національний комітет ІКОМОС та Інститут архітектури Національного університету «Львівська політехніка», взяла участь велика група науковців, діячів культури, органів влади та громадських активістів з України, Польщі, Німеччини та Австрії.

Відкриваючи конференцію, до її учасників з вітальними словами звернулись заступник Львівського міського голови Андрій Москаленко, заступник Міністра культури України Тамара Мазур, керівник Представництва Міністерства закордонних справ України у Львові В'ячеслав Войнаровський, аташе відділу (секретаріату) Національної комісії у справах ЮНЕСКО Департаменту міжнародних організацій Міністерства закордонних справ України Ілля Карандась та експерт ЮНЕСКО Ганс Каспарі.

З ключовою доповіддю «Місто як об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в XXI столітті» виступив президент наукового комітету теорії та реставрації ІКОМОС (Міжнародна рада з охорони пам'яток та визначних місць) Богуслав Шмигін (Люблін).

**Міський голова Львова Андрій САДОВИЙ:
«...Тільки найкращі громади мають право і честь
бути в родині ЮНЕСКО»**

А на трьох панельних дискусіях з фундаментальними науковими доповідями та повідомленнями виступило понад двадцять ораторів.

Так, Кшиштоф Павловскі (Варшава), Лілія Онищенко (Львів), Ульріке Гербіг (Відень), Микола Яковина (Київ), Іріс Гляйхман (Дрезден), Богуслав Подхалянський (Краків) та інші наголошували на тому, що вже два десятиліття, відколи Ансамбль історичного центру Львова офіційно ввійшов до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, світова спільнота визнала унікальність Львова та його багатонаціональну культурну спадщину, представлену різноманітними архітектурними стилів та культур.

Статус об'єкта ЮНЕСКО поставив Львів у один ряд зі світовими шедеврами людського генія, акцентує його важливість та цінність для нинішніх та майбутніх поколінь.

Історичний центр Львова, занесений до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО в 1998 році, складає 150 гектарів забудованого міського простору, де щоденно вирує життя. Сучасне й автентичне тут завжди поряд, а розумне оновлення міського простору, створення комфорту та зручності для мешканців та багатомільйонних відвідувачів – найголовніше завдання науковців, архітекторів, реставраторів та міської влади.

На конференції значну увагу приділено проблемам збереження, популяризації та розвитку й інших культурних та природних об'єктів спадщини ЮНЕСКО, яких в Україні сім, та ще близько двадцяти включені до Попереднього списку (tentative list) із занесення до спадщини ЮНЕСКО.

Так, йшлося, зокрема, також про недосконалість законодавства у цій сфері, відсутність планів управління об'єктами, порушення режиму охорони та діяльності в буферних зонах тощо.

Виступаючи у дискусії, доктор біологічних наук, професор, заступник директора Карпатського біосферного заповідника Федір Гамор привернув увагу до історії створення та менеджменту транснаціонального об'єкта Спадщини «Букові праліси й давні ліси Карпат та інших регіонів Європи», який об'єднує унікальні природні цінності із 12 європейських країн. А його українська частина є єдиним природним об'єктом України, який занесений до Спадщини ЮНЕСКО.

Для розв'язання назрілих проблем у збереженні Всесвітньої спадщини та розвитку прилеглих до них територій мною запропоновано підготувати окремий законопроект «Про основні засади збереження природної та культурної спадщини ЮНЕСКО в Україні».

А з метою обміну досвідом роботи вручено президенту українського національного комітету ІКОМОС Миколі Яковині бібліотечку книг, випущених з нагоди 10-річчя внесення букових пралісів Карпат до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та відзначення 50-річчя організації Карпатського біосферного заповідника, який забезпечує збереження найбільших ділянок об'єкта Всесвітньої спадщини «Букові праліси й давні ліси Карпат та інших регіонів Європи».

Відзначимо також, що на конференції із зацікавленням прийнято пропозицію ужгородського громадського активіста Олега Олашина щодо підготовки номінації із занесення мікрорайону Малий Галагов міста Ужгород до переліку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Учасники конференції стали гостями грандіозного гала-концерту, який пройшов, у рамках святкування 20-річчя внесення Ансамблю історичного центру Львова до Списку Всесвітньої спадщини, у Львівському національному академічному театрі опери та балету імені Соломії Крушельницької.

На концерті, у виконанні молодих талановитих солістів Софії Соломії, Ольги Дядів, Юлії Терещук, Віктора Андрійченка та інших, під диригуванням Оксани Линів – головного диригента опери та філармонійного оркестру австрійського міста Грац, за участі Львівської державної академічної чоловічої хорової капели «Дударик» й Академічного симфонічного оркестру «INSO», прозвучали арії із найвідоміших опер В.-А. Моцарта, Дж. Верді, Дж. Пуччіні та інші композиції.

А на початку концерту, перед вшент переповненою залю театру, виступив та вручив почесні відзнаки міста з нагоди цього свята міський голова Львова Андрій Садовий.

«Для мене, – наголосив він, – велика честь бути сьогодні тут і сказати декілька вітальних слів. Коли до Львова приїжджають гості і оглядають наші будівлі, наші пам'ятки архітектури, – вони затамовують подих і дуже часто кажуть: «О Боже, які красиві люди жили в цьому місті 100, 200, 300 років тому назад». Бо тільки красиві люди можуть збудувати красиве місто...»

І сьогодні від нас надзвичайно багато залежить. Щоби про нас також говорили добрі слова через 50, 100

років. Ви знаєте мого нашого міста – Львів відкритий для світу. Але, будучи під патронатом ЮНЕСКО, ми ще є важливі для світу.

Сьогодні Львів належить не лише нам, мешканцям міста, він належить усьому світу. І ці мільйони туристів, які приїжджають, насправді вони шоковані, чому раніше вони не знали про це прекрасне місто.

Львів має дуже великий потенціал і дуже великі можливості. Але сьогодні, в день ювілею, я хочу скласти особливу подяку всім людям, які долучилися до того, щоби Львів був у родині ЮНЕСКО. Хочу подякувати усім тим людям, які дбають про нашу спадщину: історикам, реставраторам, мистцям – це є велика когорта людей, які голим нервом відчувають несправедливість, мають велику повагу до справедливості.

Але найбільша моя подяка усім вам, громаді міста Львова, бо громада міста Львова – найкраща, бо тільки найкращі громади мають право і честь бути в родині ЮНЕСКО».

На завершення святкування 20-річчя внесення Ансамблю історичного центру Львова до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, у дзеркальній залі театру, Андрій Садовий влаштував урочистий прийом.

Було би дуже добре, щоб такі слова вдячності й таке вшанування отримали також і люди, причетні до збереження й всіх інших об'єктів, які представляють Україну у Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Федір ГАМОР

• • •

ПЕРШЕ ЗАСІДАННЯ ГРОМАДСЬКОЇ РАДИ ПРИ МІНПРИРОДИ УКРАЇНИ В НОВОМУ СКЛАДІ

7 грудня 2018 р. Під час засідання обрано керівництво та секретаря Громадської ради. На посаду голови обрано Світлану Берзіну (ВГО «Жива планета»), секретаря – Світлану Потоцьку (Чернігівська обласна організація Українського товариства охорони природи).

Новостворені комітети Громадської ради найближчим часом розпочнуть свою роботу, зокрема з: формування річного плану роботи та орієнтовного плану Мінприроди щодо консультацій з громадськістю на 2019 рік; напрацювання зауважень та пропозицій до проекту Концепції реалізації державної політики у сфері промислового забруднення; розгляду напрацьованих матеріалів щодо необхідності реформування екологічного податку та внесення змін до Постанови КМУ від 17.09.1996 № 1147 «Про затвердження переліку видів діяльності, що належать до природоохоронних заходів»; напрацювання рекомендацій по реалізації Національного плану скорочення викидів від великих спалювальних установок; оцінювання стану виконання протокольного доручення до Розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.01.2018 № 23-р «Про скидання надлишків зворотних вод у р. Інгулець» тощо.

Під час першого засідання схвалена нова редакція регламенту Громадської ради; ухвалені пропозиції щодо: змін до Постанови Кабінету Міністрів України від 21.10.2015 № 835 «Про затвердження Положення про набори даних, які підлягають оприлюдненню у формі відкритих даних»; необхідності створення відкритого реєстру

проходження процедури отримання дозволів на викиди забруднюючих речовин в атмосферне повітря підприємствами I групи.

Окрема дискусія відбулась з керівництвом профільних департаментів Мінприроди та Мінрегіону. Від Мінприроди участь в обговоренні взяли директор Департаменту екологічної безпеки та дозвольно-ліцензійної діяльності Сергій Лук'яничук та його заступник – Олександр Семенець. Під час дискусії були розглянуті зауваження та пропозиції до законопроекту «Про управління відходами».

• • •

УКРАЇНА У ТОП-20 СВІТУ В РЕЙТИНГУ КЛІМАТИЧНОЇ ПОЛІТИКИ

11 грудня 2018 р. Міністр екології та природних ресурсів України Остап Семерак переконаний, що лідерство України в світовому кліматичному процесі – результат злагодженої роботи всіх гілок влади, і таке об'єднання зусиль прагнення зберегти екобаланс в Україні та світі.

За даними дослідження Global Carbon Project, обсяги викидів парникових газів за 2018 рік сягнуть рекордного рівня.

10 грудня 2018 року німецькі організації New Climate Institute, German watch і Climate Action Network оприлюднили щорічний рейтинг Climate Change Performance Index 2019, в якому Україна посіла 18 місце, піднявшись на дві сходинки з минулого року.

Оцінка України складається з обсягу викидів парникових газів, рівня розвитку відновлюваної енергетики, рівня споживання електроенергії, загальних запасів первинної енергії і загальної зовнішньої та внутрішньої політики в сфері протидії змінам клімату.

У розділі, який стосується України, автори дослідження вказують на те, що її відносно висока загальна оцінка пов'язана із хорошим показником енергоефективності та невисокою кількістю викидів парникових газів.

«Україна зараз серед лідерів формування нової міжнародної кліматичної політики та її трендів. Для нас це хороший шанс модернізуватися та бути конкурентоздатними у майбутньому», – зазначає Остап Семерак.

Міністр наголошує, що Уряд України зацікавлений у переході економіки до моделі сталого розвитку.

«Саме нашим Урядом була ухвалена Стратегія низьковуглецевого розвитку. Ми стали 9-ою країною світу, яка розробила даний документ. Йдеться не лише про декларацію намірів, але й про чіткі завдання щодо розвитку відновлювальних джерел енергії, заходів з енергоефективності та енергозбереження, збільшення поглинання парникових газів, модернізацію електромереж та транспортної інфраструктури», – зазначив Остап Семерак.

Міністр також нагадав, що наприкінці жовтня нинішнього року Уряд схвалив розроблений Мінприроди законопроект «Про засади моніторингу, звітності та верифікації викидів парникових газів».

До речі, четверте місце в рейтингу Climate Change Performance Index посідає Швеція, яка отримала 76,28 балів, останнє, 60-те – Саудівська Аравія, в неї 8,82 бали. Перші три місця в рейтингу порожні.

«СИНЕВИР» – УНІКАЛЬНЕ БАГАТСТВО ПРИРОДИ ТА ІСТОРИКО-КУЛЬТУРНОЇ СПАДЩИНИ

ЗАПОВІДНА СПРАВА

Розмова з директором однойменного національного природного парку Миколою ДЕРБАКОМ

Микола Дербак народився 28 листопада 1968 р. у знаменитому опришківському селі Колочава Міжгірського району. Вищу освіту здобув на біологічному факультеті Ужгородського університету.

Служив у армії. Свою працю на природоохоронній ниві розпочав з посади лісника у рідному селі. У 1997 р. призначений лісничим того ж Колочавського лісництва, у 2003 р. – головним лісничим, 2004-го – заступником директора-головним природознавцем Національного природного парку «Синевир», а у 2010-му – директором.

М. Дербак – кандидат філософських наук, заслужений природоохоронець України, відзначений найвищою нагородою Закарпатської області – знаком «За розвиток регіону» і відзнакою Президента – ювілейною медаллю «20 років Незалежності України».

У ЦИХ МІСЦЯХ НІКОЛИ НЕ ГОСПОДАРЮВАЛА ЛЮДИНА!..

– Миколо Юрійовичу, хотів би розпочати нашу розмову з констатації приємного факту: протягом останніх років Національний природний парк «Синевир» динамічно розвивається у всіх напрямках своєї багатогранної діяльності. Цим набуває визнання в Україні та за кордоном як діяльна природоохоронна, так і авторитетна наукова установа. По-перше, торік влітку майже три тисячі гектарів масивів пралісів «Синевира» увійшли до Списку Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО...

– Дика природа – це та цінність, якої у Європі майже не залишилося. Лише – маленькі клаптики цього скарбу. А Національний парк «Синевир» володіє цілими урочищами дикої природи. І найперше – пралісами. Найбільший наш масив – Дарвайка, площею 1588,46 га. Ця ділянка вражає непорушністю, первісністю... Маємо ще три шматки пралісів, але вже менші: Квасовець – 561,62 га, Стримба – 260,65 га, Вільшани – 454,31 га. Вони знаходяться у важкодоступних місцях, переважно в приполюнній частині гірських схилів Карпат.

У цих місцях ніколи не господарювала людина!.. Тож не випадково наші науковці називають праліси лабораторією просто неба. А ще тут сконцентроване велике біологічне різноманіття, вивченням якого ми займаємося. Своїми науковими здобутками ділимося з колегами під час кон-

ференцій і, що важливо, намагаємося йти в ногу з часом, черпаючи новачки, які несе сьогоднішня. Без цього – ніяк.

Крім того, працюємо над розширенням території. Вважаємо, що цінні осередки природи Карпат обов'язково мають належати до заповідного фонду. Значна робота проведена з приєднання до парку урочища Кам'янка площею 377,8 га. Ми пройшли всі етапи погоджень. Зараз це питання на розгляді у Адміністрації Президента.

НА ВІДБУДОВУ МУЗЕЮ ВИДІЛЕНО ПОНАД 50 МІЛЬЙОНІВ

– ...По-друге: до сумної двадцятилітньої дати, коли нечуваної сили листопадовий 98-го року наводок зніс давні споруди унікального навіть на Європейському континенті Музею лісу і сплаву на Чорній ріці, – ви розпочали його відновлення.

– Дуже глибоко закарбувалася у моїй пам'яті руйнівна листопадова повінь 1998 року. У той час я лише почав працювати лісничим Колочавського лісництва...

Безперестанку лили інтенсивні дощі. Рівень води у Терреблі та її притоках піднявся до рекордної позначки. У багатьох місцях потоки й річки вийшли з берегів, завдали великої шкоди сільським об'єктам. Бурхливі хвилі зносили навіть будинки та господарські споруди. Це був жах!.. Не встояв і Музей лісосплаву. То була велика втрата. Експонати вдалося врятувати, але головне – греблю – понесли хвилі.

Позиція національного парку була однозначною: музей потрібно відбудувати. З того часу ми відстоювали цю принципову позицію на всіх рівнях. Не лише порозуміння, але й реальну підтримку відчули з боку Міністра екології та природних ресурсів України Остапа Семерака і голови Закарпатської облдержадміністрації Геннадія Москаля. Вже зараз бачимо результат: відбудова Музею лісу і сплаву на Чорній річці розпочалася. На це спрямовано понад п'ятдесят мільйонів гривень. Це не проста робота, адже необхідно врахувати всі нюанси, щоб такий специфічний об'єкт витримав натиск води будь-якої потужності і щоб жодні паводки у майбутньому його не зруйнували. Без перебільшення, відбудова Музею лісу і сплаву – це найбільша інвестиція в НПП «Синевир» за всю його майже тридцятирічну історію.

– Вами створено дивовижні екологічні осередки – Реабілітаційний центр бурого ведмедя і Центр реабілітації хижих птахів ...

– Байдужими до долі цих тварин бути важко. У центрі бурих ведмедів, який функціонує сім років, ми нині прихистили 26 клишоногих. Останнім, хто у нас оселився, – це ведмедик Петро. Перелякане маля знайшли у лісі неподалік Яремче. Невідомо, де була його мати. Вона так і не з'явилася. Тож місцеві жителі вирішили врятувати ведмежа, щоб часом собаки його не загризли. Самостійно воно б не вижило у лісі. Тут Петю оглянув наш ветлікар, зробив необхідні щеплення. А кличку отримав наш герой через те, що знайшли його на свято Петра і Павла.

Загалом, усі мешканці центру перебувають у хорошому стані. Їх добре годують, при потребі лікують. Зараз вони більш мляві, бо настала осінь, а вже через якийсь місяць клишоногі почнуть залягати у сплячку. Щоправда, це залежить від погоди. Буде початок зими не надто холодним – заляжуть пізніше, настануть сильні морози – заляжуть швидше. Те, що ведмеді тут залягають у сплячку, – ознака їх успішної реабілітації.

Центр реабілітації хижих птахів – це для нас ще нова справа, якою намагаємось оволодіти. За можливість реалізувати цей проект завдячуємо Українському товариству охорони птахів і особисто Олегу Дудкіну. Це прогресивна природоохоронна організація, яка вміє дивитися у майбутнє. Наша співпраця додає нових імпульсів для розвитку парку. Маємо хороших фахівців, які душу вкладають у свою справу. Якщо старатися, то й успіхи будуть. Завдяки сумлінності наших працівників пернаті добре адаптувалися. Втім, хочеться вірити, що люди стануть більше любити природу і тоді потреба в таких закладах зникне.

СУЧАСНОМУ ТУРИСТУ ПОТРІБЕН КОМФОРТ

– Розкажіть, будь ласка, що дало «Синевіру» облаштування рекреаційних пунктів біля озер Синевир і Дике, адже прокладена дорога до знаменитого «Морського ока» посприяла тому, що втричі збільшився потік туристів до цієї блакитної родзинки Карпат?

– Наявність належної мережі доріг – чи не головний чинник розвитку туризму. Знаємо це з власного досвіду.

Коли є дорога, то час дбати й про інші рекреаційні об'єкти. Прокладені екологічні стежки через ліс до Синевирського і Дикого озера теж користуються неабиякою по-

пулярністю. Вони промарковані, обладнані інформаційними стежками. Вздовж дороги встановлено «лісові меблі». Втопився мандрівник? Можете присісти на оригінальної форми лавочці. Пішов дощ? Можете заховатися в альтанку. До речі, їх у різних рекреаційних зонах ми спорудили близько сотні. Тобто, сучасному туристу потрібен комфорт, тоді він навідуватиметься сюди ще неодноразово. І ось результат: упродовж цього року територію НПП «Синевир» відвідало понад 200 тисяч рекреантів. З кожним роком кількість туристів, яких цікавить наша територія, зростає.

– Отже, екологічні стежки «Синевира» набувають щодалі популярності серед мандрівників зі столиці, сходу України, чеських любителів природи...

– Навколишні гори «Синевира» – найвища краса і найбільша притягальна сила. До багатьох місць прокладені туристичні і екологічні стежки. Загалом їх у нас тринадцять. Кожен може обрати для себе те, що йому до вподоби: хтось любить озера, хтось гори... Любите невеликі подорожі, тож стежки протяжністю два або три кілометри – для вас. Хочете відправитись у кількадечну подорож гірськими хребтами – будь ласка. Точно не заблукаєте, бо усі маршрути марковані.

Водночас хочеться порушити проблемне питання. У Карпатах спостерігаємо активність джипінгу. І ніби нічого поганого, якби ця техніка не прямувала у ліс чи на полонини, які входять до складу природно-заповідного фонду. Це нахабність і безвідповідальність, бо ж джипи, квадроцикли чи мотоцикли можуть пошкоджувати рослини, зокрема рідкісні. Знищуються або пошкоджуються лісові культури природного підросту та самосіву, сіянці і саджанці, а на ґрунтах залишаються «рани» від коліс. Ми боремося і будемо з цим боротися. Переконалий, потрібна більш жорстка законодавча база з цього питання.

Заповітна тиша

АРТ-РЕЗИДЕНЦІЯ «РАБАЧИНКА» – МІСЦЕ НАТХНЕННЯ

– Микола Юрійовичу, на території парку, образно кажучи, розгорнуто суцільний будівельний майданчик, весь час зміцнюєте матеріально-технічну базу... Провели ви також ремонт контор науково-дослідних відділень, розпочали зведення природоохоронного відділення у Вільшанах, в урочищі Рабачинка здані в експлуатацію десять рекреаційних будиночків для прийому туристів...

– Торік ми перекрили дахи низки об'єктів, а цього року подбали про ремонт адміністративних будівель кількох природоохоронних науково-дослідних відділень. Так, у Острівському відділенні оновили фасад, замінили вікна, провели ремонт усередині. Подібна робота тривала у Синевирському ПОНДВ. Енергоефективність – це актуальна справа. Ми й далі замінюватимемо старі вікна на нові. Поблизу оліготрофного сфагнового болота Глуханя у травні відкрили ще один туристично-інформаційний центр (раніше подібний створили в урочищі Остріки, що на шляху до Синевирського озера). Новий ТІЦ має за мету сприяти розвитку туризму в Національному природному парку «Синевир» і Закарпатській області загалом, надавати вичерпну інформацію туристам про рекреаційну інфраструктуру та можливості відпочинку в регіоні. Центр поширює інформацію про регіон задля залучення якомога більшої кількості відпочиваючих і дбає про формування привабливого туристичного іміджу краю, виконує й еколого-освітні завдання.

Туристично-інформаційний центр оснащений оргтехнікою і меблями, які надані у рамках обласної програми розвитку туризму на період 2016-2020 рр. Думаю, що у перспективі такі осередки будуть діяти ще й у Колочаві, Синевирі і Вільшанах.

Влітку нам вдалося відремонтували, обладнати і запустити в експлуатацію усі десять будинків рекреаційного містечка «Рабачинка». Ця територія стала не лише туристичним закладом, але й арт-резиденцією для художників. Дана місцевість знаходиться в оточенні мальовничої природи. Довкола смерековий ліс, швидкоплинна річка Теремля, природні джерела. Над урочищем височить одна з найкрасивіших гір парку – Кам'янка. У серпні тут приймали мистців з різних країн Європи. Арт-симпозіум ми проводили спільно з Європейським товариством дикої природи (Австрія) у рамках проекту «Території натхнення», що підтриманий Європейським Союзом. Унікальні природні і культурні ландшафти Національного парку «Синевир» є сприятливим середовищем для творчої роботи художників та інших мистців. З огляду на це, парк долучився до співпраці у відповідному проекті. Сподіваюсь, це лише початок. Маємо намір й надалі організувати пленери, бо співпраця природоохоронців, мистців і місцевих жителів дуже корисна і позитивно відображається на розвитку цієї місцевості.

Велику увагу приділяємо еколого-освітній роботі. Проведення екологічних уроків, семінарів, конкурсів і систематична співпраця з навчальними закладами дозволяють формувати екологічний світогляд молоді, залучати її до практичних дій з охорони довкілля.

– Це все серйозна й відповідальна робота. Коли інші керівники скаржаться, що майстри йдуть за кордон через низькі зарплати й брак роботи, у вас, нівроку, все в порядку. Тож, люди заробляють достойно?

– Завжди хочеться мати гідну зарплату за якісно виконану роботу. Ми робимо все, що у наших силах, щоб заохочувати людей працювати, проявляти ініціативу, досягати результату. Звісно, що державна установа не може забезпечити зарплатню на рівні тих заробітків, які отримують закарпатці у Чехії, бо знаходимося у різних економічних реаліях.

30-РІЧНИЙ ЮВІЛЕЙ ПАРК ВІДЗНАЧАТИМЕ НИЗКОЮ ЗАХОДІВ

– Сказане вище – добра основа належно відзначити 30-річчя парку...

– Датою створення НПП «Синевир» є 5 січня 1989 року. Тоді вийшла постанова Ради Міністрів УРСР №7, а невдовзі наказ Міністерства лісової промисловості УРСР від 17 січня 1989 р. №9, згідно якого створення національного парку відбулося на основній частині Міжгірського лісокомбінату та землях чотирьох сільських рад, а також на землях запасу районної ради.

Цьому передувала копітка робота науковців і природоохоронців. Доти тут діяв ландшафтний заказник республіканського значення «Синевирське озеро», утворений в 1974 році. Невдовзі було виокремлено ще ряд заказників, зокрема, «Глуханя», «Кантина», «Кам'янка», «Озірце». Однак, в той час віднесення цих об'єктів до природно-заповідного фонду у статусі заказників не гарантувало належну їх охорону.

Ідея створення тут національного парку зародилася в середовищі науковців у 80-х роках. Сюди приїжджали знамениті вчені Василь Комендар, Степан Фодор, Степан Стойко... Їх надзвичайно цікавив цей край, оскільки тут багате біологічне різноманіття для досліджень. Своєю ідеєю вони «заразили» й тодішню місцеву владу. Зрештою, попри бюрократію і тривалий процес погоджень створенню парку ввімкнули «зелене світло». Так «Синевир» став одним з перших національних парків України – доти в республіці діяли лише дві подібні установи.

Отже, у січні Національний природний парк «Синевир» святкує ювілей, точніше – святкуватимемо впродовж усього наступного року, організовуючи різноманітні науково-практичні заходи...

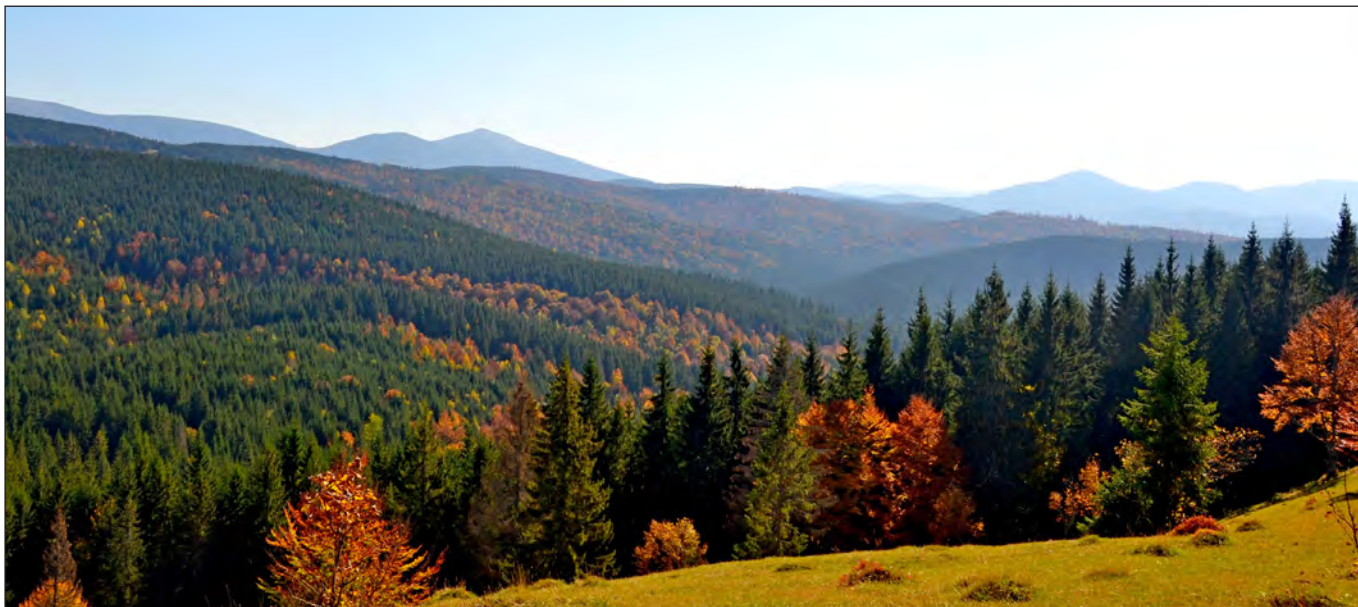
– Нарешті, все-таки ніяк обійти такі проблемні питання, як вивезення сміття і заготівлю дров для майже 22 тисяч жителів тутешніх сіл...

– Проблема зі сміттям набридає усім гірським селам. Місцева влада, до компетенції якої належить це питання, самотужки впоратися не може. Мабуть, тут потрібна загальнонаціональна програма. По досвід далеко їхати не треба. Наші західні сусіди ним можуть поділитися. Та без інвестицій не обійтись. Зрештою, у деяких країнах сміття трансформують у енергію. І це один зі шляхів, як зменшити потреби населення у дровах на тих територіях, де відсутній газ. У нашому регіоні селянам виписуємо дрова за рахунок санітарних заходів у лісах. Крім того, частина населення купує дрова у сусідньому лісгоспі.

– І про базу кийського університету імені Михайла Драгоманова.

– Співпрацю з Національним педагогічним університетом імені Михайла Драгоманова започатковано 2011 року.

Краса незрівнянна; верховинські села Синевирська Поляна і Колочава

З того часу в урочищі Квасовець, що на околиці села Колочава, почала діяти база для польових практик студентів. За порівняно невеликий час проведено реконструкцію головного корпусу, що розрахований на 55 осіб, побудовано ще один корпус для викладачів. Не забули й про оздоровлення студентів. Оскільки поряд знаходиться природне джерело з мінеральною водою, поблизу бази обладнано купіль, де можна поправити здоров'я чи просто приємно відпочити.

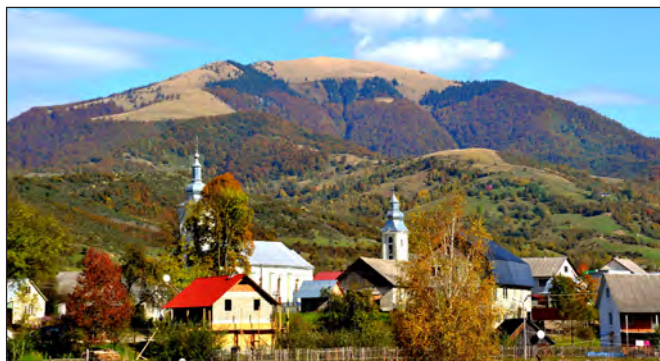
Щорічно на практику до нас приїжджає понад сто студентів різних факультетів. Вони не лише навчаються, проводять дослідження і спостереження, але й організують екологічні акції, дбаючи про чистоту довкілля і навіть виступають з концертними номерами перед місцевою публікою.

НПП «Синевир» – унікальна територія з багатством природного різноманіття, історико-культурної спадщини, мовних особливостей тощо. Тож тут усім знайдуться теми для досліджень. З цього приводу співпрацюємо й з іншими вузами, зокрема, Ужгородським національним університетом, Львівським національним університетом імені Івана Франка, започатковуємо співпрацю з Національним університетом «Львівська політехніка».

– Хотілось би завершити розмову Вашим поглядом на знаменитий фестиваль «На Синевир трембіти кличуть»...

– З кожним роком збільшується число його шанувальників. Цей фестиваль став чи не головною щорічною культурною подією Міжгірщини. Це свято не лише підтримує і пропагує народнопісенну творчість, але й залучає до нас ще більше туристів. Крім того, не можу не згадати й інші фестивалі, які проводяться в межах парку «Синевир», а саме: «Проводи отар на полонини» і «Закарпатська свальба». Вони також стали важливими щорічними культурними подіями нашого регіону. Впевнений: започатковані добрі традиції слід підтримувати й надалі.

**Вів інтерв'ю Василь НИТКА,
власний кореспондент газети «Голос України»,
с. Синевир Закарпатської області**

Див. стор. 48-49

1. Перлина дерев'яного зодчества – Церква Святого Духа, с. Колочава.
2. Вид на село Синевир.
3. Рекреаційне містечко Рабачинка.
4. Присілок Буковинка.
5. Адміністративний будинок НПП «Синевир».
6. Доглянуті мешканці Реабілітаційного центру бурого ведмеда.
7. Дерев'яна скульптура «Синь і Вир» на березі о. Синевир (за легендою – назву озеру «подарували» графська донька Синь і бідний пастух Вир).
8. Будівля Реабілітаційного центру хижих птахів.
9. Будівельний майданчик Музею лісу і сплаву.
10. Осінь на озері Синевир.
11. Вівчарська колиба.
12. Гордий сокіл – тимчасовий мешканець Реабілітаційного центру хижих птахів.

ТАМ, де СИНЬ зустріла ВИРА...

Природні та історико-культурні цінності
НПП «Синевир» (Міжгірський район,
Закарпатська область)

*Фотознімки Юрія БАБІЧИНА, Надії ГОСТЕВОЇ
та з архіву НПП*

ЕКОЛОГО-ГЕОЛОГІЧНІ ДОСЛІДЖЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТ І ПЕРЕДКАРПАТТЯ

ПІД ЧАС НАВЧАЛЬНИХ СТУДЕНТСЬКИХ ПРАКТИК

*Петро ВОЛОШИН,
кандидат геолого-
мінералогічних наук,
завідувач кафедри екологічної
та інженерної геології
і гідрогеології;
Євгенія СЛИВКО,
кандидат геолого-
мінералогічних наук, доцент;
Іван КНИШ,
асистент;
Надія КРЕМІНЬ,
кандидат географічних наук,
завідувач лабораторії
еколого-геологічних досліджень,
Львівський національний
університет імені Івана Франка*

Важливим етапом засвоєння знань у будь-якій галузі є застосування їх у практичній діяльності. Саме тому в навчальному процесі кожного ВНЗ передбачено проходження студентами навчальних практик, під час яких вони отримують необхідні навички та вміння для роботи в польових умовах.

У навчальній програмі студентів-екологів (кафедра екологічної та інженерної геології і гідрогеології Львівського національного університету імені Івана Франка) передбачено проходження низки навчальних і виробничих практик. Серед них важливе місце посідають етапи практик, які проходять на геологічних полігонах у межах Карпатської гірсько-складчастої системи та Передкарпатського прогину.

Один із таких навчальних полігонів розташований у долині р. Опір поблизу населених пунктів Верхнє Синьовидне, Сколе, Гребенів (Сколівський район Львівської області). Ядром навчального полігону є Синьовидненський природний район, у межах якого розташований навчальний стаціонар – польова лабораторія еколого-геологічних досліджень геологічного факультету ЛНУ.

Синьовидненський природний район – це індивідуальний природно-територіальний комплекс, який, незважаючи на малі розміри, можна трактувати як окремий ландшафт. Індивідуальність і відмінність Синьовидненського природного району полягає, передусім, у тому, що це терасована улоговина майже округлої форми, а не витягнутої між гірними долинами. Радіус улоговини сягає майже 15 км, завдяки чому тут розташовано понад півдесятка сіл – Нижнє Синьовидне, Верхнє Синьовидне, Корчин, Межиброди, Дубина, Тишівниця. Район має важливе сільськогосподарське та промислове значення, через його територію проходять різноманітні міжнародні транспортні магістралі: нафтопровід «Дружба», енергосистема «Мир», міжнародні залізничні й автомобільні траси.

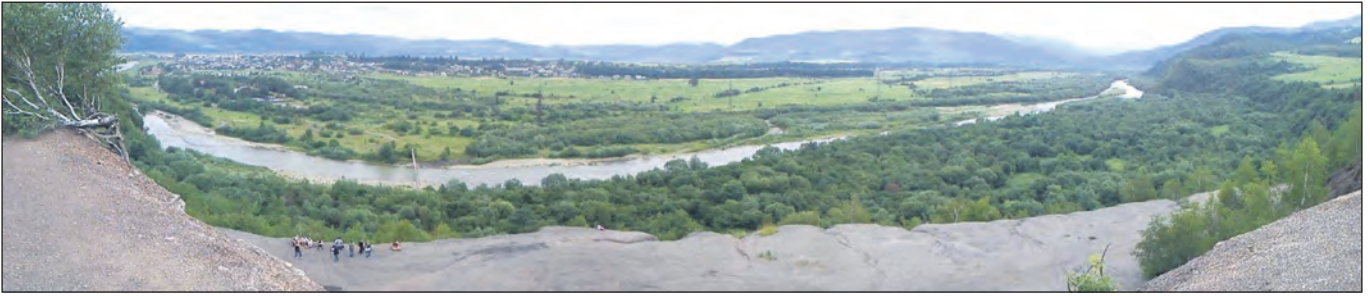
Геологічно полігон практики розташований у Скибовій зоні Українських Карпат. Тут наявна Орівська скиба, яку розділено на луски, складені флішовими відкладами крейдового-неогенового віку. У низці відслонень по берегах Опору та Стрия простежують різноманітні мезоструктури – складки, розломи, дзеркала ковзання, тріщини. На схід від Скибової зони розташований Передкарпатський передовий прогин, вивонений моласовими утвореннями неогену. Завдяки наявності різноманітних типів осадових порід флішового комплексу (пісковики, алевроліти, аргіліти) та достатньо високому ступеню їхнього відслонення полігон цілком придатний для навчальних практик усіх студентів геологічного факультету. На базі практики облаштовано спеціальні стенди, які достатньо мірою ілюструють умови формування порід Карпатських гір і Передкарпатського прогину, дають уяву про тектоніку й динамічні рухи в межах Сколівських Бескидів.

У рамках реалізації проекту «Гео-Карпати – створення польсько-українського геотуристичного шляху» на те-

риторії польової лабораторії еколого-геологічних досліджень геологічного факультету організовано інформаційний центр, де бажаючі можуть ознайомитися з інформацією про геологію району. Тут створено панораму-інформаційний стенд, на якій відображено розташування цікавих геологічних об'єктів та особливості їхньої геологічної будови. Відомі геосайти цього проекту є також і об'єктами еколого-геологічних маршрутів під час студентських практик, а саме: Бориславське нафтове родовище, Урицькі скелі, Скелі Довбуша та ін.

Згідно з державними вимогами, бакалавр екології повинен бути професіоналом широкого профілю. Метою діяльності майбутнього фахівця-еколога є охорона навколишнього природного середовища загалом та його компонентів зокрема. Навички такої діяльності студент набуває під час загально-екологічної навчальної практики (після першого курсу) та ландшафтно-екологічної (після другого). Ще одним із завдань навчальних практик є закріплення, поглиблення та розширення знань, що їх студенти набули під час лекційних, практичних і лабораторних занять з таких дисциплін, як «Вступ до фаху», «Екологія», «Геологія з основами геоморфології», «Основи картографії» (перший курс), «Урбоекологія», «Гідрологія» та «Ландшафтна екологія» (другий).

У процесі загально-екологічної практики студентів ознайомлюють з різноманітними природними й техногенними процесами та явищами, які відбуваються в межах екосистем Українських Карпат. Майбутні екологи відвідують природоохоронні території (заповідники, національні природні парки тощо), а також вчаться проводити польові дослідження під час пішохідних маршрутів та виїздів за спеціальними маршрутами. Практику організовано так, щоб якомога більше показати студентам вплив різноманітних

природних та антропогенних чинників на формування екологічного стану території досліджень.

Головне завдання **ландшафтно-екологічної практики** – визначення й дослідження природних і техногенних процесів, які по-різному впливають на екологічний стан навколишнього середовища з різною ландшафтною (ландшафтно-екологічною) структурою. Завдяки практичній підготовці майбутні фахівці-екологи можуть орієнтуватися у геологічній будові та історії геологічного розвитку об'єкта дослідження, з'ясувати екологічну ситуацію, визначати джерела забруднення навколишнього середовища та ознаки впливу антропогенної діяльності на довкілля.

Під час цього етапу практики студенти в польових умовах вивчають екологічний стан природних та антропогенних ландшафтів Сколівських Бескидів. Це гірський район у вигляді системи паралельних асиметричних хребтів, які розчленовані поздовжніми вузькими й широкими поперечними долинами Дністра, Стрия й Опору. В межах району розташований Національний природний парк «Сколівські Бескиди», що займає площу понад 35 тис. га. та є природоохоронною, культурно-освітньою і науково-дослідною установою загальнодержавного значення. На території парку знаходиться низка цікавих природних та історико-культурних об'єктів, які одночасно можна виокремити як геологічні пам'ятки природи. Зокрема основою державного історико-культурного заповідника «Тустань» є Урицькі скелі, з яскраво вираженими особливостями звітрянання пісковиків. Скелі складені головню масивними сірими пісковиками з унікальними, майже вертикальними прямовисними стінками.

Іншим об'єктом є водоспад Кам'янка, що розташований в середній течії однойменної річки (права притока р. Опір), має висоту 6 м та

приурочений до уступів масивних та грубошаруватих пісковиків ямненської світи верхнього палеоцену (55 млн. років тому).

Скелясті виступи пісковиків заввишки понад 650 м над рівнем моря, які утворились приблизно 70 млн. років тому на дні моря, сьогодні відомі під назвою Скелі Довбуша. Цей відомий скельно-печерний комплекс є унікальною пам'яткою історії та природи і розташований неподалік села Бубнище Івано-Франківської області (масив Сколівські Бескиди, Поляницький регіональний ландшафтний парк).

Саме ці об'єкти і є складовими геотуристичних навчальних маршрутів, що їх проводять під час усіх етапів навчальних практик.

На Синьовидненському навчальному полігоні проводять навчальні маршрути в процесі загально-екологічного та гідрологічного етапів практики.

Під час **загально-екологічного етапу** студентську молодь ознайомлюють з низкою екологічних проблем регіону загалом та району зокрема. Студенти вивчають умови заготівлі й пе-

реробки лісових матеріалів у районі практики, процеси видобутку й переробки бутового каміння в кар'єрах сіл Гребенів і Коростів, поширення небезпечних екзогенних явищ у долині р. Кам'янка, а також відвідують завод мінеральних вод «Сколівська Нафтуся» у смт Верхнє Синьовидне. Завжди викликають цікавість виїзні екологічні маршрути в Східницю, Борислав та Трускавець, під час яких студенти знайомляться з історією нафтовидобутку в Українських Карпатах. Зокрема відвідання музеїв: історії нафтовидобутку в Галичині під відкритим небом (смт Східниця), нафто-газової промисловості (м. Борислав); відвідання бюветів мінеральних лікувальних вод «Нафтуся», типу «Нафтуся»,

Панорама долини р. Опір; екологічна практика на навчальному стаціонарі геологічного факультету ЛНУ імені Івана Франка – у польовій лабораторії еколого-геологічних досліджень (смт Верхнє Синьовидне)

«Марія», «Броніслава» (м. Трускавець, смт Східниця).

Студенти-екологи мають змогу довідатись про негативні наслідки нафтогазовидобутку та його вплив на геоконспекти різних рангів; проблеми переробки, зберігання і транспортування нафти і газу; феномен розвитку місткурортів Трускавець і Східниця поблизу колись потужних промислових районів.

У процесі *загально-геологічного етапу* студенти можуть закріпити знання про породи й мінерали, отримані в курсі «Геології з основами геоморфології», зосередивши увагу на осадових породах. Оскільки територія добре відслонена, то вони дізнаються як описувати геологічні відслонення, працювати з геологічним компасом, відбирати взірці гірських порід, вести польову документацію.

Найбільша кількість геологічних відслонень зосереджена в долині р. Опір, в околицях с. Гребенів. Тут студенти мають можливість ознайомитися з породами стрийської світи верхньокрейдової системи, та ямненською, манявською, та іншими світами палеогенової системи. Біля навчальної бази придатними для вивчення є відслонення пісковиків вигодської світи в старій закинутій каменоломні (біля залізничного тунелю), флішові товщі менілітової світи палеогенової системи.

Хорошими геологічними і геотуристичними об'єктами є кар'єри було-

вого каменю. У с. Гребенів – діючий кар'єр Південний, в якому розкриті масивні товщі пісковиків стрийської світи, яскраво проявляються тектонічні порушення; кар'єр Святослав, що аналогічно розкриває породи стрийської світи; закинутий кар'єр на потічку Гребеновець, де простежується чіткий контакт манявської і ямненської світ палеогену.

На схід від Верхнього Синьовидного виділяється полого куполоподібне підняття – Побукська антикліналь. Вона дуже чітко, як коробчаста складка, виражена в правому березі р. Опір. Складка в березі простежується на відстань понад 2 км з висотою від зрізу ріки близько 150 м. У північній частині крило її занурене в піднасувну частину крейдових відкладів (стрийська світа) Сколівської скиби. Структура виражена заляганням пластів олігоценових утворень. На її південному крилі виявлена лоп'янецька та верхньоменілітова товщі, на північному – нижньоменілітова і лоп'янецька, яка вивернує осьову частину синкліналі. На північному крилі цієї складки простежується спадний розріз через верхній еоцен (бистрицька та попільська світи) до вигодських пісковиків. Це прекрасний об'єкт для дослідження тектонічних рухів при утворенні Карпат.

З погляду гідрології проведення *гідрологічного етапу практики* – відповідних маршрутів і досліджень – об-

грунтовано наявністю добре розвиненої гідрографічної мережі, близьким розташуванням бази практики до р. Стрий та її допливів (фактично навчально-виробничу базу побудовано на притоці Стрия р. Опір). Комплекс досліджень охоплює вивчення основних гідрологічних характеристик, руслових процесів і трансформацій, гідроекологічних, гідрохімічних та геоекологічних властивостей заплавно-руслового комплексу. До того ж, наявність на зазначених річках гідрологічних постів Державної гідрометеорологічної мережі України дає змогу провадити аналізи отримуваних даних.

Робота з картою є основою і геологічних, і екологічних досліджень. Під час практик студенти поглиблюють знання і вміння користуватися відповідними картами, вчать читати і складати топографічну й геологічну карти території полігону, ознайомлюються з основами орієнтування на місцевості та GPS-зніманням території, отримують навички роботи з географічним та геологічним компасом.

Завдяки наявності в межах полігону практики великої кількості населених пунктів (м. Сколе, смт Верхнє Синьовидне, с. Гребенів та ін.) майбутні фахівці мають змогу отримати основи *урбоекологічних досліджень*. Їх навчають методиці вимірювання шуму й вібрації, вони обчислюють автомобільне навантаження та визначають забруднення повітря оксидами вуглецю від автотранспорту, провадять урбоекологічні розрахунки для селітебних і промислових територій населених пунктів.

Варто вести мову про залучення студентів до природоохоронної діяльності в межах співпраці Львівського національного університету імені Івана Франка з Національним природним парком «Сколівські Бескиди».

Звичайно, окрім навчання, під час практики студенти мають змогу відпочити, пройтися карпатськими стежками і підкорити вершини найближчих гір району – г. Парашка (1268 м н.р.м.), Лопата (1210 м н.р.м.), Ключ (928 м н.р.м.) та Маківка (958 м н.р.м.).

Отже, Синьовидненський навчальний полігон цілком відповідає всім навчальним і науковим вимогам. У його межах задіяні усі необхідні навчальні елементи з практик природознавчого, геологічного й екологічного профілю.

Робота з картою

ІЗ РАХОВА – В ГЬОРЗЕЛЬБЕРГ-ГАЙНІХ...

ВСЕСВІТНЯ ПРИРОДНА СПАДЩИНА ЮНЕСКО ЗБЛИЖУЄ ТЕРИТОРІАЛЬНІ ГРОМАДИ УКРАЇНИ ТА НІМЕЧЧИНИ

*Федір ГАМОР,
доктор біологічних наук,
професор, заступник
директора Карпатського
біосферного заповідника,
м. Рахів*

З метою вивчення досвіду роботи делегація міста Рахів 17-23 вересня 2018 р. відвідала об'єднану територіальну громаду Гьорзельберг-Гайніх, розташовану в окрузі Вартбург Федеральної землі Тюрингія, яку називають «зеленим серцем» Німеччини.

До цієї громади входить 17 населених пунктів, де мешкає понад 6,3 тисячі жителів. Розташована на висоті 285 метрів над рівнем моря й займає площу 14195 гектарів. Густота населення складає 44,9 чоловік на квадратний кілометр.

Тут функціонує Національний парк «Гайніх», давні букові ліси якого, разом із буковими пралісами Карпатського біосферного заповідника, входять до переліку об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи».

Муніципалітет громади розташований в містечку Берінген, із яким в період підготовки номінації щодо включення давніх букових лісів Німеччини до переліку об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, за ініціативою професора Федора Гамора, українське місто Рахів уклало угоду (підписана головами територіальних громад Бергардом Бішофом та Ярославом Думином 9 вересня 2007 року у м. Рахів, під час відзначення його 560-річчя) про співпрацю між громадами, які розташовані у зоні Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

У рамках цієї угоди, 17-23 вересня 2018 року, делегація міста Рахів, у складі міського голови Віктора Медвідя, члена виконавчого комітету міської ради, заступника директора Карпатського біосферного заповідника Федора Гамора, депутата міської ради, лікарки Рахівської центральної районної лікарні Олесі Гудз, директора міського комунального підприємства «Рахів-тепло» Василя Ве-

клюка, директора Велико-Бичківського лісомисливського господарства Юрія Сойми, редактора міської газети «Вісті Рахова», вчительки Рахівської середньої школи №1 Наталії Дреботи та провідного фахівця міської ради Вікторії Губко, на запрошення бургомистра об'єднаної територіальної громади Гьорзельбург-Гайніх Бергарда Бішофа, вивчала німецький досвід роботи щодо збереження об'єкта Всесвітньої спадщини та сталого соціально-економічного розвитку громад, що прилягають до нього.

Поїздка відбулась завдяки зусиллям співробітниць муніципалітету цієї громади й виконкому Рахівської міської ради Анке Траупман та Вікторії Губко, завдяки проекту «Партнерство з містами України», який реалізується за дорученням Федерального міністерства економічної співпраці та розвитку Німеччини в рамках тристороннього співробітництва таких німецьких інституцій, як Сервісний центр муніципального розвитку Єдиного світу (SKEW) організації «Engagement Global» у партнерстві з Німецьким товариством міжнародної співпраці (GIZ) і Фондом Конрада Аденауера.

Зліва направо: члени рахівської делегації Олеся ГУДЗ, Віктор МЕДВІДЬ, Наталія ДРЕБОТА, Юрій СОЙМА та Федір ГАМОР у Національному парку «Гайніх» (вересень 2018 р., Німеччина)

Насамперед треба наголосити, що із часу останнього візиту (в 2007 році) представників Рахівської громади до цього регіону Німеччини, який став можливим за кошти програми Євросоюзу INTERREG, тут пройшли вражаючі переміни на краще. Цьому у значній мірі, як зауважували наші партнери, посприяло включення в 2011 році, за активної підтримки адміністрації Карпатського біосферного заповідника, давніх букових лісів Національного парку «Гайніх» до складу українсько-словацько-німецького об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини».

Тому не випадково перший день візиту Рахівської делегації був присвячений вивченню досвіду роботи Національного парку «Гайніх» (у супроводі його директора Манфреда Гросмана) щодо збереження Всесвітньої спадщини

Директор Національного парку «Гайніх» Манфред ГРОСМАН інформує українську делегацію про співпрацю установи із територіальними громадами; професор Федір ГАМОР на екологічній сесії «в кронах дерев»

та ролі парку в реалізації проектів зі сталого розвитку населених пунктів, що розташовані в зоні його діяльності.

Національний природний парк «Гайніх» є одним із 16 в Німеччині, займає площу 7500 гектарів. На цих землях до утворення парку діяв великий військовий полігон та танкодром радянських військ у Німеччині, після виведення яких на ділянках, де ще збереглися давні букові ліси, у 1998 році утворено національний парк. А в 2011 році 1573,4 гектарів (з охоронною зоною 4085,4 гектара) його території включено до складу українсько-словацько-німецького об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини».

За 50 кілометрів від парку розташована столиця Тюрингії із 200-тисячним населенням – місто Ерфурт, а в межах 10-15 кілометрів знаходяться також міста Бад-Лангензальца (із населенням 18 тисяч чоловік) та Айзенах (50 тисяч населення), в якому розташований знаменитий німецький королівський замок – об'єкт Всесвітньої культурної спадщини ЮНЕСКО «Вартбург», народився всесвітньо відомий композитор Йоганн Себастьян Бах та проживав і творив свої революційні праці з реформації католицизму Мартін Лютер.

Відповідно до німецького законодавства, вся територія національних парків повністю вилучається із господарського використання. Тут заборонено будь-які рубки лісу, випасання худоби, полювання та використання інших природних ресурсів. Їх режим є аналогічним до режиму абсолютної заповідності в українських природних заповідниках. У німецьких національних парках суворо дотримуються принципу: «природа повинна залишатись природною».

Тому національні парки служать насамперед для охорони природи, працюють над створенням умов для відпочинку, екологічної освіти й виховання населення та туристів. Для цього облаштовується мережа еколого-освітніх маршрутів та стежок, місця відпочинку, стоянки для автомобілів, оглядові вежі, потужна інформаційна інфраструктура, візит-центри тощо.

Відвідування парків, за спеціальним оснащенням маршрутами, є безкоштовним. Але плата встановлюється за екскурсії до інформаційних центрів, за автомобільні стоянки й роботу екскурсоводів, яких, до прикладу, в національному парку «Гайніх» приватно працює близько 30 чоловік.

Цей національний парк підпорядковується Міністерству охорони довкілля Федеральної землі Тюрингії. В його штаті знаходиться 42 працівники (в т.ч. 24 рейнджери), які є державними службовцями. На його утримання щорічно із бюджету Федеральної землі виділяється близько 2 мільйонів євро. Середня заробітна плата працівників парку складає в межах двох тисяч євро.

Символом та туристичним брендом національного парку й регіону його розташування обрано дикого kota, популяція якого в лісах парку складає близько 30 особин.

Враховуючи те, що дикий кіт користується великою популярністю серед місцевого населення та численних туристів, тут в одному із населених пунктів за кошти інвесторів створено візит-центр «Село дикого kota» та вольєр диких котів, оснащено спеціальну «котячу» еколого-освітню стежку, які щорічно відвідують до тридцяти тисяч туристів. За їх відвідування дорослі сплачують по 5,5 євро, а сім'ї – по 14,5 євро.

Великою популярністю в Німеччині користується й споруджена тут унікальна туристична атракція – вежа із екологічною стежкою у кронах дерев, висотою від 10 до 24 метрів. На її будівництво із бюджету сусіднього із

парком міста Бад-Лангензальца та німецького екологічного фонду витрачено близько 6 мільйонів євро.

Щороку її відвідує майже 200 тисяч туристів. Ціна квитка – 11 євро для дорослих і 5 євро для дітей. Отримані кошти ідуть до бюджету міста, яке профінансувало будівництво цього об'єкта.

А нещодавно, рядом із стежкою у кронах дерев, за кошти цього ж міста споруджено, на площі в декілька тисяч квадратних метрів, величезний візит-центр про букові праліси як об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та добротний ресторан.

Ті, хто відвідує ці об'єкти, мають можливість милуватись не тільки унікальними панорамами й красвидами дикої природи парку, не завдаючи їй шкоди, але й детально познайомитись за допомогою інформаційних стендів, відеофільмів, інтерактивних експонатів та атракцій, популярних листівок та буклетів із флорою та фауною давнього букового лісу, його структурою й будовою, екологічними особливостями, науковими та господарськими їх цінностями тощо.

Крім цього, в околицях та безпосередньо на території парку за кошти інвесторів створено регіональний молодіжний екологічний табір, навчальний центр для школярів (в якому щорічно під керівництвом рейнджерів проходять тренінги близько трьох тисяч дітей), вражаючу оглядову вежу (на її спорудження уряд Тюрингії спрямував 140 тисяч євро), велику базу відпочинку із 26 котеджів, мережу готелів та ресторанів тощо.

У кожному населеному пункті за кошти уряду Тюрингії розміщено інформаційні матеріали про національний парк та Всесвітню спадщину ЮНЕСКО. Подібна інформація, в єдиному дизайнерському стилі, розміщена в школах, садках, підприємствах, ресторанах (25 із яких є офіційними партнерами парку) та в інших туристичних об'єктах.

Важливо і те, що для облаштування інформаційно-туристичної інфраструктури в національному парку, теж за спеціально виділені кошти, збудовано та оснащено сучасним обладнанням велику деревообробну майстерню.

Тож, завдяки спільним та злагодженим діям адміністрації парку, уряду Тюрингії та територіальних громад, в останні роки тут вдалося створити близько 250 робочих місць. А парк за 20 років його існування відвідало майже 5 мільйонів туристів.

Про високий рівень суспільного розуміння та державної підтримки ролі природоохоронних територій та Всесвітньої спадщини говорить і той факт, що в урочистих заходах з нагоди 20-річчя, яке відзначає в цьому році Національний парк «Гайніх», брав участь особисто прем'єр-міністр уряду Тюрингії. Для реклами та популяризації його діяльності додатково із бюджету цієї землі спрямовано 40 тисяч євро, а на столичній сільськогосподарській виставці «Зелені дні в Ерфурті» (на яку нас також запросили) розміщено розгорнуту експозицію з нагоди цього ювілею.

За словами директора парку Манфреда Гросмана, всі громади та адміністрація парку працюють злагоджено і

спільно із туристами «тягнуть за один канат», тобто оберігають природу і гордяться своїм регіоном.

Але попри все це, найважливішим завданням парку залишається охорона Світової спадщини, природних екосистем та великої кількості видів рослин і тварин, які приваблюють сюди не тільки дослідників, але й відвідувачів.

Парк та громади виважено працюють щодо розв'язання конфліктних ситуацій. До прикладу, за підрахунками фахівців, у його лісах поголів'я диких свиней зросло до 600 особин. А це уже призводить до шкоди навколишнім селам та сільськогосподарським угіддям. Тому, на прохання громад, за рішенням адміністрації парку його рейнджери щорічно відстрілюють на зовнішніх межах заповідних масивів близько 200 кабанів, м'ясо яких за символічними цінами реалізується в торгівельній мережі прилеглих населених пунктів, що теж позитивно впливає на їх розвиток.

Заслуговує на особливу увагу й унікальний досвід роботи владних інституцій та громадськості із популяризації об'єктів Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та використання їх як бренду для сталого розвитку цього регіону.

Так, в межах територіальної громади працює Спілка «Світова спадщина «Гайніх» та Товариство сприяння розвитку Національного парку «Гайніх», до яких входять всі населені пункти, чимало активістів й меценатів. За внески своїх членів та коштів від уряду Тюрингії ведеться активна просвітницька робота з питань збереження Спадщини та розвитку, серед населення та

туристів організовуються різноманітні масові заходи, дітей залучають до акції «Стань дослідником природного лісу» тощо.

Крім того, Спілка «Світова спадщина «Гайніх» разом із туристичним товариством, яке працює над популяризацією Всесвітнього об'єкта культурної спадщини «Замок Вартбург», зробили та впроваджують із 2012 року Проект «Регіон Світової спадщини «Вартбург-Гайніх» – рушійна сила для сталого розвитку».

Найважливішим завданням Проекту є реклама рідкісного у світі регіону, де поряд розташовані об'єкти Всесвітньої природної і культурної спадщини ЮНЕСКО. На ці цілі із бюджету Тюрингії вже спрямовано близько одного мільйона євро. Випускаються спеціальні рекламні журнали, буклети, відеофільми, білборди, сторінки в соціальних мережах, на вокзалах та автобусах розміщуються рекламні банери Всесвітньої спадщини, під цим брендом організовуються конференції та туристичні виставки – ярмарки у різних містах Німеччини тощо. Як результат, помітно зростають туристичні потоки, збільшуються інвестиції для розбудови туристичної інфраструктури. До прикладу, тут майже на 10 відсотків зросла кількість місць у готелях та збільшуються надходження до бюджетів регіону.

У зв'язку з цим, варто нагадати, що Закарпаття теж належить до тих рідкісних регіонів у світі, де поряд розташовані об'єкти Всесвітньої природної і культурної спадщини ЮНЕСКО. Так, в Ясінях та Ужку знаходяться унікальні дерев'яні церкви, які входять до українсько-польського об'єкта Всесвітньої культурної спадщини «Дерев'яні церкви Карпатського регіону».

А між ними, на територіях національних природних парків «Ужанський», «Зачарований край», «Синеvir» та Карпатського біосферного заповідника, простягаються великі масиви природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси та давні ліси Карпат й інших регіонів Європи».

То чом би зацікавленим сторонам не об'єднатись та використати досвід наших німецьких партнерів й розпочати роботу над підготовкою та впровадженням проекту «Закарпаття – регіон Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО»?

Нам здається, що такий проект міг би стати достатньо привабливим брендом для сталого розвитку в нашому краї, залучення інвестицій в розбу-

дову, насамперед туристично-рекреаційної інфраструктури тощо.

Багато цікавих та корисних речей ми побачили і в інших сферах діяльності дружньої нам німецької об'єднаної територіальної громади.

Так, бургомістр громади Бергард Бішоф детально розповів про адміністративну структуру муніципалітету, джерела надходження та пріоритети формування видаткової частини бюджету, про взаємодію із адміністрацією парку, який, на його думку, є гордістю громади, громадськими формуваннями, установами та підприємствами у питаннях соціально-економічного розвитку тощо.

Зведений бюджет громади – близько 13 мільйонів євро, переважну частину з яких складають промисловий та аграрний податок. 72,5 відсотків бюджетних витрат спрямовується на будівельні роботи, пов'язані із утриманням доріг, зелених насаджень та благоустроєм територій населених пунктів.

У бюджеті передбачаються витрати на підтримку розгалуженої мережі громадських організацій, які проводять багатогранну діяльність, формують здорову, творчу, робочу обстановку у громаді, та формують основу громадянського суспільства.

У межах об'єднаної територіальної громади великою є податкова база, адже тут розташовано чотири промислові зони, де зосереджено близько чотирьох тисяч робочих місць та працює ще майже 300 малих підприємств. Тому тут низьким є рівень безробіття (приблизно 0,7 процента).

На території громади розташовано 6 дитячих садків (на 300 місць), дві початкові та одна загальна середня школа.

Для організації відпочинку людей працює близько 60 товариств та

об'єднань громадян за інтересами, активно використовується національний парк та об'єкти Світової спадщини.

А до проблем громади належать, зокрема, зменшення його населення через виїзд молоді у великі міста, поява іноземних мігрантів та нестача лікарів.

Багато цікавого, вартого наслідування ми побачили також під час візиту до добровільної пожежної дружини, комунального будівельного підприємства, дитячого садка, загальної середньої школи, асоціації з водопостачання та водовідведення в сусідньому місті Айзенах (яке обслуговує близько 70 тисяч чоловік).

Нас особливо вразило те, що на території громади за кошти її бюджету створена та утримується потужна пожежна команда, для якої збудовано необхідні ангари та приміщення, кабінети для навчання та тренувань персоналу, придбано найсучасніші пожежні машини та обладнання для гасіння не тільки пожеж, але й ліквідації інших надзвичайних ситуацій.

Але найцікавішим є те, що тут, як і в Німеччині загалом (за винятком великих міст), пожежні дружини працюють виключно на добровільних засадах, у вільний від основної роботи час. При цьому протягом десяти хвилин чергова команда має прибути на місце пожежі чи іншої надзвичайної ситуації.

За цю громадську роботу, із бюджету громади, кожному члену добровільної пожежної дружини, до пенсійного фонду щомісячно сплачується по 5 євро. А за сорок років виконання такого громадського доручення члени добровільної пожежної дружини можуть заробити додаткову пенсію у розмірі 300 євро на місяць. Тож добровольців не бракує, їх готують уже із шкільної партії.

Починаючи із дитячого садка, ми побачили, як формується тут менталітет та майбутнє німецької нації.

Насамперед, для дітей і батьків тут створено ідеальні комфортні побутові умови та морально-психологічну атмосферу, максимально наближену до домашніх умов. Дітки, залежно від віку, почувають себе тут вільно. Більшу частину часу проводять на свіжому повітрі, знайомляться з природою та навколишнім середовищем. Самотужки, разом із вихователями, на маленьких діляночках обробляють ґрунт, висаджують і доглядають за помідорами, огірками та гарбузами тощо.

Вихователі невимушено, здебільшого в ігрових формах, проводять з ними й інші навчально-виховні заходи. Виявляють, розвивають здібності та знаходять індивідуально кожної дитини, готують особистості до майбутнього самостійного, цивілізованого життя.

Ці ж принципи закладені в основу програм та системи навчання й виховання у школі, з якими ми також мали можливість ознайомитись.

Чимало цікавого ми побачили в аграрній компанії «ВЕАГ», яка зараз продовжує працювати як правонаступник одного із колишніх кооперативів (у нашому розумінні – колгоспів) у Східній Німеччині.

Господарство об'єднує землі 75 власників та орендує близько однієї тисячі приватних ділянок. Із застосуванням потужної сільськогосподарської техніки та новітніх технологій обробляється 4020 гектарів ріллі та 650 га лук, утримується 2000 овець, 800 свиней, вирощується й реалізується десятки тисяч порослят. Урожайність пшениці складає 80 центнерів з гектара.

А для зменшення забруднення навколишнього середовища в господарстві із гною від свиноферми та кукурудзяної силосної маси виробляють біогаз, який тут же переробляють на власній тепловій електростанції на електроенергію, якої щорічно реалізується в обсязі 3,5 мільйона кіловат/годин.

Не менш цікавим було й знайомство із екологічним виробництвом на заводі із переробки пластикових вікон «ВЕКА-Умвельтехнік» та будівельному комунальному підприємстві об'єднаної територіальної громади.

Але найважливіше, що на завершення візиту досягнуто домовленості щодо продовження активної співпраці між українськими та німецькими територіальними громадами й природоохоронними територіями.

Зліва направо: Віктор МЕДВІДЬ, Бергард БІШОФ та Федір ГАМОР (м. Берінген, Німеччина, вересень 2018 р.)

ВИБІРКОВА СИСТЕМА РУБОК –

ОСНОВА СТАЛОГО ЛІСОВОГО ГОСПОДАРСТВА В КАРПАТАХ

*Василь ЛАВНИЙ,
доктор сільськогосподарських
наук, дійсний член Лісівничої
академії наук України,
завідувач кафедри лісівництва
Національного лісотехнічного
університету України,
м. Львів*

Спосіб рубки головного користування у стиглих деревостанах Українських Карпат має важливе значення, адже деякі з них призводять до корінної зміни лісового середовища. Часто необхідно чекати десятки років, щоб відновити порушену людиною природну рівновагу. Тому при визначенні способу і технології рубки головного користування потрібний виважений підхід.

На нашу думку, у лісах Українських Карпат потрібно відмовитися від суцільнолісосічних рубок і перейти на систему вибіркової рубки головного користування. Така система лісогосподарювання сприяє формуванню біологічно стійких, якісних та високопродуктивних деревостанів цінних деревних порід, забезпечує природне поновлення молодого покоління лісу, зберігає біорізноманіття і посилює захисні, рекреаційно-оздоровчі та інші корисні функції лісостанів. На жаль, зараз вибіркова система лісогосподарювання ще є малопоширеною в лісах України, її частка становить лише кілька відсотків від загальної площі рубок головного користування. Цю ситуацію потрібно якнайшвидше змінювати. Законодавчо для цього є всі підстави – вибіркова система рубок дозволена Правилами рубок головного користування як у гірських лісах Карпат, так і в рівнинних лісах України [1, 2].

Вибіркова система лісогосподарювання зародилася ще у середньовіччі у приватних лісах гірських регіонів Центральної Європи. Широку популярність у світі вона отримала лише в

останні десятиліття в умовах зростаючої екологічної свідомості населення.

Досвід застосування вибіркової рубки ми вивчали впродовж 2001-2017 років у Німеччині та Швейцарії. У німецькомовних країнах ліси, де ведеться вибіркова форма господарства, називаються Плентервальд (Plenterwald) і Дауервальд (Dauerwald). Різниця між назвами термінів полягає у тому, що Плентервальд стосується лісостанів з тінювотривалих порід (бука, ялини і ялиці), а Дауервальд – світлолюбних видів дерев. Згідно з класифікацією рубок головного користування в Україні, найближче принципам Плентервальду відповідає добровільно-вибіркова рубка.

При вибіркової формі лісогосподарювання у деревостані одночасно ростуть поруч одні з одними дерева різних видів, віку, діаметра та висоти, тобто характерною є велика строкатість вертикальної і горизонтальної будови деревостану на найменших площах. Визначальним є тривалість (довговічність) такого змішання дерев. При цій формі ведення лісового господарства лісові землі завжди залишаються вкриті лісовою рослинністю, а вікова і просторова структура деревостану є подібною (сталою) впродовж багатьох століть. Тобто при вибіркової формі лісогосподарювання у деревостані немає обороту рубки.

При вибіркової формі господарства у деревостані періодично вирубують частину дерев певних категорій, а решту залишають рости. Це дає можливість зберігати ландшафтну картину і естетичну привабливість території та дозволяє лісостанам постійно виконувати свої корисні функції. Водночас ця форма господарства дозволяє лісогосподарським підприємствам чи лісовласникам отримувати ще й прибуток і забезпечувати природне поновлення деревостанів.

У загальному можна виділити такі переваги вибіркової форми лісогосподарювання:

- найповніше виконання лісом захисних та інших корисних функцій;

- можливість періодичного лісокористування і отримання прибутку на одній і тій же ділянці лісу;

- надійне підтримування родючості лісових ґрунтів;

- більша вартість крупномірних сортиментів і таким чином більший прибуток з одиниці площі;

- висока стабільність та біологічна стійкість деревостану до несприятливих природних явищ (сильний вітер, мокрий сніг, лід, посуха і т. п.);

- оптимальне використання потенціалу типу лісорослинних умов і завдяки цьому збільшення приросту деревини на одиниці лісової площі;

- збереження ландшафтної краси місцевості та висока естетична привабливість лісостанів.

Вимоги до цієї форми господарства:

- висока професійна підготовка як інженерно-технічних працівників лісового господарства, так і лісових робітників;

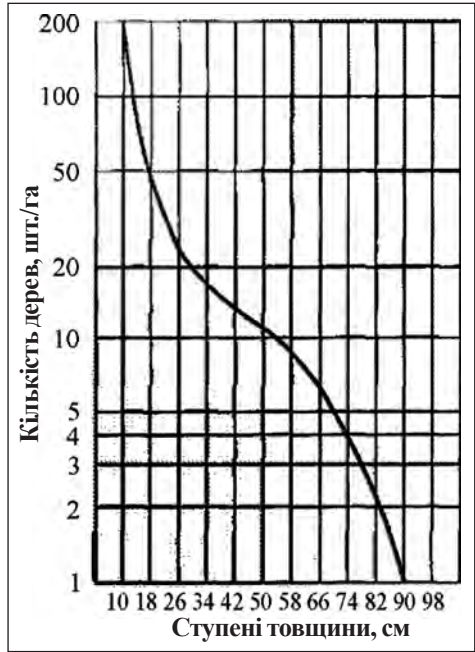
- необхідність періодичних втручань (рубок) для підтримання потрібної структури деревостану;

- густа мережа лісових доріг;

- наявність сучасної лісозаготівельної техніки.

Для підтримання необхідної будови деревостану важливе значення має дотримання певної лісівничої концепції. Втручання лісівників тут спрямовані перш за все на покращення структури деревостану та умов росту кращих дерев. На кожній ділянці одночасно лісокористувачі вирішують завдання забезпечення природного поновлення деревостану, сприяння росту підросту, поліпшення якості стовбурів, формування потрібної вертикальної та горизонтальної будови лісостану, відбору і підтримки росту кращих дерев та рубки стиглих дерев, що досягли потрібного цільового діаметра. Тобто, одночасно на кожній ділянці проводиться не лише рубка головного користування, але й рубки догляду.

Для підтримання стану динамічної рівноваги деревостану при вибіркової

Мішаний буково-ялиново-ялицевий Плентервальд у вологому сугруді поблизу м. Вольфах (Німеччина); рекомендована кількість дерев різних ступенів товщини для підтримання стану динамічної рівноваги в ялиново-ялицевому Плентервальді [4]

лісогосподаруванні необхідним є періодичне і своєчасне лісозорювання. Без нього деревостани через певний час втратили б строкатість вертикальної будови та перетворилися б на однорусні. Управління структурою деревостану здійснюється шляхом регулювання світлового режиму.

За вибіркової системи господарювання у лісостані, зважаючи на сприятливі мікрокліматичні умови, постійно відбувається процес природного поновлення, тому тут немає потреби створювати лісові культури. Значно нижчими при вибіркової системі лісогосподарювання є і затрати на проведення рубок догляду.

Класичний Плентервальд у країнах Європи поширений лише у лісах у межах природного ареалу ялиці білої. Це пов'язано з тим, що ялиця найдовше зберігає високий приріст за діаметром і об'ємом стовбура, є вітростійкішою за ялину та менше від неї пошкоджується стовбурними гнилями.

Домішка бука в Плентервальді, як правило, незначна. Це зумовлено тим, що бук при тривалому затіненні в молодому віці втрачає здатність формувати прямий стовбур і швидко росте у висоту. Крім того, бук не вигідно вирощувати і з економічної точки зору: порівняно з ялицею та ялиною при однаковому діаметрі стовбура бук має значно

ширшу крону і займає більшу площу в деревостані, не кажучи вже про якість стовбурів та їх очищення від гілок. Професор Жан-Філіпп Шюц з Швейцарії рекомендує вирощувати бук у Плентервальді біогрупами, що сприяє пришвидшенню його росту за висотою, очищенню стовбурів від гілок і формуванню їх прямизни та повнодеревності [6].

Обсяг лісозорювання під час проведення чергових прийомів вибіркової рубки зазвичай не повинен перевищувати величини поточного приросту деревини. У сприятливих для росту дерев лісорослинних умовах (з середньорічним поточним приростом деревини 8-10 м³/га) рекомендується повторювати рубку через кожних 5-10 років. Така повторюваність рубки дозволяє під час кожного втручання заготовляти з одного гектара 50-80 м³ деревини, що забезпечує рентабельність лісозаготівель. Розглянемо це на прикладі конкретного деревостану (див. фото угорі). У цьому різновіковому буково-ялиново-ялицевому лісі повторюваність рубки становить 7 років, за один прийом в ньому заготовляють 70 м³ деревини з 1 га. Таким чином, за останніх 98 років на цій ділянці вже заготовили 980 м³ деревини, а загальний вигляд деревостану за цей період зазнав мало змін. Подібно він виглядатиме і в майбутньому, незважаючи на періодичне лісозорювання.

При недостатній кількості або поганому стані підросту рубку слід повторювати частіше, а у гірших лісорослинних умовах потрібний більший період очікування до наступної рубки.

Загалом розмір лісозорювання впливає на міру пошкодження наявного підросту – чим він більший, тим буде і більша шкода для підросту. Для досягнення максимального збереження наявного підросту та найменшого пошкодження ростучих дерев рубки слід проводити взимку при наявності снігового покриву. Важливе значення має правильна технологія рубки і висока кваліфікація лісових робітників. Інтенсивність рубки регулюється величиною поточного приросту і, зазвичай, повинна становити 10-20 %. Вона залежить від типу лісу, відносної повноти, санітарного та якісного стану деревостану та повторюваності рубки.

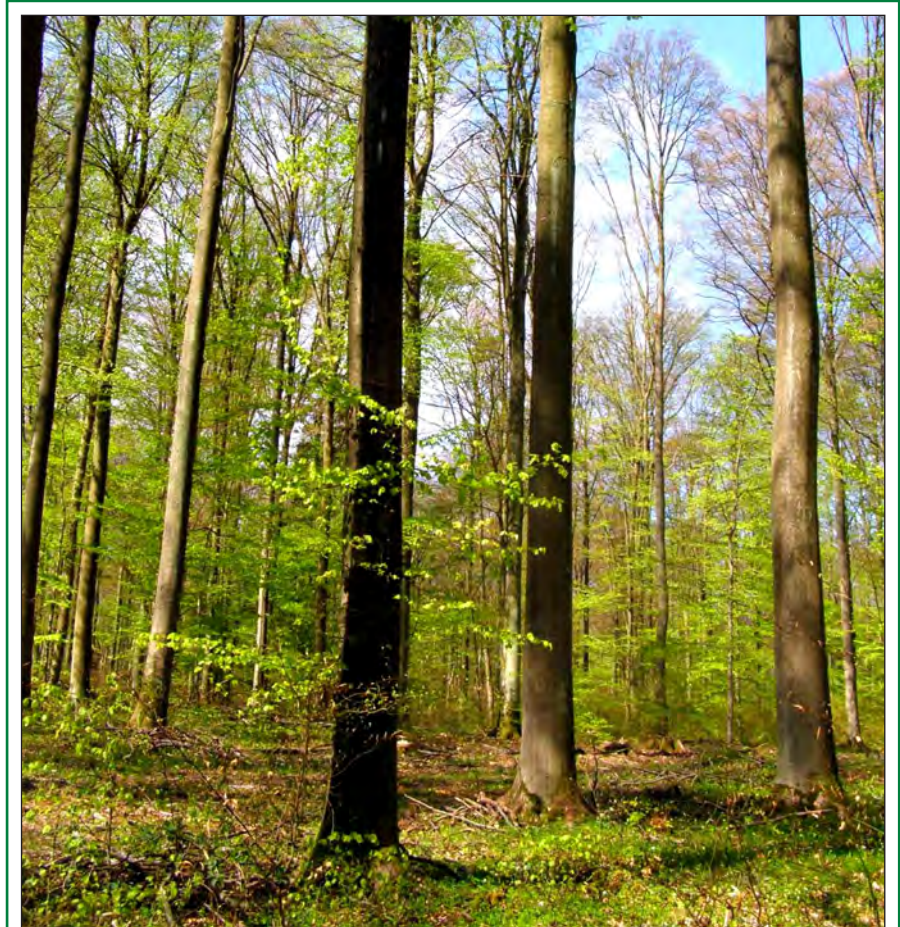
Враховуючи, що площа рубки дорівнює площі всього таксаційного виділу, це дозволяє заготовити значну кількість деревини для лісогосподарського підприємства. Збільшенню прибутку сприяє і значний відсоток крупномірних сортиментів, які можна вигідно продати на лісових аукціонах.

При вибіркової системі лісогосподарювання немає обороту рубки, але у деревостані завжди є частка стиглих дерев. Господарство тут ведеться за сту-

пеннями товщини, а запас деревостану на ділянці, незважаючи на періодичне лісокористування, підтримується сталим упродовж століть. Його величина залежить від типу лісу і може коливатися від 300 до 500 м³, а сума площ поперечних перерізів стовбурів – від 30 до 50 м². Важливе значення має дотримання оптимального співвідношення між групами товщини дерев – на родючих ґрунтах в грудових умовах 50 % від запасу мають становити грубі дерева з діаметром на висоті 1,3 м 52 і більше сантиметрів, 30 % – середні за товщиною стовбури з діаметром від 32 до 52 см і 20 % – тонкі дерева з таксаційним діаметром 31 і менше сантиметрів. У сугрудових умовах це співвідношення груп діаметрів стовбурів може становити 40 – 40 – 20 % і у суборових трюфотопях – 30 – 45 – 25 %.

Оптимальний цільовий діаметр стиглих дерев при веденні вибіркового господарства становить 60–70 см на висоті 1,3 м. Це дозволяє лісогосподарським підприємствам чи приватним лісовласникам знизити собівартість лісозаготівлі, збільшити частку грубої ділової деревини та покращує сортиментну структуру заготовлюваної деревини, що сприяє збільшенню їхнього прибутку. Тримати дерева з метою досягнення ще більшого діаметру не рекомендується, тому що з віком у перестійних дерев значно зменшується поточний приріст деревини. Крім того, занадто товсті дерева ускладнюють процес лісозаготівлі та більше пошкоджують при валці і трелюванні ростучі дерева та підріст.

Перед відведенням дерев у рубку робиться аналіз загальної ситуації в лісостані. Лісівник оцінює, наскільки даний деревостан відрізняється від ідеальної моделі вибіркового лісу і яка ситуація з підростом. Після цього оцінюється роль та значення кожного дерева, зокрема щодо досягнення ним цільового діаметра, впливу його вирубки на ріст сусідніх дерев і підросту та на загальну структуру деревостану. При цьому звертають увагу на форму крони, густоту охвоєння чи облистнення, величину поточного приросту дерев за висотою, якість стовбура і наявність пошкоджень. Особливістю вибіркового

**Вибіркова система
лісогосподарювання
у букових та дубових лісах
(лісгосп Хайльбронн, ФРН)**

лісу є те, що окремі дерева можуть багато років чи десятиліття знаходитись під наметом материнських дерев, чекаючи свого шансу на вихід у перший ярус деревостану. Після зрубування дерев, що їх затінюють, вони починають швидко рости і доганяють за висотою пануючі дерева.

Під час рубки в деревостані слід зберегти рідкісні види дерев, чагарників та живого надґрунтового покриття, охороняти цінні біотопи, залишати частину мертвих та всихаючих дерев для покращення біорізноманіття і вживати заходи для попередження ерозії ґрунту та покращення якості водних ресурсів.

Після проведення рубок, особливо вирубки товстих дерев, збільшується надходження світла, тепла і вологи під намет лісу, створюються кращі умови для появи та росту молодого покоління деревостану. Розрідження деревостанів покращує також плодоношення дерев, тому при цій формі господарства в деревостанах завжди є достатня кількість життєздатного самосіву і підросту головних деревних порід.

Догляд за підростом проводять в його куртинах у рік рубки, але вже під час вегетаційного періоду. Він є менш інтенсивним і тому дешевшим порівняно з традиційними рубками догляду. Мета догляду – регулювання природної диференціації дерев (їх густоти), породного складу та сприяння росту кращих дерев.

Кількість і якість підросту залежить, перш за все, від запасу деревостану. Якщо на ділянці спостерігається незадовільне природне поновлення, то необхідно провести рубку і зменшити запас деревостану. Для забезпечення природного поновлення у вибіркового лісі потрібна значно менша кількість підросту, ніж при суцільних і поступових рубках.

У зимовий період доцільно проводити обрізування нижніх гілок до висоти 10-12 м у кращих дерев середнього ярусу з метою підвищення цінності деревостанів у майбутньому. Для цього застосовують спеціальні розкладні драбини та пили з довгими ручками. Зараз все більшу популярність для обрізування гілок набувають «деревні велосипеди». Рекомендується проводити обрізування гілок при діаметрі стовбурів на висоті 1,3 м 12-16 см.

Важливо також мати гострі пили, щоб не відбулося здирання кори на стовбурах біля гілок, що підлягають обрізуванню.

Значний вплив на успішність застосування вибіркової системи лісогосподарювання мають лісорослинні умови – найліпше для цього підходять середньородючі та родючі ґрунти у свіжих і вологих гігротопах. Відомий швейцарський лісівник-практик Вальтер Аммон [3] писав: «Вести господарство способом Плентервальд на родючих ґрунтах є задоволенням, однак на бідніших ґрунтах його просто необхідно вести – щоб покращити родючість ґрунту».

Стале лісокористування значною мірою залежить від структури лісостанів та її зміни з плином часу. При вибіркового лісогосподарюванні найважливішим показником структури деревостану є розподіл дерев за ступенями товщини [6, 7]. Як приклад, на стор. 58 наведено рекомендовану кількість дерев різних ступеней товщини для підтримання стану динамічної рівноваги в ялиново-ялицевому Плентервальді [5]. Цей розподіл впливає на запас і приріст деревостану. Кожний ступень товщини потребує такої кількості дерев, яка б через певний час забезпечувала поповнення наступного, більшого ступеня товщини.

Основним принципом підтримання структури Плентервальду є регулярна повторюваність рубки на одній і тій же ділянці з метою підтримання необхідної будови деревостану та забезпечення природного поновлення дерев-

них порід. При цьому завжди потрібно слідкувати за тим, чи забезпечується бажана кількість дерев у найнижчому ступені товщини, від якого залежать всі інші ступені товщини.

Під час кожного прийому рубки на ділянці одночасно вирішують такі завдання:

1. Підтримання належного санітарного стану деревостану.
2. Сприяння природному поновленню.
3. Догляд за кращими деревами.
4. Регулювання структури деревостану.
5. Рубка стиглих дерев.

На ділянці повинні залишатися рослинні здорові дерева з добрим приростом, які забезпечать у майбутньому отримання цінних сортиментів. При цьому для більш світлолюбних деревних порід зімкнутість крон у деревостані має бути менша. Ріст молодих дерев групами у «вікнах» верхнього ярусу сприяє формуванню прямих стовбурів у кращих дерев та їх природному очищенню від нижніх гілок.

Добре зарекомендувала себе вибіркова система лісогосподарювання і у букових лісах. Вона застосовується вже багато десятиліть у Німеччині і набуває все більшої популярності у Європі. Основною проблемою підтримання структури Плентервальду в букових лісах є прагнення цієї породи до високої зімкнутості крон і, як наслідок, однарусності. Після зріджування деревостану крони дерев бука швидко розростаються в ширину і через сильне затінення гине підріст бука. Тому для

підтримання різновікової та східчастої вертикальної структури деревостанів періодично проводять рубки (з повторюваністю 5-10 років), а запас деревостану при цьому підтримується доволі низьким – близько 300-350 м³/га. Для забезпечення природного поновлення в таких букових деревостанах створюють вікна діаметром близько 20 м і застосовують груповий принцип змішування дерев різного віку. Саме в густих біогрупах у бука в молодому віці формується добра якість стовбурів.

Вибіркову систему лісогосподарування можна застосовувати і в лісах дугласії зеленої (псевдотуги Мензіса). Великий досвід у цьому мають лісівники Німеччини. Вони формують мішані багатоярусні деревостани з переважанням у складі деревостану дугласії та забезпечують її природне поновлення. Ця порода значно збільшує прибутковість лісогосподарських підприємств. Цільовий діаметр її дерев на час рубки становить 90-100 см, а вартість одного кубометра деревини досягає в середньому 120 євро і є вищою, ніж у ялини. Крім того, дугласія практично не пошкоджується шкідниками і хворобами лісу. Хоча вона є інтродуцентом, але лісова сертифікація дозволяє лісогосподарським підприємствам чи приватним лісовласникам мати у своїх лісах невелику частку деревостанів дугласії (до 20 % від загальної площі).

Практика показала і можливість застосування вибіркової форми господарства у деревостанах сосни гірської та в модриново-кедрових лісах на верхній межі лісу. Такий досвід мають лісівники Німеччини і Швейцарії. Але у лісах цих порід важливо своєчасно повторювати рубку, щоб забезпечити добре освітлення дерев другого і третього ярусу. Запас деревостану має становити не більше 300-350 м³/га.

Добрі результати показала вибіркова система рубок і в дубових лісах Франції, Німеччини та інших країн. Лісівники забезпечують добре природне поновлення дуба і формують різновіковий, багатоярусний деревостан. Цільовий діаметр дерев дуба на висоті 1,3 м має становити 80-100 см, що забезпечує великий відсоток отримання фанерного кряжу вартістю 1000-2000 євро за 1 м³.

Вибіркова система лісогосподарування покращує естетичну привабливість лісостанів, що має важливе зна-

чення в сучасних умовах збільшення попиту міських жителів на відпочинок у рекреаційно-оздоровчих лісах. Досвід багатьох міських і приміських лісництв за кордоном показує можливість гармонійного поєднання інтенсивного лісокористування з активним рекреаційним використанням лісів. Наприклад, міське лісництво м. Цюріх заготовляє щорічно 10 м³ деревини з одного гектара лісової площі і при цьому не має конфліктів з рекреантами.

Вибіркову форму лісогосподарування не можна застосовувати шаблонно. Лісівник повинен розуміти і знати лісівничо-екологічні особливості росту та розвитку як окремих дерев, так і всього деревостану. Завжди потрібно враховувати місцеві лісорослинні та економічні умови (родючість і зволоження ґрунтів, особливості рельєфу, наявність кваліфікованого персоналу, лісозаготівельної техніки, лісовозних доріг, попит деревообробних підприємств і т. п.).

Важливим елементом збереження біорізноманіття є мертва деревина та старі дерева. За критерієм лісової сертифікації за схемою FSC (Лісової опікунської ради), метою є наявність на ділянці 5% мертвої лежачої і стоячої деревини від загального запасу деревостану.

Багаторічна практика застосування наближеного до природи лісівництва у Німеччині та Швейцарії показала, що воно дає ще й значний соціальний ефект. Місцеві громади з розумінням ставляться до ведення лісового господарства і у них не виникає конфліктів з лісівниками. Тому у випадку застосування наближеного до природи лісівництва в Українських Карпатах зменшиться кількість соціальних конфліктів.

Основним стримуючим фактором широкого застосування вибіркової рубки у лісах України є складність механізації робіт із заготівлі деревини та відсутність густої мережі лісових доріг. Але в останні роки лісогосподарські підприємства побудували багато нових лісотранспортних шляхів, тому ця ситуація покращується.

Вибіркова система лісогосподарування найкраще підходить для лісів Українських Карпат, бо там переважають тіньовитривалі породи: бук, ялина і ялиця. Широке застосування цей спосіб рубки повинен знайти і в лісогосподарській частині лісів зе-

лених зон, у захисних, водоохоронних та рекреаційно-оздоровчих лісах. Доцільно вибірково рубки проводити і в зоні антропогенних ландшафтів біосферних заповідників та в господарській зоні національних природних парків.

Отже, зусилля лісогосподарських підприємств, що розташовані в регіоні Українських Карпат, повинні бути спрямовані на ширше застосування вибіркової системи лісогосподарування та забезпечення формування мішаних різновікових, біологічно стійких і високопродуктивних лісів, які б служили на благо всього суспільства. Метою має бути гармонійне поєднання економічних, екологічних та соціальних функцій лісового господарства і сприяння подібним чином розвитку лісових регіонів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Правила рубок головного користування. – К.: Державний комітет лісового господарства України, наказ № 364 від 23.12.2009 р. – 12 с.
2. Про затвердження Правил рубок головного користування в гірських лісах Карпат: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.10.2008 р. № 929. – 11 с.
3. Ammon W. Das Plenterprinzip in der Waldwirtschaft. – Bern-Stuttgart: Haupt Verlag, 1951. – 160 S.
4. Duc Ph. Zustand, Entwicklung und Pflege des Nachwuchses in Plenterwäldern des Valde-Travers (Neuenburger Jura) / Ph. Duc. – Diss. ETH-Z, Dep. Forstwissenschaften, 2000. – 240 S.
5. Reininger H. Das Plenterprinzip / Reininger H. – Graz-Stuttgart: Leopold Stocker Verlag, 2000. – 238 S.
6. Schütz J.-Ph. Der Plenterwald und weitere Formen strukturierter und gemischter Wälder / Schütz J.-Ph. – Berlin: Parey Verlag, 2001. – 240 S.
7. Zingg A. Selection Forests – A Concept for Sustainable Use: 90 Years of Experience of Growth and Yield Research Selection Forestry in Switzerland / A. Zingg, V. Erni, C. Mohr // Proceedings of The IUFRO Interdisciplinary Uneven-aged Management Symposium in September 1997 in Corvallis (USA). – Oregon State University. – 1999. – P. 415-434.

«СМЕРЕКОМАНІЯ» ТА ЇЇ НАСЛІДКИ

Завершено обліки деревостану: найбільш об'ємний етап третьої інвентаризації на стаціонарі з переформування монокультур ялини в Чорногірському природоохоронному науково-дослідному відділенні Карпатського біосферного заповідника – позаду.

Проблема монокультур ялини не нова – як в Українських Карпатах, так і у всій Європі, вона є наслідком «смерекоманії», коли в гонитві за великим виходом ділової деревини забували про екологічну функцію лісу і на місці зрубаних природних різновікових мішаних та листяних лісів створювали монокультури ялини. Штучні ліси є екологічно і біологічно нестійкими внаслідок того, що всі дерева в межах певного урочища – одного віку, вони одночасно старіють і відмирають, пошкоджуються вітровалами і буреломами, а також є джерелом шкідників і хвороб, таких як коренева губка чи короїд-друкар. Крім того, похідні ліси на етапі «деградації» є надзвичайно пожежонебезпечними. І хоча наразі в Карпатах масштабних пожеж не було, але й не треба їх допускати чи легковажити можливою загрозою. Залишки ще старих – австро-угорських, міжвоєнних чехословацьких (чи польських) або вже повоєнних «совецьких» – одновікових штучних ялиників розкидані тут-там по всіх Українських Карпатах, як у лісгосподарських підприємствах, так і в межах природно-заповідного фонду, в них по-різному ведеться господарювання. В лісгоспах все просто – дочекатись розладнання деревостанів і призначити суцільну санітарну чи лісовідновну рубку, якщо, звісно, до того там не зробили головне користування, залишити після себе місячні пейзажі і т.д. У заповідниках і парках трохи по-іншому: внаслідок популістських заборон і необґрунтованого зонування території, коли дивляться на гектари і відсотки, а не на природу, також чекають розладнання деревостанів, але більшість з них залишається для природного розпаду, а самі установи мають репутацію «лісогогильників», лише інколи вдається

пробратись через непролазні хащі лімітів і погоджень і зробити вибіркові чи суцільні «санітарки», але і це лише боротьба з наслідками. Як це питання вирішують в Європі, куди ми начебто прямуємо? Дуже просто – відновлюють корінні ліси шляхом переформування монокультур у різновікові ліси вибірковими рубками. Ліси, які наближені за складом і структурою до природних, є більш стійкими і такими, які можуть самі себе регулювати в межах природоохоронних територій, або якщо це в лісгоспах, то там можливе ведення «вибіркового» господарювання, без суцільних рубок і місячних ландшафтів. Ніхто не чекає старіння і розладу деревостанів – люди, які думають про те, що залишать дітям і онукам, намагаються випередити лихо, а не боротись з наслідками. Адже ліс має як економічну та соціальну, так і екологічну функцію і його стан безпосередньо впливає на життя мешканців Карпат.

Для того, щоб вивчити особливості проведення рубок переформування в наших умовах, напрацювати відповідну нормативну базу та показати на прикладах, як можна проводити переформування деревостанів, за ініціативи та підтримки Агентства сприяння розвитку лісового господарства Закарпаття FORZA, протягом 2005-2006 рр., було закладено ряд дослідних наукових полігонів на території кількох лісгосподарських підприємств області та у Чорногірському ПНДВ Карпатського біосферного заповідника. Якщо про долю більшості наукових полігонів в межах лісгоспів немає жодної інформації ні в наукових збірниках, ні в усному спілкуванні з колегами, то на 12 дослідних ділянках, що розташовані в урочищі Товстий Ірунь під Goverлюю, лабораторією лісознавства КБЗ за допомогою наукових працівників інших відділів та

працівників Служби державної охорони ПЗФ проведено повторну інвентаризацію в 2012 році. У 2018-му триває вже третя інвентаризація. Протягом літа був завершений основний етап третьої інвентаризації на пробах – заміри діаметрів дерев, їх характеристика за класами IUFRO, поновлення нумерації для всіх дерев, починаючи з 6 см діаметра, та заміри висот дерев, висоти початку крони і діаметрів на висоті 7 м для модельних дерев. Восени плануємо зробити ще один надзвичайно важливий етап – інвентаризацію підросту, адже саме з нього буде формуватись ліс майбутнього і саме кількість і видовий склад природного поновлення показує ефективність тих чи інших методів ведення лісового господарства.

А тепер – слова подяки. Найперше – щира вдячність всім, хто брав участь в роботі інвентаризаційної команди КБЗ. Руслан Глеб, Микола Волошук, Дмитро Сухарюк, Іван Полянчук, Ярослав Бочкор – ви справжні польовики і чоловіки! Я горджуся тим, що маю честь працювати з кожним з вас.

Велике спасибі Eidgenössische Forschungsanstalt für Wald, Schnee und Landschaft за науковий та матеріально-технічний супровід досліджень.

Хочу також висловити вдячність керівництву КБЗ, особисто Миколі Рибаку та Федору Гамору, за сприяння в проведенні робіт.

Особлива вдячність науковцям з НЛТУ України Миколі Чернявському та Василю Лавному за наукову підтримку та консультування проекту.

Окрема подяка начальнику Чорногірського ПНДВ КБЗ Михайлу Костану за розуміння важливості робіт на пробних площах та логістичний супровід інвентаризаційної команди.

Сподіваюся, наша робота не пропаде даремно і в чиновників нарешті з'явиться бажання сприяти відновленню корінних лісових екосистем, попереджати розлади штучних деревостанів, а не лише спостерігати і боротись з наслідками.

Мирослав КАБАЛЬ,
завідувач лісознавчої лабораторії
Карпатського біосферного заповідника,
м. Рахів

Букові та смерекові праліси
Карпатського біосферного
заповідника

ВИСОКІ СФЕРИ

«БІЛИЙ СЛОН» В УКРАЇНСЬКИХ КАРПАТАХ:

МИНУЛЕ, СУЧАСНЕ, МАЙБУТНЄ

*Ігор СМІРНОВ,
доктор географічних наук,
професор,
Київський національний
університет
імені Тараса Шевченка*

«Білий слон» – польська астрономо-метеорологічна обсерваторія на горі Піп-Іван Чорногірський. Побудована споруда в стилі конструктивізму та має вигляд фортеці. Період функціонування припадав на 1938-1941 рр. Ще 6 років тому про неї писали, що будівля втратила свої функції, окрім того, знаходилася у жахливому напівзруйнованому стані – з розбитим дахом, відсутніми вікнами, притому, що це приміщення є пам'яткою архітектури України. Констатувалося, що даний об'єкт був забутий, недіючий і фактично нікому не потрібний у використанні [4].

Астрономо-метеорологічна
обсерваторія
на вершині гори
Піп-Іван Чорногірський

Між тим, ця астрономо-метеорологічна обсерваторія на горі Піп-Іван (2028 м н.р.м.) відноситься до найбільш відомих та визначних культурно-історичних пам'яток Івано-Франківщини. Її географічні координати 48°2'49.9" північної широти та 24°37'45.5" східної довготи. Була збудована за часів, коли Прикарпаття перебувало у складі Польщі, у 1938 р. Інша назва її – «Білий слон», тому що взимку під снігом будинок обсерваторії нагадує за обрисами слона. Гора Піп-Іван має пірамідальну форму з наявністю давньолодовикових форм рельєфу, складених пісковиками. Відкриття цієї обсерваторії становило свого часу велику подію в розвитку польської географічної науки, зокрема астрономії і метеорології. Метеорологічно-астрономічна обсерваторія була названа ім'ям маршала Ю. Пілсудського. Обсерваторія належала Польському метеорологічному інституту і мала метою виконання метеорологічних спостережень, головним чином для авіації, а також становила філію астрономічної обсерваторії Варшавського університету. Обсерваторія була оснащена найсучаснішим на ті часи науковим устаткуванням, зокрема,

телескопом, астрографом і рефракто-ром британського виробництва.

Відділ підтримки торгівлі та інвестицій амбасад Польщі у Києві разом з її економічним відділом, Польсько-українською господарською палатою та Міжнародним об'єднанням польських підприємців в Україні розробили проект створення науково-навчального центру (обсерваторії) Прикарпатського університету імені Василя Стефаника (м. Івано-Франківськ) та Варшавського університету. Цей проект передбачає наступні дії: відбудову будинку астрономічно-метеорологічної обсерваторії Варшавського університету на горі Піп-Іван у Чорногорському гірському масиві Карпат; побудову нового приміщення для польсько-українського будинку зустрічей студентської молоді в с. Микуличин та відновлення будинку письменника Станіслава Вінценза у с. Бистра.

Одна з найвищих гірських вершин Східних Карпат гора Піп-Іван перед Другою світовою війною розташовувалась практично на польсько-чехословацькому кордоні і, за даними тогочасних джерел, мала висоту 2022 м н.р.м. (нині 2028 м), що становило одну з причин створення тут астрономіч-

но-метеорологічної обсерваторії. «Білий слон» посідав надзвичайно вигідне географічне положення, оскільки знаходився на найвищому хребті Українських Карпат, мав великий радіус кругозору, що дозволяло здійснювати як наукові спостереження, так і контроль значної прикордонної зони. Всього за 10 км звідси знаходилась гора Стіг (1650 м), на вершині якої тоді сходилися кордони трьох держав: Польщі, Чехо-Словаччини та Румунії. Отже, обсерваторія лежала на перетині торгових шляхів цих трьох держав. Район був віддалений від потужних промислових центрів, що дозволяло вивчати місцеві екосистеми, явища і процеси у природному стані.

Виникає наступне питання: чому, власне, у другій половині 1930-х рр. Польща вирішила побудувати такий об'єкт у Східних Карпатах? Для цього було кілька причин. Перша – суто авіаційна, навігаційна, оскільки це був період інтенсивного розвитку авіації в Польщі, зокрема в південному напрямку (прокладалися авіатраси до Афін, Стамбула, Бейрута тощо), а тому був потрібний пункт, який би надавав постійно метеорологічні дані. Друга причина мала чисто наукове підґрунтя: вирішено було збудувати в Карпатах об'єкт-блізнюк Високогірної метеорологічної обсерваторії на горі Каспрови-Вежх. Також астроном Хмелевський, який працював там у той час, стверджував, що обсерваторія на Чорній горі вважалася другою за значимістю в Європі (після французької у Піренеях) і шостою у світі. Третя причина була військового трибу, оскільки тогочасний Корпус Охорони Прикордоння (Прикордонна служба Польщі) не мав в цьому районі свого осередку. При цьому розглядалися можливості створення подібного об'єкта на горі Говерла, яка є найвищою вершиною Чорногірського масиву та Східних Карпат (2061 м н.р.м.), але

врешті-решт було прийняте рішення на користь г. Піп-Іван, зокрема через її легшу транспортну доступність. У 1936 р. був оголошений конкурс на створення обсерваторії на г. Піп-Іван, у якому переміг проект К. Марчевського та Я. Погоського, що представляли Бюро регіонального планування Підгаля і Гуцульщини. Оскільки ця подія відбулася одразу після смерті Ю. Пілсудського, то об'єкт і був названий його ім'ям. Того ж року почалося нагромадження необхідних будівельних матеріалів, а наступного року розпочато будівництво об'єкта. Засновником обсерваторії вважають генерала Бербецького, а виконавцем робіт – капітана Антоневича, наглядачем за будівництвом призначено Адама Мейснера. 28 липня 1938 р. у присутності представників найвищої влади Речі Посполитої (РП), місцевої влади та місцевих мешканців-гуцулів, зокрема, з с. Жаб'є, нині с. Верховина (які зібралися, щоб побачити це технічне диво), відбулося урочисте відкриття обсерваторії у присутності маршалка Сенату РП. Спорудження обсерваторії обійшлося в 1 млн тодішніх злотих. Інвесторами виступили передвоєнна Ліга повітряної та протигазової оборони Польщі та Польський метеорологічний інститут. Крім того, проект ще додатково отримав дотацію від держави. Будовався об'єкт за надзвичайно складних умов, на висоті понад 2000 м н.р.м., за морозів, які тривали від жовтня до травня. Під час будівництва були застосовані найсучасніші на той час технічні рішення та матеріали, які транспортувалися до залізничної станції Ворохта (відстань 70 км), а потім до об'єкта – на гуцульських возах. Завдяки особливостям рельєфу та конфігурації вершини гори споруда обсерваторії зі східної сторони мала два поверхи, а з західної – 5, отже, була доконало вкомпонована у гірський ланд-

шафт. План будівлі при вигляді зверху має відображення латинської літери «L». Загальна площа будівлі становила 554 м², а її об'єм – 4796 м³. Будівельний матеріал складався, головним чином, з місцевого піщаника, при цьому перший поверх був утеплений тридцятисантиметровим шаром корка та спеціальною вологостійкою цеглою. Будинок мав потрійні вікна, які захищали від сильного вітру. Була застосована найсучасніша вентиляційна система. Будинок мав власну котельню і обігрівався соляркою і мазутом. Дощова вода і сніг, що танув, надходили до спеціального внутрішнього басейну та двох резервних зовнішніх. Будинок обсерваторії мистив 43 приміщення, у т.ч.: великий хол, конференц-залу, помешкання керівника обсерваторії, кімнати для проживання персоналу та гостей, їдальню, вітальню, офісне приміщення, залу для метеоінструментів, а також секретний бункер з експериментально найсучаснішою радіостанцією. Найнижчий поверх займала котельня, потужна автономна електростанція (з електрогенераторами) та акумуляторна (з потужними 240 акумуляторами), стайня та інші господарські приміщення. Товщина стін становила 1,0 – 1,5 м залежно від висоти, двосхилий дах був покритий мідними листами. За твердженнями старожилів, вода до будівлі обсерваторії подавалася водофоном з допомогою двох могутніх електронасосів. Офіційна назва – «Астрономо-метеорологічна обсерваторія імені маршала Юзефа Пілсудського Ліги протиповітряної оборони Польщі», тому над головним входом було встановлено стилізованого орла – герб Польської держави.

Астрономічна частина об'єкта знаходилася у башті з мурами двометрової товщини і складалася з мідного купола діаметром 6 м, який розсувався за допомогою електроприводу (на той час це

була надзвичайно рідкісна конструкція), телескопа діаметром 33 см (виробництва відомої шотландської фірми «Sir Novard Grubb, Parsons & Co») та астрографа. За допомогою цих приладів регулярно здійснювалися фотографічні спостереження зірок, комет, великих і малих планет. Також на вершині гори був змонтований надсучасний на ті часи, повністю автоматизований гідростатичний анемометр фірми Fuess (прилад для вимірювання швидкості та напрямку вітру), обладнаний спеціальною системою проти обледеніння. За два роки роботи (1938-39 рр.) працівники обсерваторії одержали велику кількість матеріалів, на їхній основі готувалися наукові праці дослідників. Зауважимо, що у цій обсерваторії не існувало, як оповідали тогочасні легенди, потужних підземних приміщень з ангарами для літаків та дискотелів.

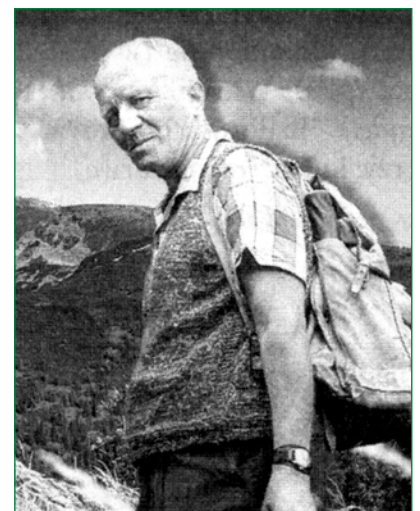
Метеорологічна частина об'єкта підлягала Польському метеорологічному інституту, а астрономічна була науковим осередком Варшавського університету. Крім персоналу обслуговування станції, який складався з астрономів та метеорологів, у будівлі обсерваторії розміщувався відділ польської Прикордонної служби. Директором обсерваторії було призначено магістра, випускника Варшавського університету Владислава Мидовича, що вже мав практичний досвід праці на подібному об'єкті та досконало орієнтувався у цій місцевості, оскільки походив з недалекого села Микуличина.

На жаль, нова обсерваторія встигла попрацювати всього 14 місяців. Коли розпочалася Друга світова війна, В. Ми-

дович отримав наказ відкрити конверт №1. Там він знайшов інструкцію, яка наказувала: спалити всі службові документи, знищити усі проектори, телескопи та інше устаткування, виплатити працівникам зарплатню і перейти угорський кордон. Директор усе виконав, крім знищення телескопа, який він поклав у спеціальну валізу і забрав із собою до Угорщини. Цей телескоп потім подорожував Угорщиною та Австрією, а після війни повернувся до Польщі і зараз знаходиться у Силезькому планетарії у м. Хожув (що біля м. Катовіце). До Польщі повернувся і В. Мидович (1907-1993 рр.), який став відомим польським географом-метеорологом, туристичним діячем та краєзнавцем.

У 1939-41 рр., коли обсерваторія перейшла до рук СРСР, були спроби відновити її роботу, тут було організовано першу в Радянському Союзі високогірну геофізичну обсерваторію і метеорологічну станцію: створено метеогрупу, механічну майстерню, медичну амбулаторію. Сюди було завезено і встановлено ряд приладів для дослідження стану нижніх шарів атмосфери: флюгер, опадоміри, барометри, термометри та інше обладнання. Щогодинно велись спостереження метеорологічною групою, а їх дані з обсерваторії регулярно подавалися метеотелеграфами в бюро прогнозів української гідрометеослужби. Окрім цього, надсилалися штормові телеграми до Києва та інших міст. Одним із тогочасних методів дослідження наукових працівників було випускання радіозонда та кулі-пілота, за допомогою яких отримувались цікаві дані щодо вітрового режиму в Карпатах [6].

З початком німецько-радянської війни цю територію зайняли угорці. Відповідно кілька наступних місяців в будинку обсерваторії перебували угорські солдати, які потім залишили його без жодної охорони, і обсерваторія була розграбована. Процес руйнування обсерваторії продовжувався і за так званих «других совітів» – з 1944 р. Щоправда, коли у тому році було засновано Головну астрономічну обсерваторію АН України, порушувалося питання про доцільність створення на Чорногорі її філії, але втілити ці плани у життя через військовий стан у країні знову не судилося. Є дані, що 1953 р. вже радянські спецслужби мали намір реанімувати цей об'єкт, але потім з невідомих причин відмовилися. На цьому етапі робота та діяльність обсерваторії завершилися. Споруда-фортеця залишилася стояти на Чорногірському хребті забутою та покинутою. Ніхто не наважувався відновити приміщення колишньої обсерваторії для подальших видів діяльності, хоча такі спроби були. Так, 1992 р. Івано-Франківська філія Інституту «Укразхід – проектреставрація» розпочала науково-дослідні роботи з метою створення й реставрації обсерваторії. При цьому замовником проекту виступили громадська організація «Українська духовна республіка», проте через брак фінансів проект довелося зупинити. У 1994 р. подібні роботи було відновлено, коли замовником виступило Івано-Франківське обласне управління архітектури і містобудування: було проведено детальні конструкторсько-інженерні дослідження обсерваторії та підготовле-

Астрономо-метеорологічна обсерваторія «Білий слон» на вершині г. Піп-Іван Чорногірський (1938 р.); Владислав Мидович (1907-1993 рр.) – польський географ-метеоролог, туристичний діяч та краєзнавець, перший директор обсерваторії (архівні фото)

Вигляд обсерваторії «Білий схил» згідно проекту її відновлення

но кошторис реставрацій. Проте архітектурно-реставраційних завдань та конкретних функцій будівлі обсерваторії так і не було визначено. У жовтні 1996 р. у м. Яремче відбулася науково-практична нарада представників різних установ України і Польщі з питань відбудови та відновлення діяльності метеоролого-астрономічної обсерваторії на г. Піп-Іван. Протокол намірів наради було скеровано до Урядів України і Польщі. На початку жовтня 2002 р. голова Івано-Франківської обласної держадміністрації М. Вишиванюк надіслав Президентові Л. Кучмі листа про необхідність підтримати ідею відбудови і відновлення роботи обсерваторії, на що дістав згоду. Проте жодних заходів з реконструкції не було прийнято, всі задуми і плани лишилися виключно на папері [4].

І тільки у 2007 р. з'явився проєкт відбудови обсерваторії під патронатом тогочасних президентів України та Польщі В. Ющенко та Л. Качинського. При цьому було визначено, що зовнішній вигляд об'єкта не повинен відрізнятися від його вигляду 1939 р., але внутрішні приміщення мають бути відновлені з певними змінами. Відповідну документацію з відбудови обсерваторії підготувала українська сторона з врахуванням думки польських фахівців і з 2010 р. розпочато роботи з відбудови обсерваторії. Було створено польсько-український фонд академічної співпраці OBSERWATORIUM, головними бенефіціарами якого стали Прикарпатський університет іме-

ні Василя Стефаника в Івано-Франківську та Варшавський університет. Вже встановлено мідний дах на будинку обсерваторії, а в ній самій розпочала діяльність гірська рятувальна станція, що була створена за участі відповідної польської служби. У 2016 р. фонд OBSERWATORIUM отримав у двох траншах фінансове надходження в розмірі 100 тис. злотих на відновлення мурованої огорожі об'єкта. Серед спонсорів об'єкта з польського боку можна відзначити страхову компанію PZU, яка підтримала ініціативу створення рятувальної станції, та фірму «Sanitec-Kolo», яка зобов'язалася забезпечити обсерваторію санітарною керамікою. Підключилася до проєкту відбудови обсерваторії і Польсько-Українська господарська палата, віце-президент якої, що є одночасно президентом Міжнародного об'єднання польських підприємців в Україні, високо оцінив проєкт відбудови обсерваторії і гарантував розповсюдження відповідної інформації серед учасників вищенаведених структур з заохоченням їх до участі у проєкті.

Символічно, що одночасно з відбудовою обсерваторії споруджується Міжнародний центр зустрічей студентської молоді Польщі та України у рідному для В. Мидовича с. Микуличин з акцентом на дослідження у сфері метеорології, сейсмології, астрономії, біології, орнітології, географії та геології, який буде мати європейський вимір та спрямованість, зокрема на підставі дослідження та порівняння особливостей карпатських ландшафтів з альпійськими. Третій об'єкт комплексу – це відновлення будинку Станіслава Вінценза у с. Бистра. Це видатний польський

письменник, який добре знав і любив Гуцульщину і Покуття, написав у т.ч. тетралогію (п'ятитомник) «На високій полонині». Цей об'єкт також може бути використаний в інтересах місцевого населення, зокрема, як тренінг-центр з метою організації туристичних заходів, у тому числі з агротуризму. Курує цей проєкт з польського боку, крім Східно-Європейських студій Варшавського університету, ще й Інститут етнології та антропології цього ж університету. Варто зазначити, що С. Вінценз – це польський культурний діяч, який жив і творив на культурному прикордонні українського, польського, словацького, чеського, угорського, молдовського, єврейського, циганського та австрійського етносів і при цьому звертав велику увагу на історичну ідею толерантного співіснування і співдії різних народів, суспільних груп і релігійних переконань.

Перспективних шляхів щодо подальшого використання колишньої обсерваторії на г. Піп Іван є дуже багато. Важливо визначити найоптимальніші, щоб отримати максимальну користь від використання об'єкта та зацікавити інвесторів. Так, одним із варіантів використання споруди є організація туризму та рекреації у даному регіоні. Будівля обсерваторії ідеально підходить для облаштування тут туристичної бази цілолітнього функціонування. Також існує можливість створення гірськолижного курорту, оскільки сніговий покрив, як ніде у Карпатах, тримається до 7-8 місяців. У літній сезон є можливість для організації пішохідного туризму. Доцільним є також створення туристичного притулку, що є просто необхідним через те, що на Чорногорі з трьох днів два є у більшості випадків дощовими та штормовими. Наступний потенційний напрям використання споруди – лікувально-оздоровчий. Чорногора (Піп-Іван) володіє надзвичайно великим потенціалом для розвитку лікувально-оздоровчої діяльності, а саме: аеро-, геліо-, фітотерапії та бальнеологічного лікування (неподалік знаходяться цілющі природні джерела мінеральної води Буркута). Високою доцільністю залишається відновлення колишніх первинних завдань обсерваторії, а саме – використання споруди для подальшого проведення астрономічно-метеорологічних досліджень. Обсерваторія й надалі може повноцінно використовуватися за своїм першочерговим призначенням. До того ж, у літній період вона

«Білий слон» у різні періоди своєї історії

може слугувати як база для навчальних практик студентів географічних, біологічних, екологічних, геологічних та інших природничих спеціальностей.

Але при цьому слід зазначити й те, що Черногора належить до Черногірського масиву Карпатського біосферного заповідника, і попри те, що територія є надзвичайно перспективною для її освоєння з рекреаційними цілями, організація тут туристичної діяльності суперечить законам України. Під впливом туристів-рекреантів місцеві ландшафти з великою кількістю рослин, що є рідкісними і занесені до Червоної книги, зазнаватимуть постійного антропогенного навантаження і трансформації, що може призвести до неможливості їх відновлення та врешті-решт зникнення. Це ще раз свідчить про необхідність здійснення добре продуманих заходів щодо природозбереження в умовах існування антропогенного втручання.

28-29 липня 2018 р. астрономо-метеорологічна обсерваторія на горі Піп-Іван Черногірський, відома під назвою «Білий слон», відсвяткувала свій 80-річний ювілей [7]. З цієї okazji тут відбулися святкові заходи, головним організатором яких були Ян Маліцькі, директор Студій Східної Європи Варшавського університету (з польського боку), та Ігор Цепенда, ректор Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника у Івано-Франківську (з українського боку). Також серед запрошених гостей слід відзначити Міністра інвестицій і розвитку Польщі Єжі Квецінського, ректора Варшавського університету Марціна Палиса, а також делегацію Центру європейських проектів і Спільного секретаріату транскордонної співпраці «Польща – Білорусь – Україна». Попередньо відбулася науково-практична конференція відповідної тематики за участю українських та польських науковців. На святі виступив хор Варшавського університету «Collegium Musicum» та народний оркестр гцульської музики з с. Волова, який виконав популярну пісню «Czerwony pas». На жаль, святу не сприяла погода, як і 80 років тому. Незважаючи на це, учасники свята здійснили підйом на гору Піп-Іван і відвідали будинок обсерваторії, на якому ректори Варшавського та Прикарпатського університетів підняли символічні прапори своїх вишів, а ректор Прикарпат-

ського університету представив систему громовідводу, яку тільки що віддали до експлуатації. У пам'ять про першого і останнього директора обсерваторії Владислава Мидовича Ян Маліцькі та Єжі Квєцінський запалили смолоскипи. Після сходження з гори відбулася коротка спільна меса у капличці, збудованій 2010 р. з ініціативи української влади в пам'ять про жертв Смоленської катастрофи. У своєму виступі Ян Маліцькі відзначив, що коли він відвідав обсерваторію у 2007 р., тільки найбільші оптимісти могли передбачити її наступну відбудову, але вона таки почалася у 2012 р. З того часу багато вже здійснено, хоча і до кінця реконструкції ще далеко. Так, виготовлено дах з міді над усім будинком обсерваторії та астрономічною вежею і, таким чином, споруда захищена від дощу та снігу. Якби це не було зроблено, то, скоріше всього, будівля обсерваторії вже б не існувала. У вересні минулого року відремонтовано приміщення колишнього складу та стайні, де створено Чорногірський гірський пошуково-рятувальний пост, який нині має свою сторінку у Фейсбукі і регулярно надає візуальну інформацію про стан погоди на горі Піп-Іван. Такого за 80-річну історію існування «Білого слона» взагалі не було. Звичайно, хотілося б, щоб відновлення обсерваторії відбувалося швидше, оскільки генерал Бербецький свого часу збудував її всього за 1,5 року, але у нього не було обмеження у фінансах – державне забезпечення становило 1 млн довоєнних злотих (що нині дорівнює 12 млн). Нині об'єкт фі-

нансується з двох сторін – польської та української, але обсяги – значно менші. Відповідно збільшується кількість туристів, з яких половина – з Польщі, і це не дивно, оскільки вперше забезпечено можливість пошуково-рятувальних робіт щодо туристів. При цьому рятувальники мають сучасне спорядження, пройшли вишкіл у Польщі, і вже відомо про декілька випадків порятунку туристів, а першими двома врятованими туристами стали угорець та французенка.

У свою чергу, Ігор Цепенда звернув увагу на необхідність реалізації дослідницьких, культурних та міжнародних проектів на базі «Білого слона». Він відзначив потужну підтримку з боку Варшавського університету та закликав інші університети в Польщі та Україні долучитися до проекту відновлення обсерваторії з подальшим виходом на вищі Європейського Союзу. Ректор відзначив, що сьогодні реконструкція «Білого слона» є найбільшим гуманітарним проектом у польсько-українських відносинах.

Міністр інвестицій та розвитку Польщі Єжі Квєцінський наголосив на потужному значенні обсерваторії як для наукової, так і туристичної співпраці між Україною та Польщею. Ректор Варшавського університету Марцін Палис назвав створення та нинішню відбудову обсерваторії частиною університетської історії. Оскільки змінились умови існування «Білого слона», то змінюються і його функції: крім метеорологічних та астрономічних досліджень, тут відбуватиметься наукове

вивчення карпатських ландшафтів та їх порівняння з польськими Бєсकिдами в умовах зростаючого антропогенного навантаження. Хотілося б, щоб це було місцем студентських практик та зустрічей української та польської молоді, а також молоді з інших країн з метою обміну науковими досягненнями у сферах географії, метеорології, астрономії, геології, біології тощо. Унікальна природа, можливості облаштування побуту, рятувальне забезпечення – це всі умови для розвитку туризму. У виступі Лешека Римаровича, дослідника історії обсерваторії з Товариства дослідження Карпат (Варшава), акцентовано на труднощах збирання інформації про створення, функціонування та поточний стан «Білого слона». Зазначалось, що останній розглядався у 1930 р. як один з кількох пунктів збирання метеорологічної та навігаційної інформації, близькоком його був подібний об'єкт на горі Каспровий Вежх. День відкриття обсерваторії отримав детальний опис, а з фотографуванням не склалося через погану погоду. Зате нині з візуальним відображенням стану та погоди на Чорногорі і біля обсерваторії немає жодних проблем.

ЛІТЕРАТУРА

1. Паньків Н. «Брендіві» туристичні об'єкти Івано-Франківської області / Н. Паньків // Географія, економіка і туризм: національний та міжнародний досвід: Матеріали VII Міжн. наук. конф. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. Івана Франка, 2013. – С.344-350.
2. Kaluski M. Polacy na Huculszczyźnie (4) / M. Kaluski // Dziennik Kijowski. – 2017, sierpień. – №15 (550). – С.7.
3. Panteluk S. «Biały słon» będzie patrzył w gwiazdy! / S. Panteluk // Dziennik Kijowski. – 2015, czerwiec. – № 11 (498). – С.1, 4,5.
4. Филип'юк А. До питання проблем «Білого слона» в рекреаційному туризмі Українських Карпат / А. Филип'юк, Н. Цвид // Географія і туризм: національний і міжнародний досвід / Матеріали VI міжн. наук. конф. – Львів: Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка, 2012. – С.302-307.
5. Кобилюк В. Хто врятує Білого слона / В. Кобилюк // Всеукр. туристичний журнал «Карпати. Туризм. Відпочинок». – Івано-Франківськ, №3 (5), 2005. – С.50-56.
6. Соколовський З. Унікальна високогірна обсерваторія на горі Піп-Іван / З. Соколовський // Пам'ятки України: Науковий вісник, №1, 2004. – С.3-15.
7. Czawaga K. 80.urodziny Bialego Slonia w Czarnohorze / K. Czawaga, E. Salo // Kurier Galicyjski. 31 lipca – 16 sierpnia 2018. – Nr 14 (306). – С.1, 4. [Електронний ресурс] // Код доступу: www.kuriergalicyjski.com.

Світлина запозичено з Вікіпедії, веб-сайту <http://troyantrekking.com> та редакційного архіву

ГАРЯЧА ТЕМА

ТРК «СВИДОВЕЦЬ»: ОБІЦЯНКИ І ЗАГРОЗИ

Федір ГАМОР,
доктор біологічних наук,
професор,
м. Рахів

У залі засідань наукової ради Ужгородського національного університету 20 березня 2018 року відбулося засідання «круглого столу» на тему «Реалізація інвестиційного туристично-рекреаційного комплексу «Свидовець» в умовах сталого розвитку сільських територій».

Організаторами цього поважного та актуального зібрання виступили: громадська організація «Закарпатська асоціація зеленого сільського туризму», Громадська рада при Закарпатській обласній державній адміністрації у співпраці з громадською організацією «Інститут регіонального природокористування» та науковими підрозділами Ужгородського національного університету (науково-дослідний інститут «Інститут державного управління та регіонального розвитку», кафедри: землевпорядкування та кадастру; лісівництва; фізичної географії та раціонального природокористування).

Крім громадських активістів та науковців, в роботі «круглого столу» взяла участь велика група представників органів влади та місцевого самоврядування й засобів масової інформації. Серед учасників зібрання були голова Рахівської районної державної адміністрації Павло Басараба, заступник голови Тячівської районної державної адміністрації Василь Погар, начальник Закарпатського обласного управління лісового та мисливського господарства Валерій Мурга, директор Ясінянського лісомисливського господарства Василь Теличук тощо.

Презентацію інвестиційного проекту зробив його координатор від Закарпатської обласної державної адміністрації Юрій Добровольський.

На форумі вперше публічно продемонстровано детальну карту розміщен-

ня запроєктованого курорту «Свидовець» та його загальну характеристику.

Як повідомив Юрій Добровольський, спорудження комплексу передбачається провести на землях державного лісового фонду Ясінянського та Брустурянського державних лісомисливських господарств, за межами сіл Чорна Тиса та Лопухів Рахівського і Тячівського районів.

Передбачається на площі 800 гектарів (із суцільною вирубною 430 гектарів лісу та на понад трьохсот гектарах, які розташовані на висотах більше 1100 метрів над рівнем моря) побудувати близько 60 готельних споруд різного типу, 23 підвісні канатні дороги, облаштувати 230 кілометрів лижних трас.

Крім того, на курорті відкриють близько 120 закладів харчування, а також магазини, фітнес-центри та медичні установи, банківські відділення, багаторівневі місця паркування автомобілів та навіть аеродром із злітною полосою протяжністю в один кілометр.

Одночасно курорт зможе прийняти близько 22 тисяч відпочиваючих.

Очікується створення близько п'яти тисяч безпосередніх робочих місць та п'ятнадцяти тисяч опосередкованих робочих місць.

Зацікавлена розмова за «круглим столом» із питань будівництва туристично-рекреаційного комплексу «Свидовець» (м. Ужгород, березень, 2018 р.)

Загальна площа, яку передбачається відвести під спорудження курорту, становить понад 1400 гектарів земель держлісфонду. Інвестиції складатимуть 1,5 мільярда американських доларів. Термін будівництва – 12 років.

У ході дискусії багато цікавих та конструктивних пропозицій висловили: завідувач кафедри фізичної географії та раціонального природокористування Ужгородського національного університету професор Степан Поп, доктор економічних наук, професор, директор науково-дослідного інституту «Інститут державного управління та регіонального розвитку» Володимир Приходько, завідувач кафедрами Ужгородського національного університету Людвіг Потіш та Владислав Пересоляк, громадські діячі Богдан Пранничук, Олег Лукша та Валентин Волошин, голова Рахівської районної державної адміністрації Павло Басараба, голови селища Ясіня і села Чорна Тиса Едуард Зелінський та Іван Павлючок й інші.

Зліва направо: учасники «круглого столу» – голова Рахівської райдержадміністрації Павло БАСАРАБА, начальник Закарпатського обласного управління лісового та мисливського господарства Валерій МУРГА, директор Ясінянського лісомисливського господарства Василь ТЕЛІЧУК та голова Громадської ради Закарпатської ОДА Михайло ГРЕНЬО

Виступаючи на зібранні, заступник директора Карпатського біосферного заповідника, доктор біологічних наук, професор, заслужений природоохоронець України Федір Гамор привернув увагу до деяких викликів, які пов'язані зі спорудженням цього об'єкта.

Серед них насамперед є той факт, що Закарпатський окружний адміністративний суд 18 січня 2018 року ухвалив рішення щодо визнання протиправними та скасував розпорядження Рахівської та Тячівської районних державних адміністрацій стосовно затвердження детальних планів території під будівництво туристично-рекреаційного комплексу «Свидовець».

А у зв'язку із тим, що Карпатський біосферний заповідник залучений як третя сторона у цьому судовому процесі, його адміністрація заявила про підтримку проектів розвитку туризму та рекреації в Карпатському регіоні за умови дотримання вимог екологічного законодавства, зокрема вимог Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат та ратифікованих законами України Протоколів до неї «Про збереження та стале використання біологічного та ландшафтного різноманіття» (2009 р.), «Про стале управління лісами» (2012 р.), та «Про сталий туризм» (2017 р.).

По-друге, судячи із презентованих Юрієм Добровольським матеріалів проекту та опублікованого повідомлення щодо проведення оцінки впливу будівництва цього об'єкта на довкілля, сер-

йозним викликом може бути його узгодження із чинним українським природоохоронним законодавством, зокрема вимогами Конвенції про охорону біологічного різноманіття й Рамкової конвенцією про охорону та сталий розвиток Карпат й Протоколів до неї.

Частина із запроєктованих ділянок під будівництво є унікальними не тільки для України, але і для Європи високогірними екосистемами, де бере початок річка Чорна Тиса, випадає чи не найбільше в Україні опадів та формуються катастрофічні паводки, зосередження найбільші в Українських Карпатах «гарячі точки» та оселища для збереження рідкісних та червонокнижних видів рослин і тварин тощо.

Так, за попередньою інформацією Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України, в цих місцях може зустрічатись близько 100 таких видів рослин і тварин.

Тут знаходиться 9 високогірних озер льодовикового походження, а серед них озера Апшинець, Герешаска та Ворожеска є гідрологічними заказниками. Річка Чорна Тиса належить до іхтіологічних заказників, а частина кварталів Чорнотисянського лісництва входить до складу ландшафтного заказника.

А нещодавно Інститут екології Карпат НАН України, з метою організації комплексної охорони цих унікальних природних цінностей, підготував та направив до Міністерства екології та природних ресурсів України клопо-

тання щодо створення тут цілісного загальнодержавного об'єкта природно-заповідного фонду.

Крім того, із запроєктованими територіями безпосередньо межує і Карпатський біосферний заповідник.

У зв'язку із цим, необхідно взяти до уваги вимоги статті 8 Конвенції про охорону біорізноманіття, згідно з якою кожна договірна сторона Конвенції «заохочує екологічно обґрунтований і сталий розвиток у зонах, що межують з охоронними територіями, з метою сприяння збереженню цих територій». А стаття 10 цієї ж Конвенції прямо зобов'язує вживати заходів, які сприяють збереженню та сталому використанню компонентів біологічного різноманіття.

По-третє, серйозним викликом є й негативний досвід гірськолижного курорту «Драгобрат», який призвів до катастрофічних екологічних наслідків у одному з найунікальніших куточків Свидовця. Тут сформувались серйозні ерозійні процеси, є проблеми із утилізацією побутових відходів та безсистемними скидами забруднених вод у гірські ріки і потоки, зникають рідкісні види рослин та тварин, високогірні озера тощо.

По-четверте, до викликів треба віднести також і вкрай низький внесок до місцевих бюджетів розташованих тут туристично-рекреаційних закладів.

Так, до прикладу, за підсумками 2017 року від майже 70 турготелів, із одночасним перебуванням 5 тисяч рекреантів, при колосальній шкоді нанесеній природі цього краю, до Рахівського районного бюджету, направлено всього 62 тисячі гривень туристичного збору.

По-п'яте, в зоні розміщення курорту, так як це спостерігається на «Буковелі», може відбутись значне підвищення цін для місцевого населення на товари повсякденного попиту.

А величезне скупчення людей (створення концентрованого поселення розміром міста Хуст) одночасно на незначній території буде призводити не тільки до деградації екосистем, але й спричинить вкрай дискомфортні умови для їх відпочинку, а тим паче для оздоровлення.

Але при всьому цьому нам імпонує конструктивна, компромісна позиція координатора проекту Юрія Добровольського, який проявив готовність до обговорення проблем, врахування

думки екологів, пошуку оптимального, з меншою шкодою для довкілля, варіанта для будівництва цього важливого для сталого розвитку гірських населених пунктів Закарпаття туристично-рекреаційного комплексу.

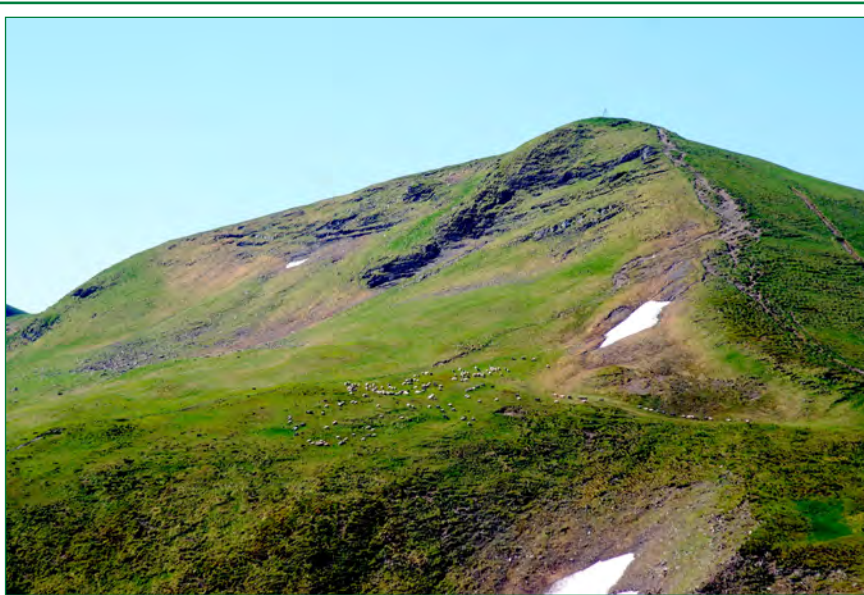
Тому ми запропонували організувати додаткові дослідження проектною територією, оцінити її допустиму екологічну ємність, об'єднати в цьому процесі зусилля всіх зацікавлених сторін, перш за все науковців, громадськості, органів влади та місцевого самоврядування.

Крім того, враховуючи значні потенційні ризики, пов'язані із розміщенням величезної інфраструктури цього мегакурорту на унікальних та екологічно вразливих ділянках у високогір'ї Свидовця, варто розглянути, відповідно до Схеми планування території Закарпатської області, можливість розміщення частини цієї інфраструктури на інших ділянках Рахівської рекреаційної зони, зокрема в Лазещині, Косівській Полянні та Рахові, і в такий спосіб зменшити антропогенне навантаження та розширити можливості сталого розвитку і для сусідніх депресивних населених пунктів.

У зв'язку із цим, керівництву проекту передано для розгляду інвестиційну пропозицію (розроблена компанією «PoltavaSKI») щодо створення Всесезонного рекреаційного комплексу на уже антропогенно освоєних рахівських та косівсько-полянських схилах гори Терентин (1388 м н.р.м.), із можливістю створення тут довгих гірськолижних трас (понад 3000 м) різної складності та привабленням сюди близько 12000 туристів щоденно.

Пряме залізничне сполучення Рахова із містами Київ, Харків та Одеса й запроєктоване відкриття найближчим часом руху потягу за маршрутом із румунського міста Клуж-Напока через Рахів на Чернівці, а також капітально збудована ще в довоєнний період автодорога й існуюча електролінія до гори Терентин, можуть служити сприятливими факторами для реалізації і цього проекту.

А загалом учасники «круглого столу» підтримали необхідність спорудження туристично-рекреаційного комплексу «Свидовець».

Гора Близниця та її околиці;
озерце Івор

СПЕЦІАЛЬНА ЕКОНОМІЧНА ЗОНА «КУРОРТОПОЛІС ТРУСКАВЕЦЬ»: ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНОГО КОМПЛЕКСУ

*Тетяна ДОРОШЕНКО,
Кіровоградська льотна
академія Національного
авіаційного університету,
м. Кропивницький*

Динамічні зміни міжнародного туристичного бізнесу в значній мірі посилюють вимоги до туристично-рекреаційної галузі в Україні, підходів до організації туристичної діяльності, якості й асортименту туристичних послуг.

Розвиток туристично-рекреаційного комплексу спеціальної економічної зони «Курортполіс Трускавець» вимагає вивчення особливостей та перспектив її розвитку

Проблеми створення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон розглядаються в роботах О.С. Чмир, А.М. Палажія, О.Е. Лиховида, В.І. Пили та інших. Питання діяльності спеціальних туристично-рекреаційних зон аналізуються у працях О.І. Мілашовської. Крім того, специфіка СЕЗ «Курортполіс Трускавець» досліджена такими науковцями, як Б.Д. Петровський, В.Я. Гавран.

У працях згаданих дослідників узагальнено теоретичні та практичні сторони створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон. Але ґрунтового аналізу потребують особливості, фактори та чинники, які впливають на розвиток окремих спеціальних туристично-рекреаційних зон, зокрема, СЕЗ «Курортполіс Трускавець».

Метою нашого дослідження є аналіз розвитку туристично-рекреаційного комплексу спеціальної економічної зони «Курортполіс Трускавець» та розвиток туристичного бізнесу в межах цієї зони.

До 1991 року санаторії Трускавця підпорядковувались відповідним міністерствам і відомствам та належали

державі. З початку становлення ринкових відносин в Україні ситуація почала різко змінюватись – конкурентна боротьба та зростання вимог клієнтів щодо якості обслуговування змушували нових власників замислитись над необхідністю проведення кардинальних заходів. Дослідження ринку рекреаційних послуг Трускавця показали, що курортна інфраструктура не розвинена, якість обслуговування, проживання та харчування дуже низька, а це негативно вплинуло на попит. А також багато підприємств рекреаційного туризму, створених у період панування адміністративно-командної системи господарювання, виявились непристосованими до ринкових умов. Найбільш суттєвою причиною цього стала відсутність системи управління, здатної забезпечити ефективність діяльності в умовах жорсткої конкуренції, з одного боку, та забезпечити використання можливостей появи сприятливого інвестиційного клімату – з іншого боку.

Якщо раніше санаторно-курортні заклади були зорієнтовані на масове

оздоровлення населення, то зараз основний напрям в їх діяльності – ефективність оздоровчого процесу, що базується на нових методиках лікування, реабілітації, оздоровлення, впровадженні новітніх технологій діагностики та лікування, використання нетрадиційних методів.

Особливо вразливими до сучасних вимог ринку оздоровчих послуг виявилися бальнеологічні курорти України. Для них була звичною ситуація, коли в плановому порядку щорічно реалізовувались всі путівки і курорти перевантажувались відпочиваючими і тими, хто приїздив на лікування та реабілітацію. Тоді не турбували питання належного сервісу, впровадження досягнень науки в курортну справу, розробки нових методик лікування та діагностики.

Особливо привабливим були курорти для мешканців Росії, Білорусії, країн Середньої Азії, Прибалтики, Закавказзя та інших. Однак стали не конкурентоспроможними на міжнародному ринку оздоровчих послуг і почали втрачати свою популярність.

Активізації туристичного бізнесу сприяє створення спеціальних економічних зон туристсько-рекреаційного типу, однією з яких є СЕЗ «Курорт-поліс Трускавець».

Трускавець – один з найбільших бальнеологічних курортів України, відомий різноманіттям мінеральних вод, найпопулярнішою з яких є «Нафтуся». Сьогодні у місті нараховується близько 20 санаторіїв та пансіонатів, більше двадцяти готелів та вілл, 2 дитячі оздоровчі табори. Функціонує 2 бальнеоозокеритні лікарні, 2 курортні поліклініки, 2 бювети мінеральних вод, лікувально-рекреаційні курортні комплекси. Працює ряд науково-дослідних лабораторій, зокрема: лабораторія експериментальної бальнеології Інституту фізіології ім. О. Богомольця НАН України, кафедра реабілітації та нетрадиційної медицини Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького, курортний науковий реабілітаційний центр «Карпати Чернобилу». За унікальною методикою лікування хворих на церебральний параліч працює «Міжнародна клініка відновного лікування» під керівництвом доктора медичних наук, професора, Героя України Володимира Козявкіна, в якій щорічно проходять обстеження та лікування понад 2 тис. пацієнтів з різних країн світу. У місті працює понад 700 лікарів та близько 2000 середнього медичного персоналу високої кваліфікації. Частка послуг санітарно-курортної галузі серед усіх реалізованих послуг становить понад 70%.

Щороку сюди приїжджає близько 160 тисяч туристів зі всієї України, а також понад 15 тис. іноземців; у 80-х роках минулого століття Трускавець щорічно приймав та оздоровлював близько 450 тис. осіб з різних куточків колишнього Радянського Союзу [5].

Така популярність курорту з боку відпочиваючих, туристів і особливо людей, які бажають оздоровитись, вимагає відповідних рішень зі сторони владних структур, керівників санаторіїв, готелів, туристичних агентств, підприємств туристичної інфраструктури (ресторанів, барів, розважальних закладів), інвесторів.

Природно-ресурсний та історико-культурний потенціал регіону в поєднанні з вигідними географічним положенням є достатньо вагомою передумовою розвитку туристичної індустрії, лікувально-орієн-

тованої як на внутрішнього, так і на іноземного споживача.

Місто засноване ще в часи Київської Русі (перша згадка у 1261 р.). Трускавець – курорт державного і міжнародного значення. Історія курорту починається з 1827 року, коли була відкрита перша невеличка бальнеологічна лікарня на місці джерела сульфідної мінеральної води.

Спеціальна економічна зона (СЕЗ) туристсько-рекреаційного типу «Курорт-поліс Трускавець» функціонує з 1 січня 2000 року. Вона створена на 20 років в адміністративно-територіальних межах міста Трускавця Львівської області.

Спеціальна (вільна) економічна зона (СЕЗ, ВЕЗ) – це частина території України, на якій встановлюються і діють спеціальний правовий режим економічної діяльності та порядок застосування і дії законодавства України. Тут запроваджуються пільгові митні, валютно-фінансові, податкові та інші умови економічної діяльності національних та іноземних юридичних і фізичних осіб.

Метою створення СЕЗ «Курорт-поліс Трускавець» є стимулювання інвестиційної та інноваційної діяльності, спрямованої на збереження та ефективне використання природних лікувальних ресурсів курорту Трускавець, прискорення економічних реформ у лікувально-оздоровчій галузі та розвиток туризму.

Суб'єктами СЕЗ «Курорт-поліс Трускавець» є суб'єкти підприємницької діяльності, філії, відділення та інші відокремлені підрозділи, які розташовані на її території і реалізують тут затверджені виконавчим комітетом Трускавецької міської ради інвестиційні проекти кошторисною вартістю, еквівалентною не менше 500 тисяч доларів США, на підставі договору (контракту) щодо умов реалізації цього інвестиційного проекту. Вони зареєстровані органом господарського розвитку та управління СЕЗ «Курорт-поліс Трускавець» як суб'єкти СЕЗ «Курорт-поліс Трускавець».

Орган господарського розвитку та управління СЕЗ «Курорт-поліс Трускавець» видає суб'єктам СЕЗ «Курорт-поліс Трускавець» свідоцтво про реєстрацію, що підтверджує право на отримання пільг, визначених Законом.

Створення СЕЗ «Курорт-поліс Трускавець» передбачає перехід на

сучасні технології управління, рекреації, лікування та реабілітації, відкриття нових можливостей для залучення вітчизняних та закордонних інвестицій; входу в світову мережу курортних охоронооздоровчих закладів за рахунок отримання статусу оздоровниці міжнародного рівня.

Утворення та функціонування цієї зони дало поштовх активному формуванню туристичного ринку, підвищенню якості туристичних послуг, їх доведенню до рівня світових стандартів.

Унікальні лікувально-оздоровчі можливості «Курорт-поліс Трускавець» є дуже вагомим фактором розвитку туристичного бізнесу в регіоні. На жаль, він використовується не в повному обсязі, одним із наслідків чого є нерациональна наповненість туристами санаторіїв та пансіонатів. Так, багато санаторіїв та пансіонатів переповнені відпочиваючими у пікові періоди, інші потерпають від недостатньої наповненості.

Взагалі, в Україні станом на 1 січня 2017 року (за даними Міністерства економічного розвитку і торгівлі України) зареєстровано 11 спеціальних економічних зон та 9 територій пріоритетного розвитку (ТПР), де запроваджено спеціальний режим інвестиційної діяльності. Загальна територія, на яку поширюється режим СЕЗ та території пріоритетного розвитку (ТПР), становить 6360 тис. га, або 10,5% території України, в тому числі на СЕЗ припадає 0,2% території України [4].

Територія пріоритетного розвитку – це територія в межах міста, району, на якій склалися несприятливі соціально-економічні умови і де запроваджуються спеціальний режим інвестиційної діяльності з метою створення нових робочих місць.

Не всі суб'єкти підприємницької діяльності можуть бути суб'єктами СЕЗ чи ТПР і отримувати відповідні пільги. Існує низка умов, виконання яких дозволяє підприємству (підприємцю) зареєструватися в якості об'єкта СЕЗ (ТПР) та отримувати пільги. Основними такими умовами є наступні: реалізація інвестиційних проектів у пріоритетних видах економічної діяльності; реалізація інвестиційних проектів кошторисною вартістю не меншою встановленої мінімальної межі (від 200 тис. дол. США до 3 млн. дол. США, для СЕЗ «Курорт-поліс Трускавець» – не менше 500 тис. дол. США [7]); затвердження

проектів відповідним органом управління (СЕЗ «Курортотополіс Трускавець» – це ЗАТ «Трускавецький валеологічний інноваційний центр»); укладення договору на реалізацію цього інвестиційного проекту з відповідним органом управління; розташування та державна реєстрація суб'єкта на території СЕЗ (ТПР).

Спеціальну економічну зону «Курортотополіс Трускавець» можна вважати унікальним явищем, оскільки в Україні сьогодні не існує аналогічної системи. Більшість спеціальних економічних зон в Україні є зовнішньоторговельного, виробничого чи комплексного типу. В інших туристично-рекреаційних районах України, які мають багатий природний потенціал, спеціальний режим господарської діяльності не запроваджено. Крім того, СЕЗ «Курортотополіс Трускавець» можна вважати вузькоспеціалізованою вільною економічною зоною, пріоритетною метою якої є сприяння розвитку санаторно-курортного господарства, медицини та охорони здоров'я. В інших СЕЗ перелік пріоритетних для інвесторів видів діяльності є досить широким, а статті, пов'язані з охороною здоров'я чи санаторно-курортними послугами, зустрічаються лише в декотрих.

Конкурентоспроможними напрямками туристичного бізнесу є: будівництво невеликих (на 50-70 місць) комфортабельних пансіонатів та 2-3 поверхових вілл; надання послуг (ресторани, бари, магазини, розважальні заклади, телефонний зв'язок, Інтернет); реконструкція та покращення планування номерів у великих санаторіях; будівництво басейнів, спортзалів; надання сучасних медичних послуг; організація малого туризму (подорожі в Карпати, відвідання музеїв та театрів Львова та інших міст).

Метою спеціальної економічної зони «Курортотополіс Трускавець» є: стимулювання росту інвестиційної та інноваційної діяльності; покращення якості та об'ємів санаторно-курортного лікування; прискорення реформування курорту та розвиток туризму; забезпечення росту інноваційної та інвестиційної діяльності; концентрація матеріальних та фінансових ресурсів; вирішення екологічних проблем.

Вирішення цих завдань можливе завдяки потужному туристичному потенціалу регіону, який визначає високу інвестиційну привабливість «Курор-

тополіс Трускавець». При оцінці рівня привабливості інвестиційного клімату СЕЗ «Курортотополіс Трускавець» доцільно проаналізувати основні фактори, що впливають на нього, а саме: географічне положення зони, природно-кліматичні умови, наявність природних та трудових ресурсів, розвиток санаторно-курортної бази, соціально-економічної інфраструктури туризму тощо.

Географічне положення та природно-кліматичні умови: «Курортотополіс Трускавець» розташований у мальовничій долині Східних Карпат на відстані близько 90 км від Львова. Трускавець – затишна й екологічно чиста зона з помірно-континентальним кліматом: січень із середньою температурою – 6,0° С, а липень + 18,5° С.

Природні ресурси: на території Трускавця існують великі запаси мінеральних вод з понад 25-ма природними джерелами та поклади озокериту. Основну туристичну привабливість міста забезпечує лікувальна вода «Нафтуся» – гідрокарбонатно-сульфатна калієво-магнієва з мінералізацією 0,7 г/л [2]. Саме наявність мінеральних та бальнеологічних ресурсів забезпечила Трускавцю статус курорту, тому їх важливість є незаперечною при формуванні сприятливого інвестиційного клімату. Лікувально-оздоровчі можливості «Курортотополісу Трускавець» є дуже вагомим фактором розвитку туристичного бізнесу.

Трудові ресурси на курорті забезпечені висококваліфікованими спеціалістами в галузі медицини (серед них – заслужені лікарі України та доктори медичних наук). Водночас відчувається нестача кваліфікованих мене-

джерів, здатних ефективно управляти розвитком туристичного бізнесу. Позитивною тенденцією у цьому напрямку можна вважати підготовку менеджерів туристичної індустрії. Функціонування СЕЗ «Курортотополіс Трускавець» здійснює позитивний вплив і на процеси зайнятості зони.

Соціально-економічна інфраструктура є одним з найважливіших факторів формування сприятливого інвестиційного клімату в регіоні. На території Трускавця для забезпечення нормального функціонування санаторно-курортної сфери розміщені декілька об'єктів туристичної інфраструктури: палац культури, музеї, бібліотеки, кінотеатри, кіноконцертні зали, об'єкти торгівлі, побуту, громадського харчування, залізничний і автовокзали, пошта, розважальні заклади тощо. Туристична інфраструктура курорту потребує удосконалення та розвитку, оскільки не цілком відповідає вимогам часу та зростаючим потребам туристів.

Вагомим чинником формування інвестиційної привабливості СЕЗ «Курортотополіс Трускавець» є встановлення і дія на території зони спеціального правового режиму підприємницької діяльності та надання пільг суб'єктам СЕЗ.

Ринок рекреаційних послуг Трускавця представлений такими найпотужнішими підприємствами, як ЗАТ «Трускавецькурорт», санаторій «Карпати», санаторно-готельний комплекс «Дніпро-Бескид», санаторій «Женева» та іншими.

Однією з найбільших бізнесових структур, які займаються наданням оздоровчих послуг в місті, є ЗАТ «Трускавецькурорт» (до 1999 року –

об'єднання санаторно-курортних установ «Трускавецькурорт»). ЗАТ представляє інтереси 4 санаторіїв: «Алмаз», «Кристал», «Рубін», «Янтар». Щорічно тут відпочиває близько 70 тис. чол. [10].

ЗАТ «Трускавецькурорт» має добру діагностичну та лікувальну бази для лікування захворювань нирок, сечовивідних шляхів, шлунку, печінки, жовчних шляхів, порушень обміну речовин, а також супутніх захворювань серцево-судинної системи.

Заслуговує на увагу також санаторно-готельний комплекс «Дніпро-Бескид» – він один, крім санаторію «Женева», пропонує для гостей номери чотирьохзіркового зразка. СГК «Дніпро-Бескид» належать 2 великі будівлі при в'їзді до міста, які можуть одночасно прийняти близько 1200 відпочиваючих.

Комплекс пропонує лише одно- та двомісні номери. Щодо лікувальної бази «Дніпро-Бескид», то вона унікальна на Західній Україні. СГК має медичне обладнання, яке здатне робити ранню діагностику онкологічних захворювань, проводити лікування багатьох хвороб сучасним безопераційним методом.

Помітне місце на ринку туристично-оздоровчих послуг Трускавця займає санаторій «Карпати». Санаторій має найрозвиненішу серед інших санаторіїв інфраструктуру: до послуг відпочиваючих одно- та двомісні номери класу «люкс», 2 басейни з гідромасажем, спортивний та тренажерний зали, 2 бари і кафе, зимовий сад, кіноконцертний і танцювальний зали, салон краси, перукарня, солярій і навіть каплиця Покрови Пресвятої Богородиці. Лікувальна база санаторію – це власний б'ювет мінеральних вод, 10 діагностичних та 20 лікувальних кабінетів, обладнаних сучасною апаратурою, косметологічний та стоматологічний кабінети. Пропонуються екскурсії по визначних місцях Львівщини, виїзди на гірськолижні бази, прогулянки на конях – і головне, усе це можна організувати на місці.

Одним з найновіших лікувально-відпочинкових закладів Трускавця є санаторій «Женева». Його офіційне відкриття відбулося 4 березня 2001 року. Інвестори – швейцарська фірма «Central Invest and Beteiligungs AG» та ТзОВ «Трускавецьінвест».

До нового лікувально-оздоровчого комплексу увійшли реконструйований

корпус санаторію «Юність», деякі приміщення санаторію «Берізка» та корпус бальнеозокеритолікарні №1. Крім того, була підписана угода із санаторієм «Кришталевий палац» про надання до послуг гостей «Женеви» однієї з найкращих у місці лікувальних баз. У рамках проекту інвестори планують побудувати також власну клініку.

Санаторій «Женева» здатний прийняти одночасно до 120 чоловік. У розпорядженні гостей 50 кімнат класу «люкс», обладнаних санвузлами, ванними кімнатами або душовими кабінками. Також кожен номер має телефон, телевізор із супутниковим телебаченням, міні-бар. У санаторії функціонує сауна, тренажерний зал, кабінет масажу. Звичайно, ціна є порівняно високою для більшості громадян України, тому важливим напрямком діяльності санаторію є визначення потенційних клієнтів. Санаторій активно співпрацює з численними туристичними фірмами України та за кордоном, залучає окремих агентів для продажу путівок на умовах оплати комісійними тощо.

Згадані санаторії становлять основу курортного бізнесу міста Трускавця. Вони є найбільшими та найпопулярнішими і заслужено виступають обличчям ринку рекреаційних послуг. Функціонують ще й інші санаторії, наприклад, «Кришталевий палац».

В умовах функціонування СЕЗ «Курортполіс Трускавець» тут з розумінням ставляться до збереження лікувальних властивостей води «Нафтуся», використовуючи нові технології транспортування та підготовки до вжитку. Їх розроблено спільно зі спеціалістами НВО «Квант» та відділу експериментальної бальнеології Інституту фізіології ім. О. Богомольця НАН України і гідрологічної режимно-експлуатаційної станції, яка здійснює експлуатацію родовища «Нафтуся».

Отже, стан туристично-рекреаційного комплексу спеціальної економічної зони «Курортполіс Трускавець» можна оцінити як задовільний. З метою активізації формування сприятливого інвестиційного клімату слід приділяти більшу увагу розвитку комунального господарства, санаторно-курортної бази та соціально-економічної інфраструктури курорту. Значну увагу слід приділити розробці програм охорони природних ресурсів регіону для забезпечення їх раціонального використання.

Ринок туристично-рекреаційного комплексу «Курортполіс Трускавець» є дуже перспективним і динамічним. Створений у відповідності до Закону України «Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу «Курортполіс Трускавець» орган управління Курортполісом ЗАТ «Трускавецький валеологічний інноваційний центр» функціонує як своєрідний портал між інвесторами та потенційними об'єктами інвестування, у значній мірі сприяє залученню інвестицій.

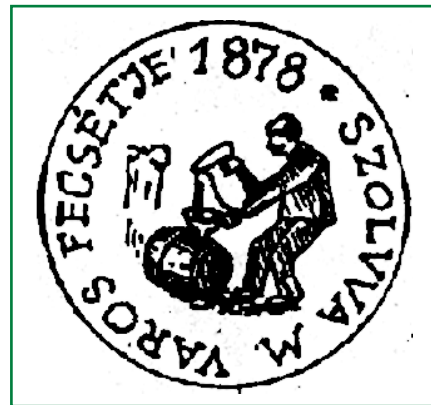
Розвиток туристично-рекреаційного комплексу в регіоні обов'язково має супроводжуватись і розвитком інфраструктури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний комітет статистики України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
2. Мілашовська О.І. Організаційно-методичні засади формування спеціальних туристично-рекреаційних зон. Дис. к.е.н. 08.02.03. / Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економіки України. – К., 1997. – 159 с.
3. Палажій А.М. Організаційно-економічний механізм створення і функціонування спеціальних (вільних) економічних зон в умовах реформування економіки України. Дис. к.е.н. 08.02.03. / Львівський державний університет ім.І.Франка. – Львів, 1999. – 172 с.
4. Перелік СЕЗ та ТПР. Міністерство економічного розвитку і торгівлі України [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://www.me.gov.ua/>
5. Петровський Б.Д., Петровський О.Б. Особливості інноваційної діяльності в умовах функціонування СЕЗ «Курортполіс Трускавець» // Міжнародний конгрес «Проблеми інформатизації рекреаційної та туристичної діяльності в Україні: перспективи культурного та економічного розвитку». – Трускавець, 2000. – 275 с.
6. Пила В.І., Чмир О.С. Спеціальні (вільні) економічні зони: теорія та практика. – К., 1998. – 328 с.
7. Про спеціальну економічну зону туристсько-рекреаційного типу «Курортполіс Трускавець»: Закон України від 18.03.1999 р. № 514-XIV [Електронний ресурс]. – Режим доступу <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/514-14>
8. Сіваченко І.Ю., Кухарська Н.О., Левицький М.А. Вільні економічні зони. – К.: Дакор, Алерта, 2001. – 480 с.
9. Чмир О.С. Методологічні основи створення та функціонування спеціальних (вільних) економічних зон і територій пріоритетного розвитку. Дис. д.е.н. 08.10.01. / Науково-дослідний економічний інститут Міністерства економіки України. – К., 2001. – 481 с.

КУРОРТ ЛУГИ НА ЗАКАРПАТТІ

Людмила КИРТИЧ,
доктор медичних наук;
Іван ЛЕМКО,
доктор медичних наук;
Маргарита ГАЙСАК,
кандидат медичних наук;
Павло ГАНИНЕЦЬ,
ДУ «Науково-практичний
медичний центр «Реабілітація»
МОЗ України»,
м. Ужгород

Гербові печаті Сваляви (1843, 1878)

Західна частина Українських Карпат займає особливе місце в Карпатському Єврорегіоні. Тут зосереджена більшість мінеральних вод України. Представлені практично всі типи мінеральних вод, в тому числі унікальних за своїм складом та лікувальними властивостями, що недарма звалились в народі «святими криницями». Перші відомості про використання та експорт закарпатських мінеральних вод сягають XV-XVII століття. А історія детального вивчення хімічного складу і лікувальних властивостей нараховує понад 200 років. Найбільш відомі публікації про мінеральні води Закарпаття до 1945 року – Szilágyi I. (1876), Legoczky T. (1881), Boleman I. (1887), Wiesner F. (1935). Результати цих досліджень у подальшому були продовжені з використанням сучасних методів науковцями Науково-практичного об'єднання «Реабілітація» (колишня Ужгородська філія Одеського НДІ курортології), Ужгородського національного університету, курортів, лабораторії ГПРЕС з режимного нагляду за складом мінеральних вод представництва ЗАТ «Укрпрофоздоровниця» в Закарпатській області, що дало змогу відслідкувати динаміку хімічного складу більшості закарпатських мінеральних вод протягом майже 200 років, підтвердити сталість складу та доповнити наші знання про їх лікувальні властивості.

Унікальною за насиченістю водопроявами вуглекислих гідрокарбонатних натрієвих мінеральних вод є центральна частина Закарпаття, район міста Свалява, яке розташовано на одному з найстародавніших шляхів від Верещького перевалу, Великих Руських воріт – до Дунайської низовини. На гербових печатях Сваляви 1843, 1878 рр. зображено чоловіка, що наливає мінеральну воду в бочку.

Перлина Свалявщини, місцевість Луги, з давніх-давен славилася цілющими джерелами мінеральних вод.

Перші дослідження лужанських мінеральних вод були проведені лікарем Березької жупи доктором Sebeok A. у 1775 році. Wiesner F., готуючи доповідну записку щодо природних багатств краю, в 1935 році писав: «...на обох берегах Великої Пині розташовано багато джерел вуглекислих лужних вод: на правій стороні дороги від Голубиноного до Поляни, в місцевості, що називається Луги, розташоване джерело Лугі Маркетини (Маргіт) та Лугі Алжбетини (Ержибет); води обох джерел розливаються і вивозяться. В 400 кроках від цих джерел є джерело вуглекислої лужної води «Жофія» (раніше воно називалось Ірма, потім Паннонія)».

Спочатку мінеральні води експортувались як чудові води для розбавлення вина, так звані «борвіз» (з угорської bog – вино, viz – вода). Однак вже з 1872 року фармацевт Pall V. почав призначати з лікувальною метою мінеральну воду з джерела «Margit», яке знаходилось у власності лікаря Л. Карловського і було названо так на честь Маргіти Карловської. На відстані 100-120 метрів, у володінні графа Шенборна, знаходилось друге джерело під назвою «Erzsébet» такого ж хімічного складу (вивчено у 1879 році викладачем хімії із Відня Kletsinsky V.).

Мінеральну воду «Маргіт» у ті часи називали Угорською зельтерською водою. В клініці їх випробовували корифеї внутрішньої медицини Угорщини професори Korány F. та Ketly K. Вони високо оцінили лікувальні властивості «Маргіт» при захворюваннях шлункового тракту, жовчних шляхів, особливо при захворюваннях верхніх дихальних шляхів. Вода рекомендувалась також при цукровому діабеті, захворюваннях нирок та сечового міхура.

Мінеральна вода «Лугі-Ержибет» рекомендувалась до призначення при захворюваннях шлунку, підвищеній кислотності, печії, відрижках, з успіхом використовується при хронічних

катарах носоглотки, гортані, бронхів; призначається хворим з кровохарканням, пороками серця та астматикам; добре діє при захворюваннях жовчовивідних шляхів. Є чудовим освіжаючим напоєм.

Як стверджував Dr.Hankó Vilmos, «...на основі закордонних досліджень складу мінеральної води «Панонія Жофія» можна вважати, що вона найближча до білінської лужної квасної води, з якою повністю ідентична». Мова йде про дуже популярну на той час «Білінська кisetка» (Чеська Республіка) (таблиця 1).

Мінеральні води лужанських джерел розливались і експортувались не тільки в різні куточки Австро-Угорської імперії, але й за її межі до багатьох країн, та продавались там як «аптекарські води» за досить високою ціною. З ними широко знайомлять реклами, ілюстровані путівники (1903, 1913, 1914 pp.). Так, у 1913 році видавництво підприємства для розливу мінеральних вод Шенборна-Бухгейма Фрідріха Кароля видало ілюстровану рекламу на 27 аркушах (див. стор. 79).

За даними реклами, мінеральні води Свалявська, Полянська, Лужанська Ержибет відзначені численними нагородами: Будапешт 1842, Париж 1855, Відень 1866, 1873, Будапешт 1882, 1883, Кошице 1880, Відень 1884, Будапешт 1884, Собранце 1881, Ужгород 1883, Мараморш-Сігет 1882, Будапешт 1885, 1895, 1911.

Як відзначається в рекламі, «...наші води не поступають за допомогою насосів, а шляхом самовиливу попадають через крани у пляшки, внаслідок чого

Місцевість Луги (1988 р.)

1000 részben vannak szilárd alkotó részek vagy 1000 grammban vannak grammok		Hársfalva	Szolyva	Szoloosina Luhi Margitforrás	Szoloosina Luhi Erzsébetforrás	Polena	Paulova	Ploszobó	Olene
Szénsavas szikéleg	NaO, CO ₂	1.4901	5.0949	2.5333	1.026	5.4642	5.3848	3.4348	5.6883
" mészéleg	CaO, CO ₂	0.1807	0.2617	0.4752	0.444	0.2145	0.2251	0.2458	0.4410
" keseréleg	MgO, CO ₂	0.0197	0.0366	0.0491	0.057	0.0354	0.0304	0.0597	0.0603
" vasélecs	FeO, Co ₂	0.0154	0.0003	0.0228	0.032	0.0002	0.0257	0.0207	0.0372
" lavany	LiO, Co ₂	—	0.0111	0.0197	—	0.0128	0.0121	0.0105	9.0069
" pirany	SrO, CO ₂	1.0064	0.0078	—	—	0.0159	0.0138	0.0057	—
Szithalvág	Na Cl.	0.0477	0.2353	0.0648	0.878	0.9273	0.7952	0.6258	0.9694
Szikiblaný	NaJ.	—	—	—	—	0.0014	0.0130	—	—
Borsavas szikéleg	NaO, BO ₃	0.1394	0.1982	0.1327	—	0.0692	nyomok	0.2780	0.0102
Kénsavas hőméleg	KO, SO ₂	0.0041	—	0.0145	0.039	—	—	0.0076	—
Kénsavas szikéleg	NaO, SO ₂	0.0038	—	—	—	0.0068	—	—	—
Kénessavas szikéleg	NaO, SO ₂	0.0032	—	—	—	—	—	0.0014	—
Aljas vilsavas timéleg	2Al ₂ O ₃ PO ₅	0.0005	0.0056	—	0.005	0.0027	0.0015	0.0002	0.0001
Kovsav	SiO ₂	0.0095	0.0198	0.0373	0.012	0.0431	0.0411	0.0244	0.0482
Chlor-kálium	KCl	—	—	0.0749	—	—	—	—	—
Chlor-savas káli	KOCIO ₃	—	—	—	—	—	0.0070	—	0.0291
Különféle strontium vegyülek	—	—	—	—	0.002	—	—	—	—
Szerves anyagok	—	—	—	—	0.020	—	—	—	—
Magán oxyd	Mn ₂ O ₃	—	—	—	—	—	—	—	0.0012
JA szilárd alkotó részek összege:		1.9205	5.8713	3.4243	—	6.7834	6.5497	4.7145	7.2919

Склад мінеральних вод Свалявщини згідно з хімічними аналізами, проведеними у 1860 році Dr. Molnár J.A. (цитється за Legoczky T., 1881)

ПОРІВНЯЛЬНИЙ СКЛАД ЛУЖАНСЬКИХ МІНЕРАЛЬНИХ ВОД ТА ЇХ СВІТОВИХ АНАЛОГІВ

Таблиця 1

Компоненти хімічного складу	«Лужанська-4» (колишні «Луги-Маргіт», «Луги-Ержибет»)	«Лужанська-7» (колишні «Ірма», «Паннонія-Жофія»)	джерела «Гран-Гріль» курорту Віші (Франція)	«Білінська кisetка» (Чеська республіка)
Гідрокарбонати	2000-4500	5700	4450	4344
Сульфати	< 25	< 37	196	594
Хлориди	< 100	300-600	323	223
Кальцій	50-200	132	107	144
Магній	< 25	16	50	48
Натрій+Калій	900-1800	2015	1833	1886
Калій	—	70	—	—
Фтор	—	2,2	—	5
Ортоборна кислота	< 140	100-150	—	—
Метакремнієва кислота	—	44-50	91	59
Мінералізація	3.0-6.5	8.1-8.7	7.0	7.4

Сучасний вигляд санаторію
«Квітка полонини»

не втрачають жоден зі своїх природних компонентів. Лікувальна вода у пляшках точно такого ж смаку, сили і впливу, як у джерелі, і в результаті надзвичайної чистоти догляду та досконалого коркування свої природні властивості зберігає роками». Цікавими є висловлювання з такого питання, що є актуальним і в наш час: «...зловживаючи довірливістю споживачів, з'явилися підприємці, які створюють і розповсюджують штучні мінеральні води, хоч навіть на перший погляд ясно, наскільки суперечлива і нереальна сама назва «штучна мінеральна вода», адже справжня мінеральна вода може бути лише природна».

Лужанські мінеральні води є основним лікувальним фактором одного з кращих санаторіїв Закарпаття – «Квітка Полонини», який був відкритий у 1965 році, та його сателіту – оздоровчого комплексу «Сузір'я». Сьогодні – це новий, справді європейського рівня курорт, який не лише зберіг вікові традиції лікувальної та промислової бальнеології, але й став сучасним лікувально-рекреаційним спа-курортом із чудовими можливостями для лікування, реабілітації і просто відпочинку.

Санаторій знаходиться на правому березі річки Велика Пиня на висоті 280 метрів над рівнем моря. З півночі та сходу височують гори з альпійськими луками. Клімат помірно континентальний, м'який, теплий, середньорічна температура +10+12°C. У санаторії використовуються три типи вуглекислих

гідрокарбонатних натрієвих мінеральних вод: «Лужанська № 4» типу Боржомі (колишні «Лугі-Маргіт», «Лугі-Ержибет»), «Лужанська № 7» типу Віші (колишні «Ірма», «Паннонія-Жофія»), «Поляна-Купіль» поляно-квасівського типу, які застосовуються для питного лікування, натуральних мінеральних ванн, кишкових та гінекологічних процедур, трансдуоденальних промивань, інгаляцій (таблиця 2).

Коливання загальної мінералізації лужанських вод становлять 4,5 до 8,3 г/л, вміст вуглекислоти – 1,1-2,0 г/л. За аніонним складом вони майже повністю складаються із гідрокарбонатів, що відрізняє їх від подібних вод типу відомої «Боржомі», а від інших подібних вод свалаявської групи поляно-квасівського типу («Поляна-Купіль», «Поляна Квасова», «Плосківська», «Оленівська» та ін.) – наявність у іонному складі біологічно активних концентрацій кальцію (до ¼ добової потреби в 1 л води) та кремнієвої кислоти, найбільший вміст яких спостерігається в середньо мінералізованій «Лужанській-7», що наближає її до мінеральних вод відомого курорту Віші у Франції. В «Лужанській-7» наявні також біологічно активні концентрації бору, фтору та інших мікроелементів.

Завдяки високому загальному вмісту гідрокарбонатів лужанські мінеральні води перш за все використовуються як природні антациди, що нейтралізують підвищену кислотність шлунку і полегшують всі, пов'язані з гіперацидністю, диспепсичні явища – печію, тяжкість, здуття. Більш виражений антацидний ефект у мінеральній воді «Поляна Квасова». Основний ефект кислотоней-

тралізації настає швидко, практично одразу після прийому води, а завдяки своїм буферним властивостям протягом 15-25 хвилин зберігає близьке до нейтрального рН середовища шлунку. Олушення порожнини 12-палої кишки сприяє нормалізації відходження жовчі та панкреатичного секрету. Спостерігається також олушення рН ротової порожнини, крові, сечі. Як гіпотонічний розчин, осмотична концентрація якого у 2-2,5 рази менше від плазми крові та тканинної рідини, мінеральна вода «Лужанська-4» має виражену холеретичну та діуретичну дію. Колоїдні сполуки кремнію у мінеральній воді, які володіють сорбційними властивостями, сприяють виведенню із організму токсичних продуктів як при екзогенних, так і ендогенних інтоксикаціях. Наявність біологічно активних концентрацій кальцію, ортоборної кислоти, фтору позитивно впливає на обмінні процеси. Іонний склад води позитивно впливає на обмін жирів (холестерину, тригліцеридів) та вуглеводів, особливо при ожирінні, а також на інші обмінні процеси. Завдяки муколітичним властивостям гідрокарбонатів мінеральна вода сприяє розчиненню слизу і полегшенню видалення його із слизових шлунку, дихальних на сечовивідних шляхів.

Завдяки своїм властивостям лужанські мінеральні води призначаються при всіх захворюваннях шлунку, переважно з підвищеним рівнем кислотності, рефлюкс-езофагітах, супутніх змінах органів травлення у вигляді вторинного холе- та панкреатостазу, різних порушеннях обміну речовин, кислотного-лужного стану організму, зокрема при проявах метаболічного ацидозу, що супроводжують цукровий діабет, при ожирінні, хронічних інтоксикаціях різного походження. Олунюючий та детоксикаційний ефект води використовується при лікуванні захворювань сечовивідних шляхів, розчиненні мікролітів.

Незвичайне поєднання унікальних бальнеологічних ресурсів, сприятливих кліматичних умов та мальовничого природного оточення курорту Луги, збережені багатовікові традиції та досвід бальнеологічного лікування доповнюється потужним потенціалом заводу по розливу мінеральних вод («Маргіт»), який розливає лужанські води в пляшки безпосередньо зі свердловини, що робить їх доступними для застосування у позакурортних умовах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Boleman I. Fűrdőtan. – Bp, 1887. – 240 o.
2. Fr.Drahny. Geologiceski obstojetelstva Podkarp. Rusi // Podkarpatska Rus. Red Jos Chemelar, Stan. Klima, Eromir Necus, 1923: Karpato-russke izdanie, 1924. Tipografija gazety «Den». – New York. – S. 40-41.
3. Legoczky T. Beregvármegye monográfiája: 1. kötet. Általános rész. – Ungvárott, 1881. – O. 57-71
4. Magyar Korona Szent balneológiai társulat gyógyhelyek és ásványvíz gyógyforrások illusztrált ismertetése / Szerkesztők: Dr.Vámosi Zoltán (az egyetem professzora), Dr.Lenkei V.Doni (Balatonalmádi), Dr.Sulgof Vilmos (Hévíz fürdő), 1914.
5. Maramoros vármegye egyetemes leírása // Szerk. Szilágyi I. – Budapest, 1876. – 516 o.
6. Szolyvai, Luhi Erzsébet, Polenai és Pannónia – égvényes savas gyógyvizek ismertetése // kiadja az uradalmi ásványvizek bérloősége. – Szolyva, Bereg megye: Goldenberg és Hecht, Szolyva, 1913. – 27 o.
7. Wiesner Ing. Frantisek. Vodstvo a mineralni prameni zeme podkarpatoruske. – V Uzhorode, 1935, nakladem vlastnim – tiskem «Politiky» v Praze. – 65 s.
8. Ганинець П.П. До історії розвитку курорту Поляна // Курортна реабілітація хворих з патологією внутрішніх органів: матер. науков. конф., присвяч. 125-річчю курорту Поляна. – К., 1992. – С.3-5
9. Ганинець П.П., Молнар С.М., Мадрига І.М. Квітуче сузір'я. – Ужгород: ВАТ «Видавництво «Закарпаття», 2007. – 80 с.
10. Кращі мінеральні води Закарпаття: Святі криниці / Л. Киртич, М. Гайсак, Б. Фекийшгазі, І. Ревтій, І. Лемко, М. Петровіч. – Ужгород: Ліра, 2002. – 80 с.
11. Мінеральні води Закарпаття. Питне лікувальне використання (за ред. М.В. Лободи, Л.П. Киртич). – Ужгород: «Іва», 1997. – 174 с.
12. Торохтін М.Д. Курорти Закарпаття. – К.: Здоров'я, 1966. – 35 с.
13. Сочка А.А., Сочка К.А. Курортографія Закарпаття в літературних джерелах ХІХ сторіччя // Сучасні проблеми рекреації на курортах Карпатського регіону: збірник наукових праць. – Ужгород, 1995. – С.43-44.

Товарні знаки мінеральних вод «Луґі-Ержибет» та «Паннонія-Жофія» (1913)

Обкладинка рекламного буклета «Характеристика рецептурних квасних лікувальних вод «Свалявська», «Луґі-Ержибет», «Полянська» та «Паннонія», 1913 р. (приватний архів П.П. Ганинця)

Таблиця 2

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА МІНЕРАЛЬНИХ ВОД САНАТОРІЮ «КВІТКА ПОЛОНИНИ»

Мінеральна вода	Основний склад мінеральної води	Біологічно активні компоненти	Загальна мінералізація (г/л)	Вміст вільного CO ₂ (г/л)	Тип мінеральної води
св. №4-Р(4-Рe) «Лужанська-4»	HCO ₃ -Na	F 0,004	4,7	1,9	Боржомі
св. №7-Р – «Лужанська-7»	HCO ₃ -Na	H ₃ BO ₃ 0,081 H ₂ SiO ₃ 0,051 F 0,0022	8,1	2,2	Віші
св. № 1 «Поляна-Купіль»	HCO ₃ -Na	H ₃ BO ₃ 0,126 H ₂ SiO ₃ 0,050 F 0,0024	8,2	2,0	Поляно-Квасівський

ВОДОКОРИСТУВАННЯ ЯК ФАКТОР ВПЛИВУ НА ЕКОЛОГІЧНИЙ СТАН ПОВЕРХНЕВИХ ВОД НА МАТЕРІАЛАХ РАХІВСЬКОГО РАЙОНУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

*Василь ЛЕТА,
провідний спеціаліст,
викладач кафедри фізичної
географії та раціонального
природокористування,
географічний факультет
Ужгородського
національного університету,
Едуард ОСІЙСЬКИЙ,
Басейнове управління
водних ресурсів річки Тиса,
м. Ужгород*

Річки є основною складовою природного середовища, а як водно-ресурсний фактор можуть визначати напрям та структуру господарства в межах окремої території чи басейну в цілому. Транскордонні річки в цьому плані займають провідне місце в системі водного кадастру та екологічного моніторингу.

Прикладом є річка Тиса, ділянка якої в межах Рахівського району Закарпатської області служить кордоном між Україною та Румунією, а відтак має міжнародний характер досліджень. Тому виникає потреба в аналізі тенденцій сучасного водокористування та проблемних питань регулювання екологічних наслідків.

Питома вага житлової площі, обладнаної водопроводом, у міських поселеннях Рахівського району становила 39,9%, а в сільських – 35,7%, каналізацією – 29,9% та 25,6% відповідно (станом на 2010 рік). Централізоване водопостачання та водовідведення в місті Рахів забезпечується спеціалізованими підприємствами водопровідно-каналізаційного господарства та використанням комунальних свердловин. Сільське населення користується водою із шахтних колодязів, п'ята частина яких не відповідає стандартам за екологічними показниками якості через порушення санітарно-захисних зон.

Річка Тиса біля с. Великий Бичків

Річка Шопурка біля с. Кобилецька Поляна

Обсяги використання водних ресурсів в Рахівському районі мають тенденцію до зниження: у 1990 році цей показник склав 8,521 млн м³, а в 2017 році – 0,428 млн м³. Кількість використаної води за 30-річний період зменшилась у 20 разів, що свідчить про серйозний спад водоемних галузей виробництва, серед яких у районі були наявні підприємства лісохімічної (Великобичківський ЛХК), целюлозної (Рахівська картонна фабрика) та харчової промисловості (Консервний завод).

Частка забраної води з різних джерел протягом періоду 1990-2017 рр. змінювалась внаслідок зменшення виробничих потужностей промислового сектора та збільшення частки побутово-питних потреб серед напрямків водокористування (див. таблицю 1).

Втрати при транспортуванні досягають значних показників. У 2017 році це 0,053 млн м³, 1995 – 0,011 млн м³, а в 1990 році – 0,075 млн м³. При тому, що кількість використаної води значно зменшилась, відносна стабільність показника втрат свідчить про зношеність труб та застарілість мережі водопостачання та водовідведення.

У Рахівському районі Закарпатської області кількість звітуючих водокористувачів (станом на 21.02.2017) складала 26 суб'єктів, найбільші з яких представлено по річках району в таблиці 2. Тут представлені підприємства та установи комунального господарства,

добувної та деревообробної галузі, рекреації, охорони природи та освіти.

Скиди стічних вод у Рахівському районі здійснюють лише 3 суб'єкти з 26 (у 2017 році), серед них недостатньо очищені води: Відділ освіти Рахівської РДА (м. Рахів), КП «Рахівтепло» (м. Рахів), води без очистки – Виробниче житлово-комунальне підприємство (с/т Кобилецька Поляна). За період незалежності України зберігається чітка тенденція до зменшення показників водокористування в цілому та скидів стічних вод зокрема. Частка забруднених (без очистки) стічних вод відносно стабільна, а недостатньо очищених – зменшилась більш ніж в 10 разів. Ситуація з якістю стічних вод залишається незадовільною: частки біологічної та механічної очистки нормативно очищених вод практично врівноважені та складають лише 9 % від загальної кількості скинутих у поверхневі водні об'єкти стоків у 2017 році.

Стічні недостатньо очищені та неочищені води є однією з головних причин забруднення поверхневих вод органічними речовинами, що надходять від комунальних, промислових та сільськогосподарських точкових джерел (тваринницькі ферми, гноєсховища тощо). Забруднення органічними речовинами зумовлює значні зміни у кисневому балансі і, як наслідок, може негативно впливати на екологічний стан вод та популяцію гідробіонтів.

У Рахівському районі функціонуюча каналізаційна мережа відзначається незадовільним технічним станом, що навіть за умов спаду показників водокористування залишається актуальною проблемою. Розвиток водопровідної мережі в місті Рахів є надзвичайно ресурсоемним завданням і за останні 20 років практично не вирішується через хронічний брак коштів. Очисні споруди м. Рахів споруджені за часів Радянського Союзу, не оновлюються і нині вже не можуть забезпечити потреби міста.

Водокористування в басейнах гірських водотоків на прикладі Рахівського району має свої особливості, що зумовлені характером господарського освоєння території. За 30-річний період, проаналізований в статті, можна спостерігати спад кількісних показників використаної води та зміну водогосподарських потреб, що, на жаль, не відображається у позитивній зміні якісного стану поверхневих вод. Для того, щоб зменшити забруднення небезпечними речовинами від комунального сектора, потрібно, найперше, посилити контроль за якісними параметрами стічних вод, що скидаються у загальносплавну каналізацію та впроваджувати нові технології очистки. Результати аналізу можна використовувати при подальшому плануванні використання водних ресурсів та у процесі вирішення основних водогосподарських проблем Рахівського району Закарпатської області.

ЗАБІР ТА ВИКОРИСТАННЯ ВОДИ, млн м³ [2]

Таблиця 1

Рік	Забрано		Втрати при транспортуванні	Використано				
	З підземних водних об'єктів	З поверхневих водних об'єктів		Свіжої води Всього	В тому числі			
					на побутово-питні потреби	на виробничі потреби	на с/г водопостачання	на інші потреби
1990	3,179	5,5	0,075	8,521	3,958	4,563		
1995	2,606	2,44	0,011	5,005	3,529	1,476		
2000	1,98	0,373	0,033	2,319	2,13	0,176		0,013
2005	0,586	0,679	0,041	1,223	0,831	0,142		0,25
2010	0,558	0,134	0,062	0,614	0,31	0,124	0,18	
2012	0,539	0,158	0,071	0,626	0,333	0,157	0,12	0,016
2013	0,456	0,158	0,072	0,527	0,292	0,142	0,093	
2014	0,447	0,104	0,073	0,463	0,286	0,088	0,089	
2015	0,436	0,055	0,06	0,431	0,306	0,052		0,073
2016	0,459	0,064	0,072	0,451	0,335	0,058		0,058
2017	0,383	0,068	0,053	0,398	0,311	0,041		0,046

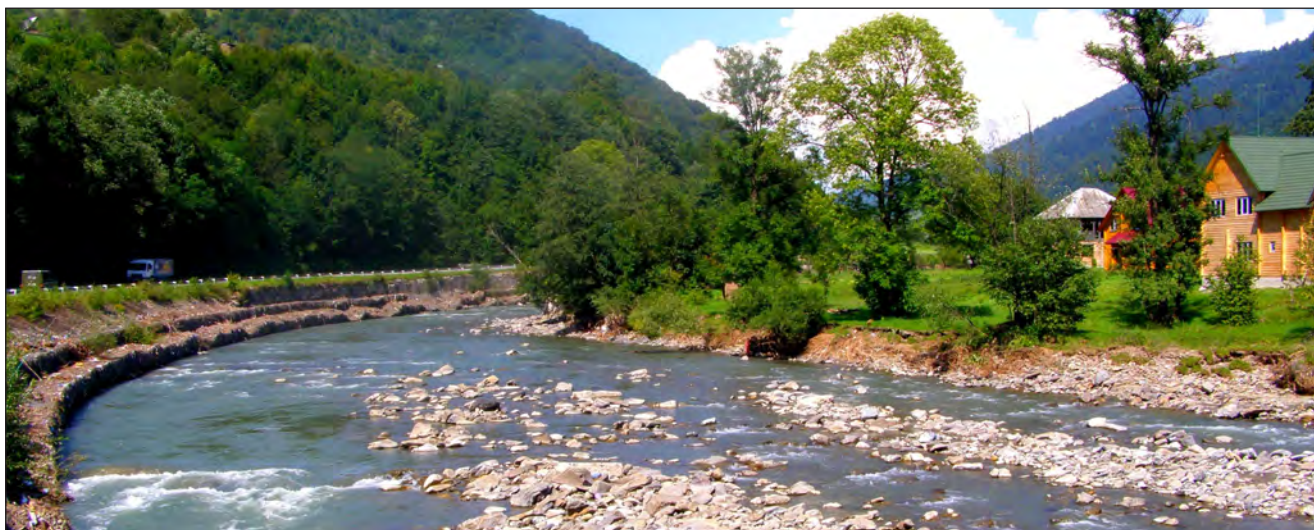
Таблиця 2

ОСНОВНІ ВОДОКОРИСТУВАЧІ В РАХІВСЬКОМУ РАЙОНІ

Річка	Населений пункт, назва підприємства
р. Чорна Тиса	с. Кваси, ЗФ ТОВ «ГОПІС» санаторій «Гірська Тиса»
	смт Ясіня, ВАТ «Хутро»
р. Шопурка	смт Великий Бичків, ТДВ «Консервний завод»
	смт Великий Бичків, ТОВ «ВГСМ»
	смт Великий Бичків, ТзОВ «Карпати»
	смт Кобилецька Поляна, ВЖКП
р. Тиса	с. Ділове, ПАТ Мармуровий кар'єр «Трибушани»
	с. Ділове, ТОВ «Білкам»
	с. Ділове, ТОВ «Сауляк»
	м. Рахів, Відділ освіти Рахівської РДА
	м. Рахів, Карпатський біосферний заповідник
	м. Рахів, КП «Рахівтепло»

ЛІТЕРАТУРА

1. Водний кодекс України – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/213/95-вр>
2. Здійснення державного обліку водокористування (2-ТП) «Басейнове управління водних ресурсів річки Тиса» – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://buvrtyasa.gov.ua/newsite/?page_id=88
3. Кирилюк М.І. Водний баланс і якісний стан водних ресурсів Українських Карпат: Навч. посіб. / М.І. Кирилюк; Чернів. нац. ун-т ім. Ю.Федьковича. – Чернівці : «Рута», 2001. – 246 с.
4. Клименко М.О., Залеський І.І. Збалансоване використання водних ресурсів: Навчальний посібник. – Рівне НУВГП, 2016. – 337 ст.
5. Кукурудза С.І., Перхач О.Р. Використання та охорона водних ресурсів: навч. посіб.: [для вищ. Навч. закл.] / С.І. Кукурудза, О.Р. Перхач. – Львів: Видавничий центр ЛНУ імені Івана Франка, 2009. – 304 с.

Чорна Тиса поблизу села Кваси

СКИДИ ТА ОЧИСТКА СТІЧНИХ ВОД, млн м³ [2]

Таблиця 3

Рік	Всього	У поверхневі водні об'єкти							
		Всього	У тому числі				Нормативно очищених на очисних спорудах		
			Забруднених		Нормативно чистих без очистки	Всього	Біологічної очистки	Механічної очистки	
			Без очистки	Недостатньо очищених					
1990	5,831	4,837		2,629	0,14	2,068	2,056	0,012	
1995	2,389	2,075		1,079	0,14	0,856	0,855	0,001	
2000	0,715	0,578		0,011	0,017	0,55	0,549	0,001	
2005	0,748	0,293	0,032	0,104		0,157	0,15	0,007	
2010	0,401	0,278	0,009	0,193	0,015	0,061	0,046	0,015	
2012	0,388	0,298	0,009	0,198	0,023	0,068	0,051	0,017	
2013	0,365	0,281	0,009	0,187	0,026	0,059	0,044	0,015	
2014	0,356	0,276	0,009	0,191	0,026	0,05	0,037	0,013	
2015	0,314	0,26	0,007	0,193	0,038	0,022	0,015	0,007	
2016	0,333	0,275	0,007	0,2	0,043	0,025	0,019	0,006	
2017	0,379	0,295	0,007	0,213	0,048	0,027	0,015	0,012	

КАБІNET МІНІСТРІВ УКРАЇНИ

РОЗПОРЯДЖЕННЯ

ДЕЯКІ ПИТАННЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЧАСТИНИ ПРИРОДНОГО ОБ'ЄКТА ВСЕСВІТНЬОЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО «БУКОВІ ПРАЛІСИ І ДАВНІ ЛІСИ КАРПАТ ТА ІНШИХ РЕГІОНІВ ЄВРОПИ» ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПРИЛЕГЛИХ ДО НЬОГО ТЕРИТОРІЙ

1. Затвердити план заходів щодо збереження української частини природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи» та сталого розвитку прилеглих до нього територій, що додається.

2. Визнати таким, що втратило чинність, Розпорядження Кабінету Міністрів України від 10 вересня 2014 р. № 819 «Про затвердження плану заходів щодо забезпечення сталого розвитку і благоустрою гірських населених пунктів української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини».

3. Міністерствам, іншим центральним органам виконавчої влади, Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській та Хмельницькій облдержадміністраціям подавати щороку до 25 січня Міністерству екології та природних ресурсів інформацію про стан виконання плану заходів, затвердженого цим Розпорядженням, для її узагальнення і подання до 20 лютого Кабінетові Міністрів України.

Прем'єр-міністр України **В. ГРОЙСМАН**

м. Київ
21 листопада 2018 р.
№ 892-р

NOTA BENE

ЗАТВЕРДЖЕНО

Розпорядженням Кабінету Міністрів України
від 21 листопада 2018 р. № 892-р

ПЛАН ЗАХОДІВ ЩОДО ЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЧАСТИНИ ПРИРОДНОГО ОБ'ЄКТА ВСЕСВІТНЬОЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО «БУКОВІ ПРАЛІСИ І ДАВНІ ЛІСИ КАРПАТ ТА ІНШИХ РЕГІОНІВ ЄВРОПИ» ТА СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПРИЛЕГЛИХ ДО НЬОГО ТЕРИТОРІЙ

ЗБЕРЕЖЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЧАСТИНИ ПРИРОДНОГО ОБ'ЄКТА ВСЕСВІТНЬОЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО «БУКОВІ ПРАЛІСИ І ДАВНІ ЛІСИ КАРПАТ ТА ІНШИХ РЕГІОНІВ ЄВРОПИ»

1. Забезпечити координацію роботи із збереження української частини природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи» (далі – об'єкт Всесвітньої спадщини), зокрема: взяти участь у:

- засіданнях спільного комітету з управління об'єктом Всесвітньої спадщини;

- створенні і впровадженні інтегрованої системи управління об'єктом Всесвітньої спадщини;

забезпечити співпрацю з установами інших країн Європи, що оберігають букові праліси та давні ліси, насамперед з румунськими та словацькими установами, розташованими вздовж українсько-румунського та українсько-словацького кордону;

забезпечити провадження діяльності Національної керівної групи об'єкта Всесвітньої спадщини щодо виконання рішень, прийнятих на засіданнях Спільного комітету з управління об'єктом Всесвітньої спадщини.

*Мінприроди, МОН, Держлісагентство.
2018–2023 роки.*

2. Створити умови для розвитку Карпатського біосферного заповідника, Ужанського національного природного парку, національних природних парків «Зачарований край», «Синеvir» і «Подільські Товтри», природних заповідників «Горгани» і «Розточчя», ділянки яких увійшли до складу об'єкта Всесвітньої спадщини, а саме:

затвердити методичні рекомендації щодо управління ділянками об'єкта Всесвітньої спадщини та його буферною зоною, співпраці з місцевими органами виконавчої влади і органами місцевого самоврядування;

забезпечити належний режим охорони об'єкта Всесвітньої спадщини та створити систему моніторингу його ділянок та буферної зони;

забезпечити проведення наукових досліджень біотичного та ландшафтного різноманіття об'єкта Всесвітньої спадщини;

забезпечити установи природно-заповідного фонду транспортними засобами, засобами зв'язку і спостереження, форменим одягом;

облаштувати еколого-освітні, туристично-інформаційні центри, рекреаційно-туристичні пункти, музейні кімнати в зоні розташування ділянок об'єкта Всесвітньої спадщини, вжити заходів до будівництва музею природи з адміністративно-лабораторними приміщеннями в Ужанському національному природному парку;

організувати та облаштувати екологічні стежки і туристичні маршрути на всіх ділянках об'єкта Всесвітньої спадщини;

встановити інформаційні та межові знаки в місцях масового відвідування, прилеглих до об'єкта Всесвітньої спадщини населених пунктах, поблизу основних доріг;

опрацювати питання щодо можливості організації в Карпатському біосферному заповіднику Міжнародного навчально-дослідного центру збереження букових пралісів, еколого-освітньої роботи та сталого розвитку;

забезпечити розроблення проєктів організації територій та ефективне управління ділянками об'єкта Всесвітньої спадщини.

*Мінприроди, МОН, Держлісагентство.
2018–2023 роки.*

3. Забезпечити популяризацію об'єкта Всесвітньої спадщини шляхом:

висвітлення питань, пов'язаних із збереженням об'єкта Всесвітньої спадщини та його цінністю, в рамках відзначення днів добросусідства з використанням партнерських зв'язків у засобах масової інформації, на офіційних веб-сайтах Мінприроди, облдержадміністрацій, установ природно-заповідного фонду;

використання і популяризації логотипів ЮНЕСКО, Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, об'єкта Всесвітньої спадщини, таких природно-заповідних установ, що входять до його складу, як Карпатський біосферний заповідник, Ужанський національний природний парк, національні природні парки «Зачарований край», «Синевир» і «Подільські Товтри», природні заповідники «Горгани» і «Розточчя»;

видання буклетів, листівок та путівників, присвячених цінностям об'єкта Всесвітньої спадщини.

*Закарпатська, Івано-Франківська,
Львівська та Хмельницька облдержадміністрації,
Мінприроди, Мінрегіон, Мінкультури,
установи природно-заповідного фонду.
2018–2023 роки.*

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПРИЛЕГЛИХ ДО ОБ'ЄКТА ВСЕСВІТНЬОЇ СПАДЩИНИ ТЕРИТОРІЙ

4. Забезпечити розвиток транскордонного співробітництва в Карпатському регіоні шляхом:

підготовки та подання проєктних пропозицій щодо розвитку туризму, природоохоронної і рекреаційної інфраструктури у межах об'єкта Всесвітньої спадщини та прилеглих до нього територій в рамках виконання спільних операційних програм прикордонного співробітництва «Угорщина – Словаччина – Румунія – Україна», «Румунія – Україна», «Польща – Україна – Білорусь», що фінансуються через Європейський інструмент сусідства ЄС на 2014–2020 роки, а також реалізації Страте-

гії виконання Рамкової конвенції про охорону та сталий розвиток Карпат;

продовження консультацій із Словацькою Стороною щодо можливості відкриття міжнародного пункту пропуску через державний кордон для автомобільного та пішохідного сполучення Забродь (Україна) – Уліч (Словацька Республіка);

проведення консультацій з Румунською Стороною щодо можливості будівництва (відновлення) мосту через р. Тиса та відкриття міжнародного пункту пропуску через державний кордон для автомобільного, залізничного та пішохідного сполучення Ділове (Україна) – Валя Вишеулуй (Румунія).

*Мінрегіон, Мінекономрозвитку, Мінінфраструктури,
ДФС, Адміністрація Держприкордонслужби,
МЗС, Закарпатська, Івано-Франківська
та Львівська облдержадміністрації.
2018–2023 роки.*

5. Забезпечити проведення ремонту і утримання інфраструктури доріг, що ведуть до ділянок об'єкта Всесвітньої спадщини на території Карпатського біосферного заповідника, Ужанського національного природного парку, національних природних парків «Зачарований край», «Синевир» і «Подільські Товтри», природних заповідників «Горгани» і «Розточчя», а також опрацювати питання щодо включення до переліку автомобільних доріг загального користування державного значення автомобільні дороги місцевого значення в Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській та Хмельницькій областях, що ведуть до ділянок об'єкта Всесвітньої спадщини.

*Мінінфраструктури, Укравтодор, Закарпатська,
Івано-Франківська, Львівська та Хмельницька
облдержадміністрації.
2019–2023 роки.*

6. Забезпечити здійснення заходів з:

переоснащення систем опалення будинків комунальної власності, реконструкції очисних споруд та водозаборів, будівництва каналізаційних мереж, мереж централізованого і нецентралізованого питного водопостачання, збирання та видалення побутових відходів на прилеглих до об'єкта Всесвітньої спадщини територій, заохочення населення до переходу на альтернативні джерела енергозабезпечення (теплові насоси, сонячні батареї, електроопалення, вітроенергетичні установки);

забезпечення розвитку та впровадження інструментів державно-приватного партнерства щодо сталого розвитку прилеглих до об'єкта Всесвітньої спадщини територій.

*Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська
та Хмельницька облдержадміністрації
за участю органів місцевого самоврядування,
Мінрегіон, Мінприроди, Держсводагентство.
2019–2023 роки.*

7. Забезпечити створення на прилеглих до об'єкта Всесвітньої спадщини територіях додаткових робочих місць, зокрема опрацювати питання щодо залучення інвестицій для утворення підприємств, що здійснюють глибоку переробку деревини, переробку дикорослих плодів, ягід, грибів та інших природних ресурсів.

*Мінрегіон, Мінагрополітики, Держлісагентство,
Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська
та Хмельницька облдержадміністрації.
2019–2020 роки.*

КАРПАТСЬКИЙ БІОСФЕРНИЙ ЗАПОВІДНИК

6 грудня 2018 р.

м. Рахів

Голові Рахівської
райдержадміністрації
П.В. Басарабі

ІНФОРМАЦІЯ ПРО ОСНОВНІ ПОКАЗНИКИ ДІЯЛЬНОСТІ КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА У РАМКАХ УКЛАДЕНОГО МЕМОРАНДУМУ ПРО СПІВПРАЦЮ В ЗБЕРЕЖЕННІ І СТАЛОМУ ВИКОРИСТАННІ ПРИРОДНИХ КОМПЛЕКСІВ КБЗ ЯК ЧАСТИНИ УКРАЇНСЬКО-СЛОВАЦЬКО-НІМЕЦЬКОГО ОБ'ЄКТА ВСЕСВІТНЬОЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО «БУКОВІ ПРАЛІСИ КАРПАТ ТА ДАВНІ БУКОВІ ЛІСИ НІМЕЧЧИНИ» В МЕЖАХ РАХІВСЬКОГО РАЙОНУ ЗАКАРПАТСЬКОЇ ОБЛАСТІ

1. Мета співпраці

1.1. Забезпечення виконання Указу Президента України від 14 січня 2010 року № 25 «Про розширення території Карпатського біосферного заповідника», здійснення заходів, передбачених Планом організації підготовки реалізації Указу Президента України від 14 січня 2010 року «Про розширення території Карпатського біосферного заповідника» (протокол засідання Кабінету Міністрів України від 28.03.2011 р. № 23).

На виконання Указу Президента України від 14 січня 2010 року № 25 «Про розширення території Карпатського біосферного заповідника», ДП «Закарпатгеодезцентр», на підставі угоди з Карпатським біосферним заповідником, виготовило проекти землеустрою щодо відведення земельних ділянок площею 7 508,8 га у постійне користування заповідника. На більшу частину зазначеної площі наразі проекти землеустрою передано на державну експертизу і після позитивного висновку та затвердження зазначених проектів Кабінетом Міністрів України заповіднику будуть видані на зазначені земельні ділянки правовстановлюючі документи.

1.2. Виконання доручення Президента України від 02 квітня 2013 року № 1-1/749 щодо збереження унікальних природних комплексів, забезпечення сталого розвитку української частини українсько-словацько-німецького природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», благоустрою гірських населених пунктів Закарпатської області, розташованих у зоні української частини цього природного об'єкта.

Впродовж 2013 – 2018 років Карпатським біосферним заповідником розроблено та надано пропозиції до програм розвитку адміністративного району та територіальних громад, розташованих в зоні діяльності заповідника, а в 2018 році також проекти програм соціально-економічного та культурного розвитку, з метою забезпечення їх сталого розвитку та синергії цілей щодо збереження природних комплексів заповідника.

Крім того, у серпні-вересні 2018 року проведено семінари з вчителями з предметів «біологія» та «географія» загальноосвітніх шкіл Рахівського району на тему:

«Проблеми формування екологічної складової свідомості учнів та їх професійної орієнтації для забезпечення розвитку туристично-рекреаційного потенціалу в зоні діяльності Карпатського біосферного заповідника. Роль Карпатського біосферного заповідника у збереженні біорізноманіття в регіоні» та з працівниками бібліотечної системи району на тему: «Проблеми формування екологічної складової свідомості, створення економічних механізмів її збереження в матеріальній та нематеріальній культурі членів територіальних громад. Роль Карпатського біосферного заповідника у сталому розвитку територіальних громад».

Також установа проводить систематичну роботу в даному напрямку, що різнобічно відображено в інформації, представленої в наступних розділах.

1.3. Врегулювання питань, пов'язаних з розробкою та погодженням проекту землеустрою щодо організації і встановлення меж територій Карпатського біосферного заповідника (щодо земель природно-заповідного фонду, які включені до складу Заповідника без вилучення у постійних землекористувачів), відповідно до порядку розроблення проектів землеустрою з організації та встановлення меж територій природно-заповідного фонду, іншого природоохоронного, оздоровчого, рекреаційного та історико-культурного призначення, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 25 серпня 2004 року № 1094.

Проекти землеустрою територій КБЗ, що є у постійному користуванні інших землекористувачів, площею 18550 гектарів, які розроблені ДП «Закарпатгеодезцентр», відповідно до укладеного договору з КБЗ, передані на перевірку до управління Держгеокадастру у Закарпатській області. За результатом перевірки та проведенням їх державної експертизи інформація про вищезазначені ділянки буде внесена до Державного земельного кадастру.

Роботи щодо встановлення в натурі меж земельних ділянок на зазначеній площі, які входять до складу КБЗ без вилучення у користувачів, оформлення їх відповідними знаками й інформаційними матеріалами виконано повністю. Під час розроблення проекту організації території та охорони природних комплексів КБЗ зазначені території нанесено на планово-картографічні матеріали. Проект організації території заповідника розроблено та планується його затвердити до кінця 2018 року у Мінприроди України.

1.4. Об'єднання зусиль щодо збереження та сталого використання природних комплексів Карпатського біосферного

ВИКОНАННЯ ПРИРОДООХОРОННИХ ЗАХОДІВ ЗА ОСТАННІ 5 РОКІВ

Назва заходу	Од. виміру	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р. (9 місяців)	Разом 2014-2018 рр.
Облаштування та ремонт гірських стежок	км.	32	31	35	46	43	187
Утримання доріг протипожежного призначення	км.	5,6	6	8	22	6	47,6
Будівництво та ремонт мостів	шт.	4	1	2	9	5	21
Облаштування та утримання зон для короткострокового відпочинку	шт.	8	13	2	30	28	81
Облаштування, ремонт та утримання туристичних маршрутів, стежок	км.	22	11,8	15,2	27	34,6	110,6

ДИНАМІКА ВІДВІДУВАННЯ КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА В ПЕРІОД З 2013 ПО 2018 рр.

Рік	Кількість відвідувачів, чол.
2013	27 810
2014	31 884
2015	32 522
2016	32 882
2017	37 443
2018	27 079 (по жовтень)
Всього:	189 620

заповідника, на основі системного врахування екологічних економічних, соціальних та інших суспільних інтересів територіальних громад Рахівського району Закарпатської області.

Упродовж дії Меморандуму (2014-2018 рр.) КБЗ реалізував низку важливих заходів, які прямо, чи опосередковано сприяли забезпеченню виконання зазначеної мети співпраці. Тут слід відзначити наступні: повністю виконано перший та другий етапи розроблення проекту організації території установи та охорони її природних комплексів. Завершилося повністю розроблення першого етапу матеріалів лісовпорядкування та тривають камеральні роботи (II етап) для території заповідника загальною площею 39486,8 га, що є в його постійному користуванні. Також на площі 22,4 тис. га, що становить 70% території, яка знаходиться в постійному користуванні установи, відновлено межі та внесено інформацію про зазначені ділянки до Державного земельного кадастру.

Планується, що згадані землевпорядні роботи, виконання другого етапу лісовпорядкування, затвердження у Мінприроди України проекту організації території та охорони природних комплексів для КБЗ будуть виконані в повному обсязі вже цього року.

Для забезпечення наукових основ для системного врахування інтересів та інформування громадськості працівники установи щорічно, у встановлений термін, готували до виходу в світ «Літопис природи», періодичне наукове видання «Природа Карпат: науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України», шість номерів регіональної екологічної газети «Вісник КБЗ» та всеукраїнський екологічний науково-популярний журнал «Зелені Карпати». Видавалася різноманітна друкована продукція.

У минулому році заповідником підготовлено наукове обґрунтування щодо створення нового об'єкта природно-

заповідного фонду для збереження високогірних озер Свидовецького масиву, а також щодо включення до складу КБЗ ділянки лісового масиву площею близько 400 гектарів, що розташована на межі Карпатського біосферного заповідника в ур. Гавришук.

Сьогодні уже отримано відповідний позитивний висновок Мінприроди України.

2. Напрямки співпраці

Згідно підписаного Меморандуму було визначено наступні напрямки співпраці, де заповідник як природоохоронна та науково-дослідна установа:

- забезпечує охорону, збереження та відтворення природних комплексів КБЗ, відповідно до Закону України «Про природно-заповідний фонд України» та Положення про КБЗ;
- організовує вивчення та моніторинг природних та антропогенних процесів на території КБЗ;
- сприяє сталому соціально-економічному розвитку населених пунктів, розташованих в зоні діяльності КБЗ;
- сприяє на безоплатній основі традиційному господарюванню мешканців населених пунктів Рахівського району Закарпатської області;
- виділяє паливні дрова та деревину для потреб населення, яке проживає в зоні діяльності заповідника і для потреб ведення полонинського господарства;
- сприяє організації рекреаційної інфраструктури, облаштовує мережу еколого- і науково-пізнавальних маршрутів, місць відпочинку для створення сприятливих умов для туризму, відпочинку і оздоровлення населення та відвідувачів заповідника;
- проводить на території заповідника ремонт та утримання протипожежних доріг та гірських стежок, які використовуються також для потреб ведення полонинського господарства та екологічного туризму;

- видає перепустки місцевому населенню на безоплатний доступ (прохід, проїзд по визначених маршрутах) територією КБЗ до земельних ділянок громадян та місць традиційного господарювання;

- запрошує представників органів місцевого самоврядування для участі у виробничих та технічних нарадах із питань проекту організації території КБЗ у відповідності до вимог законодавства;

- проводить еколого-освітню та роз'яснювальну роботу серед населення.

Власне, основна діяльність КБЗ прямо чи опосередковано пов'язана із роботою у вказаних напрямках. Розглянемо напруження установи в даних напрямках за вказаний період.

Стосовно збереження рідкісних видів та сталого використання природних ресурсів, які є важливими як природними, так і культурними надбаннями Рахівського району, то заповідником чимало було зроблено для виконання програми по відтворенню тиса ягідного на території Рахівського району. Так, 15 грудня 2016 року на засіданні НТР заповідника прийнята програма досліджень за темою: «Інвентаризація місць зростання та ренатуралізація тиса ягідного на території Карпатського біосферного заповідника». З метою її виконання проведено ряд заходів, зокрема повторну інвентаризацію тиса ягідного в ур. Кузій з відповідними обмірами дерев та прикріпленням бирок з номерами, закладені наукові полігони для вивчення оптимальних екологічних умов для тису тощо. Крім того, продовжуються роботи зі створення пам'яток природи «Тиси Рахівщини», зокрема отримано відповідні рішення Діловецької, Костилівської та Косівсько-Полянської сільських рад, триває процес погодження з власниками земельних ділянок, підготовка картографічних матеріалів та ін. У розсаднику заповідника є посадковий матеріал декоративного тиса ягідного для озеленення населених пунктів та приватних садіб. Програмою також передбачено відтворення тиса ягідного у природних умовах, зокрема збір насіння та створення часткових піднаметових культур у сприятливих для тиса екологічних умовах.

У новий проект організації території КБЗ, який вступить у дію з наступного року, заходи з відтворення тиса ягідного на території Рахівського району включені і будуть виконуватись у першочерговому порядку.

Також, у рамках проведення природоохоронної діяльності, за 5 останніх років службою державної охорони заповідника у межах Рахівського району було проведено 1731 рейд по перевірці стану дотримання заповідного режиму та додатково 106 рейдів спільно з правоохоронними органами. Крім того, проводилось щоденне патрулювання територій ПНД відділень та чергування на контрольно-перепускних пунктах. Складено 73 адміністративні протоколи про незаконну рубку дерев, 37 протоколів про порушення режиму охорони та 492 приписи про незначні порушення режиму охорони. Розмір виявленої шкоди, заподіяної внаслідок порушення природоохоронного законодавства, становить: по незаконних рубках – 2 892 772,72 грн., стосовно порушення режиму охорони – 260 305,00 грн.

Для забезпечення сталого використання природних ресурсів, упродовж 2016-2017 років, зусиллями адміністрації заповідника укладено і підписано Меморандум про співпрацю між КБЗ і Закарпатським обласним управлінням лісового та мисливського господарства. У ньому йдеться про створення території сталого розвитку в межах окремих

державних лісгосподарських підприємств з метою забезпечення ведення лісового господарства на засадах сталого розвитку в регіоні. Також укладено відповідні Декларації про співпрацю між заповідником та низкою міських, сільських і селищних рад щодо включення їх території до складу зазначеної вище території сталого розвитку Карпатського біосферного резервату. В межах Рахівщини укладено Декларації з головами населених пунктів Розтоків, Відрички, Богдана, Лугів, Лазещини, Чорної Тиси, Ясіня, Квасів, Білина, Костилівки, Ділового, Луга, Косівської Поляни та міста Рахова. У цьому документі сторони підтвердили свої наміри щодо взаємної підтримки та сприяння співробітництву у впровадженні екологічно відповідального, соціально вигідного і економічно збалансованого розвитку згаданих населених пунктів, а також збереження цінних природних і культурних комплексів та об'єктів, сталого розвитку Карпатського регіону, підвищення соціально-економічного добробуту територіальних громад.

Минулого року Карпатський біосферний заповідник остаточно утвердився на міжнародному рівні, що зміцнило його статус як біосферного резервату. В повному обсязі виконано рекомендації Дорадчого комітету Програми МАБ «Людина і біосфера» щодо приведення територіальної структури КБЗ до вимог Статутних рамок для біосферних резерватів ЮНЕСКО, результатом чого стало створення території сталого розвитку, площею 136,9 тис. га. Сьогодні вона об'єднує території п'яти державних лісгосподарських підприємств і сімнадцяти територіальних громад у межах Рахівського і Тячівського районів. Новостворена територія Карпатського біосферного резервату є цілісним об'єктом, позбавленим фрагментованості, з високою екологічною зв'язністю й цілісністю, що забезпечує, зокрема, умови для існування життєздатних популяцій великих хижих ссавців. Важливо зазначити, що новостворена територія включає значну частину екологічної мережі Закарпаття, зокрема, всі основні широтні й меридіональні екологічні коридори, які з'єднують між собою ті кластерні ділянки біосферного резервату, які мають природоохоронний статус. Вони мають класичне зонування, тобто включають заповідні зони, що відмежовуються буферними від території сталого розвитку або зовнішніми меж біосферного резервату. Нова територіальна структура КБР і відповідне зонування будуть відображені у проекті організації КБЗ, який по суті є менеджмент-планом на десятирічний період.

При прийнятті рішення щодо відповідності критеріям Статутних рамок для біосферних резерватів ЮНЕСКО, міжнародний Дорадчий комітет врахував підписаний Меморандум про співпрацю в збереженні і сталому використанні природних комплексів КБЗ як частини українсько-словацько-німецького об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини», який укладено між заповідником і райдержадміністрацією та органами місцевого самоврядування Рахівщини. Тобто даний документ теж є важливою складовою для забезпечення повноцінних умов функціонування як для резервату, так і для об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО в переформатованому варіанті.

Слід також сказати кілька слів про міжнародний проект, який реалізується за участю КБЗ. Торік розпочалася реалізація нового українсько-швейцарського наукового проекту, яким, зокрема, передбачається впродовж 2017-2020 років

ДИНАМІКА СЕЗОННОГО ВІДВІДУВАННЯ КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА В ПЕРІОД З 2013 ПО 2018 рр.

Рік	Кількість відвідувачів, чол.			
	Зима (+грудень попереднього року)	весна	літо	осінь
2013	1643	14299	8442	2797
2014	2123	16839	9973	3296
2015	1129	19358	8524	3660
2016	1498	19404	7652	4326
2017	86	20980	9661	6147
2018	992	13904	9471	2593
Всього:	5 828	90 485	45 281	20 022

провести повторну інвентаризацію найбільших у світі букових пралісів, які охороняються на території Угольсько-Широколужанського масиву. У рамках проекту заплановано й проведення спеціальних аеродистанційних досліджень, які дозволять створити цифрові моделі рослинного покриву та рельєфу цієї унікальної ділянки. Він передбачає й дослідження структури та динаміки ялиново-ялищево-букових пралісів та монокультур смереки у Чорногірському масиві КБЗ.

Як відомо, основним дорадчим органом біосферних резерватів світу є координаційні ради. Вони слугують дійовим інструментом для вирішення проблем і розв'язання конфліктних ситуацій. Саме завдяки плідній роботі Координаційної ради КБЗ досягнуто значних успіхів у покращенні співпраці адміністрації заповідника з територіальними громадами. Адміністрація КБЗ активно впроваджує у життя ідею сталого розвитку і ефективного використання природних ресурсів Карпатського біосферного заповідника та всіляко підтримує населення у веденні традиційного природокористування. Зокрема, у 2016-2017 рр. укладено 6 угод з громадами населених пунктів Рахівського району про співпрацю щодо покращення ведення полонинського господарства, збереження полонинської культури і сталого використання природних комплексів на полонинах, розташованих як на території Карпатського біосферного заповідника, так і за його межами, а саме: з Ясінянською селищною радою, Лазещинською, Костишівською, Діловецькою, Лужанською та Косівсько-Полянською сільськими радами.

Упродовж другого півріччя 2018 року адміністрація заповідника провела робочі зустрічі з головами населених пунктів, які входять до території сталого розвитку Карпатського біосферного резервату, та направила листи всім іншим головам населених пунктів району з проектом нового Меморандуму про співпрацю. Результатом проведеної роботи стало підписання нового Меморандуму про співпрацю в збереженні і невиснажливому використанні природних комплексів Карпатського біосферного заповідника як частини транснаціонального об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи» та питаннях сталого розвитку прилеглих до нього територій». Меморандум про співпрацю підписано директором заповідника з однієї сторони і 16-ма головами населених пунктів району та міста Рахова – з другої сторони. Голови 5 населених пунктів, а саме: Середнього Водяного, Верхнього Водяного,

Кобилецької Поляни, Водиці та Костишівки – не відповіли на звернення адміністрації заповідника і відповідно поки що не підписали зазначений Меморандум. Необхідність підписання нового Меморандуму про співпрацю виникла через розширення та переформатування об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО у транснаціональний об'єкт, до якого увійшли 78 ділянок із 12 європейських країн. Зазначений Меморандум значно розширює можливості співпраці, у т.ч. і у контексті прийнятого Розпорядження Кабінету Міністрів України від 21 листопада 2018 р. № 892-р «Деякі питання збереження української частини природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи» та сталого розвитку прилеглих до нього територій».

Упродовж дії Меморандуму (2013-2018 рр.) було значно покращено матеріально-технічну базу КБЗ та його рекреаційну інфраструктуру. Виконано інформаційне та інфраструктурне облаштування екотуристичних маршрутів заповідника, споруджено контрольні-перепускні пункти та інформаційно-туристичні центри в Трибушанському, Кісвлянському, Кевелівському, Петрос-Говерлянському, Марамороському, Чорногірському та Богдан-Петроському ПНДВ. Здійснено комплекс заходів із відновлення належної роботи демонстраційного форелевого господарства, де відреставровано контору та інші споруди, а також облаштовано туристичний маршрут до водоспаду «Лихий» та встановлено відпочинкові зони для тимчасової рекреації відвідувачів.

У Кевелівському ПНДВ проведено комплекс робіт з оновлення туристичної інфраструктури, споруджено нову альтанку для відвідувачів та проведено ремонтні роботи у конторі ПНДВ. Також сьогодні Богдан-Петроським ПНДВ облаштовано рекреаційний пункт під Говерлою та ведуться роботи з облаштування туристичних маршрутів та рекреаційних місць у всіх інших ПНД відділеннях.

Також було відремонтовано й окремі службові кабінети та лісові будиночки у високогір'ї заповідника. За кошти установи всім ПНДВ придбано бензопили для належного виконання природоохоронних заходів, пічки для обігріву приміщень відділення, доукомплектовано робочі місця у структурних підрозділах комп'ютерами та необхідною оргтехнікою. Закуплено два нові опалювальні котли та капітально відремонтовано котельню на центральній садибі заповідника. Приведено до належного технічного стану весь наявний в установі транспорт. Закуплено польовий формений одяг для працівників служби державної охорони. Відновлено (після паводка) чотири автомобільні мости у Чорногірському ПНДВ та щорічно проводились ремонти доріг протипожежного призначення (у першу чергу тих, які ведуть до полонин), мостів, гірських стежок та виконувались інші природоохоронні заходи.

До складу території КБЗ входять 11 природоохоронних науково-дослідних відділень (ПНДВ), де розгорнуто мережу з 18 екотуристичних маршрутів, загальною протяжністю 218 км. Маршрути розраховані на туриста будь-якого віку та рівня фізичної підготовки. Так, для любителів активного відпочинку існує ряд маршрутів зі значним перепадом висот, тривалими відстанями і подоланням перешкод. Для людей з менш активною позицією функціонує Музей екології гір та історії природокористування в Українських Карпатах, ряд еколого-освітніх і туристично-інформаційних центрів та пізнавальних стежок на незначну відстань.

Щорічно, поряд з розширенням заповідних територій, планується створення нових маршрутів і стежок. Також до нового проекту організації території на найближчі 10 років закладено розробку 5 нових туристичних маршрутів.

Щороку заповідник відвідують десятки тисяч туристів, які ознайомлюються з діяльністю установи, дізнаються про наші природні цінності та важливість питань їхнього збереження, а також приносять до спецфонду заповідника кошти для підтримання належного стану інфраструктури. Динаміка відвідування показана в таблицях.

Важливим напрямком роботи в рамках співпраці установи з населеними пунктами прилеглих територій є проведення еколого-освітньої та роз'яснювальної роботи серед населення.

Основною категорією для проведення еколого-освітньої роботи є місцеві школярі.

З 19 школами Рахівщини, які знаходяться у зоні діяльності Карпатського біосферного заповідника, укладено угоди про співпрацю у сфері екологічної освіти учнівської молоді. У всіх підшефних школах облаштовані методичні куточки про заповідник – виготовлені стенди про природні цінності території природоохоронної установи, рідкісні види флори та фауни, букові праліси як об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Щоліта для учнівської молоді проводяться екологічні табори.

2013 р. – Всеукраїнський наметовий табір-експедиція «Ойкос» (Карпатський БЗ спільно із Закарпатським обласним еколого-натуралістичним центром); «Дерсу Узала» (КБЗ спільно з російським фондом розвитку екотуризму «Дерсу Узала»); 2 зміни – серпень 14 днів; жовтень – 7 днів. З 2015 року в Чорногірському масиві заповідника проводиться табір «Полонинське літо» для учнівської молоді Рахівщини. У 2018 року зазначений табір проведений за підтримки міського голови Рахова В.В. Медвіда. Учасниками еколого-патріотичного вишколу стали 15 учнів ЗОШ І-ІІІ ст. №2 м. Рахова.

Щороку, з метою пропаганди збереження букових пралісів як частини Всесвітнього надбання людства, проводиться акція «Дні Європейської спадщини». Центральним місцем проведення виступає Географічний центр Європи. Школярі місцевих шкіл цього дня зустрічають відвідувачів

еколого-освітнього центру «Центр Європи», проводять для них екскурсії. Напередодні для дітей проводиться цикл підготовчих занять – так звані «Курси юних екскурсоводів».

Екологічні акції, які проводяться працівниками відділу екологічної освітньо-виховної роботи КБЗ з учнівською молоддю щорічно:

- Всесвітній день водно-болотних угідь
- Міжнародний день лісів
- «Збережемо первоцвіти!» (екодемонстрація на вулицях Рахова)
- День довкілля
- Міжнародний день води
- Всесвітній день зустрічі птахів
- «Посади дерево»
- Всесвітній день захисту навколишнього природного середовища
- «Чиста Говерла»
- Дні Європейської спадщини
- День заповідника
- Акції з озеленення шкільного подвір'я
- Дні відкритих дверей під час природоохоронних та культурологічних свят (День Музеїв, Дні Європейської спадщини, День туризму та ін.)
- Годівничка
- Збережемо ялинку!
- та ін.

Масові еколого-освітні заходи, що проводяться щорічно:

- День води
- День птахів
- День ентомолога
- День флори
- День лісу
- День сейсмолога (з 2014-2015 рр. не проводився у зв'язку із мобілізацією фахівця до лав ЗСУ і подальшим підписанням контракту)
- «Година Землі»
- Природоохоронний квест до Всесвітнього дня Землі (22 квітня)

На території заповідника функціонує 7 еколого-освітніх та інформаційно-туристичних центрів, з яких на території Рахівського району знаходяться: Музей екології гір та істо-

ДИНАМІКА ВІДВІДУВАННЯ КАРПАТСЬКОГО БІОСФЕРНОГО ЗАПОВІДНИКА ПО ПРИРОДООХОРОННИХ НАУКОВО-ДОСЛІДНИХ ВІДДІЛЕННЯХ РАХІВСЬКОГО РАЙОНУ В ПЕРІОД З 2013 ПО 2018 РР.

№ п/п	Природоохоронне науково-дослідне відділення	Кількість відвідувачів, чол.					
		2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р. (+жовтень)
Рахівський район							
3	Богдан-Петроське	686	768	910	365	1130	2011
4	Кевелівське	1065	753	781	373	504	146
5	Чорногірське	999	1403	1311	770	311	395
6	Марамороське	74	200	419	16	322	42
7	Трибушанське	546	198	364	351	2074	2471
8	Кісвлянське	51	97	39	121	92	104
9	Рахів-Берлибаське	57	60	195	145	20	0
10	Петрос-Говерлянське	5846	5860	6227	7047	7550	4916
	Всього:	9324	9339	9536	9188	1203	10085

ІНФОРМАЦІЯ ЩОДО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ НАСЕЛЕННЯ РАХІВЩИНИ ПАЛИВНИМИ ДРОВАМИ У 2015-2018 рр.

Рік	Кількість, чол.		Кількість, м. куб.	
	Працівники КБЗ та пенсіонери	Мешканці	Працівники КБЗ та пенсіонери	Мешканці
2015	241	447	1910	3068
2016	246	440	1907	2830
2017	242	438	1885	3058
2018	236	461	2152	2776

ФАКТИЧНЕ ВИПАСАННЯ ХУДОБИ У 2014-2018 рр.

Роки	Площа, га	Кількість худоби		
		Вівці	ВРХ	Ягнята
2014	3561,4	5623	295	-
2015	4759,8	7281	798	50
2016	4445,4	7175	591	96
2017	4723,8	7374	753	54
2018	3877,1	6508	487	85

Відрахування (тис. грн.) до:	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р. (по листопад)	Всього за 2013-2018 рр. (тис. грн)
Державного бюджету	89,1	181,0	279,4	377,1	872,8	1 123,1	2 922,5
Місцевого бюджету	1 186,8	1 116,4	1 288,0	1 788,5	3 475,3	3 763,2	12 618,2
Пенсійного фонду	3 681,7	3 588,4	3 762,1	2 326,9	4 184,2	4 291,5	21 834,8
Всього по роках:	4957,6	4885,8	5 329,5	4 492,5	8 532,3	9 177,8	37 375,5

рії природокористування в Українських Карпатах (м. Рахів, центральна садиба КБЗ), еколого-освітній центр «Центр Європи» (с. Ділове, Географічний центр Європи); інформаційно-туристичні центри «Кевелів» (с. Кваси Рахівського р-ну, Кевелівське ПНДВ), «Карпатська форель» (с. Костилюк Рахівського р-ну, демонстраційне форелеве господарство Трибушанського ПНДВ), «Високогір'я Карпат» (Богдан-Петроське ПНДВ, підніжжя г. Говерли, ур. Перемичка під Говерлою).

Щороку, кілька разів на рік, у всіх центрах проводяться Дні відкритих дверей. Вони приурочені до важливих природоохоронних та культурологічних дат – Міжнародний день музеїв (18 травня), Всесвітній день навколишнього природного середовища (5 червня), День працівника природно-заповідної справи (7 липня), Дні Європейської спадщини (треті вихідні вересня), Всесвітній день туризму (27 вересня). Щороку понад тисячу місцевих школярів відвідують у ці дні зазначені центри на безоплатній основі.

Надається увага популяризації природних цінностей заповідника на регіональному, національному, міжнародному рівнях. Щороку (окрім 2018 року) заповідник був учасником Міжнародного екологічного форуму, що проводиться у м. Київ, туристичної виставки-ярмарку «Тур'євроцентр» (м. Ужгород), фотоконкурсів тощо. У 2015 р. фото буквих пралісів заповідника стали переможцями у міжнародному конкурсі «Concours de photos des arbres vieux» («Друзі старих дерев»). У співпраці з Рахівським районним товариством Всеукраїнського об'єднання «Гуцульщина» та велоспільнотою Рахівщини у 2013-2017 рр. організовувалося проведення марафону «Стежками опришків». Зокрема, на

території Кісвлянського ПНДВ проводилася підготовка гірського веломаршруту довжиною 12 км. Щороку надавалася допомога в організації місцевих етнофестивалів: «Берлибаський бануш» (щороку), «Гуцульська бринзя» (2015 р., за зверненням місцевої влади), «Барви Карпатського ліжника» (2017, 2018 рр.). Зокрема, оформлювався туристичний маршрут, монтувалася сцена, розкладалися виставкові та комерційні намети, розгорталася виставка «Карпатський біосферний заповідник».

Регулярно висвітлювалася інформація про діяльність заповідника в районній газеті «Зоря Рахівщини», на сторінках обласної преси (друковані та Інтернет-видання), у соціальних мережах та на веб-сайті КБЗ.

Детальну інформацію про всі проведені екологічні освітньо-виховні заходи розміщено на сайті заповідника (зокрема, у Інформації з екологічної освітньо-виховної діяльності за відповідні роки).

У рамках забезпечення суспільних інтересів, включаючи і територіальні громади Рахівського району, також слід зазначити, що минулого року розпочато реалізацію заходів українсько-німецького проекту «Підтримка природо-заповідних територій України», який буде діяти до 2022 року. Основна частина проекту стосується надання підтримки установам природно-заповідного фонду, в рамках якої на центральній садибі КБЗ розпочато проектні роботи щодо визначення обсягів капітальних вкладень з будівництва, реконструкції та капітальних ремонтів комплексу офісних та службових приміщень. За кошти проекту уже закуплено автомобіль підвищеної прохідності «Renault Duster» та профінансовано захо-

ди, пов'язані з проведенням науково-практичної конференції до десятиріччя створення об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та 50-річчя організації Карпатського заповідника. Триває також активна робота з боку Впроваджувальної організації щодо відкриття фінансування проектів у територіальних громадах, розташованих у зоні діяльності Карпатського біосферного заповідника. Що створює додаткові можливості населеним пунктам Рахівщини завдяки участі в Меморандумі та співпраці з установою в його рамках.

Заповідник виконує важливу соціальну функцію в забезпеченні місцевого населення природними ресурсами.

Зокрема, за рахунок проведення санітарних та інших рубок (перелік заходів за 2013-2018 рр. представлено в додатку), згідно погоджених з органами місцевого самоврядування списків, на умовах франко-лісосіки за доступними цінами установа щороку виділяє в середньому близько 5 тис. м³ паливних дров для місцевого населення, забезпечуючи відповідну потребу для більш як 600 дворогощподарств.

Також на належному рівні проводиться робота щодо підтримки ведення полонинського господарства. На території заповідника знаходяться пасовищні ділянки площею 6,5 тис. га, де з року в рік випасається значна кількість громадської худоби.

Щорічно Науково-технічною радою КБЗ на підставі Положення про Карпатський біосферний заповідник, відповідно до ст. 38 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», проекту організації території КБЗ та охорони його природних комплексів, з метою підтримки традиційного господарювання населення, що проживає в зоні діяльності заповідника, в порядку загального використання погоджується випасання худоби на площі 6507,35 га з випасом 15127 овець, 1656 голів ВРХ, 33 коней, 220 ягнят.

Кожного року за зверненнями місцевих територіальних громад близько 100 м³ деревини виділяється для ведення полонинських господарств.

Так, у 2018 році ціна паливних дров для ведення полонинського господарства за 1 м³/грн становила: 1 група (твердолистяні породи) – 80 грн, 2 група (вільха) – 75 грн; 3 група (хвойні та мяколистяні породи) – 70 грн. Ціна 1 м³ будівельного лісу шпилькових порід – 300 грн.

Мешканці прилеглих до заповідника населених пунктів мають можливість здійснювати тут сінокосіння на площі близько 310 га, а також у порядку загального використання на безоплатній основі проводити збір дикоростучих ягід, плодів, грибів, лікарських рослин та іншої сировини.

Окремо слід звернути увагу на стан ліквідації заповідником наслідків буревію 2017 року та проведення інших

рубок (вирубка небезпечних дерев вздовж автомобільної дороги державного значення «Мукачєво-Рогатин») на ділянках населених пунктів Костилівки і Ділового. Стосовно зазначених робіт, то заповідником повністю оформлено дозвільні документи на проведення вищезазначених заходів і у термін, передбачений дозволами, роботи будуть виконані у повному обсязі.

Слід зазначити, що Науково-технічною радою та бюро НТР КБЗ всі звернення держлісгоспів щодо надання погодження на проведення санітарних та інших рубок розглядалися своєчасно і у повному обсязі, відповідно до чинного законодавства

Щорічно КБЗ перераховує чималі кошти у якості податків і зборів до Державного та місцевих бюджетів та відрахувань до Пенсійного фонду. Дані наведено в таблиці.

Вся діяльність Карпатського біосферного заповідника проводиться у відповідності з проектом організації території заповідника та охорони його природних комплексів та з дотриманням чинного бюджетного законодавства і у межах виділених бюджетних коштів (загального та спеціального фондів). Враховуючи недостатнє фінансування природоохоронних заходів та обмеження у використанні бюджетних коштів, проект організації території виконувався лише на 30-35%, у зв'язку з чим значну частину природоохоронних заходів, передбачених проектом, заповідник виконати не зміг, у тому числі дуже мало коштів спрямовувалося на розвиток заповідника (придбання основних засобів, транспорту, проведення будівництва, реконструкції та капітального ремонту будинків, споруд, доріг тощо).

Варто зазначити, що про діяльність заповідника з виконання Меморандуму про співпрацю в збереженні і сталому використанні природних комплексів Карпатського біосферного заповідника як частини українсько-словацько-німецького об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» в межах Рахівського району було заслухано директора заповідника М.П. Рибак на засіданнях Координаційної ради заповідника 23 листопада 2017 року і 9 листопада 2018 року та за результатом розгляду було схвалено діяльність заповідника одноголосно. Також 11 травня 2018 року на засіданні Науково-технічної ради заповідника було детально заслухано заступника директора заповідника Р.А. Кузьмінського про виконання установою плану природоохоронних заходів за 2017 рік та визнано роботу заповідника у цьому напрямку задовільною також одноголосно.

Директор

М.П. РИБАК

ЕКОЛОГІЧНА ОСВІТНЬО-ВИХОВНА РОБОТА НА РАХІВЩИНІ У 2013-2018 рр.

Рік	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.
Кількість гуртків	3	1	1	2	2	5
Кількість екологічних акцій	25	22	29	33	38	33
Кількість лекцій та екоуроків	55/15	68/16	60/15	44/27	65/38	55/30
Кількість відвідувачів Музею екології гір	3896	4406	3753	3911	3911	4616
Кількість відвідувачів еколого-освітнього центру «Центр Європи»	1975	1702	2166	2282	2282	845
Кількість публікацій в районній газеті «Зоря Рахівщини»	60	58	50	44	42	37
Кількість фестивалів	2	-	4	5	5	7
Методичні семінари з вчителями, працівниками культури тощо	1	-	1	-	2	1

НЕВ'ЯНУЧА КРАСА

Богдана МОСКАЛЮК,
кандидат біологічних наук,
начальник редакційно-видавничого відділу
наукових та науково-популярних видань КБЗ,
м. Рахів

Ялина європейська та ялиця біла є одними з основних лісоутворюючих порід Карпат. Де поширені ці породи? Ялинники зростають у помірному поясі в Євразії і Північній Америці. Південна межа ареалу ялини проходить північніше Києва і Чернігова, але в основному – кордоном між Білоруссю та Україною. Зустрічаються окремі масиви ялинників природного походження в районі Малого Полісся. Але найбільше ялинових лісів у Карпатах – це справжнє царство смереки.

Сучасне ж поширення ялиці білої обмежується горами Середньої, Південної і Західної Європи. Суцільний ареал характерний для Альп, Апеннін, Карпат і Балкан, острівний – для Піренеїв і Центрального масиву.

Які ж їх біологічні особливості? Ялина європейська або смерека (*Picea abies* (L.) Karst.) – хвойне дерево до 50 м заввишки, з родини соснових. Крона найчастіше конусовидна або пірамідальна. Пагони бурі. Хвоя – з гострим кінцем, чотиригранним перетином і несправжнім черешком, розміщується поодинокі на подушечках. Вона тримається на дереві 6-9 і навіть 12 років, після опадання залишає на пагоні комірочки ромбічної форми. Чоловічі шишки, що утворюються на кінцях пагонів біля основи хвоїнок, спочатку червоні, кулясті, пізніше жовті, видовжено-циліндричні. Жіночі шишки зосереджені у верхній частині крони на кінцях минулорічних пагонів, прямостоячі, циліндричні, червоні або зелені, після запилення і подальшого росту звисають і перетворюються в здерев'янілу світло-буру шишку. Коренева система – стрижнева.

Ялиця біла (*Abies alba* Mill.) – хвойне дерево 60 м заввишки, також з родини соснових. Крона у молодому віці, як і в смереки, конусовидна, пізніше – циліндрична; у перестійних дерев вершина крони часто гніздовидна. Пагони сірі, волосисті. Хвоя пласка, блискуча, на вершині звичайно виімчаста, зрідка на кінці загострена, з двома світлими смужками продихів з нижнього боку, тримається на дереві 8-10 років. Після опадання залишає на гілках круглясті, пласкі рубці. Чоловічі шишки утворюються на верхівках минулорічних пагонів. Жіночі шишки зосереджені у верхній третині крони, розміщуються поодинокі, вертикально. Шишки прямостоячі, циліндричні або яйцевидно-видовжені. Коренева система стрижнева.

Смерека та ялиця утворюють величезну кількість різновидностей і форм. За формою крони в Карпатах зустрічається ялина з конусовидними, пірамідальними, вузькоколоновидними і сланкими кронами. За типом галузнення є гребінчасті, компактні, пласкі та щітковидні форми. Розріз-

няють і різні форми ялиці за габітусом крони: конусовидні, циліндричні, гостровершинні, колоновидні, гніздовидні та плакучі тощо. Плакуча форми ялиці дуже декоративна, її висаджують в парках. Конусовидна та циліндрична ялиця поширені в карпатських лісах. Колоновидна форма, яка має короткі бічні гілки вздовж усієї крони, зустрічається на вітроударних ділянках біля верхньої межі лісу. Гніздовидна форма відзначається більш-менш циліндричною короною з гніздовидною вершиною, досить поширена в Карпатах. За забарвленням молодих нездерев'янілих жіночих шишок є зеленошишкова і червоношишкова форми ялини та ялиці. У Карпатах червоношишкова ялина домінує у високогірних насадженнях, а зеленошишкова найчастіше зустрічається у передгір'ях. За забарвленням і за твердістю деревини розрізняють ялини «білу», що утворює м'яку, палево-білу деревину, і «червону», що має тверду, червонувато-рожеву деревину. За товщиною кори відомі ялини тонкокора, або раменева, і товстокора, або борова. Тонкокора ялина широко розповсюджена в карпатських лісах. Товстокора – зустрічається рідко. З фенологічних форм є рання і пізня. Ялиця ж буває з білою та рожевою деревиною, світло-білою (білокора, «мучниста») і коричнево-білою («водяна»).

Які ж екологічні особливості згаданих дерев? До кліматичних умов ялина мало вибаглива. Це одна з найбільш тійовитривалих і морозостійких порід. Проте молоді дерева часто пошкоджуються пізніми весняними заморозками. Вона боїться спеки і сухості повітря, вибаглива до родючості і вологості ґрунту. Це рослина півночі, яка добре пристосувалася до суворих кліматичних умов і може витримувати морози до 50 градусів Цельсія. Ялина – вітровальна порода. На вітроударних місцях, в умовах високогір'я, в неї формуються однокілі, прапороподібні крони, за якими можна визначити напрямок переважаючих вітрів.

До біотичних факторів, у межах свого природного поширення, відносно стійка. Значної шкоди ялиновим лісам можуть завдати вторинні шкідники, зокрема стовбурні, які масово розмножуються на несвоєчасно розроблених вітровалах і буреломах, внаслідок порушення правил очистки лісосік тощо.

До світла мало вибаглива також і ялиця біла, яка за тійовитривалістю поступається тільки тисові. Як порода океанічного клімату, вона вибаглива до вологості повітря і ґрунту – це важлива екологічна особливість, що обмежує її природний ареал. На відміну від ялинників, яличники позитивно впливають на процеси ґрунтоутворення. Ґрунтопокращуюча роль ялицевих лісостанів є результатом позитивного впливу на ґрунт не тільки ялиці, але і її супутніх порід – бука, граба, кленів, липи та інших. Вона також чутлива до забруднення повітря різними газами і димом, що обмежує її використання для озеленення міст.

Яке ж господарське значення ялини і ялиці? Хвойні породи – цінна сировина для деревообробної, хімічної, лакофарбувальної, миловарної та інших галузей промисловості. Однак, найбільша цінність ялини та ялиці в тому, що

вони є сировиною для целюлозно-паперової промисловості. Крім того, мають й інше не менш важливе призначення, зокрема, ялина – це «музичне» дерево. З неї виготовляють піаніно, скрипки, гітари, балалайки, мандоліни. Найкращі резонансні властивості має ялина Глена, яка зростає на Сахаліні. Варто наголосити, що тільки смерека придатна для виготовлення найвеличнішого інструмента горян – трембіти. Слід згадати і те, що один гектар ялинових деревостанів затримує і знешкоджує щорічно 32 т пилу, поглинає в середньому 17 т вуглекислого газу і виділяє до 13 т кисню та ін.

Мають ці дерева і цілющі властивості. Зокрема, хвоя ялини містить 1,5% білків, 1,7% жиру і стільки ж клітковини, велику кількість вітаміну С і провітаміну А, а також мікроелементів: цинку, міді, марганцю, заліза, фтору, молібдену. З неї добувають ефірну олію. У хвої ялиці також є ефірна олія, аскорбінова кислота, токоферол, дубильні речовини тощо. Хвоя – хороший засіб для ванн, які рекомендують при ревматизмі. Загалом ці ванни корисні всім як загальнозміцнюючі, гігієнічні та лікувальні.

Як вже згадувалося, із хвої отримують цінну олію, із якої синтезують камфору. Остання широко застосовується у медичній практиці як стимулятор серцевої діяльності, як засіб, що збуджує нервову систему, при отруєнні наркотичними, снодійними або знеболюючими речовинами та інше. Приємний хвойний запах олії застосовують і в ароматотерапії, в якості сильного психостимулятора при неврозах, а також у парфумерній промисловості. За фармакологічними властивостями олія має тонізуючі, загальнозміцнюючі та бактерицидні властивості. У народній медицині її використовують для лікування остеохондрозу, псоріазу, глаукоми і навіть при злоякісних пухлинах. На основі ялицевої олії виготовляють деякі протитуберкульозні препарати.

Цінною є і живиця згаданих дерев, яку почали добувати і широко застосовувати ще жителі Аравії, халдейські жреці, вавилоняни, єгиптяни, елліни і римляни. Вони бальзамували нею померлих, готували ліки, використовували у релігійних обрядах тощо. Найбільшу кількість живиці утворює ялиця бальзамічна, яка росте в Канаді. Її бальзам має чудовий і досить стійкий аромат. Із живиці ялиці сибірської також отримують бальзам, який за своїми цілющими властивостями не поступається знаменитому канадському дією на гнійні рани, наріви, фурункули і т.д. Загалом, ялицевий бальзам є добрим антисептичним засобом, що широко застосовують у хірургічній практиці для прискорення регенерації тканин, зниження больових ефектів. Вважається, що при його систематичному застосуванні очищується лімфа, підвищується імунітет, покращується обмін речовин, знижується ризик серцево-судинних захворювань тощо. Всім добре відомий і скипидар, що отримують із живиці, як ефективний відволікаючий зовнішній засіб та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Пихтовые масло, бальзам и абиссип. – Електронний ресурс. Режим доступу: <http://silaroda.com/pihta.html>
2. Вакалюк П.Г. Оповіді про дерева. – Київ: Урожай, 1991. – 296 с.
3. Комендар В.І. Лікарські рослини Карпат. – Ужгород: Мистецька лінія, 2007. – 502 с.
4. Смаглюк К.К. Аборигенні хвойні лісоутворювачі. – Ужгород: Карпати, 1972. – С. 29–43.
5. Цікаві факти про новорічну ялинку. – Електронний ресурс. Режим доступу: <http://www.0532.ua/news/445687>
6. Історія новорічної ялинки. Електронний ресурс. Режим доступу: <http://procikave.com/istoriya-novorichnoyi-yalinki.html>

ЕКСПАНСІЯ БОБРІВ НА ЗАКАРПАТТІ

*Ярослав ДОВГАНИЧ,
завідувач зоологічної
лабораторії
Карпатського
біосферного заповідника,
м. Рахів*

У народі кажуть: нове – це добре забуте старе. Таким «новим» для Закарпаття видом нещодавно став бобер європейський.

За даними дослідника фауни ссавців Закарпаття І.І. Турянина, цей вид ще три століття тому був поширеним у заболочених низинах річок і на болотах Закарпаття. В результаті полювання вже в кінці XVII століття він стає рідкісним, а в першій чверті XVIII століття зникає.

На початку XX століття цей вид був на межі вимирання по всій Україні. Невеликі популяції залишалися тільки на річці Тетерів. Завдяки вжитим у свій час природоохоронним заходам сьогодні це досить поширений звір, що живе переважно у басейні Дніпра.

Схожою була доля бобра у всій Європі. Коли на початку XX століття бобер опинився на межі зникнення (на всю Європу залишилося близько 1200 особин у кількох місцях), європейці схаменилися і почали оберігати і відновлювати його популяцію. Цьо-

му посприяла і велика агітаційна кампанія за збереження бобрів, здійснена європейським «індіанцем» Арчібалдом Белані (більш відомий під своїм індіанським ім'ям Сіра Сова). У багатьох країнах Європи почалася широкомасштабна кампанія з реінтродукції цього виду, яка була успішною. Бобрів відловлювали і розселяли у нові місця, де вони успішно приживалися. Зусилля європейців посприяли тому, що бобри з'явилися і на Закарпатті.

Вперше бобри у нашому краї з'явилися десь на початку 2000-их років. Поселення бобрів, що складалося з трьох хаток, було знайдене на річці Лубня у Велико-Березнянському районі у 2003 році. Але вже у 2005 році воно зникло. Напевно, бобри зацікавили браконьєрів. Ці тварини, ймовірно, проникли на територію Закарпаття з Польщі.

У лютому 2005 року поселення бобрів було виявлене на каналі поблизу села Невизьке Ужгородського району. Правдоподібно, що ці бобри прийшли з Угорщини, адже на угорській території їх найближче поселення знаходиться всього за 10 кілометрів від угорсько-українського кордону. У 2005 році боброві поселення виявлені на річці Тиса у Виноградівському районі, а у 2007 році – на рівнинних частинах річок Латориці і Боржави.

З того часу бобри активно освоюють територію Закарпаття. Вони

з'явилися уже в Брустурянському лісгоспі, що на Тячівщині, в Мукачівському і Хустському районах, і навіть у центрі Ужгорода. Влітку 2015 року бобрів виявили у Рахівському районі на річці Тиса. Спочатку вони поселилися в селі Луг і живуть там до цього часу під надійною охороною прикордонників. Того ж літа їх бачили у річці Тисі неподалік від центральної садиби Карпатського біосферного заповідника. У 2017 році присутність бобрів була відмічена біля потоку Свидовець – правій притоки річки Чорна Тиса (неподалік смт Ясіня). У 2018 році вони зафіксовані у Чорногірському масиві Карпатського біосферного заповідника, у потоці Білий, і таким чином стали його постійними мешканцями.

Як нам ставитися до такої бобрової «експансії»? Що це за тварини і що несе їхня поява? Бобер – це найбільший гризун у природі нашої країни. Довжина його тіла без хвоста може досягати 1 м, а вага – до 30 кг. У бобра широкий голий лопатоподібний хвіст, який чудово працює як водяний двигун, а в разі небезпеки, як засіб застереження. Коли бобер помічає небезпеку, він сильно вдарає хвостом по воді і це служить сигналом для родичів мерщій тікати і ховатися. Між пальцями у бобра є плавальні перетинки, які допомагають йому легко плавати і маневрувати у воді. Губи, що змикаються позаду різців,

дають змогу гризти під водою. Хутро бобра може мати всі відтінки коричневого: від світлих рудо-палевих кольорів до майже чорного.

Чимало людей думає, що оскільки бобер живе у воді, то він харчується рибою. Через це помилкове уявлення бобрів іноді винищують рибалки. Насправді бобер, як і всі гризуни – рослиноїдна тварина. Влітку він живиться зеленими частинами трав'янистих рослин, а взимку – пагонами й корою листяних дерев. Улюбленими деревними породами є верба, тополя, осика, береза, не гребує і вільхою. Своїми гострими різцями, які постійно ростуть і самозагостріюються, легко перегризає стовбур дерева товщиною близько 70 см. Бобри активні цілий рік. Один раз на рік, у червні, після 3 місяців вагітності самка народжує 1-5 (частіше 2-3) бобренят.

Бобри схильні до міграцій. Встановлено, що розселення бобрів найбільш активно відбувається у листопаді-грудні.

Річкові бобри можуть будувати дамби і загати, і цим регулювати рівень води у річках і на болотах, підтоплювати значні ділянки лісу. Але це, як правило, стосується рівнин. У гірських річках бобри споруджують греблі, які сповільнюють течію на окремих ділянках русла, щоб їх не так сильно зносила вода.

Появу бобрів на наших річках не можна сприймати однозначно. З одного боку, радісно бачити, що поруч поселилися цікаві симпатичні звірята, які зайняли екологічну нішу, що їм колись належала. Бобри є важливим компонентом прирічкових екосистем. До того ж, бобер є цінним хутровим звіром. Крім коштовного хутра, ціниться також так званий бобровий струмінь (секрет особливої залози), який використовується в косметичці.

Але з іншого боку, бобри є потужним фактором формування довкілля. Сіра Сова навіть сказав, що бобри зробили Канаду такою, якою вона є. Через цю свою особливість бобри можуть не вписуватися у довкілля, яке людина формує для своїх потреб.

Так, у Чехії бобри, яких там не було понад 200 років, повернулися і завдають водному господарству країни величезних збитків. Наслідки їх діяльності – пошкоджені греблі, дерева, велодоріжки, затоплені підвали. Водні і рибні господарства щорічно виділяють мільйони крон на усунення пошкоджень, завданих цими тваринами, пише idnes.cz. Цікаво, що популяція бобра у Чехії почала відроджуватися, коли у 1991 році 20 особин спеціально завезли з Польщі.

Зростання популяції бобрів спостерігається і у Латвії. Ці гризуни завдають серйозної шкоди довкіллю країни. Тварини знищують дерева, будують загати, які призводять до розливу струмків і змінюють рівень ґрунтових вод. Зареєстровані навіть чотири випадки нападу бобрів на людей. Фахівці вважають, що на ситуацію вплинула політика Євросоюзу, який приділяє велику увагу захисту прав тварин. Крім того, завдяки активності «зелених», люди все рідше купують вироби з натурального хутра тварин, в тому числі і бобрів. Полювати на бобрів не заборонено, але хутро цих тварин не користується попитом. Проблема бобрів обговорювалася навіть на засіданні уряду Латвії.

У Росії ситуація з чисельністю бобрів нагадує латвійську. Координатор програми зі збереження біорізноманіття Всесвітнього фонду дикої природи Володимир Кревер так прокоментував «нашесть» бобрів: «Хутро бобра завжди вважалося дуже високоякісним, дорогим. Пам'ятаємо період на початку минулого століття, коли бобер був практично знищений. Заради його порятунку були створені одні з перших в Росії заповідників, наприклад, Воронежський. У заповіднику навіть була створена спеціальна ферма з розведення бобрів, бо

думали, що ситуація настільки катастрофічна, що бобра доведеться розводити і потім випускати на волю. Але насправді чисельність зросла, і з часом на нього знову було відкрито полювання, але полювання ліцензійне. Щороку враховувалося, скільки бобрів живе в даній області і близько 10-15% поголів'я мисливцям дозволялося вилучити. І це тривало приблизно до початку 1990-их років, коли попит на натуральне хутро різко впав, а на бобра особливо (тому що виробляти його шкури досить важко). В результаті чисельність його пішла різко вгору. Зараз в Росії бобра дуже багато, його практично ніхто не добуває, тому що немає ринку збуту...».

То що ж робити з бобром? Те, що й з будь-яким компонентом природних екосистем або природним ресурсом. Треба організувати вивчення стану і динаміки його популяції, закартувати його поширення, визначити точки, в яких перетинаються інтереси бобра і людини, розробити заходи, які допоможуть мінімізувати шкоду від діяльності бобрів, а також заходи щодо раціонального використання його поголів'я. Не варто вдаватися до крайнощів, коли надмірне сприяння популяції якогось виду створює великі проблеми для людей, або оголошувати тварину «ворогом народу» тільки через те, що її життєдіяльність не завжди подобається людям. Шукаймо способів мирного співіснування, від яких виграє і бобер, і ми.

У Карпатському біосферному заповіднику розробляється програма досліджень популяції бобра. Цим питанням зацікавилися і румунські колеги, тому, можливо, буде підготовлено українсько-румунський проект з метою дослідження «бобрового питання» в регіоні та розробки заходів його збереження і, можливо, регуляції чисельності.

Бобер – завзятий «лісоруб»;
провідний інженер зоологічної
лабораторії КБЗ Юрій ПОПОВИЧ
під час обстеження осідків бобрів
на р. Біла Тиса
(с. Луги Закарпатської області);
бобриний слід

ДО СЕРЦЯ ТУЛИТЬСЯ ПТАШИНА...

*Олександр ГЕРЕВИЧ,
директор Закарпатського
обласного еколого-
натуралістичного центру
учнівської молоді,
заслужений працівник
освіти України,
м. Ужгород*

Приваблювання птахів з метою охорони лісових масивів, парків, скверів, сільськогосподарських угідь, плодівих садів, виноградників, ягідників – давно відомий біологічний метод боротьби з їх шкідниками: комахами, гусінню, мишовидними гризунами. Але, на жаль, практичне втілення його в життя бажає бути набагато ліпшим. Тим паче зараз, коли людина відчула на власному здоров'ї й усвідомила всю згубність надмірного захоплення отрутохімікатами у «боях» за підвищення продуктивності гумусу та високі врожаї полів, ланів, садів. Але ж яка ціна і якість цих «високих врожаїв»? Паралельно із цифровими здобутками – сумні наслідки. Адже від пестицидів, гербіцидів, інсектицидів тощо гине сила-силенна живих організмів, порушується екологічна рівновага в природі, міняється – і не у кращий бік – структура родючих ґрунтів, зрештою, провокуються хвороби диких і домашніх тварин та людей. Тривога фахівців за такий стан повинна сприйматися не просто як популістські заклики до повної й категоричної відмови від використання не властивих природі речовин – отрутохімікатів чи применшення ролі заходів інтенсифікації, – надто вже масштабно й глибоко зруйновано механізм функціонування біологічного екстенсивного, еволюційно злагодженого механізму живої природи. Йдеться про розумний глузд у їх використанні, і в подальшому відмові від них (отрутохімікатів), натомість, відновленні й наданні переваг природним факторам (заходам), що лімітують спалахи шкідників сільськогосподарських культур...

А між тим сотні тисяч дуплогніздиних пташок, яких холод та голод зму-

шує взимку «притулитись» та шукати порятунку біля людських осель, на колективних, фермерських угіддях чи приватних подвір'ях, відлітають із настанням весни у ліси в пошуках місць для гніздування.

Піклуючись зовнішнім видом паркових посадок, дбаючи про продуктивність плодівих садів, людина вирізає старі дулисті дерева, очищає закутки своїх господарств від хмизу. Все це правильно й вірно, впорядкувати господарства необхідно. Але водночас знищуються екстенсивні (природні) місця для можливості розмноження пернатих. Саме цю прогалину можна і дуже необхідно якомога швидше надолужити. Щорічно для дрібних комахоїдних птахів виготовляти й розвішувати в парках, скверах, лісосмугах, фермерських чи колективних садових господарствах штучні гніздивлі. Крім осілих та кочуючих: синичок, повзиків, горобців, підкоришників, залюбки зів'ють гніздечко у штучних будиночках і перелітні пернаті санітари: сіра і строката мухоловка, біла плиска, горихвістка лисушка та чорнушка й інші.

Для хижих птахів: сірої, вухатої сов, сичика-горобця та домового, соколів кібчика та боривітра також виготовляють напіввідкриті, або із великим льотком штучні гніздивлі й дуплянки.

Вражаючою буде цифра, якщо підрахувати скільки знищують зеленої маси армії гусениць, не дають нормально вегетувати деревам і кущам короїди та їх личинки.

А звідси і користь від птахів. Якщо врахувати, що лише одна пара великої синиці у період виведення та виготовлення пташенят приносить до гнізда більш ніж 10 000 комах та їх личи-

нок. Одна сіра мухоловка за місяць поїдає 13-14 тисяч мух.

Легко підрахувати користь і від хижих птахів, знаючи, що одна польова миша поїдає за рік 2-3 кг зерна, а їх (мишей) снує полями багатомільйонна чисельність. На противагу цьому скажемо, що пара боривітрів приносить пташенят у день 10-12 полівок, а сова за місяць знищує 80-120 різних гризунів. І так трудяться на користь собі і людині птахи по 10-12 годин протягом дня, а сови – вночі...

Ось такі прості екологічні підрахунки, над якими варто було б серйозно замислитись.

Необхідно переглянути психологію того, що цим (приваблюванням птахів) повинні займатися лише школярі. Звичайно, велику допомогу в справі зимової підгодівлі, виготовленні штучних гніздивель та весняному приваблюванню в них птахів можуть надати учні. Але створити їм умови для цього повинні все таки дорослі: керівники агро- та лісових господарств, фермери, директори парків культури й відпочинку, природоохоронні державні та громадські організації. Певну фінансову підтримку могли б надати й служби державних управлінь (департаментів) охорони природи, екологічної інспекції, держлісгоспи. Адже виготовлення штучних гніздивель потребує чимало (хай навіть відходів) пиломатеріалу, якого в навчально-освітніх закладах давно немає. Можна було б забезпечити школи, ПТУ матеріалами і учні, за рахунок продуктивної корисної праці, виготовили б штучні гніздивлі. Можна, щоб централізовано їх виготовляли дорослі із відходів дощок, опалубки, тирсо-саману, а вже школярі, члени юнацьких секцій Товариства охорони природи, екологічної варті ВЕЛ, гуртківці-юннати проводили б розвішування, забезпечували охорону та щорічну очистку від минулорічних гнізд. Крім того, учні мали б змогу проводити довготривалі дослідження за гніздивлями, фіксувати свої фенологічні спостереження за пернатими. Юні натуралісти із досвідом проводили б кільцювання пташенят, поршків, за можливості – і дорослих птахів. І це б сприяло вироб-

ленню в учнівської молоді потягу до наукових досліджень, практично втілювало виховний компонент «Концепції екологічної освіти в Україні» та реалізовувало освітні й посилені практичні засади програми сталого (стійкого, збалансованого) розвитку та нашої регіональної Рамкової конвенції про охорону і сталий розвиток Карпат.

Найбільш суттєві поради із виготовлення і розвішування штучних гніздівель для птахів такі:

- Виготовляти будиночки необхідно із дощок товщиною 2-3 см. Різні пластмаси, фанера, тирсо-стружкові плити (ДСП, ДВП) не підходять.
- Дощки з одного (внутрішнього) боку не стругати, це дасть змогу пташенят легко лазити по стінках всередині у будиночку.
- Можна виготовити форму і «випилати» гніздівлі із опилок і цементу, або робити із тирси і саману. Такі гніздівлі доцільно зовні вкривати корою із дерева.

• Не робити біля льотків (отвору, в який влітають і вилітають птахи) різних підставок, жердин чи дощочок, бо це дає змогу сорокам, воронам, кішкам, іншим ворогам пернатих легко проникнути в будиночок і полювати на пташенят.

• Верхню кришку робити із виступом на 7-10 см. Це також ускладнює проникнення хижаків до гніздівлі та запобігає попаданню в них дощу.

• Кришки обов'язково повинні бути зйомними, для проведення щорічної очистки гніздівель від залишків минулорічних гнізд. А також при певному натуралістичному досвіді робити спостереження за птахами, фотографувати, кільцювати їх.

Розвішувати гніздівлі в паркових і лісових посадках слід на висоту від 2 до 4-8 метрів, а в садах можна й 1,5-1,7 метрів. У лісах розташовувати на віддалі 25-30 метрів одну від одної, в садах та лісосмугах – і до 45-50 метрів. Птахи ревниво відносяться до близького сусідства гніздових ділянок, затівують бійки, а можуть і взагалі не заселити гніздівлю, що викликано піклуванням про забезпечення необхідним кормом для вигодовування пташенят.

У молодих садах, допоки підроснуть дерева, та на дачних ділянках, штучні гніздівлі доцільно встановлювати на жердинах.

Для хижих птахів на відкритих ділянках сільськогосподарських

лісів, громадських екологічних організаціях тощо.

Керівництву і педагогам навчально-виховних закладів бажано налагоджувати співпрацю із вищезазначеними організаціями і установами, щоб спільно проводити постійну пропаганду саме біологічних методів охорони природи, роз'яснювати, яку користь приносять птахи в підтримці екологічної рівноваги, поліпшенні якості врожаїв та збільшенні продуктивності садів, ланів, лікуванні зелених насаджень.

Більш детальну інформацію про кожного пташу, різній формі, розмірах гніздівлі, льотка, особливостях їх виготовлення та розвішування, інших деталях біологічного методу захисту врожаїв можна дізнатися на кафедрах зоології біологічних факультетів вищих навчальних закладів, в Інституті зоології НАН України, від науковців (орнітологів) заповідників, національних природних парків, у Товаристві охорони птахів, Товаристві охорони природи, їх обласних, районних і міських осередках, еколого-натуралістичних центрах, станціях юних натура-

лістів, громадських екологічних організаціях тощо.

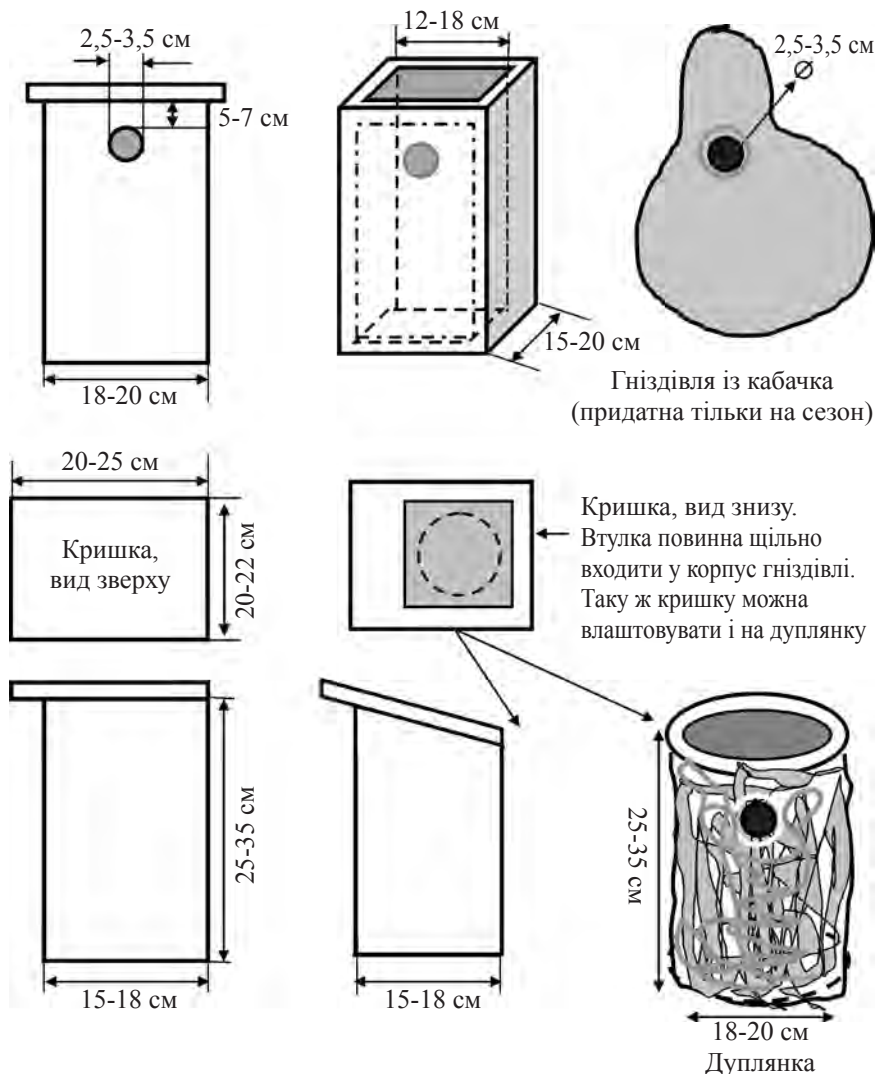
Слово і діло за нами, людьми, – птахи ж віддячать сторичею.

Такі штучні гніздівлі можуть заселяти синиці, мухоловки, горихвістки, повзики, іноді підкоришники.

Якщо льоток 5 і більше см, їх заселяють шпаки, крутиголовки.

Допоможемо нашим пернатим друзям!

ПРОЕКТИ ШТУЧНИХ ГНІЗДІВЕЛЬ

ХЕЛІКС І ЙОГО ДРУЗИ

ЗАГАДКОВІ ІСТОРІЇ ДЛЯ МАЛЯТ ТА ДОРОСЛИХ

Василь ШКУРГАН,
член Національної спілки письменників України,
с. Сходна Івано-Франківської області

ЩАСЛИВЧИКИ

Незвичний діалог почався, коли між ними залишалося з метр мокрому від дощу листяно-хвойного покриття. Перший басовитий і сердитий голос належав дорослому грибові з крилатою шапкою:

– Ей, ти – рогатий, куди преш? Ану: стоп!..

Другий голос лагідного сопрано, вражений грубістю першого, відразу почав затинатися:

– ...В-ви до мене?

– А до кого ще? Ти тут один валандаєшся з рупцаком на плечах. ...Вже півгодини слиниш туди-сюди, а тепер я тобі знадобився!? Ану човгай – звідки приповз!

Карпатська мжичка байдуже шелестіла лісовою зеленню, хоча ближчі дубові листки збуджено переглянулися.

– ...В-вибачте. М-мені доступні лише темні та світлі плями, а чітко я бачу лиш з відстані одного сантиметра. В-вас ще лиш чую і не маю п-поняття: хто ви... А на спині у мене не р-рупцак, а черепашка.

– Так я тобі й повірив... Черепашка у нього... І задля чого цю торбеху возиш на собі? Зрештою, раз слиниш – значить слимак. А тому розвертайся і щоб я довіку не знав нащо тобі та черепашка!

Знов таку саму паузу заповнила мжичка.

– ...В-вибачте ще раз, я скромний в-виноградний равлик Хелікс Поматія з типу Моллюсків і не збираюся когось зачіпати. Ч-черепашка – це мій будиночок для сховку від недругів та висихання.

– Якщо ти виноградний, то що робиш серед лісу?

– Та якось вийшов пройтися і... з-заблудився.

– А рогами чого крутиш?

– То я п-привидляюся. Це в мене не р-роги, а стебельця з очима.

– Ото я й кажу, що до мого плодового тіла привидляєшся!

– Ні-ні, боронь Боже! Я собі п-під ногу дивлюся.

– Ану признавайся: гриби їсти любиш?

– Ні-ні! В-вибачте, я їм лиш листочки і б-бруньки.

...І-і нема мені діла до вашого тіла.

– Справді???

– К-клянуса! Я не якийсь т-там голий слизень, аби т-тругітися грибами. То безчерепашковий Аріон Максимус – грибовий ненажера. Я – ні.

– Отакої! Гм, це зовсім інша справа. ...А я спостерігаю-спотерігаю, ти вже мені, Хеліксе, й наче сподобався, але спрацював самозахист. То даруй за грубість і... повзи собі далі.

Автор дослухається до мови трав

– Д-дякую. Мені також сподобався в-ваш милозвучний голос та й парфуми, котрими так гарно пахнете.

– На маєш!.. – щиро розсміявся власник приємного басу. – Як так, то будьмо знайомі ближче. Я – боровик королівський Болетус Регіус із царства природи Мікота або Фунгі і це мій натуральний запах. Але повзи ближче, бо гриби мого типу непорушні.

– Дуже п-приємно, пане Болетусе. П-прямою на запах...
– Спіши-спіши... – по-доброму потішався гриб над повільним равликом.

– Що ви кажете? – недочув той.

– Кажу, що файний дощ... – далі кепкував гриб.

– О-о, якби не цей б-благодатний дощик, то ми б і не здибалися. Я активний вночі, а вдень, особливо як сухо, дрімаю собі десь під пеньком.

– ...А я активний відколи себе пам'ятаю, – замріяно продовжив Болетус. – До речі, ми, гриби, вночі дужче ростемо. Ми взагалі не спимо. ...Мені звідси, наприклад, крізь крону дерев видно місяць і зірки. Бачив, які вони красні?

– Ще ні. Хіба колись доповзу до них близенько.

– Свята наївність, – прошепотів про себе гриб і промовчав.

– ...П-пане Болетусе, коло вас також мокро? Бо я погано п-переношу сухий клімат.

– Давай-давай! Ми також любляємо вологість. І перестань заїкатися – я зовсім не страшний. Навпаки, сьогодні я найвеличніший, у розквіті сил, ще до завтрашнього ранку ростиму і... сам боюся не дочекатися грибників. Хоч би хтось запримітив мене, як оце я тебе... Бо за два три дні я перестигну і лишень в спорах та міцелії продовжиться моє життя.

– Ой!
– Та чому «ой!»? Мені вже, слава Богу, четвертий день від народження і своє життя я проживаю гідно.
– А мені вже три роки і ще стільки житиму.
– Bravo! Гратулюю!
– А знаєте, я вже торік зустрів грибів-боровиків, але вони інакше пахли...
– Порівня-яв!.. Я ж кажу, що звуся королівським: я і пахучіший, і шапкою червоніший, і ніжкою та всередині лимонно-жовтий, і рідкісніший та занесений в Червону книгу. Я, щоб ти знав, охороняюся законом!
– Ого!
– А ти думав!.. Бачу, що й твоя симпатично закручена черепашка також жовтувата...
– Так, після зеленого це мій улюблений колір.
За час розмови равлик Хелікс наблизився впритул до Болетуса, поведив сюди-туди рухливими стебельцями і ніжно доторкнувся до його ніжки. Гриб від лоскоти розреготався на цілий ліс.
– О-о, ви такі приємно рівненькі на дотик! Про аромат я вже й мовчу.
– О-хо-хо! Хі-хі-хі! Та не лоскочи вже, а заліжай по мені вище, пообнімаємося.
Болетус замовкнув, равликова зволожена «підощва» приємно лизькала його. Дощ ущух повністю і навколишні листя скидало сріблясті намистини вже по одній. Хелікс порівняно швидко забрався на саму грибову шапку. І тут він наткнувся на прогнилу стовбуряку.
– Ой, брате Болетусе, на тобі просто розкішно! Але ти ростеш під впаолою деревиною і вже впираєшся в неї своєю головою. Йой, вона може розчавити тебе!..
– ...По-перше, не головою, а шапкою. А по-друге, я це знаю і абсолютно не боюся. Щоб ти знав: в період росту мій тургорний тиск досягає семи атмосфер, тобто я можу роздавти бетон і, навіть, мармур. А цю гниляку я за просто відсуну.
– Здорово! Слухай, ти унікальний.
– А ти як думав?! – вже другий раз проказав Болетус,

хоч Хелікс майже нічого не думав, а лиш насолоджувався на правду романтичним знайомством. В ньому прокинулося глибоке дружнє почуття. Тому Хелікс несподівано й для себе запитав:

– А можна – я пізніше відкладу яйця в ямку поблизу вашої грибниці, щоби наші діти в майбутньому також були собі добрими друзями?
– Певно, не лиш можна, а й треба!
– Я протягом двох днів відкладу близько 80 яєць, а за 26 днів вони вже й порозвиваються.
– Цікаво-цікаво...
– Ади, така моя біологія. А можна – я ще й зазімаю поблизу?
– Це як?..
– Та зариюся в землю сантиметрів на 30, закупорюся у своїй черепащі і так просплю з-пів року. Уявляєте, я половину свого життя сплю... Зверху якісь... сніги, хурделиці, а я – в затишному теплі.
– Давай-давай! Кажу ж – ти мені сподобався.
– І ви мені...

На цих словах милого зізнання вони завмерли: гавкіт пса та дитячий сміх наближався з галявини. Вже чітко пролунав чийсь дорослий голос, що не дозволяв дітям забігати углиб лісу. Все ближче було гупання двох пар ноженят. Болетус весь виструнчився, а Хелікс зіщулювся, втягнув очі з стебельцями. І раптом хтось як заверещить:

– Мамо, тату, тут така краса!

А другий подібний вереск повторив:

– Мамо, тату, ми красу знайшли!

– Гав, гав, гав! – підтвердив знахідку третій голос.

За мить гупання всіх ніг спинилося поряд. Болетус, мов на освітленій сцені, постав перед завороженою сім'єю. А Хелікс забув боятися, витягнувся весь з черепашки і дивився некліпно на великі задихані тіні. Першою, судячи з емоцій, отямилася мама:

– Ой, я ще такого в житті не бачила... Неперевершено: супер-гриб і красунчик-равлик зверху!

Їх Величності виноградний равлик Хелікс Поматія з типу Молюсків та боровик королівський Болетус Регіус із царства природи Мікота або Фунгі

ЛІСОВІ ЗНАМЕНИТОСТІ

ФОТОКОЛАЖ ОЛЕГА БОРИКА

Другим, судячи з тембру голосу та діловитості, отямився тато:

– І я вперше бачу таке чудо природи. Ви подивіться, яка дружба у лісі процвітає! Я вже лаштую фотоапарат на цю неповторність. І всі тут знімкуємося...

– Ур-ра-а-а! Ур-ра-а-а! – прокотилося лісом дитяче двоголосся.

– Ми знайшли, ми знайшли! Ми щасливчики!

Лісові друзі ще довгенько з приємністю сприймали барвисту похвалу на свою адресу, слухали прищмокування язиків та дуже схожі цокання фотоапарата. Їх тулили до лиця і навіть цілували. І ніхто з людей не здогадувався, що справжніми щасливчиками почувалися саме королівський боровик Болетус з виноградним равликом Хеліксом. То був їх найнезабутніший день. Вони кліпнули один одному на прощання. Везунчика-Болетуса обережно поклали до плетеного кошика, а переповненого емоціями Хелікса залишили на мокрому листочкові.

МО-ЛОД-ЧИ-НИ

Після зустрічі з людьми виноградний равлик Хелікс став знаменитістю. Виявляється, за фотосесією, що влаштувала людська сім'я з грибом Болетусом та равликом Хеліксом, спостерігало чимало лісових мешканців. Вони бачили бурхливе дитяче захоплення, відчули його піднесену енергетику. Вони ж усі: і дерева з птахами, і різнотрав'я з грибницями, і ящірки з гризунами, і мурашки з жуками, і саламандри з сороканіжками, і метелики з квітками заздрісно обговорили цю неперевершену пригоду. І тепер, коли Хелікс виповзав з-під пня на черговий моціон до сніданку, усі першими віталися з ним. Хелікс також пишався цією неочікуваною обставиною й чемно відповідав.

Сьогодні настала найсприятливіша погода – після вечірнього проливного дощу досвіток укутався у сльотаву мряку. Неподалік радісно жевонів наводнений потічок. Йому було байдуже, що у яру хтось ще спить. Щасливий Хелікс майже поночі бігом-бігом, як лиш може трьохрічний

слимачок з хаткою на спині, полишив нову схованку серед грибниці боровика королівського. Відразу за пнем зграйка якихось тонконогих неістівних грибочків поштиво загойдали до нього своїми шапками-парасольками. І майже відразу його нога намацала щось таке прохолодне, приємно слизьке та ще й... живе. Воно раптом сховалося у нірку, але, як лиш Хелікс звільнив собою отвір, висунулося надвір і короткозорий равлик побачив (о щастя – побачив!) вприпул біля себе рухливу частину рожевого подовгастого тіла.

– Доброї ночі, чи вже швидше до-доброго ранку, пане... – спохопився Хелікс.

– І мої вітання. ...Я, пан-не-пан – а дощовий черв'як Лумбрікус Террестріс, – відрекомендувалося тіло. – Вибачте, але мені під землею байдуже що тут: чи сонце сяє, чи місяць світить, хоча й веду нічний спосіб життя. Мені – аби дощ зволожував землю. А тоді я і на світ білий показуюся.

– А я виноградний ра-равлик Хелікс Поматія з типу Молосків. Ск си маєте? – продовжив равлик вітання по-гуцульськи.

– Добре. Ск ви? – також по-гуцульськи відповів дощовий черв'як. – А я – з типу Кільчастих червів. Зрештою, мене знають усі.

– Йой, і мені аби дощ, пане Лу-лумбрікусе, – заторохтів звеселений Хелікс, – бо я веду наземний спосіб жи-життя і в посуху впадаю в сплячку. Мене ще називають слимаком садовим. І кров у мене безбарвна. Ми таки чимось схожі...

– М-м-м... Майже ні, – бурмотів Лумбрікус, безцеремонно обмацуючи равликову черепашку. – Та і кров у мене червона.

– ...Так-так, я про вас на-наслууханий, – не зважав равлик. – Знаю, що ви переробляєте в шлунку відмерлі частини ро-рослин, навіть саму землю, і цим перегноем та підземними ходами з повітряною вентиляцією по-поліпшуєте родючість ґрунту у 5-6 разів. За це вас дуже шанують люди.

– О так, я працьовитий, – поважно зашарівся дощовий черв'як. – Люди ще використовують нас, дощових черв'яків, для утворення компосту з рослинної маси. Ми їмо все: бур'яни, листя, соломку, інші рослинні відходи. Так-так, нас спеціально поселяють у компостні ями і цю агротехніку люди називають вермикомпостуванням.

– А ще знаю, – заохочував Хелікс до розмови нового знайомця, – що вас ду-дуже багато, що вага усіх дощових черв'яків на Землі принаймні вдсятеро перевищує ва-вагу всього людства.

– О-о, то правда. Вага нашої біомаси – від двох до п'яти тонн на гектар і це вдвічі перевищує біомасу наземних тварин. Є навіть наука, що вивчає нас, червів. Вона називається нематодологія.

– Йой, як цікаво! П-пане Лумбрікусе, ви кудись поспішаєте?

– Ні, просто розминаюся. Знаєте, важка праця потребує бути в тонусі. Тому роблю щоденну пробіжку з гімнастикою. Але дощівка трохи затопила мої підземні ходи, тому я виліз на свіже повітря.

Він вже увесь вибрався із землі, до-овгий такий, завертівся сюди-туди, граючи кожним кільцем своїх м'язів – то видовжуючись, то стискаючись. Хелікс в житті ще такого не бачив. Він від практичного спорту був, ну, ду-уже далекий.

– Ви такий на-накачаний!

– Що є – то є... Але виділи би ви, пане Хеліксе, наших кровних братів з тропіків! Ті ростуть майже до трьох

метрів і зариваються в землю до восьми метрів вглиб (я – лишень до метра). Оце силачі! Правда, 1982 року в Англії був знайдений дощовий черв'як завдовжки півтора метра... Зрештою, я саме в розквіті сил і хоч зараз би з кимось позмагався.

– Ов! А знаєте, у 1976 році був виявлений один з найбільших ви-виноградних равликів, що важив два кілограми і мав довжину 15 дюймів – це 39 сантиметрів і 6 міліметрів. Однак найбільшим равликом є а-австралійський морський. Він важить до сорока кілограмів і виростає до тридцяти сантиметрів в до-довжину.

– Цікаве-езно! – протяжно резюмував Лумбрікус. – Ми таки чогось варті на цьому світі!

– ...А я ще ніколи ні з ким не змагався, – встидливо знітився Хелікс.

– А хочеш? – перейшов на «ти» Лумбрікус.

– Дуже!

– То давай – хто більше з'їсть землі, або надогнило-го листя.

– Ой, землю я не їм. Я, хоч і маю близько двадцяти п'яти ти-тисяч зубів, люблю свіже листя. ...Ну – можу змагатися нюхати.

– І я справно нюхаю, але то нецікаво. А давай – хто протиснетесь у вужчу щілину.

– ...Та де мені з ха-хаткою на плечах?! До речі, я сильний і можу нести на собі ва-вагу, котра в десять разів перевищує мою власну вагу. Давай змагатися носити щось ва-важке.

– М-м-м, н-не знаю, я також потужний. Уявіть яким силачем треба бути, аби розтискати землю на глибині і прокладати дорогу... Це я можу добре робити, але, аби нести – не маю чим брати... Давай – просто пробіжимося наввипередки вздовж потоку, отуди на провіток, – не вгавав Лумбрікус.

– О-о, я би хотів... З вами по-позмагатися мав би за честь. Але чи чули-сте вислів-поговорку «повзеш, як равлик»?.. Це значить, що я вкрай по-повільний.

– Та яка різниця?! – азартно вигукнув Лумбрікус.

Лісова живність уже проснулася і вся зачаровано слухала цей діалог. Сонце на сході ледь підсвітило край неба, злегка розсунуло сутінки. Раптом десь згори, з віття густої смереки, обізвалася ніким непомічена сова, що також по-тай слухала слизьких тваринок у траві.

– Я оголошу, – сказала вона, – бо сорока ще певно спить. Отож: усім, усім, усім! – викрикнула вона найгучнішим сови-ним голосом. – Оголошується забіг, вибачте, плазування протягом одної години. Змагаються дощовий черв'як Лумбрікус з виноградним равликом Хеліксом. Поки усі-усі-усі збираєтесь сюди, на берег потоку, слухайте коротку інфор-мацію про суперників. Дощовий хробак: вік трьохрічний, довжина тіла, наразі, двадцять два сантиметри, відомий як санітар ґрунту і рекордсмен з вироблення гною; виноград-ний слимак: вік також трьохрічний, діаметр раковини, на-разі, чотири з половиною сантиметри, відомий і... , кахи-кахи, улюблений у всій Європі...

Сова ще хотіла додати про равликів, що проживають во-ни на нашій планеті уже понад п'ятсот мільйонів років, але лиш прокашлялась. Натомість найголосніше скомандувала:

– На старт! Увага! Руш!!!

Хеліксові з Лумбрікусом нічого не залишалося роби-ти як стрімголов зрушити з місця. Спонукою кожному ста-ла підбадьорлива совина характеристика, а за командою «руш!» в них миттєво вселився дух борця. Вони так і зро-били – напружили всю мускулатуру та безтямно подалися поміж трав'яні стебла. Суперники й відати не відали, по-гадати-порозуміти не встигли, доки триватиме двобій, чи він спринтерський, чи марафонський, де той фініш і хто ви-значить переможця. Просто прожогом зарухалися і край!

– Покажіть своє уміння, два повзучих сотворіння! – рья-кнула їм навздогін сова.

А в лісі, скажу вам, на змаганнях все зовсім не так, як у людей. Люди, коли коментують свої змагання, називають число присутніх людей-глядачів, а скільки собак, котів, пта-хів і дрібної живності спостерігають те дійство – навіть не

Друзі-«спринтери» – виноградний равлик Хелікс та дощовий черв'як Лумбрікус

звертають уваги. У лісі навпаки – на спортивних суперечках кожному почесне місце. Правда, тут не бігають на дистанцію, а біжать протягом однієї години і переможцем стає той, хто далі забіг. І глядачі не сидять на трибунах (ні яких трибун тут нема), а біжать, повзуть, чи летять разом зі змагунами. Виходить такий собі масовий забіг, але бо й судді не зовсім потрібні – усім стає очевидним, хто з суперників випередив. Як не дивно, але, як задовго триває та лісова година, знають: уночі – сова, а вдень – сойка. Вони дають лад усім змаганням. А ще у лісі не скандують: «давай-давай!», а підтримують змагунів одним словом «мо-лодчи-на!». Суперники, а тим паче майже сліпі, як от равлик з черв'яком, не знають кому конкретно звучить ця підтримка, думають, що саме йому і рухаються завзятіше, з більш обнадійливим настроєм на перемогу. І тепер зусібч лунало на всі тваринні та рослинні голоси це приємно-ритмічне слово «мо-лодчи-на!».

Самовпевнений Лумбрікус чітко ловився майже невидимими черевними щетинками на своїх кільцях-сегментах за всі нерівності (уявіть собі не менше ста кілець і по вісім щетинок на кожному з них – оце тяглова сила!). Він то витягував передній кінець тіла, то потім, скорочуючи м'язи, підтягував задній кінець. Йому, природно видовженому, й справді пощастило на забіг у трав'янистому підліску. Між стеблами та листками почувався як на широкій дорозі і лиш стежив за світловою плямою неба, як дорожказом на правильний напрямок. Та по мірі його просування світла прогалина між кронами обійдених дерев поступово лишалася лівіше й Лумбрікус невпинно збочував. Він так старався рівно дихати поверхнею усього тіла, так психологічно й фізично концентрувався на кожному рухові, що втратив відчуття задиханого суперника. «Пев-

но, той слимак шняпає далеко позаду, – відверто втішався збуджений черв'як, – ото матиме урок!». Насправді так і було – равлик відставав.

Хелікс усіма силами виплутувався з трави. Місцями зарості стебел були такі густі, що приходилось повзти по них вгору і своєю вагою загинати траву. А траплялося й лапате листя та лісова підстилка з чорної землі, піску, гілочок. На них равлик додавав швидкості. Де була потреба – він задіював слиз зі свого організму й тим полегшував пересування гострими колючками та камінцями. Здавалося, цим перешкодам не буде кінця. Хелікс полегшено зітхнув як лиш виповз на облану гіляку. Тут він заковзав швидше. Усім стало видно підшву його ноги, на котрій ззаду наперед вправними хвилями пробігали скорочення. Свою раковину він тримав зверху так легко, як корабель везе поважних пасажирів. Захоплений поєдинком Хелікс не помітив, що викривлена гілка повела його вправо до самого потоку і вперла в стовбур кремезного бука. В тому ж азарті він поліз вгору стовбуром до світлішого марева, благо букова гладка кора сприяла швидкості. Тут слимачок ще піддав слизу і не збавив темпу. Весь цей час у його голові крутилися цифри: Хелікс, знаючи, що середня швидкість пересування равликів близько півтори міліметрів за секунду, заледве вирахував, що це – 9 сантиметрів за хвилину. Але більше його турбувало яку відстань, хай за одну секунду, він долає у напруженій гонитві... Відчував, що сунеться значно швидше...

Різноголосий хор у підтримці змагунів досяг емоційної кульмінації, байдуже, що вони далеко розповзлися в різні боки. Та що казати: коли сова, повноправно проголосила «Фі-іні-іш!», Лумбрікус саме залазив у землю (йому раптом здалося, що так повзтиме швидше), а Хелікс до-

Сойка і сова – доброзичливі лісові «арбітри»

сягав букового верховіття. Сова ще два рази перекрикувала лісову братію, поки вгомонила пристрасті й припинила гонитву. Всі зупинилися, все притихло-причаїлося у надважливому очікуванні. Сова облетіла подолані суперниками дистанції від старту до їх зупинки. Щось бурмотіла, ще раз облетіла... Ще раз... Потім нараз беззвучно зникла і небавом з'явилася вже разом з сорокою. Всі чекали вперто і мовчки. Й справді, якби змагуни весь час повзли по доріжці поряд, то був би явним їх результат. А так?.. Одні обступили Лумбрікуса, інші – Хелікса: видно на свій розсуд визначились там, де очікували проголошення переможця. Сова з сорокою ще декілька разів політали сюди-туди, кожний раз перешіптуючись. Нарешті повсідалися на гіллі і сова підвищила голос: – ...Хелікс подолав декілька метрів горизонтально і ще більше – вертикально!

– Мо-лод-чи-на! – дружно проскандували і заплескали хто чим міг ті, що зібралися поруч равлика вгорі, у бучині.

– ...Лумбрікус подолав... трохи більше метрів і усі горизонтально! – гучно додала сова.

– Мо-лод-чи-на! – ще голосніше прокотилося лісом від тих, що стояли на землі поруч дощового черв'яка.

– Але-але-але... – перебила усіх крякливим скреготом денна суддя сорока, – як можна без лап, без щупалець, без крил, без-без-без нічого видертися так високо? Це вам, братці, не бігати по рівному! Цей забіг – усім забігам дасьбі...

Мертва тиша і задерті догори мордочки, вусики, паго-ни та квітки лиш підсилили сорочину риторику.

– Оголошуються два переможці, – якомога громогласно й урочисто виголосила сова, – це... виноградний слимак Хелікс і... дощовий хробак Лумбрікус! Обом – шана!

Найрізноголосий одобрюючий вереск і найрізнолапий тупіт прокотився лісами-галявинами та горами-обочами. Таке вирішення привело й змагунів у неймовірну радість: Лумбрікус качався по землі спіралями, а Хелікс мало не випав із своєї хатчини – так у високості розмахував обома нюховими та обома очними стебельцями.

Наземні журналісти підступились до Лумбрікуса:

– Скажіть...

– Ми тепер у всій окрузі з Хеліксом – найліпші друзі. І хоч лежачи, й без ніг – а біг я, біг, як міг! – задихано промовив той.

Пернаті журналісти підлетіли до Хелікса:

– Скажіть...

– Змагання – єдність, а нам – п-приємність. Якраз-якраз я перший раз... і бігун, і ве-верхолаз, – вдоволено пролетав той.

На ці слова радо плескали з усіма і сова з сорокою... Відкрию вам таємницю, що у лісі не прийнято багато говорити, тим паче славним переможцям в інтерв'ю. Тут значимо щось важливе зробити, а вже сказати – хіба двома-трьома влучними словами. Зате увага і повага тут не на словах... Зрештою, можете самі пересвідчитися – лиш зайдіть до лісу уважними та шанобливими гостями.

Звичайно цей ранок лиш починав урочистого дня. Вже в обідню пору герої дня Хелікс з Лумбрікусом здибались у підніжжі бука, вместилися над прохолодною поточиною і до вечора наговорилися вдосталь. Звичайно, зверталися вони один до одного – лише на «ти». За цей час меткі риби встигли відзнімкувати їх, видрукувати купу світлин та передати на берег. Хто бажав – взяв по світлині та повісив собі в дуплі, норі, гнізді, чи й просто під листком.

Вдячні глядачі «спринтерського» забігу: ропуха звичайна, жук-турун, ящірка зелена та черепаха болотяна

ЯК МИСТЕЦЬКІ ЗАХОДИ РОЗВИВАЮТЬ СІЛЬСЬКУ МІСЦЕВІСТЬ

ДОСВІД АВСТРІЇ ТА ІТАЛІЇ

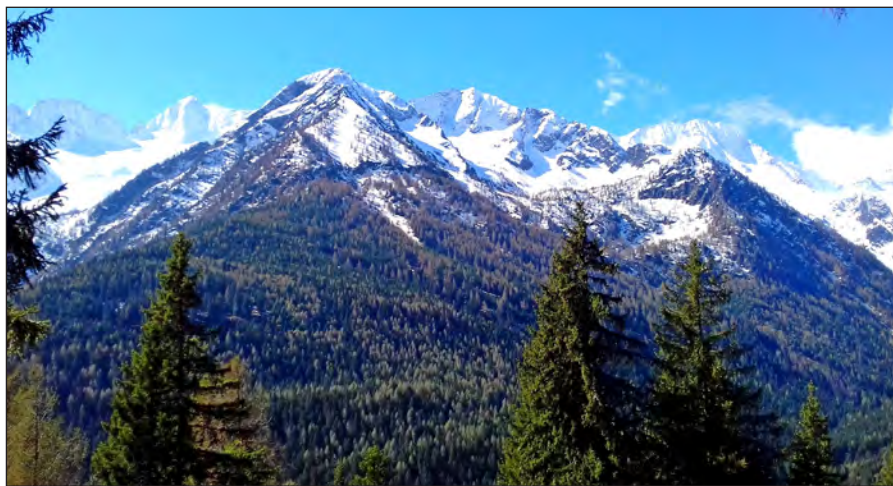
*Юрій БАБІЧИН,
начальник відділу
екологічної освіти
Національного
природного парку «Синевир»,
с. Синевир
Закарпатської області*

Є такі місця на нашій планеті, від споглядання яких перехоплює дух. Зазвичай – це дика природа або сільська місцевість з автентичною архітектурою і культурними ландшафтами. Краса таких місць спонукає до творчості митців найрізноманітніших напрямків. Їх дітища, народжені на територіях натхнення, завжди привертають увагу, провокують мислити, дарують естетичну насолоду.

Як створити сприятливі умови для митців у сільській місцевості чи віддалених національних парках? Як залучити місцевих жителів до арт-заходів і таким чином підтримати розвиток сіл? Як через мистецтво пропагувати ідеї збереження природи? Як знайти баланс у трикутнику «Людина – Природа – Економіка»? Відповіді на ці та інші питання шукали учасники міжнародного проекту «Території натхнення» під час стажування у Австрії та Італії. У ньому взяли участь два представники України, серед яких був співробітник НПП «Синевир».

Стартувавши у Відні, учасники стажування приїхали в Національний парк «Гесойзе». Він знаходиться у центральній частині Австрії і славиться мальовничими гірськими ландшафтами та бурхливою річкою Енс, сприятливою для рафтингу. Особливих успіхів працівники «Гесойзе» здобули у напрямку взаємодії з місцевим населенням і туристами.

– Ми створили систему партнерів національного парку. Тобто, місцеві підприємці, які надають послуги харчування, розміщення туристів тощо, і діють у межах «Гесойзе», можуть отри-

Альпійський пейзаж (Національний парк «Адамелло-Брента», Італія)

мати статус партнера парку. У нас це дуже престижний статус, від якого значною мірою залежить клієнтська база. Не будь-хто може стати партнером парку, а лише ті підприємці, які виконують відповідні вимоги. Наприклад, якщо ви маєте ресторан і надаєте послуги харчування туристам, то продукти для страв мають бути місцевими, екологічно чистими. Таким чином підтримується саме наш регіон, у якому ми працюємо, – розповідає Кароліна Шеб, координатор мережі партнерства «Гесойзе».

На продукції партнерів парку обов'язково є відповідний логотип, який підтверджує партнерство виробника. Це є своєрідним знаком якості. Споживачі в Австрії надають перевагу продукції з таким логотипом, а виробники можуть продати товар дорожче, аніж конкуренти, що не входять до мережі. Крім того, у всіх таких закладах обладнані туристично-інформаційні куточки, які інформують про національний парк. Підприємці вміють добре розповідати про парк і володіють відповідною інформацією. Це також одна з умов того, аби стати партнером. Наприклад, підприємець, який надає послуги сплаву річкою на рафтах, розповідає туристам про національний парк і

особливості тієї місцевості, вздовж якої триватиме сплав. Це можуть зробити й у ресторані, готелі, магазині чи іншому закладі, який належить до мережі. Завдяки такій системі відпала необхідність створювати окремі туристично-інформаційні центри. У них немає потреби, бо кожен партнер відіграє цю функцію. У «Гесойзе» вважають, що й така форма як візит-центри у приміщеннях теж вже повинна відходити у минуле. Їх мають замінити візит-центри просто неба. Тут вже створили такий заклад у формі людської стопи. Це парк з арт-об'єктами і пізнавальними атракціонами, які завжди цікавлять дітей і дорослих.

Досвід «Гесойзе» – добрий зразок того, як можна забезпечити сильну громадську підтримку національного парку і сприяти місцевому розвитку.

Не менш цікавий досвід природного парку «Адамелло-Брента», що в Італії. Це унікальна територія з різноманітними ландшафтами і дикою природою, один з найбільших парків у Європі. Саме тут знаходяться відомі на весь світ Доломітові Альпи, які складаються з рідкісної породи доломітів. У найбільш цікавих місцях прокладені туристичні стежки. Вони добре об-

ладнані і безкоштовні для туристів. Але якщо ви забажаєте пройтися з гідом, то за таку послугу доведеться заплатити.

Хорошою практикою стало проведення арт-заходів, у яких беруть участь митці різних напрямків. Особливу увагу привертають об'єкти ленд-арту, розміщені вздовж однієї з туристичних стежок в Доломітах.

– Відвідувачам, які приходять сюди, дуже подобається таке поєднання природи і мистецтва. Туристи мають нагоду побачити красиві ландшафти і водночас ознайомитися з роботами митців ленд-арту. Ці об'єкти гармонійно вписуються у ландшафт і є нерозривно пов'язаними з ним, – каже співробітниця природного парку «Адамелло-Брента» Луїджіна Елена Армани.

Значна увага під час стажування була зосереджена на досвіді сільських територій, які розвиваються завдяки культурній діяльності. Показовим прикладом стало село Остана, що на півночі Італії. Воно знаходиться на висоті 1300 м над рівнем моря. Унікальна архітектура і ландшафти, а головне – культурна діяльність місцевих – усе це сприяло розвитку гірського поселення, у якому на початку 90-х залишилося лише 5 жителів. Зараз тут мешкає понад 50 осіб. Вони регулярно проводять мистецькі заходи, які викликають неабиякий інтерес багатьох людей, перетворюючи віддалене поселення на справжню територію натхнення.

Показовим прикладом відродження села стало Канале-ді-Тено. Звідси виїхали майже всі жителі. Село під горами з середньовічною архітектурою перетворилося на пустку. І лише завдяки одному художнику, який сюди приїхав, поселення почало відроджуватися. Він організовував пленери, залучав до роботи художників. Це дало такий потужний імпульс для розвитку, що сюди повернулися люди. Зараз поселення дуже популярне серед туристів і митців. Дім художника залишився у власності комуни і служить як арт-резиденція.

Арт-об'єкти на території мистецької резиденції «Artesella» (Італія); арка візит-центру просто неба Національного парку «Гесойзе» (Австрія); скульптура «Підтримка» італійського художника Лоренцо Куїн у Венеції (Італія); учасники стажування, що відбулося у рамках міжнародного проекту «Території натхнення»

Канале-ді-Тено – приклад, як завдяки бажанню однієї людини можна досягнути великої мети.

Креативом відзначилося й село Прасо. Тут започатковано курси з різьби по дереву, до яких є інтерес не лише місцевих жителів. Завдяки цій діяльності у селі встановлені численні дерев'яні скульптури, які додали нового привабливого вигляду поселенню.

Учасники стажування мали нагоду вивчити досвід успішних арт-проектів у Італії. Один з них «Artesella». Це простора територія з численними масштабними об'єктами ленд-арту серед лісу. Усе почалося у 1986 році, коли група однодумців вирішила об'єднати сучасне мистецтво і природу. Тут створювалися все нові й нові роботи, які відображають безперервний діалог мистецтва і природи. Проект набув такої популярності, що став арт-резиденцією для митців з різних країн світу, а потік туристів невпинно зростає та приносить значні доходи.

Те, що мистецтво може сприяти розвитку сільських місцевостей, в Італії зрозуміли й фермери. Такий досвід учасники стажування вивчили на конкретному прикладі у П'ємонті. Іноді навіть закинуті сільські споруди, що мають непривабливий вигляд, можна перетворити на арт-об'єкт, яким цікавитимуться люди і який може приносити дохід.

Не менш цікавою була зустріч з відомим італійським художником Валеріо Берутті. Він займається живописом і скульптурою та має специфічний стиль. Його роботи абстрактні, іноді провокаційні, і потребують осмислення.

– Я малюю з дитинства. Чітко усвідомлюю, що мистецтво дає ліпше життя. Люди, які розуміються на мистецтві, мають нагоду краще пізнавати світ, – каже Валеріо Берутті.

Оскільки чимало його скульптур встановлено на вулицях міста Вердуно, де й живе художник, воно набуло свій впізнаваний образ. У місцевому костелі, який вже не використовується за призначенням (тут декілька костелів, а населення незначне), обладнано виставку художника. Сюди навідується чимало його шанувальників.

Важливою складовою стажування став «круглий стіл» з італійськими партнерами, який відбувся у замку Джовоні. Передусім, учасники ознайомилися з досвідом місцевих жителів, які здійснюють управління цією спорудою на волонтерських засадах. Пла-

та за вхід інвестується у ремонт замку і створення зручностей для туристів.

У Джовоні регулярно організуються культурні заходи, зокрема виставки сучасного мистецтва. Традиційними стали великі пленери за участі понад 40 художників. Отже, місцеві жителі просувають свій потенціал шляхом організації мистецьких заходів. Вони прагнуть, щоб замок став відомим і сюди навідувалося більше туристів і митців.

Хоча стажування концентрувалося на творчі проекти у національних парках і сільській місцевості, все ж учасники не могли оминати Венецію. Місто, що у періоди Середньовіччя та Відродження було потужною державою і знаходиться на 117 невеликих островах, вабить своєю архітектурою, мистецькими заходами і незвичним способом розміщення. До речі, за рейтингом журналу «Форбс» Венеція увійшла до списку 20 найкрасивіших міст світу.

Серед мистецьких витворів, яких тут чимало, не можна не звернути увагу на скульптуру «Підтримка» італійського художника Лоренцо Куїн. Гігантські руки з води наче підпирають одну з будівель. Таким чином митець привертає увагу до глобальної зміни клімату, у результаті якої підвищується рівень води у Світовому океані, а отже, таким містам як Венеція загрожує підтоплення. Зміни клімату – серйозний виклик для людства і його особливо чутливо сприймають саме природоохоронці та митці.

– Наш проект «Території натхнення» має за мету створити сприятливі умови для професійних художників та творчих людей у сільських місцевостях чи унікальних природних зонах, які сповнені надихаючої атмосфери для творчості. Водночас, ми прагнемо покращити якість життя людей, які живуть у цих селах, для більш ефективного використання оточуючого середовища та насолоди від здорового і творчого життя. Це стажування у Австрії і Італії для учасників проекту стало нагодою ознайомитися з досвідом створення арт-резиденцій, проведення ленд-арт-симпозіумів, а також побачити, як занедбані села відроджувалися завдяки мистецьким проектам. Основне у цих процесах – люди, – каже менеджер проекту «Території натхнення», директор асоціації «Machaon International» (Словаччина) Світлана Белова.

Проект «Території натхнення» підтриманий Європейським Союзом за програмою «Креативна Європа».

● ● ●
*Михайло ДЕЛЕГАН,
кандидат історичних наук,
голова Закарпатської
обласної організації
Національної спілки
краєзнавців України,
м. Ужгород*

Мараморощина, як і вся Карпатська котловина, розлого дислокована у благодатному межигір'ї, обдарованому природними багатствами – лісами, водними ресурсами, цілющим повітрям, флорою і фауною та, найголовніше, працелюбним і талановитим народом, який здавна окультував і віками оберігає й розвиває своє родинне гніздо.

За свідченням закарпатського угорськомовного історика Іштвана Сіладі, вперше назва «Мараморш» («Máramaros») згадується в документі кінця XII століття [1, с.16].

Історична Мараморщина включає в себе території й населення, що нині належать до України та Румунії, а саме – південно-східну частину Закарпатської області України та південно-західну частину Румунії – повіти Сату-Маре й Бая-Маре. Загальна площа

ІСТОРИЧНА МАРАМОРОЩИНА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИЙ ЕТНОКУЛЬТУРНИЙ ТРАНСКОРДОННИЙ РЕГІОН У ЦЕНТРАЛЬНІЙ ЄВРОПІ

комітату (жупи) на початку ХХ століття складала 10 354 кв. км., населення – більше 300 тисяч. Регіон, як добре відомо, – багатонаціональний і щедрий на культурні традиції. Впродовж тривалого історичного періоду він з такою ж назвою, вже як адміністративна одиниця – комітат, перебував у складі Угорщини. Адміністративним центром комітату було місто Мараморош-Сигот.

У 1919-1920 роках, згідно з рішеннями Сен-Жерменського і Трианонського мирних договорів, Мараморощина розділена між Чехословацькою Республікою (3/5 території) та Румунією (2/5 території).

Лінією розмежування стало русло ріки Тиси. До Румунії відійшов адміністративний центр Мараморош-Сигот і села, населені русинами в долині рік Вишова (Вишеу) і Руськова (Рускова) [2, с. 344-345]. У складі першої

Чехословацької Республіки регіон був об'єднаний з комітатом (жупою) Угоча і утворено окрему Марамороську жупу з центром спочатку в Севлюші (Виноградіві), а згодом в Хусті. Під час адміністративної реформи 1927 року жупу було ліквідовано.

Інтелектуальне й етнокультурне підгрунтя беруть свої початки з давніх часів і підтверджується документально.

Глибоко символічно, що саме на Мараморощині дислокована на 100-метровій терасі вершини гори Сар, що на лівому березі ріки Тиси, відома нині світовій науці найдревніша в Європі багаточарова палеолітична стоянка «Королево». В товщі суглинків четвертинного відкладення глибиною до 12 метрів відкрито 15 хронологічних горизонтів перебування на цій місцевості первісної людини. 7 культурних гори-

зонтів відносяться до шель-ашельської епохи, тобто епохи раннього палеоліту, котрий датується 1 млн., 500-120 тис. років до нашої ери; 6 – до епохи мустьє: 120-40 тис. до нашої ери; 2 культурні горизонти віднесені до багатовікової кремнієвої індустрії епохи пізнього палеоліту: 40-12 тис. років до нашої ери [2, с. 223]. Стоянка «Королево» – еталон у визначенні пам'яток східно-карпатської зони, що має широку хронологічну лінійку від 1 мільйона до 20 тисяч років до нашої ери. Таке археологічне підгрунтя дає можливість прослідкувати етапи розселення первісних людей в Карпатському регіоні, визначити закономірності розвитку первісного виробництва на всіх етапах палеоліту.

Столиця Мараморощини – місто Сігеу-Мармації

Народний одяг румунів
Мараморощини

Аналогічні палеолітичні стоянки відкрито також в селі Рокосово Хустського району та у селі Малий Раковець Іршавського району Закарпатської області.

На стоянці «Королево» зібрано тисячі кам'яних знарядь праці.

У горизонтах раннього палеоліту знайдено грубі знаряддя ударної та ударно-ріжучої дії, виготовлені із вулканічного скла, обсидіану і андезиту, скребала, чоппери і чоппінги, що служили універсальними інструментами первісних жителів Карпатського регіону, мисливців та збирачів. Різко відмінні від них знаряддя праці інших культурних шарів, що відносяться до епохи мустьє. Неандертальська людина, яка жила на стоянці «Королево» в цей період, розвивала техніку відколу (сколу) тонких і гострих деталей (частин) від основи каменя, нуклеуса, а також техніку ретуші, створивши таким чином набір різноманітних кам'яних знарядь праці: ножів, скребал, наконечників списів, що використовувалися на полюванні на мамонтів, печерних медведів та шерстистих носорогів. Виготовляли знаряддя праці також з кісток, тертям видобували вогонь. У шарах пізнього палеоліту віднайдено навіть сліди примітивної майстерні.

Зазначена безцінна інформація, передана через віки й війни, стихії й природні катаклізми, епідемії й усіякі не-

газиди, нерозривно пов'язує жителів краю з істинно рідною, життєдайною землею, є свідченням того, що певний рівень інтелекту і етнокультурних рис закладений в генетичний код жителів місцевого регіону.

Яскравим і переконливим свідченням історичної пам'яті, інформаційної єдності предків народів, що населяли Карпатський регіон і їх нинішніх нащадків, є збережена й передана нинішнім поколінням пам'ять про Грушівський монастир – твердиню віри й культури, всенародної духовності, писемності. Тут також простежується етнокультурна цілісність господарів нашої землі. На таке здатен тільки сильний і талановитий народ, котрий зумів не тільки вистояти в нещадній боротьбі за виживання, а й зберегти індивідуальність, характер, мову, традиції, культуру. Саме тому закономірним стало відродження Грушівського монастиря у роки незалежної української держави, що в певній мірі уособлює важкий процес впливового ренесансу Карпатського регіону.

Можна по-різному ставитися до гіпотези щодо книгодрукування в древніх стінах Грушівського монастиря. Але істина незаперечна: не буває диму без вогню. На наше глибоке переконання, творіння інтелектуальних цінностей в Грушівському монастирі відбувалося.

Саме в монастирях, в силу об'єктивних і суб'єктивних причин, у ті далекі середньовічні часи зосереджувався цвіт мислячих і шукаючих порятунку цивілізації та ґрунтовних доріг її розвитку особистостей. І не рідко монастирські стіни та келії ставали єдиною можливим місцем більш-менш безпечного вільнодумства. Аргументів такого твердження у світовій історії більш ніж достатньо. Подібні діяння не виникають знезацька і на порожньому місці. Їх готує час, сама історія, природні процеси в суспільному середовищі й, безперечно, працелюбний і талановитий та витривалий, терплячий і жертвний народ. Тому результати титанічних зусиль щодо самозбереження в таких умовах ще й інтелектуального проростання і впливового зростання, не тільки не могли безслідно зникнути в товщі неправди і несправедливості, а й закономірно пробілися новими паростками неоінтелекту, сформованого викликами нових часів та умов. Мараморощина зберігає не один класичний приклад такого суспільно значимого буття як Грушівський монастир і його фантомне

книгодрукування. В умовах тотального планомірного нищення і мадяризації, край утвердив себе у віках багатьма іншими пірамідами історичної пам'яті і самосвідомості – матеріальними, духовними, особистісними.

З метою належного збереження, поширення інформації й знань, формування зацікавленості до глибшого вивчення й примноження інтелектуально-етнокультурного надбання Мараморощини було б доцільно сформувати історико-культурний заповідник, або, для початку, хоча б відповідний центр. Таке формування необхідно на основі транскордонних інтересів і зв'язків забезпечити належними матеріально-технічними, кадровими та фінансовими можливостями.

Зазначені дії дали б суттєвий поштовх для подальшого прискореного ренесансу краю і суттєвого зростання його внеску в інтелектуальний й етнокультурний потенціал незалежної української держави, яка гостро потребує цього. Особливо в нинішній кризовий й депресивний період.

Важливий вплив на інтелектуально-культурницький розвиток Мараморощини, як і Закарпаття в цілому, мало прийняття християнства. Як відомо, вчені ще в першій половині XIX століття довели, що християнство і кириличне письмо поширилося в Карпатській Русі на століття раніше, ніж у Київській Русі, і пов'язували це з діяльністю учнів слов'янських просвітителів Кирила і Мефодія, які у кінці 80-х років IX століття змушені були покинути Велику Моравію [3, с. 189]. Продовжувачі справи Кирила і Мефодія діяли не тільки в Словаччині, але й у Карпатській Русі, в долинах річок Уж, Латориця і Тиса [4, с. 156]. За їх участі тут створювалися перші християнські церкви, монастирі, що стали осередками поширення слов'янської писемності та церковної літератури. Разом із християнською вірою проповідники несли з собою слов'янські книги, що були зрозумілими місцевому населенню, а отже, й інформаційно-інтелектуально наповнювали край порівняно швидкими темпами й значними обсягами.

А відомий дослідник С. Пап вважає, що на території не тільки Закарпаття, але й Паннонії, Словаччини християнство було відоме ще до місійної діяльності Кирила та Мефодія та їх учнів. Християнська філософія віри проникла на ці території із Риму та Візан-

тії, з якими місцеві племена мали тісні зв'язки ще на початку та в середині I тисячоліття нашої ери. Проникнення християнства послужило привнесенню в край новітнього прогресивного розвитку інтелекту, поштовху до самовдосконалення етнокультурних традицій і звичок, виразності карпатської ідентичності.

Мараморощина має потужний і далеко не сповна використаний потенціал міжнародного співробітництва. Розширенню транскордонного співробітництва у нинішній період покликане, зокрема, сприяти відкриття Представництва Генерального консульства Румунії у селищі Солотвино Тячівського району, як також і відновлення Днів добросусідства між Україною і Румунією. Представництво відкрито 6 травня 2016 року за участі Міністрів закордонних справ України та Румунії Павла Клімкіна і Лазаря Коменеску [5].

Означена тема потребує хоча б штрихового згадування місця і ролі у вивченні проблематики замкового будівництва, сутності п'яти коронних міст, Королівського Євангелія, окреслення Мараморощини як твердині православ'я, представництва вихідців із регіону у вузах Європи, інтересу російського царя до краю, древніх архівних свідчень і т. ін.

Ми мали б охарактеризувати не випадковість історичного Хустського з'їзду і трагічну, а разом з тим законірну долю Карпатської України в контексті нашої теми.

Окреслені напрями потребують суттєвого подальшого осмислення задля вироблення практичних рекомендацій і їх належної реалізації в інтересах прогресу як Мараморощини, Закарпаття, так і всієї суверенної української держави.

Література

1. Szilágyi István. Máramoros általános történetéből (XII. és XIII. századok) // Századok. – 1889. – 10–26. Old.
2. Поп Иван. Энциклопедия Подкарпатской Руси. – Ужгород, 2006. – С. 344–345.
3. Балудянский А. История церковная нового завета. – Вена, 1852. –189 с.
4. Нариси історії Закарпаття. Т. I (з найдавніших часів до 1918 року). – Ужгород: Розрахунковий редакційно-видавничий відділ Закарпатського обласного управління по пресі, 1993. –156 с.
5. У Солотвині відкрили консульство Румунії [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.depo.ua/ukr/life>

ЕТНОГЕОГРАФІЧНЕ РАЙОНУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ

УКРАЇНСЬКИХ СІЛ ПОВІТУ МАРАМУРЕШ (РУМУНІЯ)

*Василе КУРЕЛЯК,
Мірена КУРЕЛЯК,
Технічний ліцей (с. Кривий),
с. Рона де Сус, Румунія*

Мараморощина – це історико-географічна область, розташована на прикордонні двох держав – Румунії та України. Вона є одним із репрезентативних районів поширення українців у Румунії. Тут проживає 30786 осіб української національності, що становить 60,46% від загальної кількості українців (50920 українців за даними перепису населення станом на 2011 р.).

Сьогодні вона займає північно-західну частину Східних Румунських Карпат, так звану Марамороську котловину, і простягається вздовж верхньої частини басейну річки Тиси, маючи вигляд природної фортеці.

Українська меншина в Румунії посідала четверте місце в національному складі населення у 2011 р., після румунів, угорців, циганів. Українці проживають компактно в чотирьох регіонах – Буковині, Мараморощині, Добруджі та Банатах [1]. Їхня чисельність у 1992 році становила 66833 осіб. За даними

перепису населення, станом на 2002 рік тут проживало 61091 осіб. Впродовж 1992-2002 рр. чисельність українського населення у Румунії зменшилась на 5742 особи. Останній перепис населення, який відбувся в 2011 році, показав, що всього у Румунії проживає лише 50920 українців. За 19 років їхня кількість зменшилась на 15913 осіб.

Найбільша кількість українців нараховується на Мараморощині – 30786 осіб (60,46% від усієї кількості), на Буковині – лише 10 тис. осіб (19,64%), а решта – в Добруджі та Банатах.

На Мараморощині живуть такі етнографічні групи українців, як гуцули та потисяни. Найчисельнішими серед них є гуцули. Етнографічна територія гуцулів простягалася за межі державного кордону України на територію Румунії. Румунська Гуцульщина займає північну частину країни вздовж українсько-румунського кордону в повітах Марамуреш та Сучава. Нині румунська Гуцульщина та Потисся не досліджені ні українськими, ні румунськими етнографами та істориками. Досі ще не уточнені межі та території поширення гуцулів у Румунії. Гуцули Мараморощини та Південної Буковини за всіма етнографічними ознаками дуже подібні

Фестиваль «Гуцульська міра», комуна Бистрий

**Румунсько-українські
Дні добросусідства
в м. Сігеу-Мармації, 2016 р.;
урочисте відкриття фестивалю
«Гуцульська міра»
в комуні Бистрій, 2016 р.**

до гуцульського населення в Україні. За період 1918-1990 рр. відсутність контактів та зв'язків з Україною негативно вплинула на їхню культуру та національну свідомість. Гуцульське населення розвивалося ізольовано в гірських частинах Карпат і зазнало природної асиміляції.

Етнографія українців Мараморощини становить цікавий матеріал для поглибленого вивчення. Місцеві краєзнавці та фольклористи з цього повіту прагнули дослідити свою територію. Проте лише її поглиблене комплексне дослідження може дати позитивні результати [2]. Наукові джерела підтверджують проживання гуцулів на території між річками Рускова та Вішеу. М. Орлович на початку ХХ ст. у праці «Східні Карпати» описував Марамороські гори і жителів долини річки Вішеу та комун Бістра (Бистрій), Рускова (Рускова), Репедя (Руський Кривий, Кривий), Поєніле де суб Мунте (Руська Поляна, Поляни) [2].

Результати проведеного нами етносоціологічного опитування населення віком понад 60 років в українських поселеннях Мараморощини свідчать, що у комуні Поєніле де суб Мунте з 39 опитаних українців 21 (53,8%) відносять себе до етнографічної групи гуцулів, у Репеді з 16 – 10 (62,5%), у Рускові з 19 – 11 (57,9%), у Бістрі з 25 – 22 (88,0%). У комунах Бочікою Марє (Великий Бичків) та Реметі (Ремети) українське населення ідентифікує себе з потисянами, а в комуні Рона де Сус (Верхня Рівна) – зі змішаними гуцульсько-потисянськими українцями.

Етносоціологічне опитування та основні етнографічні ознаки дають змогу виділити у межах української етнічної території Мараморощини територіальні відмінності серед етнографічних груп населення.

Територіально Гуцульщина у Марамороській частині Румунії майже збігається з українськими етнічними землями. До цієї етнографічної території не належать лише такі комуні, як Реметі (Ремети), Бочікою Марє (Великий Бичків), Рона де Сус (Верхня Рівна). Укра-

їнські села Рона де Сус (Верхня Рівна) та Лунка ла Тіса (Луг) не є гуцульськими. Вони були заселені гуцулами та потисянами – українцями із Закарпаття. Сформувалася змішана гуцульсько-потисянська етнографічна група, у якій потисяни зберегли свої ознаки. Всі українські поселення, які не входять до складу Гуцульщини на Мараморощині, належать до Потисся. Ця етнографічна група населення відрізняється від гуцулів географічним розміщенням, а також способом життя, господарювання, одягом, мовою, звичаями та іншими етнографічними ознаками.

Дослідження етногеографії українців Мараморощини пов'язане з деякими труднощами. Особливо це стосується визначення та розмежування етнографічної території гуцулів і потисян.

Нами проведена етнографічна межа в українських населених пунктах, враховуючи етнографічні та географічні ознаки. Наприклад, село Валя Вішеулуй (Вишівська Долина) належить до гуцульських, а сусідні села Лунка ла Тіса (Луг) та Рона де Сус (Верхня Рівна) – до потисянських поселень. Жителі цих сіл різняться насамперед мовою. Так, мешканці села Валя Вішеулуй (Вишівська Долина) розмовляють гуцульською, села Лунка ла Тіса (Луг) – здебільшого галицькою, а села Рона де Сус (Верхня Рівна) – закарпатською говіркою та гуцульською. Етнографічні відмінності яскраво виражені в одязі. Мешканці села Лунка ла Тіса (Луг) традиційно носять вишиванки; у селі Валя Вішеулуй (Вишівська Долина) лише старші особи одягаються в традиційний гуцульський стрій, правда, дещо змінений на кшталт румунського;

у селі Рона де Сус (Верхня Рівна) населення віддає перевагу одягові, який називається «бавлянка». За останні 50 років традиційний національний одяг набув сучасних рис, а також зазнав румунського впливу. Змінився спосіб його виготовлення. Переважає фабричний, а не домотканий одяг. На сьогодні у Румунії забороняється вирощувати коноплю, що представляє серовину для виготовлення національного одягу.

Розміщення цих сіл має важливе значення для визначення етнографічних меж Марамороської Гуцульщини. Так, село Валя Вішеулуй (Вишівська Долина) розташоване в гірській, а села Лунка ла Тіса (Луг) та Рона де Сус (Верхня Рівна) – в горбистій частині Карпат. Основним видом зайнятості населення у гуцульському селі Валя Вішеулуй (Вишівська Долина) були і залишаються вівчарство, лісівництво, народні ремесла, а жителі інших двох сіл переважно зайняті у сільському господарстві, а саме – у землеробстві. Географічне розташування населених пунктів та зайнятість населення визначають їхню етнографічну належність. На невеликій за площею території відзначаємо етнографічні відмінності, що дає змогу провести етнографічні межі [1].

Етнографічна межа між Гуцульщиною і Потиссям має південно-західний напрям і розпочинається від державного кордону з Україною в північно-східній частині повіту Марамуреш, охоплює територію комуні Поєніле де суб Мунте (Руська Поляна, Поляна), прямує горами Будуська, охоплюючи територію комун Репедя (Руська Кривий, Кривий) та Рускова (Рускова). Звідси

вона змінює напрям на північний захід, повністю охоплюючи комуна Бістра (Бистрий).

Основною зоною розміщення гуцулів у Мараморощині є Вишівщина – територія між річками Васер, Вішеу і Тиса. У межах цього ареалу виділяються дві підзони: 1) долина річки Рускова; 2) нижня течія басейну річки Вішеу з притоками Фрумушаоа (Краснянська) та Бістра (Бистрий).

Площа території Мараморської Гуцульщини становить 576,7 км² (78,1% від загальної площі української етнічної території, яка дорівнює 738,9 км²). Румунський перепис 29 грудня 1930 р. засвідчив, що у межах Гуцульщини проживало 12467 осіб, з яких 9674 особи (77,6%) – українці, 2359 (18,9%) – євреї, 264 (2,1%) – румуни, 86 (0,7%) – угорці та 86 осіб іншої національності. У межах гуцульських сіл повіту Марамуреш перепис населення у 1956 р. показав певні зміни. Тут проживало 16763 особи, з яких 15818 (94,36%) – українці, 668 (3,98%) – румуни, 118 (0,7%) – євреї, 90 (0,54%) угорці та інші. У 1992 р. чисельність населення у гуцульських поселеннях Мараморощини становила 25499 осіб, з яких 24317 осіб (95,36%) – українці, 1024 (4,01%) – румуни, 78 (0,3%) – цигани, 51 (0,2%) – угорці та інші. Перепис населення 2011 р. засвідчив тенденцію до зменшення чисельності населення. Уже на території Мараморської Гуцульщини проживало лише 24504 особи, з яких 22280 осіб (90,9%) – українці, 1030 (4,2%) – румуни, 205 (0,84%) – цигани, 42 (0,17%) – угорці та 947 (3,86%) – інші. Густота населення в гуцульських селах становить

44,22 км². Останній перепис населення засвідчив, що серед українського населення поширений процес природної асиміляції (див. табл. на стор. 112).

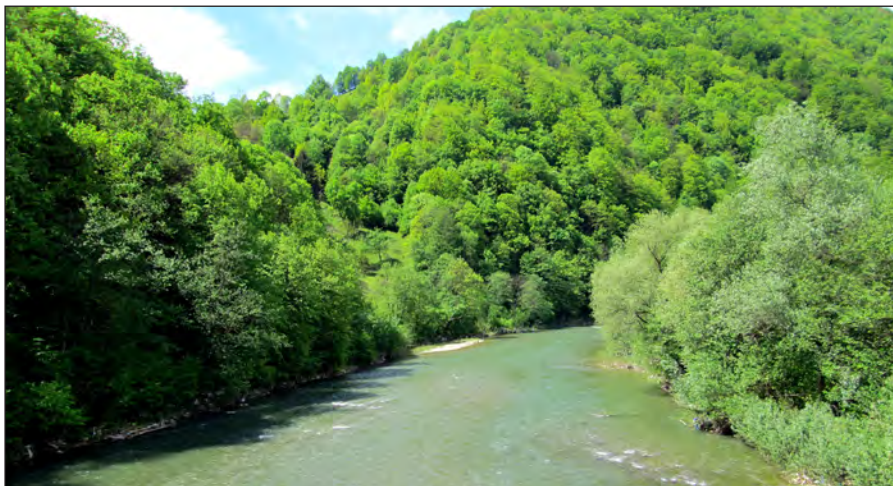
Історія українських гуцульських сіл Мараморощини сягає глибокої давнини. Нині українці Мараморощини проживають виключно у сільських поселеннях, які відрізняються від румунських чи угорських своєю формою, особливостями архітектури, притаманними лише гуцульській етнографічній групі. Гуцульське населення сконцентроване в гірській частині цього краю, вздовж річкових долин та схилів. Ця територія отримала українську назву Вишівщина. Вона лежить у басейні лівої притоки річки Тиси і ніби утворює умовну етнічну межу між українськими та румунськими поселеннями. Переважно усі гуцульські поселення Вишівщини розміщені на правому боці річки Вішеу. За основними етнографічними характеристиками населення Вишівщини належить до гуцульської етнографічної групи. У межах цієї території існують етнографічні відмінності, на основі яких виділяються дві підзони поширення гуцульського населення.

Першою підзоною є долина річки Рускови. Тут розташовані села Поєніле де суб Мунте (Поляна), Репедя (Кривий) та Рускова (Рускова). Саме вони формують центр Мараморської Гуцульщини. Їхня площа – 454,7 км² (78,8% від усієї площі гуцульської території на Мараморощині). У 2011 р. тут проживало 20330 осіб (82,96% від усього гуцульського населення, 57,73% від загальної чисельності українців повіту Марамуреш).

Українські гуцульські села Поєніле де суб Мунте та Репедя були засновані у 1411 р., а село Рускова (Рускова) – у 1373 р. Вони належать до гірсько-долинного типу поселень, тобто будівлі розпоршені по схилах гір та річкових долинах. Досить поширеною формою сільських поселень є хутори.

Провівши етносоціологічне опитування та дослідивши церковні реєстри, ми з'ясували, що пращури українців із сіл долини річки Рускова були вихідцями з України, а саме з Гуцульщини та Закарпаття. Свідченням тому, зокрема, є імена. Так, у селах Поєніле де суб Мунте та Репедя серед гуцулів поширені прізвища Кут, що доводить походження цих людей із поселення Кути на Гуцульщині. Чимало гуцулів переселилися в долину річки Рускови з Косова, Ясіня, Богдана та інших місцевостей України. В XIX ст. у цих населених пунктах також поселялися українці із Закарпаття. Гуцульські села басейну річки Рускови підтримували тісні економічні та торговельні зв'язки з гуцулами України. У верхів'ях річки Рускови збереглася давня австрійська дорога, яка зв'язувала жителів цих сіл з жителями Гуцульщини. Свідченням давнього побутування гуцулів на цій території є Вознесенська церква типової гуцульської архітектури, збудована ще у 1598 р. у комуні Поєніле де суб Мунте. Сучасний вигляд комуні значно змінився, лише на її околицях трапляються зразки типових гуцульських осель. Власне гуцульський одяг за останні 30-40 років зазнав значних змін не лише в цьому селі, а й в інших селах. Місцевий краєзнавець О. Бевка у книзі «Нема правди без приповідки» описує мовні відмінності українських сіл Мараморощини. Одну з них відзначимо: особові форми дієслова «бути» у майбутньому часі в комуні Поєніле де суб Мунте вживаються так: *я буду, ти беши, він бет, ми беме, вони бут* [2].

Особливості господарської діяльності населення комуні Поєніле де суб Мунте типові для гуцулів. Вони займалися і нині займаються не лише тваринництвом, а й лісівництвом. Це знані в регіоні лісоруби, різьбярі. Жінки переважно зайняті сільським господарством та виготовленням різноманітних вовняних виробів – килимів, ліжників тощо. Вовна переробляється вручну, при цьому використовуються спеціальні знаряддя.

Річка Вішеу

Розміщення гуцулів поблизу гірських полонин сприяє розвитку тваринництва, зокрема вівчарства. Населення цього села не перебуває під безпосереднім впливом румунської культури, тому тут порівняно добре збереглися гуцульські звичаї і традиції.

Неподалік від комуни Поєніле де суб Мунте (Поляна) розташована комуна Репедя (Кривий). Топонімічні назви цих сіл свідчать про автохтонність українського населення у цьому краї. Кількість жителів комуни Репедя налічувала у 2011 р. 4716 осіб, з яких 94,8% – українці. Хоча комуни Репедя та Бістра (Бистрий) розміщені на невеликій відстані одне від одного, все ж між ними існують відмінності в мові та одязі. У комуні Репедя гуцульські звичаї виявляються чіткіше. Тут збережена давня гуцульська архітектура. За матеріалами церковних реєстрів та свідченням секретаря сільради І. Канюки, перша церква була збудована тут у 1466 р. Це дерев'яна споруда з високою банею. Розпис виконав олією анонімний художник. Після Другої світової війни з Буковини приїхав священник М. Здульський, при якому продали гуцульську дерев'яну церкву. У 1958 р. ікони та інші церковні цінності, зокрема, старовинний рукопис-поздоровлення Київського Митрополита з нагоди посвячення першої дерев'яної церкви, забрав В. Кордун, українець за походженням, який у цей час працював у газеті «Новий вік». Зникнення цих істотних доказів та руйнація церкви стирає сліди наших предків і згадку про життя гуцулів у цьому краї. У 1486 р. була збудована парафіяльна хата, що, правда, детальніші відомості про неї не збереглися. У 1896-1904 рр. була збудована кам'яна церква у візантійському стилі.

За свідченнями жителів комуни Репедя, гуцули сюди переселялися з Рахова, Ясіня, Богдана, Кутів, Пістина, Костилівки, Ділового, Лугів, Квасів, Квасниці, Жаб'єго.

Гуцульське село Рускова (Рускова), розміщене біля гирла річки Рускови, було засноване 1373 р. У 2011 р. чисельність населення у ньому становила 5541 особу, більшість з яких – українці (90,43%). Це сільське поселення має вигідне транспортно-економічне положення, оскільки розташоване

Таблиця
НАЦІОНАЛЬНИЙ СКЛАД НАСЕЛЕННЯ В ГУЦУЛЬСЬКИХ СЕЛАХ ПОВІТУ МАРАМУРЕШ ЗА ПЕРІОД 1930-2011 рр.

Комуна	Рік	Все населення	Національність							Інші (на 2011 р. недоступні дані)
			українці	румуні	угорці	німці	цигани	євреї	росіяни	
Бістра	1930	1922	1399	97	25	2	-	378	-	21
	1956	4424	3950	401	32	-	1	24	11	5
	1966	5473	4811	646	6	1	-	-	1	8
	1977	5062	4606	445	4	3	-	-	-	4
	1992	4902	4402	493	4	3	-	-	-	-
	2002	4423	4019	400	3	1	-	-	-	-
	2011	4174	3543	443	-	-	7	-	-	181
Поєніле де суб Мунте	1930	5644	4750	97	36	15	17	726	3	-
	1956	6298	6081	118	42	5	-	45	6	1
	1966	7651	7086	467	62	28	-	1	2	5
	1977	8776	8357	295	95	6	4	5	4	10
	1992	10561	10240	261	44	4	3	1	1	7
	2002	10033	9685	269	62	13	-	-	2	2
	2011	10073	9254	307	36	-	-	-	-	476
Репедя	1930	1743	1480	20	11	1	-	221	-	10
	1956	2877	2843	29	3	-	-	-	2	-
	1966	3400	3262	125	11	1	-	-	-	1
	1977	4074	3938	111	3	-	16	-	3	3
	1992	4853	4762	65	-	6	18	1	1	-
	2002	4761	4636	101	7	-	15	-	1	1
	2011	4716	4472	90	-	-	16	-	-	138
Рускова	1930	3158	2045	50	14	7	7	1034	-	1
	1956	3164	2944	120	13	1	31	49	6	-
	1966	3741	3500	200	15	5	14	7	-	-
	1977	4324	4072	189	16	4	35	3	-	5
	1992	5183	4913	205	3	3	57	-	-	3
	2002	4854	4567	180	3	3	101	-	-	-
	2011	5541	5011	190	6	-	182	-	-	152
Всього	1930	12467	9674	264	86	25	24	2359	3	32
	1956	16763	15818	668	90	6	32	118	25	6
	1966	20265	18659	1438	94	35	14	8	3	14
	1977	22236	20973	1040	118	13	55	8	7	22
	1992	25499	24317	1024	51	16	78	2	1	10
	2002	24074	22907	950	75	17	116	-	3	3
	2011	24504	22280	1030	42	-	205	-	-	947

ближче до міст та шляхів сполучення. Це впливає на економічні зв'язки між жителями Рускови та сусідніх румунських поселень. Нині русковці розмовляють українською мовою, використовуючи романізми. Їхній одяг покрієм, кольорами відрізняється від одягу жителів інших українських (гуцульських) сіл. Архітектура цього села повністю змінилася і відноситься до лінійної форми.

За останні 50 років найбільших змін зазнав спосіб життя у гуцульських селах долини річки Рускови. Комплексне етнографічне дослідження регіону може частково відновити втрачені етнографічні риси.

До другої гуцульської підзони Вишівщини належить лише комуна Бістра (Бистрий). Вона розміщена у нижній частині долини річки Вішеу й оточена невисокими горами. У минулому українські села цієї комуни адміністративно належали до румунської комуни Петрова, від якої 1952 р. українські села відокремилися. Всього в комуні Бістра (Бистрий) в 2011 р. проживало 4174 особи, з яких 3543 (84,88 %) – українці. За всіма етнографічними ознаками ці села належать до гуцульських. Вони з'явилися в результаті переселення гуцулів із Закарпаття (Ділового, Круглого, Хмелева, Рахова). Нині не існує документальних відомостей про переселення гуцулів у цей край. Проведене нами етносоціальне опитування дає змогу стверджувати, що населення цієї комуни визнає себе гуцулами. Місцевий краєзнавець О. Бевка зазначає: «Говори даних сіл можна відразу впізнати за дієслівною часткою си (*кохавси, моливси*) та вживанням є замість я (*єма, єблуко, царє*)». У гуцульських селах комуни Бістра (Бистрий) поширені гуцульські пісні, балади та легенди, які побутують і на Рахівщині. Усе це вказує на спорідненість мовних ознак гуцулів комуни Бістра (Бистрий) з гуцульським населенням Закарпаття.

Біля гирла річки Фрумушаоа (Краснянської) розміщене гуцульське село Красна Вішеулуй (Красна). Воно належить до гірсько-долинного типу поселень. М. Павлюк вважає, що етимологію назви села Красна Вішеулуй (Красна) важко пояснити. На його думку, існує лише одна версія: «В минулому, коли ще все село було покрите лісами, тут жили «дівки красні», «лісові русалки» [3]. Село Красна Вішеулуй

(Красна) є найчисельнішим серед сіл комуни Бістра (Бистрий). Український національний одяг жителів, мова та деякою мірою звичаї цього села повністю набули румунських рис, через те, що село розміщене ближче до румунської комуни Петрова, ніж до українських сіл комуни Бістра, і тут сильніше позначився асиміляційний вплив.

На відстані чотирьох кілометрів від села Красна Вішеулуй (Красна) розташоване село Бістра (Бистрий). Воно було заселене у XVII ст. Церковні реєстри підтверджують існування тут у 1700 р. 50 господарств. У 1820 р. була збудована перша дерев'яна церква. Етносоціальне опитування свідчить про те, що місцеве населення ідентифікує себе з гуцулами. Нині у селі збереглися давні забудови (млин та сукновальні). Це підтверджує припущення щодо тривалого проживання гуцулів у цьому краї.

Біля гирла річки Вішеу розташоване село Валя Вішеулуй (Вишівська Долина). Етимологія назви цього села походить від назви річки Вішеу. Воно є останнім українським селом гуцульської Вишівщини. Важливо, що гуцули цього села зуміли зберегти мову та звичаї. Одяг жителів осучаснився.

Заселення першої підзони Вишівщини відбувалося колонізаційними хвилями ще в XIII-XIV ст. В основному сюди переселялися гуцули з

нинішніх Івано-Франківської та Закарпатської областей України. Друга підзона Вишівщини була заселена у XVII-XVIII ст. гуцулами із Закарпаття. В межах Марамороської Гуцульщини зазначаємо територіальні відмінності у мові, одязі та звичаях, оскільки на цій території оселилися українці з різних регіонів.

У верхів'ях річки Васер компактно проживають близько 200 українців. Вони дуже асимільовані і лише незначна кількість їх володіє гуцульським діалектом.

До Потисся належать такі українські комуни, як Рона де Сус (Верхня Рівна), Бочікою Марє (Великий Бичків) та Ремєці (Ремети). Ця територія становить 162,2 км² (21,9% від усієї площі української етнічної території). Тут розміщені дев'ять українських сіл, в яких у 2011 р. проживало 10713 осіб (30,42% від усієї чисельності українців Мараморощини). Густота населення в межах Потисся становить 66 осіб/км² і є більшою, ніж у Марамороській Гуцульщині (44 особи/км²). Історія заселення українських сіл Потисся тісно пов'язана з переселенням українців у Мараморощину у час князювання (1360 р.) Ф.Корятовича.

Українська комуна Рона де Сус (Верхня Рівна) була заснована у 1360 р. Першими тут оселилися гуцули та закарпатці. Це населення зберегло свої

Зліва направо: директор Технічного ліцею с. Кривий д-р Василе КУРЕЛЯК (Румунія) та професор Федір ГАМОР (Україна) під час румунсько-українських Днів добросусідства (м. Сігеу-Мармаціей, 2016 р.)

етнографічні риси дотепер. Комуна Рона де Сус розміщена на горбистій місцевості. Основна частина населення зайнята в сільському господарстві (рослинництві) та лісівництві, проте це не дає підстави відносити цю комуна до гуцульських. Краєзнавець О. Бевка зачисляє до окремої мовної групи села Рона де Сус та Ремеці (Ремети). Їх жителі у розмові букву «и» вимовляють підкреслено твердо і коротко. Серед мешканців цієї комуни зберігся національний одяг та народні традиції та архітектура.

Комуна Бочікою Марє (Великий Бичків) простяглася смугою у прикордонній частині повіту. У східній частині території комуни розташоване село Лунка ла Тіса (Луг), засноване 1442 р. Прийнято вважати, що мешканці села Лунка ла Тіса розмовляють відносно чистою українською мовою. Нині це село ізольоване від інших населених пунктів через відсутність автошляхів.

На захід від села Лунка ла Тіса розміщене село Бочікою Марє (Великий Бичків). Тут міститься резиденція комуни. Село згадується в Мараморських грамотах 1442 р. Кількість жителів у цьому селі в 1992 р. нараховувала 804 особи, із них 361 особа (44,9%) – українці, 247 осіб (30,7%) – румуни, 171 особа (21,3%) – угорці. Отже, українці становлять більшість у цьому селі.

На захід від села Бочікою Марє (Великий Бичків), на лівому боці річки Ти-

си розміщене село Кричунешті (Кричунів). Воно було засноване у 1385 р. Вважається, що поселенцями цього села були українці з Галичини та Закарпаття. Старовинні українські обряди і звичаї збереглися серед жителів старшого покоління.

Село Тіса (Миково) розміщене на лівому боці річки Тиси, поблизу місця Сігету-Мармацієй. Вперше воно згадується в 1385 р. як власність дворянина Кенде. У 1992 р. тут проживало 1322 особи. Румунське населення посідає перше місце в національному складі села. За останні роки українці цього села зазнали найбільшої асиміляції, втративши чимало народних обрядів, звичаїв та мову. У селі Тіса (Миково) поширені міжетнічні зв'язки.

Українська комуна Ремеці (Ремети) вперше згадується у 1465 р. у грамотах Мараморощини. Поселенцями цього села були українці із Закарпаття (Бедевлі, Хуста, Тересви). Етносоціальне опитування в цьому селі свідчить про високу національну свідомість його жителів.

Українські сільські поселення Мараморощини за етнографічними ознаками різняться між собою. Найбільш правдоподібним чинником, який вплинув на формування етнографічних відмінностей у межах цієї території, був історичний фактор її заселення. Українці переселялися сюди з різних місцевостей України та в різні періоди, починаючи з XII-XIII ст. Вони принесли з собою українські народні звичаї, одяг, мову, спосіб життя, господарювання. Українські гуцульські села в

долині річки Рускови були засновані у XIII-XIV ст., на триста років раніше, ніж гуцульські поселення комуни Бістра. Українські села Потисся також вирізняються з-поміж інших етнографічними ознаками.

Внаслідок тривалої ізоляції українці мараморської Гуцульщини та Потисся поступово втрачали національно-культурні та етнографічні цінності. Нині перед ними стоїть завдання відновити втрачену національно-культурну спадщину. Збереженню надбань української культури, зокрема гуцульської та потисянської, може великою мірою прислужитися етнографічний музей, який доцільно створити в місті Сігету-Мармацієй у повіті Марамуреш та створення Гуцульського культурного центру у селі Бистрому. Більшу увагу варто також приділити культурно-просвітницькій роботі серед молодого покоління українців, які живуть у Мараморощині.

Виховного значення відродження історичної, національно-культурної, етнографічної спадщини набуде завдяки просвітянській діяльності, зокрема запровадженню в школах українських поселень краю факультативних уроків з краєзнавства та історії традиції. Це допоможе молоді зрозуміти сутність та значення культурних надбань української спільноти Мараморощини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Куреляк Василь // Українці румунської Мараморощини // Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка. – 2001. – 184 с.
2. Гуцульщина: Історико-етнографічне дослідження / Редкол.: Ю.Г. Гошко, П.М. Жоптовський, Р.Ф. Кирчів та ін. – Київ: Наук. думка, 1987. – 470 с.
3. Orłowicz M., Wschodnie Karpaty: Przewodnik ilustrowany. – Lwow, 1914. – 80 s.
4. Куреляк Василь // Українці румунської Мараморощини // Видавничий центр ЛНУ ім. Івана Франка. – 2001. – 184 с.
5. Recensământul populației pe anul 2011 // Direcția județeană de statistică Maramureș-Baia Mare.
6. Бевка О. Нема правди без приповідки. – Бухарест: Критеріон, 1984. – 206 с.
7. Бевка О. Нема правди без приповідки. – Бухарест: Критеріон, 1984. – 206 с.
8. Павлюк М. До історії українських сіл Мараморощини // Вільне слово. – 1990. – 16 червня. – № 16-17. – С. 8-9.

**Етнографічний музей
під відкритим небом
в м. Сігету-Мармацієй**

**Зимова й осіння
палітри Карпат**

МУЗЕЙ РУДНИХ ФОРМАЦІЙ –

ЄДИНЕ У ЄВРОПІ НАУКОВО-ДИДАКТИЧНЕ ЗІБРАННЯ
ШТУФІВ РУД МЕТАЛЕВИХ І НЕМЕТАЛЕВИХ КОРИСНИХ КОПАЛИН
(Закінчення, початок див. у попередньому номері)

Микола ПАВЛУНЬ,
Олег ГАЙОВСЬКИЙ,
Лариса СЛИВКО,
Сергій ЦИХОНЬ,
Олександр ШВАЄВСЬКИЙ,
Тетяна РЕВА,
Львівський національний університет
імені Івана Франка

У експозиціях № 7–11 експоновані рудні формації кольорових металів, зокрема, важких (Cu, Pb, Zn, Sn), легких (Al) і так званих малих (Hg, Sb, As) через їхні низькі кларки. Ці метали використовують у кольоровій металургії для виплавки різних сплавів, особливою яких є висока антикорозійна стійкість та довговічність зі збереженням важливих якостей.

Експозиція № 7 важлива і цінна тим, що у ній зібрані руди міді – третього за стратегічним значенням металу після заліза й алюмінію. На її вітрині знаходиться кам'яний матеріал, який характеризує помірноглибинне середньо-низькотемпературне Джекказганське родовище в Центральному Казахстані і, вірогідно, осадове (біохімічно-осадове) Удоканське родовище в Північному Прибайкаллі. Вони однотипні за геологічними умовами утворення й мінеральним складом руд та належать до формації мідистих пісковиків і сланців.

Штуфи руд Удоканського родовища представлені мідистими пісковиками – типовими осадовими утвореннями седиментогенного характеру, навіть з добре вираженими хвилеприбійними знаками на поодиноких взірцях, що фіксовані прошарками різного мінерального складу. Вони утворилися винятково в морських мілководних умовах сірководневої фації за значної ролі мікроорганізмів – анаеробних бактерій. Як видно з вітрини, міденосні породи представлені пошаровим чергуванням строкатих пісковиків з багатоярусним вкрапленням, дрібним розпиленням (десяті долі мм) і стяжіннями сульфідів – рештками «зруділих бактерій». Так як осадження міді відбувалося в умовах відновного середовища, то зруділі прошарки штуфів

Музей рудних формацій (коридорна частина кафедри геології корисних копалин) Львівського національного університету ім. Івана ФРАНКА

мають сіро-зелене забарвлення (окиснені сульфід міді). Натомість зруденіння відсутнє в шарах бурого забарвлення, яке було відкладене в окиснювальній обстановці, коли мідь залишалася в розчині, а випадали гідрооксиди заліза (наприклад, пірит перетворений на лімоніт).

Мінеральний склад руд витриманий: халькозин, борніт, халькопірит, іноді магнетит, піротин, пірит. Вони не заміщують карбонатний цемент пісковиків, а є продуктом взаємодії морської води, що містить мідь, з анаеробними бактеріями сапропелевого мулу на дні мілководного моря. У зоні окиснення у вигляді плівки і примазок по тріщинах і в кавернах розвинуті малахіт, азурит, хризокола, ковелін. Ці руди комплексні, крім Cu з руд вилучають Zn, Pb, Ag, Au, V, Mo, Ni, Pt, Pd, Re, Co, Bi, однак зруденіння убоге (1,5 % Cu).

Колекція руд з Джекказганського родовища охоплює багаті вкраплені і прожилково-вкраплені халькопірит-халькозин-борнітові руди, які приурочені до строкатих шаруватих карбонатно-піщано-сланцевих порід – це пористі і тріщинуваті сірі пісковики з карбонатним цементом (по якому розвивалися сульфід міді), алевроліти, аргіліти, доломіти, вапняки. У зоні окиснення розвинуті малахіт, азурит, куприт, хризокола, ковелін. На відміну від руд удоканського типу видно, що з ними тісно просторово асоціюють мідносольфідно-кварцові і кальцитові прожилки з піритом, сфалеритом, галенітом, лінеїтом, молібденітом тощо. Вміст міді – 4–6 % і більше, руди подекуди комплексні з промисловим вилученням Co і U (Мідний пояс Центральної Африки), Zn (~ 0,5 %), Pb (~ 1 %).

Ще одну важливу і численну колекційну групу складають взірці малоглибинного (до 1,5 км) середньотемпературного гідротермального типу родовищ мідно-колчеданної формації. Серед них кількісно переважають руди з родовищ Гайське, Сібайське і Карабаське на Південному Уралі та Дегтярське й Пишмінське на Середньому Уралі, менше – із родовищ Ніколаєвське і Тишинське в Рудному Алтаї, а також Алавердинського у Вірменії.

Притаманна і відмінна від інших особливість цих експонатів полягає в тому, що їхні руди суцільні масивні (порцеляноподібні), дрібно-середньозернисті й тільки зрідка густовкраплені і прожилково-вкраплені, поширені колорморфні текстури руд, а також повнокристалічні багаті руди смугастої, плямистої і брекчієвої текстур. Мінеральний склад руд: головні (80–90 %) – пірит, марказит і мельніковіт (колорморфна відміна піриту-марказиту), халькопірит, піротин; другорядні (15–20 %) – борніт, сфалерит, галеніт, самородне золото, бляклі руди; нерудні (2–5 %) – барит, кварц, карбонати, гіпс. Залежно від кількісного співвідношення цих мінералів руди на родовищах колчеданно-поліметалеві, мідно-колчеданні, сірчано-колчеданні. Поодинокі уламки вмісних порід представлені метасоматитами кварц-серицит-хлоритового, серицит-кварц-альбітового складу, які розвивалися, як і саме зруденіння, метасоматичним шляхом у сприятливих для заміщення вулканітах (порфірити, дацити, ліпарити, брекчії кератофірів і спілітів, туфи), вапняках і інших проникних породах. За генезисом це типові ексгаляційно-осадові утворення, що виникли в придонній частині трогових зон у зв'язку з підводними вулканічними ексгаляціями сірчаних сполук металів на ранніх етапах розвитку геосинкліналей.

Мідно-колчеданні руди комплексні, з них, окрім Cu, вилучають Zn, Au, Ag, As і елементи-домішки – Cd, Se, Te, Ge, Tl, Ga, Co. Пірит, який кількісно переважає в рудах, є сировиною для сірчано-кислотного виробництва. У Японії з них вилучають ще й гіпс і барит. Вартість цих домішок іноді перевищує вартість міді. Вміст Cu – 1,5 %, Zn – 2 %.

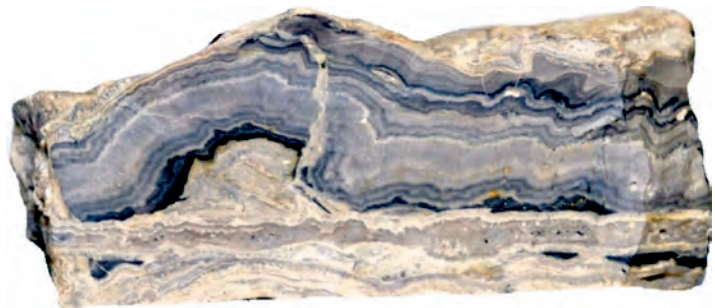
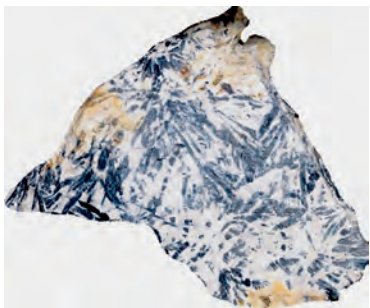
Дуже цінними серед «мідної» колекції є поодинокі штуфи «української» міді з волинських рудопроявів. Вони представлені доволі крупним вкрапленням (5–7 мм) самородної міді в мигдалинах платобазальтів берестовецької світи нижнього венду. Такі родовища є низькотемпературними гідротермальними помірних глибин і належать до екзотичної формації самородної міді.

Експозиція № 8 цілком присвячена рудам двох нерозлучних друзів – свинцю і цинку. Вітрина відображає будову й речовинний склад руд родовищ різних генетичних типів і рудних формацій. Зокрема, свинцево-цинкові штуфи руд з родовищ Алтин-Топкан (Південний Тянь-Шань, Таджикистан) і Тетюхи (Сіхоте-Алінь, Примор'я) визначають галеніт-сфалеритову скарнову формацію. Зруденіння вкраплене, розвинуте вздовж тріщин, деінде суцільне масивне, приурочене до гранат-піроксенових і воластонітових скарнів і є накладено-скарнового типу, тобто ці скарни метасоматично заміщені пізнішими сульфідами Pb і Zn. Мінеральний склад руд: рудні – галеніт, високотемпературний залізистий сфалерит – марматит, зрідка халькопірит, піротин, арсенопірит, пірит, іноді гематит (залізний блиск); нерудні – діопсид, геденбергіт (снопоподібний), воластоніт, андрадит, аксиніт, епідот та ін. Руди комплексні на Pb, Zn, Cu, Bi, Ag (домішка в галеніті), Cd і In (домішки в сфалериті). Геохімічне кількісне співвідношення Pb:Zn = 1:1.

Найважливіша колекція штуфів свинцево-цинкових руд середньотемпературних гідротермальних родовищ, які мають найбільше промислове значення. Вони охоплюють:

1) поліметалеву метасоматичну формацію в карбонатних породах, зокрема, Приаргунського поліметалевого поясу (Горний Зерентуй, Благодатське, Ново-Благодатське, Кадаїнське Нерчинської групи родовищ у Східному Забайкаллі), родовищ Горівське на заході Єнісейського кряжу та Акжал у Центральному Казахстані. Для них притаманні масивні, гніздоподібні, брекчієві й особливо смугасто-вкраплені, прожилково-вкраплені «бурундучні» текстури руд із метасоматичними виділеннями дрібнозернистого галеніту, сфалериту, піриту, інколи арсенопіриту, піротину, сульфосолей (бляклі руди, буланжерит, зрідка прустит, піраргірит). З жильних мінералів є кварц, кальцит, доломіт, анкерит. Вмісні карбонатні породи гідротермально змінені – доломітовані й окварцьовані. З цих руд видобувають Pb+Zn (1:1), Ag, Cd. У зв'язку з цим цікавим і цінним є взірць сфалериту з буланжеритом у карбонатній породі з родовища Горний Зерентуй у Східному Забайкаллі.

Особливе місце займають штуфи галеніт-бурнонітової, джемсоніт-галенітової руди й взірць з буланжерит-галенітовим прожилком у карбонатних породах з родовища Богутин рудного району Пшибрам у Чехії, а також дуже рідкісний експонат масивної шватцитової руди із вкрапленням халькопіриту з родовища Рудняки Спішсько-Імерського

Променисті виділення кристалів антимоніту в кварці (родовище Джижикрут, Таджикистан); фестончасто-витягнуті тонкосмугасті виділення золотоносного кварцу II-генерації, що пересічені прожилком післяпродуктивного дрібнотичкуватого кварцу III-генерації (родовище Тасєївське, Східне Забайкалля)

Кам'яне ложе потоку (Свидовецький заповідний масив)

рудогір'я в Словаччині. Як відомо, шватцит $(\text{Hg}, \text{Cu})_3\text{SbS}_3$ – це блякла руда (тетраедрит) з вмістом до 13–17 % Hg, яка є також промисловим мінералом на ртуть.

2) Колчеданно-поліметалева формація у вулканогенних породах з родовищ Зирянівське і Рідер-Сокільне в Рудному Алтаї. Вони представлені метасоматичними скупченнями суцільних і вкраплених сульфідних руд крупнозернистої структури. Мінеральний склад таких руд доволі складний: рудні – галеніт, сфалерит, пірит, халькопірит, самородні Au і Ag, телуриди Au і Ag, сульфідні і сульфосолні Ag і Sb; жильні – кварц, карбонати (доломіт, кальцит), барит. Релікти вмісних вулканогенно-осадових порід брекчіювані і метасоматично змінені – окварцьовані, серицитизовані, доломітизовані і хлоритизовані, перетворені в кварц-карбонат-хлорит-серицитові метасоматити.

Їхні родовища комплексні на Pb+Zn (1:5), Cu, Au, Ag та елементи-домішки (Cd, In, Ge, Ga, Se, Te), іноді Co, Ni. З газоподібних продуктів металургійної переробки вилучають також As, S, Bi, Sb (загалом до 17 металів).

3) Галеніт-сфалеритова жильна формація з родовищ Холст і Архон Садонської групи на Великому Кавказі (Гірська Осетія), Зодське на Малому Кавказі (Вірменія), а також Ново-Широкинське в Східному Забайкаллі. Рудні штуфи здебільшого представлені прожилками з вкрапленими й масивними рудами серед брекчіюваних та гідротермально змінених (хлоритизованих, березитизованих, серицитизованих) силікатних порід (гранітоїдів, вулканітів, пісковиків). На вітрині можна побачити експонати таких рудоутворювальних мінеральних асоціацій:

а) допродуктивної кварц-пірит-піротин-арсенопіритової високотемпературної;

б) основної продуктивної кварц-сфалерит-галенітової середньотемпературної;

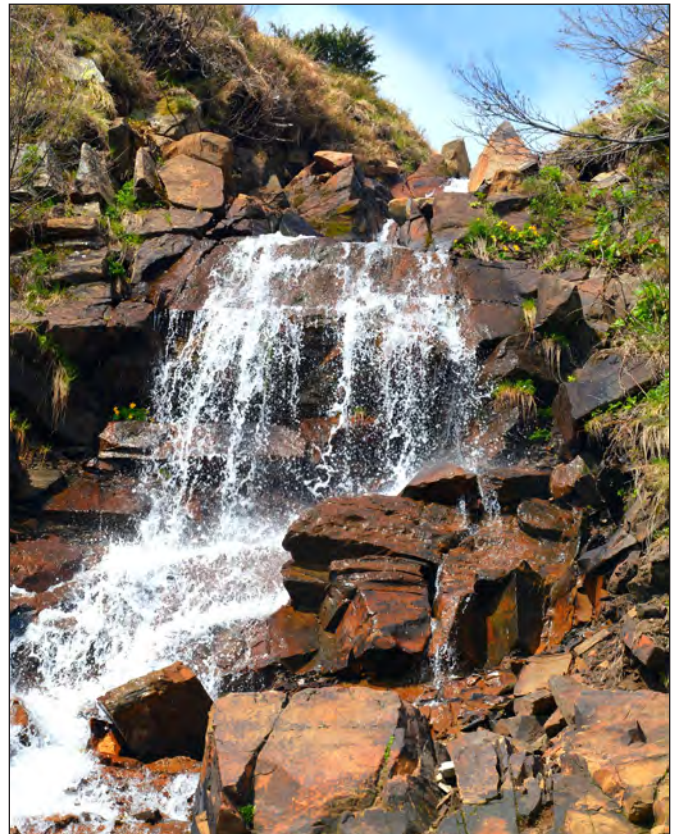
в) післяпродуктивної кварц-кальцитової з гіпсом і баритом низькотемпературної.

Родовища цієї формації численні, руди багаті і комплексні на Pb, Zn, Au, Ag, Bi, Cd.

Характерним є цікавий взрєць у вигляді кварцової жили з телуровісмутином Bi_2Te_3 , з родовища Зодське у Вірменії.

Одноосібну колекційну групу становлять руди галеніт-сфалеритової метаморфізованої формації, які представлені Холоднинським родовищем у Північному Прибайкаллі. Як видно з вітрини, сульфідні свинцю і цинку метасоматично заміщують вмісні метаморфічні породи, розвиваючись по багатих на CaO і MgO силікатах – кварц-біогит-гранатових, діопсид-гранат-плагіоклаз-кварцових і кварц-графіт-карбонатних кристалосланцях, діопсидових гнейсах. Зруденіння масивне, вкраплене дрібно- і середньозернистої структури, гнейсоподібно-смугастої, подекуди завилькуватої текстури. Мінеральному складу руд притаманний залізистий тренд: рудні – високотемпературний сфалерит (марматит), галеніт, пірит, піротин, магнетит, халькопірит, борніт; нерудні – андрадит, турмалін (шерл), графіт, кварц. Такі родовища мають метаморфогенно-гідротермальне походження і є глибинними високотемпературними.

Заслуговує на увагу також поки єдиний експонат надзвичайно цікавого стратиформного родовища Сардана в Яку-

тії, що представлений нечіткосмугастою сфалеритовою рудою з вкрапленнями галеніту та кальцит-доломітовими прожилками в карбонатних породах. Це родовище належить до свинцево-цинкової рифової формації з розряду екзотичних, яку вирізняє з галеніт-сфалеритової стратиформної формації у карбонатних породах (так званий «сарданський тип»). За походженням це осадово-гідротермальне, середньо-низькотемпературне телетермальне родовище, що залягає серед осадових, головню карбонатних порід (вапняків, доломітів) і формує своєрідні рудні тіла у вигляді великих «паланиць».

Експозиція № 9 охоплює руди сурми і ртуті. Усі вони належать до промислово найважливіших низькотемпературних гідротермальних родовищ, мінерали яких відклалися в результаті змішування рудовмісних ювенільних (магматогенних) розчинів із вадозними (поверхневими), збагаченими киснем водами. Експозиція містить два типи руд, які виникли на різних глибинах: 1) сформовані на помірних глибинах, де прямий зв'язок зруденіння з магматизмом не виявлено. Такі руди є найважливішим джерелом Sb і Hg у світі; 2) сформовані в умовах малих глибин (приповерхневі), що пов'язані з вулканічною діяльністю і термальними джерелами. Ці руди мають другорядне значення.

Перша група рудних штуфів належить до різних рудних формацій залежно від кількісного співвідношення Sb і Hg, тобто за переважанням у рудах одного з головних мінералів, наявності інших супутніх компонентів (Au, Ag, As, W, флюорит, барит та ін.) та характером гідротермальних змін вмісних порід. Відтак, за мінеральним складом руд, експозиція охоплює три рудні формації:

а) сурм'яна формація, що представлена штуфами кварц-антимонітових жил з родовищ Кадамджай і Терек (Киргизстан), головним мінералом руд яких є метасоматичні ви-

ділення радіально-променистого антимоніту в асоціації з кварцом, кальцитом, іноді флюоритом, баритом, піритом, галенітом;

б) ртутно-сурм'яна формація (з миш'яком і флюоритом) представлена експонатами кварц-карбонат-антимонітових жил з кіновар'ю, флюоритом, реальгаром AsS і аурипігментом As₂S₃ з родовищ Хайдаркан (ділянка Мідна гора), Чаувай (ділянки Толубай-Киштау і Туок-Сай), Тереккан, Алиш і Карагагирської групи рудопроївів (Киргизстан), Джижикрут (Таджикистан);

в) ртутна формація представлена кварц-кальцит-кіноварними, інколи з антимонітом, рудами з родовищ Микитівське (Донбас) і Чонкой (Киргизстан), а також рідкісним самороднортутним зруденінням з родовища Зардобука (Киргизстан).

Як видно з вітрини, ртутно-сурм'яне зруденіння поширене в пористих, подроблених і тріщинуватих породах-коллекторах – вапняках, пісковиках, кварцитах, іноді вилугуваних серпентинітах серед пластичних і слабо проникних відкладів-екранів (глинистих сланців, мергелів). За механізмом утворення – це або метасоматичні руди заміщення пористих порід, або жили виповнення тріщин, які січуть вмісні породи. Проявлені навколорудні зміни вмісних порід представлені окварцюванням, аргілізацією, флюоритизацією, кальцитизацією, піритизацією, іноді лиственітизацією. У зв'язку з передрудним низькотемпературним метасоматозом вапняки перетворені в джаспероїди, глинисті сланці – в аргілізити, а серпентиніти – у лиственіти (кварц-карбонатні породи). Структурно-текстурні різновиди руд зумовлені відкладанням мінералів у відкритих пустотах і тріщинах та метасоматичним заміщенням кіновар'ю і антимонітом карбонатного цементу пісковиків. Руди тонко- і дрібнозернисті, інколи крупнозернисті вкраплені, брекчієво-цементацийні, зрідка прожилково-вкраплені, комплексні на Hg, Sb, As, Te, Au, Ag, W, Cu, Pb, Zn.

Другий тип дрібнозернистих рівномірно вкраплених червоних кіноварних руд представлений родовищами Боркут на Закарпатті в пісковиках і глинистих сланцях у зоні тектонічного контакту з кварцовим діорит-порфіром та Пламенним на Чукотці. Загалом вони поширені в областях молодого альпійського і сучасного вулканізму й просторово приурочені до вулканітів середнього-кислого складу. З ними часто асоціюють кіновар-антимоніт-ферберитові (ртутно-сурм'яно-вольфрамові) родовища.

Експозиція № 10 знайомить відвідувачів з «металом консервної банки» – оловом – так його схарактеризував академік О. Є. Ферсман у своєму нарисі «Занимательная геохимия» (1959). Вітрина містить олов'яні руди контактово-метасоматичного, високотемпературного (грейзенового) і середньотемпературного гідротермального походження, а також оловоносні розсипища головню Тихоокеанського рудного поясу і Середньої Азії.

Цікавими з погляду комплексності руд є взірці з родовищ Майхура в Таджикистані і Ветвисте Тетюхінського рудного району в Примор'ї, які належать до другорядної за промисловим значенням формації оловоносних скарнів. Дрібні зерна каситериту розвинуті в гранат-піроксенових, піроксен-гранатових і воластонітових скарнах та повсюдно супроводжуються поодинокими вкрапленнями крупнозернистого шееліту з гніздо- і жиліподібними виділеннями сульфідів (сфалериту, галеніту, халькопіриту, піротину),

які накладені на скарни у вигляді сульфідно-кварцових жил і прожилків. Руди таких родовищ важко збагачувані, із середнім вмістом 0,5–2 % Sn, однак комплексні на Sn, W, Pb, Zn, Cu, Bi, Au, Fe та ін. Окрім каситериту, олово зафіксовано як домішку (до 1 %) у grosулярі, везувіані та ін.

Значну колекцію штупів олов'яної експозиції займають руди високотемпературного гідротермального (грейзенового) походження з родовищ Правоурмійське в Приамур'ї, Тигрине в Примор'ї, Одиноке і Полярне в Якутії, Тризубець і Піраміда на Памірі, які належать до каситерит-кварцової формації. Експонати представлені кварц-топазовими, каситерит-кварцовими грейзенами, грейзенізованими граніт-порфірами і ліпаритовими туфами з літєвими слюдами (цинвальдит), флюоритом, турмаліном і кварцовими прожилками з гюбнеритом, берилом, топазом, арсенопіритом та ін. Ідіоморфні кристали тонко- і дрібнозернистого каситериту розподілені в грейзенах нерівномірно – його поодинокі вкраплення й гнізда наявні як у грейзенах, так і в жильному кварці. Ці руди легко збагачувані, комплексні на Sn, W, Mo, Bi, Li, Ta, Nb, вміст олова високий – 0,5–1 %.

Ще одна група рудних штупів характеризує каситерит-сульфідно-силікатну формацію, яка охоплює помірно- і малоглибинні середньотемпературні гідротермальні родовища як суттєво силікатні, так звані родовища залізного ряду, так і власне сульфідні родовища свинцево-цинково-срібного ряду, хоча найпоширеніші змішаного типу. Серед них вітрина охоплює руди з родовищ Примор'я (Ліфудзин, Сінійське, Встречне, Янтарне, Тернисте), Далекого Сходу (Хінганське), Валунчасти в Прикам'ї, а також Учкошкон і Сарибулак Сариджаського рудного району в Киргизстані (Південний Тянь-Шань). Олов'яні руди із цих родовищ належать до залізного і свинцево-цинково-срібного ряду та представлені метасоматичним прожилково-вкрапленим зруденінням у вигляді тонкорозсіяного каситериту у вмісних породах, каситерит-кварцовими, кварц-карбонатними, флюорит- і турмалін-кварцовими жилами, дрібним вкрапленням каситериту в зальбандах та мінералізованими експлозивними брекчіями з уламками вмісних пісковиків, глинистих сланців і ефузивних порід кислого складу. Серед мінералів руд провідними є каситерит, пірит, халькопірит, піротин, галеніт. Другорядне значення мають арсенопірит, сфалерит, аргентит, різноманітні сульфостанати, самородні золото і срібло та ін. Руди брекчіювані, смугасті.

Однією з найголовніших особливостей руд є широко розвинуті метасоматичні перетворення, яких зазнали вмісні осадові й ефузивні породи. У результаті виникли характерні метасоматити з розсіяною олов'яною й олово-поліметалевою мінералізацією. Мінеральний склад метасоматитів різноманітний і охоплює, окрім широко поширених кварцу, серициту і залізного хлориту, також залістий турмалін (шерл), андрадит, геденбергіт, данбури, флюорит, епідот, актиноліт, адуляр, флюорит, аксиніт, карбонати, калолініт і сульфідні, зазвичай пірит і піротин. Найтипівішими гідротермальними змінами є турмалінізація, хлоритизація, окварцювання, серицитизація, пропілітізація, алунітізація. Родовища цих руд комплексні на Sn, Ag, Pb, Zn, Cu, вміст олова доволі високий – 1–1,5 %, проте розподіл зруденіння нерівномірний, кушовий, а сульфосоли Ag, Pb, Zn, Cu, Sn важко збагачувані.

Єдиний експонат розсипного каситериту Примор'я характеризує промислово найцінніші алювіальні (долинні) ро-

Рукотворні «вавилонські» стовпи під Чорногорію

довища формації рідкіснометалевих розсипищ, на яку припадає основна частина (75 %) світового видобутку олова. За порівняно незначних капіталовкладень ці об'єкти можна швидко залучити в експлуатацію й забезпечити отримання найдешевших і високоякісних (нерідко комплексних з Ta, Nb, Li) концентратів. Фізичні властивості каситериту – підвищена твердість, значна питома вага, а також його стійкість проти агентів хімічного звітрювання забезпечує його збереження під час перенесення й концентрацію в нижніх так званих приплотикових частинах пухких відкладів. Їхнім джерелом є зруйновані корінні родовища пегматит-грейзенової рідкіснометалевої формації. Характерною особливістю рудної формації, що відрізняє її від інших формацій розсипних родовищ, є близькість розсипних родовищ до корінних джерел, через що нерідко її називають формацією «ближнього зносу».

Експозиція № 11 демонструє однотипний за текстурно-структурними особливостями та мінеральним складом ряд руд «крилатого металу» – алюмінію, які займають лише її дві полиці, а решта присвячено неметалам – стронцію і барію. Найвні експонати представлені найважливішою для видобутку алюмінію рудою – бокситами. Боксити – це тонкодисперсні породи, які складається з діаспору HAIO_2 , беміту $\text{AlO}[\text{OH}]$ і гібситу $\text{Al}(\text{OH})_3$ з незначною кількістю оксидів і гідрооксидів Fe і Mn, кварцу, лейкоксену, лептохлоритів, каолініту, карбонатів Ca і Mg. Тільки декілька рудних штупів у вигляді дистенових (кіанітових), силіманітових і андалузитових гнейсів і кристалосланців характеризують метаморфогенні (метаморфічні) родовища другорядної за промисловим значенням високоглиноземистої формації Кольського півострова, Паміру, Іркутської області Росії (Мамське родовище мусковіту).

Ознайомлення із такого типу алюмінієвими рудами розпочнемо з українських родовищ Смілянське і Високопільське (кар'єр Родовицький) в Середньому Придніпров'ї. Вони належать до залишкових родовищ кір латеритного звітрювання формації латеритних бокситів. Латерити – це залишкові продукти хімічного звітрювання алюмосилікатних гірських порід основного, середнього й кислого складу (як магматичних, так і метаморфічних), які утворилися в умовах поперемінно-вологого з сухими сезонами тропічного і субтропічного клімату та рівнинного або слабко горбистого рельєфу в результаті тривалої промивки порід теплою дощовою водою, виносу з них лугів і кремнезему та нагромадження глинозему. Найвисокоякісніші боксити з високим вмістом Al_2O_3 , низьким – SiO_2 , а також значним кремнієвим модулем ($\text{Al}_2\text{O}_3/\text{SiO}_2$) утворюються за рахунок малокварцових основних і лужних порід. Забарвлення штупів українських бокситів світло-рожеве, буре або червонувато-коричневе, текстури кам'янисті, брекчієві, оолітові, бобовоподібні, кавернозні (фото 13). За мінеральним складом вони головно гібситові, за часом утворення – мезозойські.

Решта експонатів бокситових алюмінієвих руд мають осадове (перевідкладене) походження, що виникли за рахунок розмиву, перенесення і відкладання латеритних продуктів звітрювання у водних басейнах. Серед них вітрина містить штупи руд з родовищ, сформованих у геосинклінальних прогинах та в платформах, областях, які відрізняються місцем акумуляції, особливостями геологічної будови та ін.

Рудні штупи із рудопрояву Басман-Кермен у Гірському Криму, родовищ Боксонське в Східних Саянах, Тотинське, Соколівське та інші Північно-Уральської групи на східному схилі Північного Уралу характеризують формацію геосинклінальних бокситів. Вони представлені декількома різновидами бокситових руд: а) високоякісними буро-червоними, збагаченими гідрооксидами заліза, пухкими й б) бурими яшмоподібними бокситами з тонкою горизон-

а

б

**Боксит кам'янистий: а – оолітовий, б – брекчіподібний
(кар'єр Родовицький, родовище Високопільське, Середнє Придніпров'я)**

тальною шаруватістю, а також в) низькоякісними щільними (кам'янистими) строкатими (сірувато-зеленими і чорними) бокситами, які містять у своєму складі лептохлорити, глинисті мінерали і мають низькі значення кремнієвого модулю. Високоякісні боксити складені моногідратами Al (діаспор-бемітові) і є промислово найціннішими з високим вмістом Al_2O_3 – 50–65 %, низьким SiO_2 0,5–5 % та високим кремнієвим модулем ($Al_2O_3/SiO_2 = 9$ –12 і більше). За текстурними особливостями серед червоних бокситів можна виділити з уламковою (брекчієподібною), дрібнобобовою, бобово-оолітовою, землистою текстурою і подекуди з рослинними рештками. Такі бокситові руди формувалися в прибережно-морських умовах та пов'язані з карбонатними фаціями мілкого моря. Унікальним і вельми рідкісним експонатом є чорний кам'янистий боксит з родовища Каобанг у Північному В'єтнамі.

Бокситові руди платформних родовищ Тихвінської групи в Ленінградській області й Порожнинського Приангарської групи в Красноярському краї Росії, Бала-Терсакканського в Західному Казахстані й Партизанського в Примор'ї належать до вугленосно-бокситової формації. До її складу входять не лише боксити, а й родовища бурого вугілля та вогнетривких і тугоплавких глин, які зазвичай асоціюють з ними. Боксити пухкі і глиноподібні, землистої і оолітової текстури, від світло-сірого й білого до червоно-бурого забарвлення. За мінеральним складом вони тригідратні (гібситові) з каолінітом, оксидами і гідроксидами заліза (тонкодисперсний гематит, гідрогематит і гідрогетит), кальцитом. Вони відклалися в річкових, озерно-болотних і лагунних басейнах, тому їхні руди пов'язані з континентальними відкладами озерно-болотних фацій (піски, глини, бобові залізні руди і вугленосні відклади).

Експозиція № 12 знайомить екскурсантів з рідкісними металами. Геологи до рідкісних металів найбільшого відносять 36 хімічних елементів Періодичної системи Д. І. Менделєєва – Li, Rb, Cs, Be, Sr, Cd, Sc, Ga, Y, In, Tl, Ge, Zr, Hf, V, Nb, Ta, Bi, Se, Te, Re, La і лантаноїди (Ce, Pr, Nd, Pm, Sm, Eu, Gd, Tb, Dy, Ho, Er, Tm, Yb, Lu). Лантаноїди разом із La виділено в окрему групу рідкісних земель (TR). Промисловість ці метали розпочала широко освоювати тільки в 1950–1960-х рр. після Другої світової війни, хоча для деяких з них області обмеженого використання були відомі й раніше. Більшість із них відкрито лише наприкінці XVIII ст., а такі як Re, Ga, Hf, Ge, Sc, виявлено, за передбаченням

Д. І. Менделєєва, уже після створення Періодичної системи. Більшість дослідників дотримуються думки, що цю групу об'єднує головна новизна практичного застосування в промислових масштабах. Інші критерії, як-от, незначний вміст рідкісних металів у земній корі, відносна рідкість їхніх промислових мінералів і родовищ, складність виділення металів у технологічному процесі, об'єм використання – мало-помалу утрачають свою універсальність по мірі їхнього вивчення та освоєння, залишаючись справедливими лише для деяких з них. Відтак, термін «рідкісні метали» поступово втрачає своє пряме змістовне значення, проте продовжує широко використовуватися в спеціалізованій літературі. Головно, рідкісні метали – це матеріали високих технологій і вітаміни промисловості. Сучасні дослідження відкривають усе нові властивості рідкісних металів та сучасні можливості їхнього промислового використання.

Вітрина містить комплексні руди родовищ Li, Be, Sn, Ta, Nb, Zr, Ce, Cs.

Експонати із родовищ Кольського півострова, Південного Уралу (Ільменські гори) та Східного Приазов'я представлені лужними і нефеліновими сієнітами, йолітами, уртитами, маріуполітами і пов'язаними з ними сієніт-пегматитами з розсіяним вкрапленим рідкіснометалевим-рідкісноземельним зруденінням. Експонати руд охоплюють таке розмаїття цінних мінералів: евідаліт $(Na, Ca)_6Zr[Si_6O_{17}](OH, Cl)$, астрофіліт $(K_2, Na_2, Ca)(Fe^{2+}, Mn^{2+})_4(Ti, Zr)[Si_2O_7]_2(OH, F)_2$, циркон $Zr[SiO_4]$, пірохлор $(Na, Ca, Ce, Th)_2(Nb, Ta, Ti)_2O_6(OH, F)$, лопарит $(Na, Ce, Ca, Th)(Nb, Ti)O_3$, мікроліт $(Na, Ca, Th, TR)_2(Ta, Nb, Ti)_2O_6(OH, F)$, ринколіт $(Ca, Na)_6(Ti, Ce)_3[Si_2O_7]_2(F, OH)_4$ та його прихованокристалічна відміна – ловчорит. Найявний ще «уральський» еклогіт з ідіоморфними вкрапленнями гранату, що містить ізоморфні домішки Y і TR. Окремі штуфи з родовищ Уралу містять ортит $(Ca, Ce, Th)_2(Al, Fe^{2+}, Fe^{3+})_3[Si_3O_{12}](O, OH)$, іксіоліт $(Ta, Nb, Sn, Mn^{2+}, Fe^{2+})_2O_4$ і монтебразит $LiAl[PO_4](OH)$, які тонкорозсіяні в міаскітах і амазонітових граніт-порфірах.

Частина руд пов'язана з рідкіснометалевими гранітними пегматитами родовища Калба Калба-Наримського гранітоїдного масиву в Східному Казахстані, Мурунського лужного масиву на південно-західній окраїні Алданського щита (р. Даван) та Хібіногорського лужного масиву на Кольському півострові. Ця колекція характеризує блокову зону пегматитів «чистої лінії». Зруденіння представлені такими промислово цінними мінералами, як каситерит

SnO_2 , сподумен $\text{LiAl}[\text{Si}_2\text{O}_6]$, евкрипит $\text{LiAl}[\text{SiO}_4]$, лепідоліт $\text{K}(\text{Li}, \text{Al})_2[(\text{Si}, \text{Al})_4\text{O}_{10}](\text{F}, \text{OH})_2$, берил $\text{Be}_3\text{Al}_2[\text{Si}_6\text{O}_{18}]$, евідиміт $\text{NaBe}[\text{Si}_3\text{O}_7](\text{OH})$, полуцит $\text{Cs}[\text{AlSi}_2\text{O}_6] \times \text{H}_2\text{O}$, танталіт $(\text{Fe}, \text{Mn})\text{Ta}_2\text{O}_6$, водженіт (Sn-танталіт), турмалін (шерл). Їхні кристали зазвичай крупні, ідіоморфні, приурочені до зальбандів кварцових відосблень і ділянок альбітизації і грейзенізації кварц-польовошпатових пегматитів. Утворення цих мінералів пов'язане із процесами метасоматозу в гранітних пегматитах із розвитком кварц-жильбертитових, жильбертит-альбітових, сподумен-альбітових асоціацій. Ці родовища належать до формації рідкіснометалевих пегматитів.

Поодинокі штуфи руд польовошпат-берил-кварцової і молібденіт-вольфраміт-берил-кварцової асоціації серед грейзенізованих гранітів з родовищ Акчатау, Караоба, Джанет у Центральному Казахстані, а також мусковіт-берил-кварцової асоціації та топаз-кварцового грейзену з кристалами берилу по тріщинах із родовищ Спокойненське і Шерловогорське в Східному Забайкаллі належать, вірогідно, до екзотичної вольфраміт-молібденіт-каситерит-рідкіснометалевої формації. Мабуть, до неї треба віднести також флюорит-фенакітові гідротермальні родовища Примор'я, захоплива колекційна група штуфів яких також має місце на полицях вітрини. Руди середньо- і дрібнозернисті, масивні, складаються з флюориту, мікрокліну та сферолітоподібних виділень берилієвісних мінералів – фенакіту $\text{Be}_2[\text{SiO}_4]$, бертрандиту $\text{Be}_4[\text{Si}_2\text{O}_7](\text{OH})_2$ і лейкофану $(\text{Na}, \text{Ca})_2\text{Be}[\text{Si}_2(\text{O}, \text{OH}, \text{F})_7]$ серед вапняків або у вигляді флюорит-кальцитових прожилків з розсіяною берилієвою мінералізацією.

Чи не найпривабливішу колекційну групу експозиції складають рідкіснометалеві руди Центрального Приазов'я, які виділено у формацію берилієносних лужних (польовошпатових) метасоматитів. Промислові концентрації Be пов'язані головню з рідкісним мінералом – гентгельвіном $\text{Zn}_4[(\text{BeSiO}_4)_3]\text{S}$. Гентгельвінові руди характеризуються високою якістю за вмістом Be і добре збагачувані, відтак за цими показниками перевершують усі відомі промислові типи руд берилію. Колекція містить крупні гніздоподібні виділення безбарвного прозорого гентгельвіну, деінде з міларитом $\text{KCa}_2\text{AlBe}_2[\text{Si}_{12}\text{O}_{30}]$, фенакітом, флюоритом, каситеритом і галенітом у гнейсоподібно-смугастих кварц-польовошпатових, альбіт-калішпатових (мікроклін, амазоніт) лужних метасоматитах, які генетично пов'язані із рідкіснометалевими гранітами і пегматитами.

Експозиції № 13 і 14 завершують ознайомлення із групою металевих корисних копалин і викликають чи не найбільше зацікавлення серед відвідувачів, адже вони ілюструють класичні (генотипні) золоторудні родовища. Левова частка кам'яного матеріалу зібрано під час експедиційних науково-дослідних робіт професором Ю. В. Ляховим, який є одним з найкращих знавців золоторудних родовищ різних генетичних типів і рудних формацій.

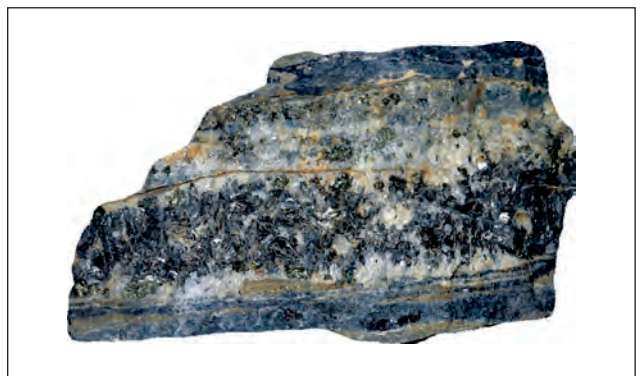
Експозиція № 13 ілюструє особливості геологічної будови і речовинного складу Балеїського та Тасеївського золоторудних родовищ у Східному Забайкаллі. Це типові низькотемпературні гідротермальні родовища золото-адюляр-кварцової («юної золото-срібної») формації.

Балеїське золоторудне поле з Балеїським та Тасеївським родовищами знаходиться у межах області завершеної складчастості, активізованої в пізній крейді. Родовища локалізовані в межах грабену ранньокрейдового віку, обмеженого розломами. Фундаментом грабену є палеозойські гранітоїди, які в південній і західній частині перекриті вулканогенними породами. Середній вміст золота на цих родовищах 5–7 г/т, на багатих ділянках – до 12 г/т, підраховані запаси близько 5 млн. унцій металу (унція – 31,35 г).

Рудні штуфи Балеїського родовища представлені здебільшого карбонат-кварцовою і кварцовою золотоносними асоціаціями, які ілюструють різні типи руд. Типовими для цього родовища є тонкосмугасті агрегати дрібнозернистого золотоносного кварцу. Низка експонатів характеризує температуру та стадійність формування продуктивної мінералізації. На прикладі карбонат-кварцової золотоносної асоціації визначена температура її формування – 290–225 °С.

Руди Тасеївського родовища мають головню тонкосмугасту текстуру з дрібнозернистими виділеннями золотоносного кварцу. Окремі взірці ілюструють фрагменти жил симетрично-смугастої будови, ділянки штокверкового зруденіння і зони брекчіювання.

Нижня полиця золоторудної експозиції відображає речовинний склад родовища золота Сухий Лог в Іркутській області Росії, яке містить близько 2,7 тис. т золота. Родовище унікальне з огляду на локалізацію зруденіння, яке наявне у вигляді золото-сульфідної асоціації у вуглефікованих товщах (чорних глинистих сланцях). Для руд цього родовища характерні пошарово-прожилкові виділення золото-кварц-сульфідної мінералізації так званої чорносланцевої формації.

Пошарово-прожилкові виділення кварц-піритового складу з крупними метакристами у вузлах-потовщеннях (родовище Сухий Лог, Східний Сибір); смугаста будова золотоносної жили, що складена мінералами кварц-піритової (I), кварц-арсенопіритової (II), сфалерит-галенітової (III) та кварц-сульфоантимонітової (IV) асоціацій (родовище Дарасун, Східне Забайкалля)

Тут також представлені штуфи із золоторудних родовищ Ірокінда (Північна Бурятія) та Ітака (Східне Забайкалля) у Росії.

Експозиція № 14 ілюструє особливості речовинного складу Дарасунського золоторудного родовища (Південно-Західне Забайкалля). Родовище є складовою Дарасунського рудного поясу – зони пізньоюрсько-крейдової тектономагматичної активізації палеозойської складчастої області та є типовим представником золото-кварцової формації середніх глибин з середнім вмістом золота до 11,3 г/т, запаси 3,2 млн унцій металу.

Взірці руд з цього родовища мають головно кварц-сульфідний склад, зокрема, характерні кварц-пірит-арсенопірит, арсенопірит-анкерит-кварц, кварц-сульфоантимоніт, сфалерит-галеніт, кварц-турмалін, бляклорудні мінеральні асоціації. Представлені штуфи блискуче відтворюють головно симетричну смугасто-крустифікаційну будову жил. Заслугує на уваги великий фрагмент золотоносної жили № 3 із горизонту 435 м завдовжки близько 1 м, яка складена кварц-піритовою, кварц-арсенопіритовою, арсенопірит-карбонатною мінеральними асоціаціями стадії формування ранніх сульфідів. На нижній полиці експозиції наявні чудові зразки брекчіюваних гідротермальних змінених порід, які зцементовані золото-кварц-сульфідною асоціацією.

Тут також знаходяться взірці із золоторудного родовища Майське (Середнє Побужжя, Україна), яке є представником метаморфогенно-гідротермального генетичного класу зруденіння. За матеріалами досліджень учених геологічного факультету ЛНУ імені Івана Франка, зокрема, професорів О.Б. Боброва, Ю.В. Ляхова, М.М. Павлуня, А.О. Сіворонова, родовище зачислено до нового і раніше невідомого рудно-формаційного типу – біотит-кварц-олігоклазових метасоматитів.

Музей рудних формацій повсякчас шукає нові шляхи для розвитку й удосконалення навчальної, дидактичної, науково-дослідної та просвітницько-екскурсійної діяльності. Головними завданнями на найближче десятиліття є повна інвентаризація музейних фондів, їхнє збереження як національної спадщини, поповнення колекції рудними штуфами з новітніх і нетрадиційних для України родовищ самородної міді, самородного золота, хромітових і поліметалевих руд, руд рідкісних і рідкісноземельних металів, алмазної сировини, створення електронного каталогу взірців, збір інформації про науковців, які свого часу долучилися до створення музею рудних формацій. Кожен рік експозиції поповнюються все новими неординарними взірцями. Уся ця системна праця в музеї в інтегрованому вигляді – це збереження фондів як унікальної науково-культурної спадщини.

ЛІТЕРАТУРА

1. Закриті фонди музею рудних формацій – цінність та унікальність експозицій / М. Павлунь, Л. Сливко, О. Гайовський [та ін.] // Фундаментальне значення і прикладна роль геологічної освіти і науки: міжнар. наук. конф., присвячена 70-річчю геол. ф-ту Львів. Нац. ун-ту імені Івана Франка: матеріали. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2015. – С. 167–170.

2. Лазько С. М. Ендогенні рудні формації. – Львів: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2004. – 121 с.

3. Павлунь М. Музей рудних формацій – важлива наукова і навчально-дидактична складова якісної підготовки фахівців-геологів // Мінералогія: сьогодні і майбуття: 8 наук. читання імені акад. С. Лазаренка [присвячено 150-річчю заснування каф. мінералогії у Львів. ун-ті]: матеріали. – Львів–Чинадієве: ВЦ ЛНУ імені Івана Франка, 2014. – С. 179–181.

Роман ЛЕЩУХ,
Андрій ДАНИЛІВ,
Ігор МАР'ЯШ,
Львівський національний університет
імені Івана Франка

Палеонтологічні колекції є важливими для проведення фундаментальних наукових досліджень. Вони надають низку значних переваг, а саме: накопичення в одному місці фауністичних решток, які неможливо зібрати за короткий відтинок часу впродовж одного польового сезону, забезпечити препарування і зберігання в одному приміщенні колекційних зразків різної давнини та з різних регіонів, що є достатніми за ступенем збереженості для досліджень. Музей забезпечує доступ до зібраних монографічних колекцій та їхнього порівняння, включно з верифікацією давніх даних, проведення таксономічних ревізій і аналіз створених на основі вивчення таких зразків гіпотез і концепцій.

110-річну історію створення палеонтологічного музею започатковано зібраними колекціями решток палеоорганізмів в першій половині XIX ст. Основою палеонтологічних фондів є колекція давньої фауни відомого геолога Л. Цейшнера, яку спочатку (з 1852 р.) експонували в мінералогічному музеї. Надалі палеонтологічні фонди поповнювалися колекціями відомих геологів і палеонтологів. У 1905 р. з ініціативи проф. Р. Зубера (першого завідувача кафедри геології) на основі палеонтологічних і геологічних колекцій створено окремий самостійний підрозділ – Геологічний музей, який 2002 року за рішенням Вченої ради університету перейменовано на Палеонтологічний, оскільки 95% його музейних фондів складала рештки палеоорганізмів.

**Деякі фосилії
з палеонтологічних колекцій:**
а – *Arieitites bisulcatum* (Bruguiere);
б – *Leioceras acutum* (Quenstedt),
середня юра, Пеніська зона,
Українські Карпати;
в – *Clupea crenata* Nech,
олігоцен, Українські Карпати

ВІДБИТКИ ВІЧНОСТІ ПАЛЕОНТОЛОГІЧНИЙ МУЗЕЙ ЛЬВІВСЬКОГО НАЦІОНАЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ ІМЕНІ ІВАНА ФРАНКА

Музей є одним із найдавніших палеонтологічних хранилищ у Європі, фонди якого репрезентують не лише еволюцію біосфери, а й регіональну палеонтологію різних регіонів України та світу. Нині Палеонтологічний музей діє при кафедрі історичної геології та палеонтології геологічного факультету Львівського національного університету ім. Івана Франка.

Палеонтологічним музеєм у різні роки завідували Р. Зубер (1905-1924 роки), Й. Семірадський (1924-1933), Я. Самсонович (1933-1939), Б. Кокошинська (1939-1946), В. Горецький (1946-1949), І. Венглінський (1949-1953), З. Хмільевський (1953-1977), Л. Косарчин (1979-1986), О. Волошиновська (1986-2015).

Протягом усієї історії існування фонди музею постійно поповнювалися унікальними зібраннями кількох поколінь австрійських, польських та українських геологів. Чималий вклад у розширення фондів зробили відомі геологи-палеонтологи: М. Ломницький, Ю. Медвецький, З. Паздро, В. Роголя, В. Зих, Й. Семірадський, В. Фрідберг, Б. Кокошинська, О. В'ялов, В. Шеремета, З. Хмільевський, В. Горецький, Л. Горбач, Я. Кульчицький та інші. Наукові колекції нараховують понад 18 тисяч рідкісних палеонтологічних експонатів, які репрезентують усі етапи історії геологічного розвитку Землі та виявлені у різновікових відкладах геологічних регіонів світу.

Використовуючи природні об'єкти, експозиція музею наочно показує історію геологічного розвитку Землі та еволюції органічного світу. В його структурі є шість

відділів: систематичної палеонтології, історичної геології, регіональної палеонтології, біоти антропогену, палеоекології та монографічний відділ.

Відділ систематичної палеонтології містить експозиції решток найважливіших груп давніх організмів, які наочно демонструють величезне розмаїття палеобіоти Землі. У відділі історичної геології зосереджено зразки порід і рештки давніх фауни і флори, які послідовно характеризують усі періоди розвитку життя на Землі, еволюцію органічного світу та біосфери. Відділ регіональної палеонтології представлений характерними для регіонів України зразками решток палеофауни та палеофлори (Карпат, Криму, Донбасу, Волино-Поділля тощо). У відділі біоти антропогену експонують рештки тваринного і рослинного світу, який існував на планеті від 2 млн років і дотепер. Відділ палеоекології представлений унікальними зразками, що ілюструють прижиттєві взаємовідношення різних груп організмів між собою та середовищем їхнього існування в давньому періоді геологічної історії, а також різноманітні сліди їхньої життєдіяльності. У монографічному відділі зберігаються оригінали форм, які монографічно описані та зображені у наукових працях багатьох дослідників. Колекція крейдової і неогенової фауни і флори околиць Львова дає змогу детальніше ознайомитися з геологією міста Львова.

Відділ історичної геології

Унікальні палеонтологічні знахідки:
 а – *Ichthyosaurus tenuirostris* Con.,
 б – *Encrinurus liliiformis* Mill.,
 в – сліди пасовицьких організмів,
 г – барельєфні сліди ходіння (парнокопитних та котячих),
 д – *Paradoxides bohemicus* Barr.

До унікальних і найцінніших музейних експонатів належать палеонтологічні колекції: мезозойських і кайнозойських безхребетних з Північної Америки, Паризького басейну, Західних Карпат та інших регіонів Європи; флори з кам'яновугільних відкладів Донбасу, Львівсько-Волинського вугільного басейну, Чехії, Польщі, Англії, Франції, США, Канади; залишків панцирних риб з нижнього девону Шотландії та Волино-Поділля; решток палеоорганізмів з юрських літографських сланців с. Золенгофена (Німеччина); головоногих молюсків з юрських відкладів Українських Карпат; нижньокрейдової фауни безхребетних з Криму; юрських двостулкових молюсків з Передкарпатського і Переддобрудзького прогинів; відбитків слідів птахів, парнокопитних і хижаків з моласових відкладів неогену Передкарпаття; решток неогенових риб з менілітових сланців Карпат; решток мамонтів (зуби, бивні, лопатки, ребра, ступні, крижові та шийні хребці, частини хребта, передні та задні кінцівки), знайдених на території Західної України.

Останніми десятиріччями фонди музею поповнили нові колекції, зібрані у різновікових відкладах фанерозою Укра-

їни і переданих П. Гожиком, М. Лисенком, Л. Константином, В. Гриценком, а також співробітниками кафедри Р. Лещухом, Г. Гоцанюк, А. Іваніною, І. Мар'яшем, Я. Курепою та іншими.

Матеріали основного фонду Палеонтологічного музею мають велику наукову цінність. Палеонтологічні колекції, які зберігаються в монографічному відділі, описані в багатьох друкованих українських і закордонних виданнях. Музейні колекції є тією науковою і навчальною базою, яку використовують під час порівняльних досліджень студенти, аспіранти, науковці. На підставі вивчення більшості з них написані статті та монографії В. Горещького, Л. Горбач, В. Шеремети, О. В'ялова, З. Хмельвського, Р. Лещуха. За результатами досліджень фондів музею видано понад 250 наукових робіт, більшість з яких опубліковано в єдиному в Україні періодичному фаховому виданні «Палеонтологічний збірник», який видається університетом.

Наукові фонди та музейна експозиція використовується в навчальному процесі студентами геологічного, біологічного, географічного факультетів та Природничого коледжу Львівського національного університету. Структура та тематика Палеонтологічного музею узгоджується з навчальними програмами курсів історичної геології, палеонтології, біостратиграфії, палеоекології, седиментології, палеогеографії, методів палеонтологічних досліджень, геології каустобіолітів, геології вугільних родовищ та ін. Фонди музею постійно використовуються у навчальному процесі та при проведенні наукової роботи на факультеті. Музей відвідують студенти інших ВНЗ Львова, а також багатьох міст України та закордону. Постійними відвідувачами Палеонтологічного музею також є учні шкіл, коледжів та Малої академії наук м. Львова, Львівської та сусідніх областей.

Співробітниками створені, постійно підтримуються і оновлюються та ведуться інвентарні книги, оформлені – уніфікований паспорт, положення про музей та свідоцтво про реєстрацію музею при управлінні культури і туризму Львівської обласної державної адміністрації від 7 вересня 2007 року.

Метою подальших музейних робіт є створення баз даних, що полягає у сприянні здійснення наукової діяльності та забезпечення суспільства своєчасною, достовірною, повною інформацією для його ефективного розвитку.

Інноваційним у запропонованій структурі бази даних є представлення фосилій у вигляді стереозображень та 3D моделей. Щодо першого, то маючи спеціальні (аналіфічні, або 3D) окуляри, можна розглядати зображення з ефектом відображення рельєфу поверхні екземпляра. 3D моделі повинні бути сформовані за допомогою сучасних 3D сканерів та доступні до перегляду онлайн, використовуючи ряд браузерів, або для завантаження у форматах файлів, які в подальшому можна було б відкрити у спеціальних (проте загальнодоступних) програмах. Крім того, 3D моделі можна роздрукувати за допомогою 3D принтера і отримати реальну копію зразка із бази даних для власного дослідження.

Для України створення сучасної бази даних викопних решток організмів дало б потужний поштовх до розвитку палеонтологічної науки. Зокрема, сучасна уніфікована, систематизована і високоякісно візуалізована база даних кам'яного матеріалу, що зберігаються у спеціалізованих музеях, науково-дослідних та виробничих установах нашої держави, сприяла б підвищенню інтересу та популяризації галузі загалом.

Отже, сучасна електронна база даних викопних решток організмів повинна відповідати ряду основних вимог: мати логічно побудовану структуру, зручний та зрозумілий інтерфейс, функціонувати в режимі онлайн (відобразитися в мережі Інтернет), включати систему інтерактивного пошуку та можливість формування запитів на мові SQL. Крім цього, база даних може бути поєднана з картографічним сервісом у відкритому доступі, що дозволить візуалізувати географію поширення представлених у ній фосилій.

Таким чином, розвиток нових цифрових технологій ставить перед природничими музеями завдання урізноманітнення інформаційно-аналітичної функції, розширення їх фізичного простору і посилення зв'язків з музейною аудиторією. Нові можливості полягають у наступному: створенні віртуальних спеціалізованих колекцій, не переміщуючи при цьому зразки у фондосховищах; побудові віртуальних експозицій з можливістю встановлення зворотнього зв'язку з відвідувачами музейних сайтів; запровадженні через мобільні технології інтерактивності на експозиції та поглиблення інформаційного наповнення виставок; використанні персональних девайсів та аудіогідів як альтернативу музейним екскурсоводам; використанні соціальних мереж для комунікації музею з потенційними відвідувачами тощо.

Унікальність, неповторність, велика наукова цінність для української і світової науки колекцій викопних решток фауни і флори Палеонтологічного музею Львівського національного університету імені Івана Франка, безперечно, є підставою для внесення їх до Державного реєстру об'єктів, що становлять національне надбання України.

ЛІТЕРАТУРА

1. О.І. Волошиновська, Г.І. Гоцанюк, А.В. Іваніна, Р.Й. Лещух, І.М. Мар'яш. Палеонтологічному музею у Львівському національному університеті імені Івана Франка – 110 років // Матеріали XXXVI сесії Палеонтологічного товариства НАН України «Стратипові та опорні розрізи фанерозойських відкладів України: сучасний стан палеонтологічної вивченості та перспективи подальших досліджень» і «Палеонтологічна освіта та палеонтологічні колекції», 24–26 вересня 2015 р., Львів. – Київ, 2015. – С. 10–11.
2. Волошиновська О.І., Гоцанюк Г.І., Лещух Р.Й., Іваніна А.В. Палеонтологія у Львівському національному університеті імені І. Франка (80 років кафедри історичної геології та палеонтології) // Проблеми стратиграфії фанерозою України. – К., 2004. – С. 268–271.
3. Вялов О.С., Венглінський І.В., Голев Б.Т., Горецький В.А., Горбач Л.П., Кудрин Л.Н. Геологічний музей Львовського державного університету ім. Ів. Франко. (Краткий путеводитель). – 1956.
4. Климишин О.С., Гураль Р.І., Інкін Є.Д. Бази даних музейної інформації // Мат. доп. рег. наук. конф. з проблем музеєзнавства «Музейний предмет: атрибуція, систематизація, евристичні можливості» (Дніпропетровськ, 2012 р.); 2. The GB3D Type Fossils Online project [Електронний ресурс]. – Режим доступу : URL: <http://www.3d-fossils.ac.uk/home.html>;
5. Лещух Р.Й., Іваніна А.В., Гоцанюк Г.І., Шайнога І.В., Тузяк Я.М. та ін. Кафедра історичної геології та палеонтології. Довідково-інформаційне видання. – Л.: Видавничий центр ЛНУ ім. І. Франка, 2006. – 68 с
6. Чернобай Ю.М. Природничі музеологія як системна складова руху неомузеології // Природничі музеї: роль в освіті та науці. – К., 2015. – С. 38-41.
7. Encyclopedia. Львівський національний університет імені Івана Франка. Довідкове видання в 2 т. Т. II: Л-Я. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2014. – 764 с. +224 вкл.

ЩОБ ЗНОВУ ПОВЕРНУТИСЬ...

Ось і настав цей день! День коли ми, студенти, завітали до Карпатського біосферного заповідника. До речі, ми перші, хто проходив практику у Карпатах з кафедри екології та безпеки життєдіяльності НТУ.

Першою дислокацією була «Долина нарцисів» імені проф. В.І. Комендаря, яка знаходиться поблизу мальовничого міста Хуст. Програма практики була насичена і різноманітна: теоретичні та практичні заняття із науковцями заповідника, також ми виявили бажання виконувати в заповіднику роботи по подоланню наслідків стихії. А саме – розчищення стежок від повалених дерев, на волонтерських засадах. Для нас були прочитані лекції «Птахи КБЗ», «Комахи «Долини нарцисів» та «Екотуризм у Карпатському біосферному заповіднику». Після набуття теорії було проведено екологічну гру. У ході гри наші студенти виступили у ролі усіх ланок, які тим чи іншим способом причетні до збереження природи. Кожен із учасників взяв у руки мотузку, прив'язані до кола-основи, на якому розміщено м'яч. Нашим завданням було перенести м'яч на мотузках з однієї точки в іншу та поставити на циліндр. М'яч у даній грі символізував збереження екосистеми.

– Ви не повірите, це не так легко, як здається...

– Але ми настирливі, і нам це вдалося!

Також ми відвідали руїни Хустського замку, прогулялися по місту, яке справило на нас чудове враження. Усім рекомендуємо.

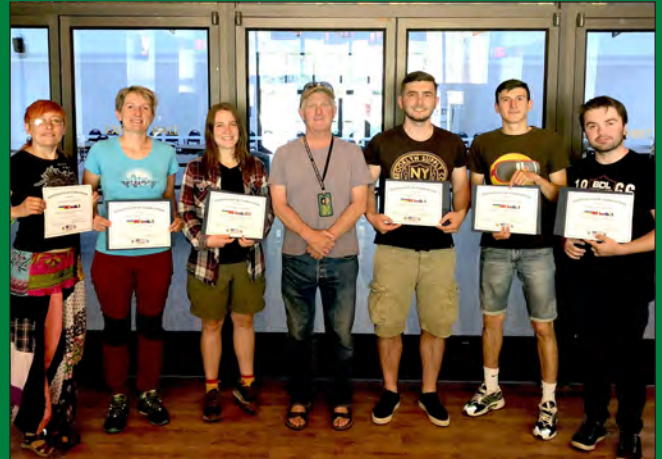
Відтак продовження практики перейшло до Тячівського р-ну, с. Уголька, де знаходиться Угольське ПНДВ, а також букові праліси Карпат – об'єкт Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Далі на нас чекав похід на «Карстовий міст» та гору Менчул, 1501 м над рівнем моря. Побували ми і на озері Синевир, воно справедливо вважається найкоштовнішим природним скарбом однойменного національного природного парку та однією з візитних карток Українських Карпат. Розташоване на висоті 989 м над рівнем моря.

Провівши два тижні в цих мальовничих місцях, ми переїхали до м. Рахів, центрального офісу Карпатського біосферного заповідника. Тут на нас чекали не тільки красиве місто з казковою природою, а ще відвідування високогір'я Чорногори, похід на «Соколине бердо» в ур. Кузій, знайомство з еколого-освітнім центром «Центр Європи» та демонстраційним форелевим господарством. У передостанній день нашого побуту ми піднялися на вершину Говерли. Пішохідний маршрут починається від Чорногірського КПП, далі шлях проходить через ліси. Місцеві праліси – це справжнє царство недоторканої природи. Стежка приводить до полонини Брескул, звідти відкривається мальовничий вид на г. Петрос (2020 м н.р.м.) – четверту за висотою вершину Українських Карпат. Кінцева точка маршруту – г. Говерла (2061 м н.р.м.) – найвища вершина Українських Карпат.

Висловлюємо щирі подяку доценту кафедри екології та БЖД Віталіні Віталіївні Лук'яновій за розробку програми практики та втілення її в життя; директору Карпатського біосферного заповідника, заслуженому природоохоронцю України Миколі Петровичу Рибаку та усім працівникам заповідника за плідну співпрацю, здобуті нові навички, знання та за чудовий настрій, який був присутній під час проходження усієї практики.

– Ми будемо сумувати за усіма вами. Можливо, випаде така честь, щоб знову повернутись у це красиве місце, Карпатський біосферний заповідник.

Олександр ШАТАЛАСВ,
студент Національного транспортного університету,
м. Київ

ДИКА ПРИРОДА

УКРАЇНСЬКИЙ РЕЙНДЖЕР В АМЕРИЦІ

Фотоспогади Миколи РОМАНЮКА, провідного інженера відділу державної охорони ПЗФ Карпатського біосферного заповідника, учасника Академії рейнджерів дикої природи-2018 (США, м. Ред-Рівер, Нью-Мехіко)

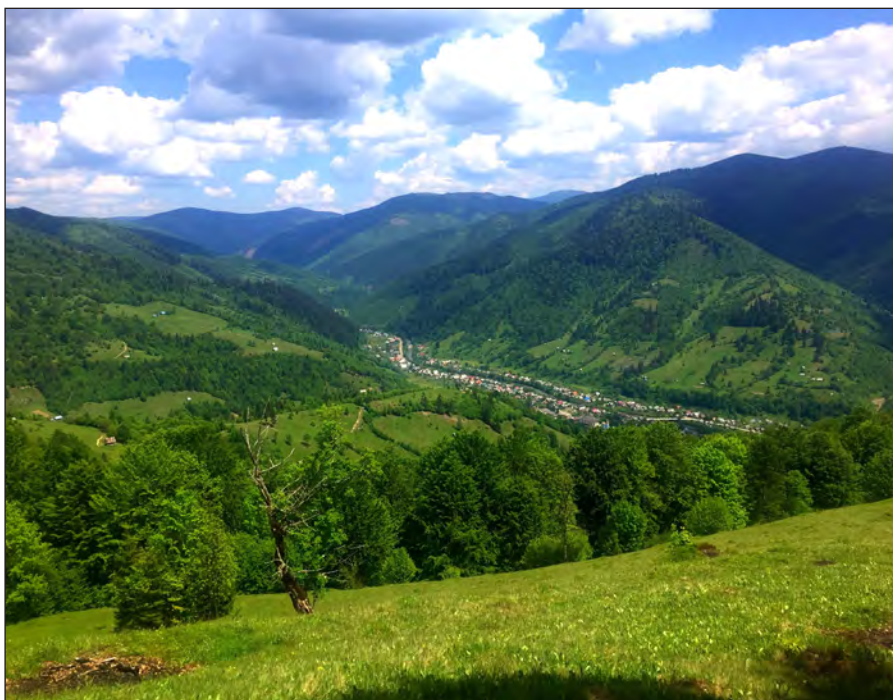
Зелені Карпати

Любомир ДЕРЖИПЛЬСЬКИЙ,
кандидат біологічних наук, еколог-краєзнавець,
НПП «Гуцульщина», Івано-Франківська область.

З ГЛИБИН ПЕРВОВІКУ

ВІДНОВИТИ ІСТОРИЧНУ НАЗВУ, або ЯК ОБЛОПУШИЛИ БРУСТУРИ

Вид на село Лопухів (Тячівський район Закарпатської області)
з навколишніх гір; річка Брустурианка

У численних літературних джерелах і в побуті існують неоднозначні, часто суперечливі, а то й недоречні пояснення власних назв, зокрема топонімів – назв поселень, місцевостей тощо. Це й не дивно, бо в різні часи, різними фахівцями застосовувалися різні критерії, підходи до тлумачення власних назв. Первинно власні назви відображали характерні особливості, які відрізняли їх від інших. З часом ця інформація призабулася або втратила актуальність і ті чи інші назви стали незрозумілими. Для їх тлумачення часто застосовують «народну етимологію», коли назва чи прізвище пояснюється за першою-ліпшою сучасною і зрозумілою асоціацією, за співзвучністю слів. Щось подібне сталося із назвою села Брустури у Тячівському районі Закарпатської області. І не тільки. В українській мові і закарпатських діалектах таке слово відсутнє. Організатори перейменувань у 1946 році вирішили, що ця назва румунського походження, бо в румунській мові є слово «брустуре», що означає лопух, реп'ях і перейменовували село на Лопухів.

Такі дії нанесли велику шкоду, бо в давнину (та й сьогодні) назви поселенням надавали залежно від географічного положення, співвідношення до господарських, сакральних об'єктів, гір, річок, родовищ, виконуваних функцій (оборонних, господарських тощо). Тож топоніми є джерелом відомостей про суспільно-політичне життя, матеріальну і духовну культуру народу, про особливості його географічного середовища, важливим інструментом пізнання минулого краю. За власними назвами вдається встановити колишню наявність, призначення, межі, складові тих чи інших об'єктів. Отже, топоніміка (наука про місцеві назви, їх походження і значення) є інструментом календарної, мовної і господарчої археології. Це своєрідна «книга», «мова землі»,

яка розповідає часто більше, ніж стародавні твори, більше ніж пам'ятають її мешканці.

Про яку історію, старовіччину можуть розповісти лопухи і назва села Лопухів? Лопухи є скрізь. А от назва Брустури засвідчує давнє славне минуле і важливе, оборонне призначення поселення. Аналіз довколишніх топонімів і географічного розташування свідчить про дуже давнє їх походження. Наявність в чужих мовах подібних чи незрозумілих слів ще не означає, що від них походять назви в інших місцевостях. Але незрозумілі, мало зрозумілі нині, чи й зрозумілі і широко вживані у нашій мові слова пояснювати лише з позицій іншомовного походження – не справедливо. Топоніми є вельми консервативними і зберігаються, як правило, впродовж тривалого часу – століть та тисячоліть. Якщо якесь слово, означення вживається в інших мовах, то це ще не значить, що в нашу мову воно перейшло від них. Можливо (здебільшого так і було) колись воно вживалося в нашій мові, але з часом у цьому значенні зберігся інший синонім, а це слово залишилося в інших мовах.

Найновіші історичні, археологічні, мовні, генетичні дослідження (причому зарубіжних вчених) свідчать, що Україна, зокрема Карпати, були одним із центрів формування індоарійської цивілізації, тереном зародження і розквіту прамови індоєвропейської мовної сім'ї та санскриту (мови літератури). Впродовж тисячоліть із прамови відбувалося формування окремих мов різних етносів. Оскільки санскрит був створений на основі тодішніх індоарійських мов і діалектів у II – I тисячоліттях до нашої ери і практично не зазнав змін, то він зберіг тамтешню мовну основу сучасних мов. До речі, українська мова, особливо закарпатські, гуцульські, лемківські, бойківські діалекти, мають найбільшу спорідненість із санскритом, понад 60 відсотків слів чи коренів слів є однаковими. Тому незрозумілі нині назви варто тлумачити за допомогою санскриту, що дає дуже плідні результати.

У назві Брустури (Борустури) аж два, або три корені, що санскритською означають бик – *Бо*, *Рус*, *Тур*, або *Рус*

Греко-католицька церква;
типова народна архітектура;
сільський будинок культури

і Тур. Бик (як і корова) впродовж багатьох тисячоліть, особливо від епохи тельця (від IV тис. до н. е.), були головними тотемами. Бик уособлював чоловіче начало, небо, сонце, силу, порядок, зрошення, запліднення; корова – жіноче начало, космічну жінку, матір, землю, творення, народження, врожай, достаток тощо. Донині ще подекуди у наших селах корову називають МАМОЮ, бо вона рятувала людей у голодні роки і часи скрути. Крім того, високостатусні колись слова бик, тур, бугай, віл (вул) в переносному розумінні означали ще й герой, охоронець, провідник, який забезпечував порядок і законність, похідні від них – укріплення, оборонне поселення, твердиня, городище. Язичницьких верховних богів зображали із бичаю головою. Тому важливим (святим, оборонним) місцям і об'єктам, присвоювали назви цих тотемів. Видатний український лінгвіст, санскритолог, індолог Степан Наливайко аргументовано доводить, що велика кількість сучасних українських власних назв (прізвищ, імен, топонімів) походить від корови-бика, в тому числі Україна і українці, бойки, гуцули, скіфи, кравенці, русини, таври, Київ, Турка і багато інших. В тому числі і низка топонімів Західної України – турії, волови, биківні, коровії, а також назви із коренем, рус, бос, бош, ко, до, доб, стр, го, гов, які на санскриті та інших індоєвропейських мовах є в словах, що означають бик, самець.

Річка, що тече через Брустури називається Брустурянка, її ліва притока Тур-бат, права – Бер-тянка. Корінь *бер* є в численних словах із значенням берегти, оберігати – берегиня, побережник, збереження тощо. *Тянка, Данка* – верхня. Отже, верхня охорона. У слові Турбат корінь *тур* – тлумачиться як

бик, тур, отже, оборонець, звідси *тура* – вежа – твердиня. Корінь *бат, пат* – охоронець, воїн, звідси батько, батя. Ці та інші топоніми, зокрема мікротопоніми, свідчать, що попередня назва Лопухова Брустури походить не від лопухів, а від оборонного, охоронного призначення поселення. Причому, якщо у двокореневому слові обидва корені мають однакове значення, то вони взаємно підсилюються. Тож топоніми Брустури, Турбат тощо означають сильне, могутнє укріплення, городище.

Первинні Брустури, очевидно, стали у місці злиття – устя річок Мокрянки і Брустурянки, звідки починається річка Тересва. Крайне від перевалу (вододільного хребта) поселення охоплювало значно більшу територію. Згодом колишні присілки, хутори виокремилися в самостійні села Руська Мокра, Німецька Мокра, Усть-Чорна і власне Брустури. Поселення контролювало шляхи, які пролягали вздовж річок через перевал (вододільний хребет) до Прикарпаття (до нинішніх Надвірної, Солотвина, Богородчан, Перегінська), до нинішнього Міжгір'я, Колочави, озера Синевир на Закарпатті тощо. Отже, назву Брустури отримали від його функціонального призначення – як форпост, твердиня, митниця. Тому цілком справедливим є намагання мешканців Брустур відновити історичну правду – повернути селу первинну назву. Це може дати поштовх до археологічних досліджень і відтворення давньої історії села та довкілля, розвитку туризму, патріотичного виховання молоді тощо.

На Прикарпатті, у Косівському районі, теж є село Брустури, хребет Брусний та інші топоніми з коренем *бо, рус, тур, бат* тощо. За переказами, прикарпатські Брустури заснува-

ли вихідці із Закарпаття, а закарпатці, навпаки, вважають що їхні Брустури заснували люди із Прикарпаття. Це свідчить про давні звязки населення обабіч Карпатських гір.

Так само колишні топоніми із коренем *апа, вапа* (Апша, Апшиця і ін.) подібним чином перейменували на Водяне, Водиця тощо. У цьому випадку хоч не змінена суть назви. Бо *ана, вапа* румунською – вода, тож начебто мають румунське походження. Але у санскриті та індоіранських мовах корінь *ана, ан, ван* присутній у численних назвах, пов'язаних з водою. То ж назви Брустури, Апші, Апшиці та інші очевидно виникли значно раніше (II – I тис. до н.е. – I тис. н.е.), тобто походили із спільної прамови. Адже Карпати були заселені споконвіків, про що свідчить стоянка давньої людини у Короліві, якій понад мільйон років. До речі, латина, мова римлян, від якої походить румунська мова, була запроваджена у завойованій Римською імперією Дакії, до якої належала і частина нинішнього Закарпаття, у II тисячолітті. А до цього тут проживали даки і інші племена, яким і належать багато нинішніх ніби незрозумілих топонімів і які мотивовано тлумачаться за допомогою санскриту.

Подібних недоречностей у називництві, на жаль, є чимало і їх треба позбуватися. Для мотивованого тлумачення незрозумілих, та й зрозумілих назв необхідно використовувати комплексний підхід, враховувати те, що багато слів можуть мати різні значення, тому треба брати до уваги не лише мовні, як найчастіше трапляється, а й інші критерії – історичні, географічні, функціональні, співвідношення до певних об'єктів території і, звичайно, мовні.

Світлини запозичено з Вікіпедії

Кошара овець на полонині біля села Лопухів

Анджей РУЩАК,
краєзнавець,
м. Гданськ, Польща

РОЗПОВІДІ З КОЛИШНЬОГО БИСТРЕЦЯ ПІД ЧОРНОГОРОЮ

Переклад Олександра НУЖНОГО,
м. Львів, Україна

Д-Р АНДЖЕЙ РУЩАК (ANDRZEJ RUSZCZAK)

Відомий польський лікар і краєзнавець. Народився у Львові у 1939 р. в родині офіцера Війська Польського Болеслава Рушак і Ядвіги з роду Більовіцких, лікаря-радіолога. Після війни проживає в Гданську (Республіка Польща). Закінчив Академію Медичну в Гданську. Уся його трудова біографія пов'язана з медициною. Працював лікарем-рентгенологом. Активіст Товариства карпатського у Варшаві. Від 1991 р. і до сьогодні часто буває на Гуцульщині із науковою та пізнавальною метою.

Від 1999 р. є учасником відомої польсько-української групи дослідників полонинського господарства Гуцульщини, результати досліджень якої опубліковані у трьох монографіях – «Pasterstwo na Huculszczyźnie. Gospodarka-Kultura-Obyczaj» (2001), «Przekształcenia gospodarki pasterskiej w ukraińskich Karpatach» (2011), «Pasterstwo w Czarnohorze: Przyczynki do badań kultury huculskiej» (2016).

Співавтор унікальної антології перекладених текстів давніх мандрівників, які побували на Гуцульщині та залишили свої спогади: «Dawne Pokucie i Huculszczyzna w opisach cudzoziemskich podróżników. Wybór tekstów z lat 1795–1939» (2001).

Багато статей Анджея Рушак (понад 30) опубліковані в альманасі «Płaj», що його видає Товариство карпатське у Варшаві.

Дослідження творчості письменника та вченого Станіслава Вінченца привело Анджея Рушак до

високогірного села Бистрець у Верховинському районі Івано-Франківської області, де він зібрав значний матеріал з історії, етнографії та фольклору цього самобутнього гуцульського села, що притулилося від сходу до північчя Чорногори. В гуцульських селах має багато друзів, з якими під час приїздів на Гуцульщину проводить багато часу, збираючи відомості про Бистрець та навколишні місцевості.

Разом із відомим істориком Анджеєм Вельохою опрацював унікальну книгу реєстрації прибулих науковців і туристів на Ботанічно-рільничій станції, що у міжвоєнний час функціонувала на полонині Пожижевській у Чорногорі («Płaj»: «Księga Pamiątkowa Stacji Botanicznej na Poloninie Pożyżewskiej. Lektura po latach»).

Переклав на польську мову та опублікував фрагменти творів гуцульських письменників та громадських діячів – Єротея Пігуляка і Петра Шекерика-Дониківа, а також епістолярну спадщину Станіслава Вінченца з його гуцульськими приятелями.

У «Зелених Карпатах» дебютував у 2015 р., опублікувавши унікальні спогади мешканців Бистреця про відомого гуцульського знахаря Івана Кікінчука «Останній зі знахарів».

Незважаючи на поважний вік, Анджей Рушак разом із молодшим поколінням кожного року бере участь у туристичних походах найвищими пасмами Гуцульщини – Чорногорою, Покутсько-Буковинськими Карпатами, Чивчинськими горами, Мармароським масивом та ін. У цьому його надихає велика родина (виховав трьох дочок, має 9 внуків і 2 правнуки) та здоровий спосіб життя.

Спочатку – деякі цитати, які ввели мене в світ гуцульської старовини, дозволили наблизитися до його розуміння і схилили до винесення на денне світло представлених тут розповідей, які зберігаються в Архіві Оссолінських у Вроцлаві [Archiwum Stanisława Vincenza w Zakładzie Narodowym im. Ossolińskich we Wrocławiu; далі – ASV].

«Світ гуцульських вірувань є барвистим, багатоголосим, дзвінким і сумним, оповідань в ньому, як зірок на небі, як овець на полонинах, як джерел в горах, як листя на карпатських деревах... Є в ньому таємниця, для нас ірреальна міфологія, яка водночас є для гуцула повсякденною реальністю його світу» (Наталія Хобзей, 2013, перефразована цитата).¹

«Карпатські пастухи живуть у колі прадавніх уявлень, де люди, тварини, рослини співіснують у гармонії... Це бачення світу в залишковій формі збереглося до наших часів у пастушій магії, яку, на жаль, в наш час часто розглядають тільки як цікавинку, а не як *правду старовіку* [так, як це розумів Станіслав Вінценз], якою вона є в дійсності» (Urszula Janicka-Krzywdą, 2015).²

«Станіслав Вінценз, автор *«На високій полонині»*, *«Звади»* – книжок – пам'ятників світу, який минув і не повернеться» (Józef Czapski, з посмертних спогадів). (Józef Czapski, 2015).³

«Своє любі, чуже шануй» (Станіслав Вінценз, переказала Марічка Ігнатюк, її батьком був Василь, син брата матері Станіслава Вінценза).

Над впливом народної культури на поетів і письменників роздумує С. Вінценз в есе *«Данте і народні міфи»*, питаючи, чому вони завдячують у своїх працях: «спільності поезії, чи міфам, чи пісням, а насамкінець, мові – одним словом, тим усім творам, чиї автори невловимі?», і робить висновок: «Не можна насправді сказати, що поет «черпав» з міфів, переказів, з мистецтва і народної мудрості – швидше за все, він серед них народився і виріс». ⁴ Ту ж саму фразу

1. Наталія Хобзей зі співавт. Гуцульські світи. Лексикон. – Львів, 2013. – С. 7.
2. Urszula Janicka-Krzywdą. Elementy «kosmiczne» w karpackiej magii pasterskiej [w:] Karpaty pełne czarów. – Nowy Targ, 2015. – S. 96.
3. Цит. за: Józef Czapski. Czytając. – Kraków, 2015. – S. 384. Уперше надруковано в часописі «Kultura», Париж, 1971.
4. Stanisław Vincenz. Po stronie dialogu. – Т. 1. – S. 334.

Анджей РУЦАК (у центрі), Піотр КАМІНСКИ та Лешек РИМАРОВИЧ – учасники польсько-української групи дослідників Гуцульщини

можна застосувати до творця *«На високій полонині»*, який з раннього дитинства знаходився під впливом гуцульської мови і культури і перебував у ній до кінця свого життя.

Наше дослідження – спроба пригадати давній світ гуцульських вірувань за допомогою оповідань Марічки і Василя Чорниш від 1930-их років, і які були записані в так званому «Зошиті J». (ASV, шифр 17391/I). Деякі з них були переписані вручну, а також на друкарській машинці Іреною Вінценз.

Багато з цих розповідей автор *«На високій полонині»* використав у своїх творах. Тому що, як він писав: *«Не стільки сама сучасна Гуцульщина або її історія, скільки гуцульські оповідання про давні часи, вже зникаючі відлуння і спогади, майже забуті теми розповідей були матеріалами для цієї роботи»*.⁵ Він згадував про це в листі до Юзефа Вільчинського від 19.X.1953 р.: «При написанні цілого розділу другого тому *«На високій полонині»* ... я використовував дуже багато з тих записів, котрі ми перенесли на спині через Чорногору, і досить велику пачку, і котрі приїхали аж сюди». ⁶ У тому ж самому листі він пише про Марічку: *«Чудова була ця бабця, хоча й дуже бідна, і така поважна і шляхетна до мозку кісток»*. Потім Вінценз згадує, що саме вона розповіла йому історію про Сироїдів, яку він подає у *«Барвінковому вінку»*. Про це він розповів на з'їзді Союзу гірських земель і таке пізніше переказав Марічці: *«Пани сміялися з Сироїдів, казали, що то неправда»*, а Марічка на це: *«Дурні пани, їм уже ніщо не допоможе»*. Вінценз згадує про неї дуже часто на сторінках свого твору.⁷

Постаті Марічки і Василя Чорниш стали мені відомі кілька років тому, коли я перекладав листування Василя зі Станіславом та Іреною Вінцензами.⁸ Марічка була матір'ю Василя, котра управляла кухнею в домі Вінцензів у Бистреці. Марічка померла, ймовірно, у 1942 році. Василина писала зворушливі листи до Станіслава та Ірени. Вона померла у 1972 році. Тут варто згадати її останні слова до Ірени Вінценз, котрі просила написати на фотографії: з її тілом в труні, з хрестом на грудях. Текст, написаний дугою на вирізаному колі: *«Мій найдорожчий друг, пані Ірена, тепер з вами прощаюся, бо більше до пані я не буду писати і турбувати пані. Я прожила 82 роки, може, комусь надокучала, прошу мені вибачити. Тому що я покинула вас усіх. До пані Ірини. Більше ви вже не напишете до мене. Василина Чорниш»*.

Як я опинився в колі оповідань Марічки і Василя?
Мені віддавна подобались оповідання з гуцульського світу надприродних істот. Але цього було недостатньо, щоб ближче зацікавитись цим світом, – я вважав його одним із елементів фольклору. Під враженнями оповідань Марічки і Василя я опинився так близько до цього світу. І це враження я хотів би донести до читача.

Тепер я перекладаю ці оповідання, в яких є так багато подій з дивовижного світу фантазій. Є тиша покинутого мешканцями житла, а за вікном темний зимовий світанок і сплячий «осінній» – без снігу – садок. Я опинився в дивному стані, в якому було важко відрізнити «вірну правду» цих

5. Stanisław Vincenz. Na wysokiej poloninie. Prawda starowieku. – Wydawnictwo «Rój». – Warszawa, 1936. – S. 681.
6. Płaj, 50. – S. 174-175; Płaj, 51. – S. 129-131.
7. Напр., Stanisław Vincenz. Na wysokiej poloninie. Prawda starowieku. – S. 108 (відома оповідь Марічки, захопленою танцюванням Фоки, яка, будучи десятилітньою дівчинкою, це бачила); там само, S. 327 (спогади з двору в Криворівні).
8. Опубліковано в Płaj, 37. – S. 148-162.

Господарство у горах

історій від реальності. Мені здалося, що події з цих оповідань могли відбуватись насправді. Я закриваю очі і до мене повертається той світ. Може я ще не зовсім прокинувся? А «коли розум спить, прокидаються потвори» (назва графіки Франсіска Гойї). Тоді мені було складно відрізнити те, що снилось, від того, що я читав і насправді чув і бачив.

Одного разу я прокинувся вночі і подивився на полиці з книжками – всі було ясні, виразно видимі, а тут одна найвища – чорна. Мені здалося, що там сидить «він» і ледве втримався від запалення світла. Зранку подивився на ту полицю, а я ж знав, що книги там були в другому ряду. Спереду були старі кошики й млинки, які колись використовували на кухні, а вгорі – пучок лаванди. Але вночі я ніби зовсім про це забув. І вже тільки плуталась реальність з фантазіями, в яких я відчував себе бажаним гостем.

Іноді я пригадував собі розмову зі старшими людьми в Бистреці, й мені здавалося, ніби я чув те, що розповідали Марічка й Василина. Так само було на полонині Кукул: старший ватаг і його дружина добре зрозуміли те, що я говорив, а їхні онуки (які вчилися у школі) питали «про що він говорить?». Стара гуцульська мова збереглася донині. Вона очевидно і є найміцнішою пам'яткою давньої Гуцульщини. Тому, що традиційне вбрання і давня забудова вже стали екзотичною дивиною, так само як коні в ролі засобу пересування.⁹ Про це також писав Лешек Римарович в Альманасі карпатському «Ріаж» [Плай].

Багато разів я був у Бистреці, але це не був Бистрець Марічки і Василина. Чи хоч щось збереглося з «правди старовіку» тамтого давнього Бистреця? Чи це все є тільки гра пам'яті й уяви? Їхні оповідання можна собі пригадувати по-різному: реалістично-прохолодно і зі сльозами на

9. Пор.: Leszek Rymarowicz. [Післямова до статті Івана та Ярослава Зеленчуків]. Wspomnienie o Annie Haradzuk «Hołubce». – Ріаж, 2014. – Т. 49, S. 196.

очах. Однак, щоб щось почути і побачити, треба бути делікатним, подібним до тіні.¹⁰

Ці історії дають можливість перенестися в магічний світ, про існування якого ми би й не підозрювали. Перенестися до світу людей, які мешкали в хатині, розташованій над потоком, що постійно шумить, і на схилах понад лісами серед зелених полонинок, до Бистреця, якого вже більше не існує.

Nota bene:

- [ ] – Текст, якого немає в оригіналі;
- [?] – неперевірені дані;
- [!] – підкреслення відповідності до оригіналу;
- [...] – нечитабельні слова;
- <> – додані слова.

Якщо в тексті йде мова про війну, то це про Першу світову. Усі посилання і цитати з «На високій полонині» взяті з видання 1980–1983 рр., за винятком двох, про що зазначено вище.

«Зошит J». Це зошит у шкіряній оправі розміром 20×15 см. Він був одним з тих матеріалів, які С. Вінцензу вдалося перенести через Чорногору в травні 1940 року¹¹, про що він згадував у листі до Юзефа Вільчинського.

Зошит починається словами: «*Natura et mortura*», написаними власноруч С. Вінцензом.

Яку таємницю ці слова приховують в собі? Сьогодні ми можемо зробити спробу наблизитись до їх розуміння.

Слово «*Natura*» може означати середовище людей, які зберегли давні вірування – старий світовий порядок.

Слово «*mortura*» асоціюється зі смертю і, ймовірно, є неологізмом, створеним автором (згідно д-ра Яна Скловського).

«*Natura et mortura*». Вникливу інтерпретацію цих трьох слів, на прохання д-ра Яна Хорошого, представив проф.

10. Натхнення з: Agata Tuszyńska. Narzeczona Schulza. – Apokryf. – Kraków, 2015.

11. Детальніше про це: Andrzej Ruszczak. Stanisława Vinzenza i Jerzego Stempowskiego perypetie na granicy węgierskiej (1939–1940). – Ріаж, 2007. – Т. 35. – S. 8-43.

Якуб Пігонь. Приведу її «*in extenso*» (тобто повністю): «Мені здається, що це має звучати так: «*Natura et moritura*». Слово «*natura*», всупереч тому, як може видаватися на перший погляд, не було б тоді іменником, а дієприкметником майбутнього часу від дієслова *nasco* «народитись». Вся фраза означала би «те, що має народитись, і те, що має померти» (або, скоріше, «це речі») – тому що тут ми маємо, ймовірно, множину середнього роду). Звичайно, це можна розглядати як словесний жарт, який походить від слова «природа», і яке асоціюється, перш за все, з іменником. Якщо до цього додати «*et mortura*», це робить необхідним прийняти інший зміст «*natura*», власне, як дієприкметник (який значно рідше зустрічається). Жодних літературних асоціацій я не маю [кінець цитати]».

«*Natura et mortura*» ці слова автор широко розвинув як девіз для всього циклу «*На високій полонині*». «Чи стародавні подання можуть містити для нас якусь правду? Які? «... У суспільстві, в якому ні багатство, ні убогість не живе, найлегше знайти найщирішу шляхетність. Тому, якщо в поданнях чули, що це гарне, а це бридке, то в своїй простодушності вважали за найбільш правдиве, і вірили в це, а, вважаючи правдою те, що розповідається про богів і людей, згідно цього й жили» (Платон. *Диалоги*).

Чи так розмірковуючи, можемо допустити, що Мудрець з-під Чорногори в кінці 1930-х років передбачав, що той світ є тим, «що має померти?» І саме тому сліди того світу намагався увічнити в цих нотатках.

Оповідання Марічки і Васиlinesи звучать гарно. Чи можемо ми їм в усьому вірити? Можливо, дехто знайде в них правду? В одному можемо бути впевненими: вони розповідали, щиро вірячи в свої історії.¹²

Те, що вони розповідали, тепер називається вірувальними або історичними поданнями – легендами, а для людей, що там живуть, як їхні пращури, і які вірять в щирість духа, у все, що їм розповіли, було це найсвятішою правдою і повсякденною реальністю.

ПРО ЛЮДИНУ-УПИРЯ, ЯКА ПЕРЕТВОРИЛАСЯ НА ВОВКА¹³

Машинопис, ASV, шифр 17391/I, с. 202-203.

Був один чоловік, який при кожному новому місяці перетворювався на вовка, і це було правдою. Бо його жінка сама це розповідала. Він ще тепер живе, але вони розлучилися через це. Вона не могла жити з ним, бо їй було страшно через нього.

Одного разу громадили сіно, а він залишив її й каже: «Щоби знала, як прибіжить вовк, то просто махай запаскою, бо нічим іншим не відмахаєшся». А вона собі думає: «Ей! Чи він дурний? Чого вовк має до мене бігти?» Але сіла на стіг і сидить. А тут побачила – біжить вовк, почала кричати, але вовк біжить просто до неї. Вона почала розмахувати запаскою, а вовк схопив запаску і втік. Вона вже

12. Порівн.: «Złoty dzban. Baśnie, podania i legendy polskie», wybór Izabela Korsak. – Warszawa, 2005. – S. 202.

13. Подібну подію в селі Рафайлова в Горганах (нині – Бистриця в Надвірнянському р-ні) описує Ян Складовський. Про людей, які перетворюються на вовків в країні Неврів (райони сучасних Волині і Поділля) згадує Геродот у своїй «Історії», книга IV/105.

зі страхом сидить на копиці сіна й нікуди не йде. Прибігає чоловік, а вона каже: «*Де ти пішов, мене ще трохи і вовк би з'їв і забрав запаску*». А він каже: «*Не бійся*», і розсміявся. А вона придивилась до нього і побачила, що нитка від запаски звисає з його зубів.

Тоді вона дуже злякалась і каже: «*Чоловіче, а що у тебе між зубами?*» І витягнула ту нитку і каже: «*Це ж нитка з моєї запаски*». А він каже: «*Не бійся, нічого тобі не зроблю. Бо як мені той час приходить, то якби не пішов і не перетворився на вовка, то би минувся (помер)*».

Тоді вона сказала, що не буде з ним більше жити, і так розлучилися, бо він мусив бути таким, хоча сам тому не був радий [пор.: «*Листи з неба*», с. 452]. Він залишився самотнім, як його дружина пішла від нього. Вже жодна баба не хотіла бути з ним, бо боялися його, бо жінка все розповіла. [пор.: «*Звада*», с. 384-385].

**Василина ЧОРНИШ,
22.IV. [19]38 р.¹⁴**

ЧОРТ НА ПОЛОНИНІ

ASV, шифр 17391/I, с. 193-195

Коли я була в одного газди, який мав багато худоби, і була з нею [зимою] на полонині Діл, а там була хата зимова і я там згодовувала сіно. Але в тій хаті ніхто не міг довше витримати. А я подумала, що це дурниці, і сказала, що не боюся, що як замкнуся, то хто мені що зробить.

У першу ніч нічого не було, а на другу ніч то вже почула. Однак ходить по стелі, по підлозі, таке щось виробляє, шумить, хлопає, гримить, і так аж зі стриху зіскакує на землю між худобою, виганяє корови (біля хати була загорода), дивлюся в загороду, а там худоба спить. А то він, нехай сьезне, такі гримаси показував, потім плював у вікно, дряпав і шкрябав кігтями по вікні, по підлозі, але нічого не було видно. Спочатку я думала, що хтось мене так лякає, бо я тільки чую, а не бачу, хоча добре вдивлялась у вікно. Напав тоді на мене страшний переляк. Я загорнула-ся в *ліжник* і закрила вуха, щоби нічого не чути, але все одно страх не проходить. Не дав мені той *щезник*¹⁵ бути довше. Тільки тиждень побула, пішла до газди і сказала, що не можу бути довше через того – нехай сьезне!

Кажуть, що там хата була поставлена, але ніхто в ній не замешкав, то «він» там засидівся, але не був до допомоги газді, тільки одразу засів у тій хаті, не заселений, одразу після збудування. Через три роки після того грім його вбив – то втішилася, бо дуже мене налякав. За тою хатою був бук, а грім як вдарив у бук, то спалився разом з «ним», а це був сирийський [?] бук. Від того часу «його» вже не було і не показувався.¹⁶

Василина ЧОРНИШ, 13.IV.[19]38 р.

14. Два роки тому я провів Різдво в Бистреці. Спустившись до потоку Черлений, вже в самому низу, перед містком я побачив слід вовка з чорною облямівкою, заморожений в підталому снігу, який здався мені особливо великим, і був направлений в сторону села. Що «він» міг би шукати серед людей? І чи був це вовк? Тоді я ще не знав оповідання Васиlinesи і не придивився уважно, а тому не можу з упевненістю сказати, чи між відбитками кігтів застрягла голка з ростучою поблизу сосни, чи був це обривок нитки? «Або це вовк, хто знає, чи вовк?»

15. Від гуцульського слова: сьезати, пропадати.

16. Порівн.: Stanisław Vincenz. Prawda starowieku. – S. 110-112, 192-208 і 287-296; його ж: Barwinkowy wianek. – S. 365-405; його ж: Listy z nieba. – S. 17, 27, 37.

ЧОРТ У МЛИНІ

ASV, шифр 17391/I, с. 192-193. Машинопис

Як я була в священика [в наймах], пішла до млина питлювати пшеницю (в Іллінцях біля Заболотова). Треба було змінити сита з одного поверху на другий, а це було з п'ятниці на суботу. Людей було мало, бо там найбільше жидів мололо, то був великий млин. Я пішла з мельником нагору, а він каже: «Бери лампу і будеш мені світити». Я взяла лампу і пішла світити, він змінює сита, а я свічу. А тут раптом щось мене дошкою вдарило ззаду по шиї, але не заболіло. Так стукнуло, як дошкою, але нічого не було чути. А я тоді сказала: «Що то за якийсь дідько [чорт] мене б'є?» А мельник каже: «То однак дідько.¹⁷ Хоч би не казала». І дала: «Гей, гей, вважай, що робиш». І так він зробив, от так сплюнув і розсміявся. Тоді я не дуже злякалась, але однак вже сама до млина би не пішла. «Він» мав службу завжди вночі, так швидко молон, що аж було дивно. Вдень ніколи би так швидко не змолон муки. А то була питльована мука, то тяжко молонлася. [пор. «Звада», с. 52]

Василина ЧОРНИШ,

13.IV [19]38, шифр 17391/I

[рукопис С. Вінченза, с. 47 згідно нумерації сторінок автором]

* * *

Марічка каже: «Я виросла у млині. Там багато людей сходилося. Вони любили порозмовляти і слухати. Мені усе було цікаво». Батько Марічки був мельником і тримав *щезника* до послуги. Марічка бачила його декілька разів.

ЯК Я БАЧИЛА ЧОРТА В ТАРТАКУ

ASV, шифр 17391/I, с. 190-191

Як я була у Ворохті, то тоді було освячення схрониски (притулку) під Говерлою. Сторож тартака пішов на те освячення, а ми з його жінкою залишилися сторожувати замість нього. І сидимо собі в тартаку, в тій хаті, де він сторожує. А там була полиця-скриня аж під стелею, і ми собі говоримо, аж раптом чуємо, а то щось стукає. Ми перестали говорити і думаємо, що то може так стукати, бо то була неділя¹⁸. А я подивилася, а там на скрині сидить «він» і стукає ногами. Виглядав як хлопчик в чорному вбранні і сам чорний.¹⁹ І я кажу: «А то який дідько?» А вона подивилася і каже: «Це однак дідько – втікаймо!» Ми втекли зі страху. А коли ми гримнули дверима, він засміявся зовсім як дитина. А ми вже сиділи надворі і не входили досередини.

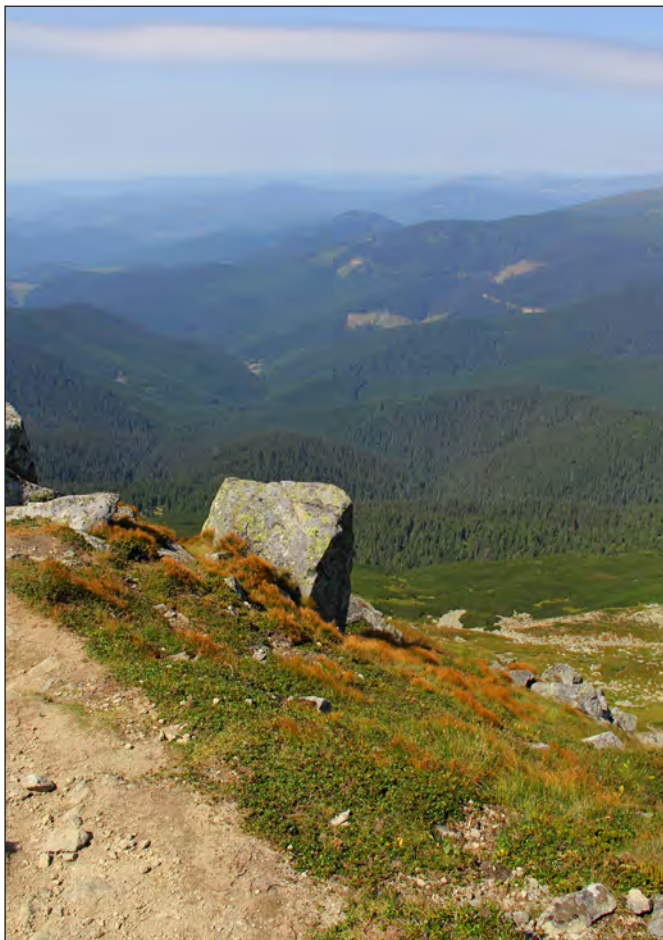
За тиждень в суботу, як люди вже не працювали, а я ще там була – робила порядки. Прийшов директор і керів-

17. Назва відома також на Підляшші як «дидко», або «нестерпне ангелятко»; свого чортика також мають китобої, якого називають Деві Джонс [Davy Jones], Herman Melville. *Moby Dick czyli Białe wieloryb*. – Kraków, 2002. – S. 103.

18. Насправді день посвячення притулку «Заросляк» прийшовся на п'ятницю 19.08.1927 р. У цей день увечері починається шабат і свреї вже не працювали, через що могло здатись, що то вже неділя.

19. Порівн.: Stanisław Vincenz. *Prawda starowieku*. – S. 204. Там також про місяця, де бачили диявола, який «з'являється інколи теперішнім людям – в млині, в занедбаній хатині або в лісі...».

ник, аж раптом він почув такий шум і гуркіт в тартаку, так якби там було з десяток людей. Директор каже до сторожа: «Хто там залишився?» Сторож каже: «Там немає нікого». Але директор каже: «То такий гук, не може бути, щоби там нікого не було». Він запалив свічку і обидва з керівником пішли шукати, вийшли і нікого не знайшли. За хвилину знову гуркіт. Після цього директор пішов, закликав найстаршого майстра від машини, а той сказав директору, що там є чорт. Це був новий директор і ще цього не знав про «нього». Тоді ми вже знали правду, що тоді на тій скрині був *дідько*. І сказав майстер, що «він» лише як роззілється, то такі [речі] виробляє.

Василина ЧОРНИШ,
13.IV.[19]38 р.

ЯК Я ЧУЛА МАРУ

ASV, шифр 17391/I, с. 187-189

Я йшла з Жаб'яго сама і не хотіла ніде заходити на нічліг, бо не любила спати в чужій хаті, а у жида не спала би, щоби хоч не знати за що. У Краснику застав мене вже вечір. На *Довгих Толоках*²⁰ Ревушу²¹ забив віз – сидів на возі, а віз перекинувся і його забив. А як я дійшла на це місце – до сих пір нічого не сталося. Навіть на думку мені нічого

20. В оригіналі назву написано з малої букви. Це місце є вище останніх будівель Красника і нижче пасіки, де займаються експериментальним розведенням карпатських бджіл. Поблизу є сірководневе джерело і лавочка. Раніше в цьому місці випасали худобу, звідси й назва.

21. Це прізвище часто трапляється в Бистреці і Дземброні.

Чорногірське роздолля

не прийшло. Почула, що за мною ступає щось дуже сильно, аж земля піді мною трясеться. Але я знала, що не можна обертатись за себе вночі і так дійшла до Етички²². Нічого не відчувала, вся перелякана була, ніби задеревеніла, але там не хотіла, дурна, піти на ніч, хоч то були знайомі жиди, і спала би як вдома, але йшла далі.

А від Етички то «тамто» залишилося там, бо «він» Реваш [!] був з Дземброні. Я дійшла до старого цвинтаря, а то було гарно, місяць світив ясно. Дивлюся, а тут жінка вийшла з води, перейшла через дорогу і перелізла на цвинтар. Розплетене волосся, звичайна жінка без запаски, тільки в білій *сорочці*. Думала, що то була Парашина, ще дивилася на *мур*²³, там, де вона зникла, а там не було нікого. І так мені вже тоді дало страху, добігла до хати, навіть не знаю, коли. Але якби була зачинена брама, то би до хати не дісталася. Не могла протягом двох годин нічого говорити. Тільки впала в хаті на лаву. А домашні були вже вражені – що це зі мною?

Василина ЧОРНИШ,
12.IV.[19]38 р.

ЯК Я БАЧИЛА ПОТОПЕЛЬНИКА²⁴

ASV, шифр 17391/I, с. 184,
рукопис Ірени Вінценз

Николай пішов на якийсь термін, а я пішла з ним разом. Щоб однак не йшов так сам, ми мали звідтам принести хліб. І йдемо при березі над самою водою, а *Николай* каже: «Щоби ти не перелякалась, бо тут якийсь чоловік сидить посеред води». А то, напевно, [не] чоловік, тільки *чорний*, так мені виглядав. Ми йшли прямо на нього. А він тоді встав і ще засвистів голосно, а тоді хлюпнув у воду, так якби чоловік скочив з того каменя. А я питаю *Николая*: а то хто? А він не хотів мені сказати, бо я була тоді ще малю, 12 років. І сказав, що то якийсь чоловік купається вночі, так що не дуже злякалась тоді. Аж потім він сказав мені, що то був *потопельник*.

Василина ЧОРНИШ,
12.IV. [19]38 р.

ПРО ПОТОПЕЛЬНИКА

ASV, шифр 17391/I, с. 210-213,
рукопис Ірени Вінценз

В Ясенові біля кладки втопилася баба – сама скочила до води. І кожному там показувалася. Хто тільки йшов, то виходила на дорогу до кожного. А люди говорили і просили

22. Дружина корчмаря Етика. Його корчма стояла поруч з тим місцем, де до Чорного Черемоша впадає струмок Бистрець і відходить дорога до Бистреця (Дземброня знаходиться в 4 км далі над Черемошем і потоком Дземброня). Це місце називалося Чердак і ця назва збереглася донині. Раніше вона означала сторожовий пункт проти опришків або контрольний пункт під час епідемії.

23. Кам'яна загорода з великих каменів, так званий «вічний пліт», встановлюється, як правило, поблизу струмка.

24. Людина, яка потонула і з'являється в місці загибелі.

священника, щоб відслужив там службу Богу, щоб більше не показувалась. А священник сказав, що то не може бути правдою.

Одного разу той священник поїхав до Криворівні до священника Волянського на іменини. Там затримався довше. Як він повертався, була дуже гарна місячна ніч, видно, як удень. А «вона» стала на дорозі, найшла на коней, схопила за дишель і не пустила коней. А звалася Гафія. А священник її взяв і каже: «Що ти Гафію, йди до церкви, помолися Богу». Тоді вона відпустила коней і сіла поруч зі священником. Був теж візник і все те бачив, як вона йому коней зупинила. І так їхала зі священником аж до місця навпроти церкви. Тоді схопила священника за плечі і кинула на землю. А піп, як увійшов до хати, все розповів їмості [дружині]. Протягом трьох днів хворів і помер. Так страх його і стяв.

Священник називався Коржинський, він ніколи не пив горілки і тоді теж не був п'яний, бо ніколи не пив.

З тих пір «вона» вже не показувалась, бо їй потрібна була душа. А як через неї він загинув, то вона мала спокій. А лікарі казали, що в священника на деякий час кров застигла – так страшно налякався.

Василина ЧОРНИШ,
12.IV. [19]38 р.

ЯК Я ЧУЛА, ЯК КРИЧАЛО СТРАТЧЕ²⁵ І ЗАБИТИЙ

ASV, шифр 17391/I, с. 185-186

Одного разу я йшла з братом *Николаєм* на Маришевську-Берланівку ще до світланку. Так дуже рано-вранці ми вийшли, що як були коло хат на Бистреці, було ще темно. Ми сіли трохи відпочити, а тут дитина так голосно запищала, якби майже біля нас, але тільки один раз. А я питаю *Николая*: «А де то дитина так пищить?» А він каже: «Та ж то у Марчихи». І так дійшли ми на Берланівку. Там ми працювали вдень і ночували у колибі. А там рубали дерева і вбило чоловіка. А ввечері, як тільки ми зварили кулешу, аж тут раптом чоловік вище колиби закричав: «Клейгов». ²⁶ Але тільки один раз. Я питаю *Николая*: «Хто це?» Він не хотів сказати, щоб мене не злякати, але сказав, що то «Берланові слуги». Але і так волосся в мене стало дибки зі страху, і цілу ніч не могла спати, так якось сумно і страшно закричав.

Аж потім, коли ми підійшли до хатини, *Николай* сказав мені, що біля кляузи було стратче (коли дівчина втрапить малу нехрещену дитину). Воно має раз закричати під час кожного нового місяця. Щоб та душа мала спокій, треба сказати: «Хрещу тебе, раб Божий, як хлопчик, то Іван, а як дівчина, то Марійка». І треба кинути кавалок полотна на миро. Навіть *сорочки* не треба шкодувати і відірвати кавалок, щоб то *стратче* охрестити. Щоб хоча б на половину стало ангелом, тоді більше не буде кричати. А на Берланівці був забитий – його вбило на *бутині*. [Вирубка лісу].

25. Новонароджена дитина, яку вбила мати ще до хрещення. Після того, як така дитина виросте, її називають лісна, нявка або лісова русалка. У липні 2014 р. ватаг верхньої стаї під Кукулом розповідав про нявок, що це нехрещені діти, живуть в лісах на деревах, затягують людей до лісу, але сам він їх не бачив. Вони маленькі, чорні, відкриті – не зросли від хребта, мають хвіст.

26. Попереджувальний крик для робітників при рубці лісу. Означає час пускання колод вниз.

ПРО ЛІСНУ

ASV, шифр 17391/I, с. 213-214

Як ми були в Форещенці на роботі, була зима і тоді випав великий сніг. А ми були в колибі і почули вночі, як щось засміялося. Одні собі жартували, а інші ні. Ці старші казали, що це *лісна*. Молоді не вірили, казали, що це не може бути *лісна*. Біля колиби було дерево – нарубані поліна. Вночі ніхто не захотів вийти і подивитись, бо якось сумно виглядало – той сміх в лісі вночі.

А зранку вийшов один хлопець і каже: «А ну, подивіться, що сміялося вночі». А там був такий слід на колоді, якби дитина двох років, відбитки пальців, усе цілком, як у дитини. Де тільки вона стала, то розтопився сніг, і так як сажею вимазане, наче знизу нога була вимазана сажею. Тоді вже всі повірили.

Василина Чорниш,
22.IV. [19]38 р.

ЯК ОДИН ЧОЛОВІК ВЗЯВ НЯВКУ ЗА ЖІНКУ

ASV, шифр 17391/I, с. 196-201

Були двоє братів. Один з них був такий, що ходив *нявкам* грати на скрипці, а сам був жонатий. А другий був такий, що казав, що він ніколи не оженився. Це розповідав один чоловік. Його прадід був тим, хто грав *нявкам* і розповідав йому про це. Це має бути вірна правда.

Неодружений брат запитав його: «Де ти ходиш, скажи мені правду?» А він ходив тільки один раз в місяць, в перший четвер.²⁷ А він каже: «Я не можу тобі сказати. Хочеш знати, то можеш сам мене прослідити». І так одного разу пішов за ним, так що той не знав, коли це було. Він приходить на галявину, де той грав. Дивиться, а там такі файні дівки гуляють, що не може відірвати очей. І так собі думає: «Я не збирався ніколи женитися, але одна так мені сподобалася, що якби взяв її, то би оженився». А ввечері приходить і він тоді просить: «Я дам тобі своє майно, тільки зроби так, щоб я міг взяти ту *нявку*, і я одружуся з нею без жодного майна, так мені вдалася».

А брат каже: «В цьому не можу тобі допомогти, бо мені не можна з ними розмовляти. А ти, як хочеш, то пильнуй, як вони прийдуть. Де котра покладе хусточку, бо кожна з них має хусточку. Як візьмеш ту хусточку, то вона буде говорити з тобою, як кожен християнин».

Він почекав до другого місяця і пішов. Вони там вже прийшли і положили хусточки, А він побачив, де поклала та [вибрана]. Взяв ту хусточку і сів собі за деревом. Як вони нагулялися і погуляли, то кожна взяла свою хусточку і зникла, пропала. Тоді ця одна каже йому: «Що ти хочеш, чоловіку. Подай мені хусточку!» А він каже: «Я нічого не хочу, я тільки хочу мати тебе за жінку». А вона каже: «Я не можу бути твоєю жінкою, бо ти не зможеш зі мною жити так, щоб ніколи не спитати мене, що я роблю». А він каже: «Вже не буду питати, хоч би невідомо що робила, тільки щоб ти пішла зі мною».

27. Четвер – це день відьм. Пор.: В. Шухевич. Гуцульщина. – Т. 5, перевидання: Верховина, 2000. – с. 213, 215.

І привів її до священника, бо вона пішла з ним. Священик благословив її і дав їм шлюб. І оголосив на заповідях, що то є його жінка з *нявки*, щоб і люди знали.

Його мати дуже її не любила, а потім розхворілася. Вони удвох добре жили разом, а мама померла. Вона дуже плакала і горювала за мамою, а він собі думає: «Що вона така дурна, мама її ненавиділа, а вона так горює за нею». А він сам був радий, бо мама недобра була для його жінки, а він дуже жінку кохав. Була у них ще одна дитина. Після того, як поховали маму, [дружина] цілу хату мила і шурувала дуже все, що було в хаті. А він би і спитався, але не смів, бо йому не можна було її питати.

Після цього дитина розхворілась і померла. А вона найняла музику – танцюють і веселяться. А його взяв гнів, бо було йому дуже шкода дитини. І так собі подумав: «Тепер немає ні мами, ані дитини, то вже тепер я мушу запитати, хоча би втекла, то нехай втікає, чому вона так [робить], чи мені на зло?» І вже поховали дитину, відійшли від церкви, а він каже: «От тепер я хочу щось тебе спитати, хоч ти мене полишиш – тепер мені все одно. Чому ти так робила?»

А вона його перервала: «Я вже знаю, що ти хочеш запитати. Ти хочеш запитати, чому я горювала за мамою. Якби ти бачив, як чорт, нехай щезне, б'ється за її душу, а відступається тільки тоді, коли я кричу – плачу». «А чому в хаті так усе мила?» – запитує він. «Бо ця смерть – каже вона, – як стинає християнина, то на кожну річ, що є в хаті, бризкає кров, тільки ви того не бачите». А він каже: «А за дитину чому найняла музику. Мені було так сумно, що я досі не можу прийти в себе – а ти ще й музику найняла». А вона каже: «Який ти, чоловіче, дурний. Якби ти бачив, як прийдуть ангели і несуть душу на такій тарелі просто до Бога, то навіть гріх було б ридати коло хати. Тільки стільки у Господа Бога чистих душ, як помре маленька дитина».

І як вона це сказала, то пішла від нього, і вже більше її не бачив. А той, що *нявкам* грав, то видно був якийсь несамовитий, створений так для чогось Богом, таким народився – упир. Така жінка називається відьмою, а чоловік – упирем. Мара це дух, який показується. [пор. «Звада» с. 380, 385, 388].

**Василина ЧОРНИШ,
17.IV [19]38 р., Великдень**

ВІДЬМА

Машинопис, ASV, шифр 17692/II

Одного разу ми йшли вночі – Євдоха, Юрищина і я, трое нас йшло. Ніч була місячна, така що можна було бачити все на землі. А тут дивимось, а так котиться нам назустріч от так добрий круглий клубок розміру «п'ятнадцятки».²⁸ Котилося таку відстань, як від вуйків до нас, а потім воно піднялося догори, від нього пішли іскри і пропало.

Ми були трохи в страху, але не так дуже, бо ми не знали, що це таке, ми були ще малі. А потім вдома нам сказали, і Юра ще сказав, що це була відьма.

**22.IV. [19]38 р., Бистрець
[допис рукою С. ВІНЦЕНЗА]
записала Ірена ВІНЦЕНЗА**

28. Це п'ятнадцять пасм (три нитки) з мотовила, довжина якого була 1,8 метра.

Машинопис, шифр 17392/II

Николая Глетчукового жінка забирає молоко у корів. А видно це по тому, що тільки у неї така сметана збирається на молоці, що з одного надою зробить кіло масла. І так одного разу наш Василь побачив, як йшов їй назустріч з коровами, що вона нахилиється, щоб зібрати сліди. А як прийшло доїти корів – бачить Василь – ага – корови відразу втратили молоко. Тоді він схопив сокиру в руки і бігом до Николаїхи – хотів їй стягти голову. Міцно тримав її і каже: «Будеш молоко від корів стягувати? Будеш людську працю марнувати? Будеш сліди з-під корів збирати? Будеш корови зачаровувати? Зараз тобі шию відріжу!» Тоді вона побачила, що немає порятунку, і попросила його, щоб не відрізав їй шию, що вже ніколи не буде так робити. Тоді Василь відпустив її, а вона попустила його корів. З того часу я не пам'ятаю, щоб щось шкодило його коровам.²⁹

Відьма то така, що перекидається в міхур і котиться. Спіймати її можна тільки *гузичником*. Треба міхур прикрити. Одного разу *вуйна* вночі спала з вуйком в оборозі і побачила міхур. Будить вуйка, показує, а він іще був сонний і нічого не пам'ятав, настільки був отуманений, що нічого не бачив.

Колись померла одна жінка, а вона була відьмою. Бо тоді так поробилося в світі, що не можна було вийти з хати. Така була злива, що чоловіки загрузали по коліна в болоті, а в'язка земля рухалася як паска! Аж пішли і стяли шию тій жінці – тоді все припинилося.

Кажуть, що давно, як була велика злива або посуха, люди хотіли знати, котра жінка є відьмою. То брали бабів до води і в заростях пускали на велику воду, але зразу лапали, щоб не загинула. То як душа була чиста, то тільки потонула і пішла на дно, а як відьма, то випливала задком догори, а головою донизу. Тоді беруть цих бабів, які виявились відьмами, і б'ють. Тоді вже ця відьма попускає те, за що її б'ють. Але тепер того вже немає! А, може, десь і є?

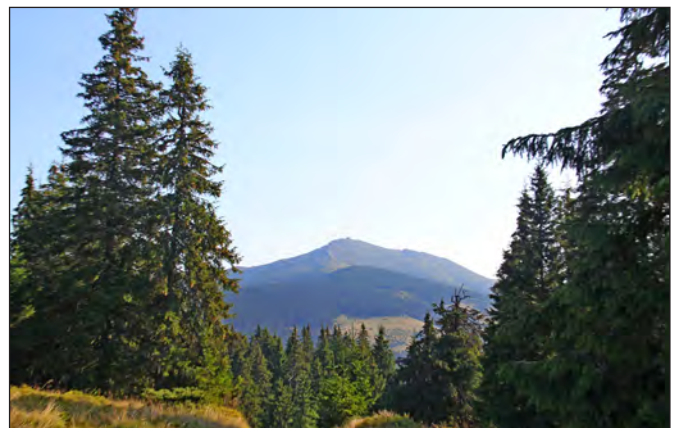
Марічка ЧОРНИШ,

**80 років – мати Василяни,
Бистрець, запис 1.V. 1938 р.**

Записала Ірена ВІНЦЕНЗА

[допис рукою Станіслава ВІНЦЕНЗА]

29. Про відбирання молока в корів у часи колгоспів пише Марія Влад у книзі «Стрітенне»: «Наукова думка», Київ, 1992. – С. 156. Казав про це також старий ватаг з полонини Ворожеска на Свидовці. Однак, зауважив, що відьми не мають доступу до колгоспних корів, тому що їх доять механічно (1998 р. Дослідження польсько-української експедиції під керівництвом проф. Януша Гудовського [Janusz Gudowski (red.). Pasterstwo na Huculszczyźnie. Gospodarka-Kultura-Obyczaj. Vicus Studia Agraria, N 2, Warszawa, Wyd-wo Akademickie «Dialog», 2001. – 270 s.]

ПРО ВІДЬМУ КАЛИНЕЙКУ

Шифр 17692/II, машинопис

Йшов Юрочка з Калинейкою, а така посуха була тоді, що все повністю спалило. Не було трави, нічого не росло. Вони двоє йшли до Косова. А стара баба йшла дорогою їм назустріч. А за кожним нігтем в одній руці мала зелену черешню,³⁰ а в другій руці палицю. Іде дорогою і каже: «Киш, киш», от так собі повторює і палицею махає. Дійшла до тієї Калинейки і каже: «Ей ти, Бог би тебе тяжко покарав, так ти спалила світ. Чому не даси дощу?» І палицею – бух, пару разів її вдарила, а тамта каже: «Ех, чого вона хоче від мене?!» І стрибнула на другу стежку, ніби сховалася. А звідтам прийшла хмара і такий дощ почав падати, що всі люди повтікали. А то обидві були відьмами, але кожна від чогось іншого. А про Калинейку не знали, що вона була відьмою, аж тамта стара знала, що мала черешні за нігтями, бо і вона була відьмою, і тому [іншу] розпізнала.

Хтось би казав, що це брехня, але Юрочка розповідав дочці Марчисі, що він сам це добре бачив – то вже не може бути казка.

22.V. [19]38 р.

ПІДМІНА³¹

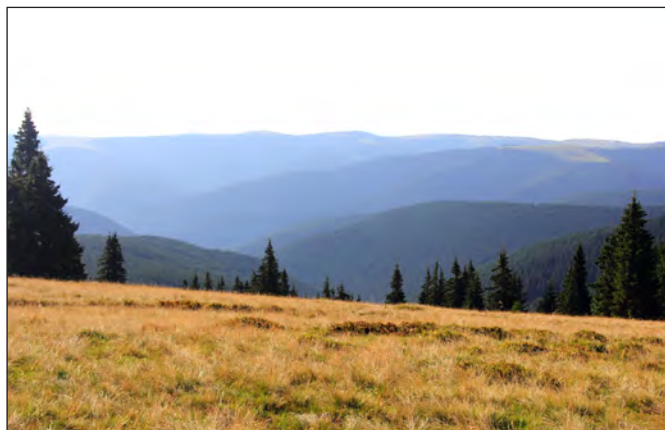
Шифр 17391, с. 204-209, рукопис Ірени ВІНЦЕНЗ.

Польська транскрипція українського тексту, первинне прочитання рукопису – Олександр НУЖНИЙ

Одна баба – та, що приймає дітей – пішла до однієї жінки і там засиділася, бо поки тамта почала родити, поки все впорядкувала, то вже ніч її застала. Іде вона вночі дорогою, а тут стоїть чоловік з возом на дорозі і питає: «Чи ви та, що приймає дітей?» А вона каже: «Я». А тоді він: «Дуже добре. Я вам заплачу, ходіть до мене, бо жінка народжує». А вона каже: «А де ви мешкаєте?» А він каже: «Зараз тут, але сідайте на віз». Вона сіла на віз і так їй здавалось, що то в ту сторону їде, але дорога щось не та, перелякалась, але

30. Важко пояснити цей уривок. Може бути так, як це запропонував Іван Зеленчук із Верховини, що та жінка хотіла виділитися від оточення і заклала собі між пальцями черешневі плодоніжки таким чином, що ягоди виставали біля нігтів, як це роблять діти під час забав.

31. Про можливість підміни дитини згадує Марія Влад, українська письменниця, яка народилася у Розтоках над Черемошем. Вона описує такий випадок у сусідки, з дочкою котрої пізніше пасла вівці, але в кінці відзначає, що все це неправда (Влад М. Стрітенне. – Наукова думка, Київ. – 1992. – С. 158).

нічого не каже, бо вже не було що. [Останнє речення вказує на те, що візник був дияволом] Привіз її до такої фанної хати, що їй здавалося, – то якийсь газда. Дали їй їсти і пити, а потім вже дитина народилася. Він сказав їй, що вона втомилася і щоб лягла спати. Вона лягла, але не спить, бо в душі відчуває, що тут є щось підозріле. А його жінка каже: «Візьми цю дитину, занеси там, а звідти принеси тамту. (Це є правда, напевно так, бо ця жінка сама розповідала, це не є казка. Давніше над дитиною формул не промовлялось і святою водою одразу не поливали. Тому чорти тоді ходили між людьми, і так там все повинно було бути).

Диявол схопив свою дитину і поніс до газди, взяв тамту і приніс назад. А та баба [та, що приймала дітей] подивилася і впізнала ту дитину. А баба була там уже три дні, вранці взяла дитину до купелі, а мала при собі голку (вушко було протерте так, що вона не мала вушка – притер), і вставила її дитині до п'яти, тому що такої голки чорт би не побачив, бо вставила з розмаху протертим кінцем до ноги, а гострим кінцем назовні.

Баба не знала, що вона вже тут так довго, їй здавалось, що тільки що прийшла. А та дитина почала дуже кричати. А баба злякалась і знову лягла спати, щоби ніхто її не підозрював. А дияволиця каже йому: «Бери ту дитину, а візьми моє поки не охрестили, бо що ми потім зробимо». А з тою дитиною не могли витримати, бо не знали, що з нею. Потім чорт відніс назад [ту дитину], а приніс свою. А бабу взяв на віз і привіз на те саме місце, звідки її забрав. А баба до своєї хати вже не пішла. Але як найшвидше до того газди [де перше приймала пологи]. Прийшла і питається, що сталося. А вони кажуть, що не знають, що сталося з дитиною вночі, так пишуть, що немає порятунку. А баба каже: «Дайте зараз ту дитину» – і тут же витягнула голку. І так каже: «Люди, якби ви не вірите, то подивіться самі» і розповіла про все.

То і священник казав у нас, щоб дитину не тримати так [довго], щоби покропити її святою водою і все. І може сама мама, без баби, намотати червону стрічку на праву ручку. Бо підміна, то не дай Боже, щоб комусь коли-небудь трапилося. Бо я сама теж бачила підміну. У Бистреці це було – [дитина] мала 12 років, а мала півметра, а з'їдала, щоб не бачити скільки, а голова велика, страшна була, волосина кожна окремо стирчала, дуже страшно це було. [Дитина] не говорила, тільки голосно кричала. А як [усі] вийдуть з хати, то так бігає і, щоб не знаю як високо хліб положити, то його досягає. А рот широкий, а очі по боках. А як люди в хаті, то не пішла би ніде і не встала на ноги, тільки пишуть як поросля. То повинно було бути дитиною чорта. Якби вони не охрестили, то виріс би чорт, а як охрестили, то вже росте. Це вже не чорт, не людина. І душу повинна мати, бо священник охрестив, але ж воно з чорта. То вже не росло, так якби мало п'ять років. Тільки [велику] голову видно і живіт.

А у Ворохті теж бачила підміну, такий мав уже 24 роки, таке саме було, 10 хлібів би з'їло. І не говорило, ніколи не говорило. То навіть священник казав, що то би не говорило, бо той *илей*³² (що не хреститься) замінив дитину.

Василина ЧОРНИШ,

17.IV [19]38 р.

32. Ймовірно, тут помилка в записі слова «илей»: Илия – це святий Ілля, а Ирод – це диявол або Ірод. Від редакції: йдеться про слей (маслинову олію), який використовують під час певних священних дій для помазання людей та церковних предметів.

Вид на Піп-Іван Чорногірський;
високогірне пасовище

[На тій же сторінці нотатка рукою Станіслава ВІНЦЕНЗА] Фудор тримав дочку Балагурихи. Вона народила таку дитину, що до 20 років повинні були її годувати. Як йде Фудор на полювання, то махає головою, а як каже не йди, то не йде. Це була «підміна», бо вони не світили світла [після народження]. Як усі є в хаті, то лежить, а як вийдуть з хати, то мусить всюди шмигнути. До війни то все так було, а з того часу то якби тепер сталося якесь пусте³³.

[Цю нотатку автор використав у «Зваді», с. 97-98]

ПРО ВЕДМЕДЯ

Рукопис Ірени Вінценз, шифр 17391/I, с. 230-231

[Про зустріч з ведмедем «Правда старовіку», с. 357 і «Листи з неба», с. 84-85. Про своєрідні відносини гуцульських гадз з ведмедями див.: «Барвінковий вінок», с. 84-86, 228-237. Там теж в літературній формі представлена нижче розповідь.]³⁴

Кажуть, що була попада і хтось прокляв її так, що вона народила якесь таке, як ведмідь, і називався Василь попівський. Він був дуже сильним. Потім священик вигнав його з хати. Він пішов до лісу і ріс у лісі, і жив там, аж виріс дуже великий. Хотів щось з'їсти, що мав робити, брався до худоби. І кажуть, що від нього пішов рід ведмежий. Він був у лісі, а одна жінка зайшла до лісу і він зламав її, забрав до своєї печери. І у тієї жінки зав'язався ведмежий плід. (Вона – ведмедиця – не має більше, тільки один [плід], так як жінка, і носить його так само 9 місяців). І тому ведмедів є мало, а вовків багато. [Далі кілька рядків слабочитабельного тексту, де порівнюють розмноження ведмедів і вовків].³⁵

ПРО МИСЛИВЦІВ

ASV, шифр 17391/I, с. 213-214

Мисливець, який хоче добре стріляти у Великий піст, як він приймає хліб на святому причасті, не потрібно ковтати, тільки сховати до Великодня. А на Великдень, як встається, то кажеться: *Христос Воскрес*, а він [мисливець] не має нічого відповідати, тільки взяти освячене і піти надвір далеко від хати до сходу сонця, і в перший раз стрілити до сонця, а освячене і хліб з причастя має мати під ногами. Потім він має стрілити в те, що покажеться йому напроти сонця, а має показатися Ісус Христос.

Робив то мій брат, робив, але не зробив, тільки мав намір – то напевно правда, то було ще до війни. Така гарна перед ним дитина стала, така гарна, а світилася ліпше, ніж сонце. І він мав стрілити в то Дитятко, але так йому зробилося жаль, а руки йому зімліли і поки не виплакався, –

33. Подібну думку про давні, незабутні часи висловив старий гуцул, коли то «все було файніше, люди ліпші, худоба здоровіша, а добрий імператор Франц Йосиф любив спокій і не хотів війни» [тут у перекладі]; Віт Гарнавський [Tarnawski W. «Ucieczka», Londyn, 1960; цит. за Марією Бжезіною [Brzezina M., «Stylizacja huculska», Kraków, 1992, с. 248]; про підміну дітей також згадує Петро Шекерик-Доників у творі «Рік у віруваннях гуцулів», Редакція журналу (видавництво) «Гуцульщина», Верховина, 2009, с. 131-132.

34. Ян Янув [Janów J., «Słownik huculski», Kraków, 2001, s. 167] цитує Володимира Шухевича, «Гуцульщина» (польська версія), видання Музею ім. Дзедушицьких, Львів, 1908, т. 4, с. 73: «Знайдеш ведмедицю – вона буде годувати грудьми дітей».

35. Моє здивування викликало порівняння слідів ведмедя зі слідом людських ніг на мокрому піску на березі моря. Якщо не брати до уваги відбиток п'яти людини, то це вражає нагадує слід ведмедя, відбитого в болоті. Можливо, саме тому гуцулам спала на думку можливість поріднення ведмедя з людиною.

а плакав півгодини, – то не зрушив з місця. Потім він сповідався священикові, а священик сказав, що то йому так дав Господь Бог, бо люди йому так порадили, А він пошкодував за свої гріхи, тому жаль йому зробилося. А якби не пожалів і вистрілив, то був би йому вже кінець на віки, амінь.

Дитина з хрестом на грудях то є Ісус Христос. Якби стрілити в той хрест, то звірина сама буде йти до хати. А той бідака, нехай шезне, тоді вже сам стане чортом. Один чоловік так спробував, не пожалів і стрілив, а через два тижні втопився на сплаві.

Василина ЧОРНИШ,

8.IV. [19]38 р., записала Ірена ВІНЦЕНЗ

Як виконає, то звірина, плачучи, буде йти до нього. А коли совість повертається, то [тамто] зникло. То була гола Дитина, така золота, що аж блищала. На ній був хрест. То був Ісус Христос.

Додав Станіслав ВІНЦЕНЗ³⁶.

[Наступні короткі замітки детально пояснює С. Вінценз³⁷: «несвідомими [називають таких] мерців, які за всяку ціну не хочуть визнати той факт, що коли людина померла, то вже на амінь [назавжди], і нема чого пхатися до світу живих». Далі подає опис Антосека згідно з наступним: «Був суворий, мав бридке обличчя, трохи страшний». Там він також пояснює, в чому полягала його діяльність].

ASV, шифр 17392/II

Як помре несвідомий, тоді в його могилі робиться діра, бо тією дірою виходить душа, шастає по світу і сіє замішання. А як діру заткати, то може наступити спокій. Поки душа не знайде собі іншого місця і знову вибіжить, то знову буде діра. А тоді треба голову відтяти, або зробити паннахиду на могилі, миску з частуваннями, оточити могилу глодом, і тоді то може допомогти. Але ніщо так не допомагає, як відрубана голова, покладена між ногами.

Свідомий – це людина певна. Несвідомий – не певний, не викликає довіри.

Кажуть, що на самий Святий Четвер усі душі з цвинтаря йдуть плачучи до церкви.

Як душа ходить по світі, а в могилі є діра, тоді треба взяти мак-самосійку і вспати в ту діру, помолитися. Тоді душа не буде ходити. І ще [треба] взяти глід і обкласти навколо могили.

36. Подібні обряди, виконувани його дідом, описує Петро Шекерик-Доників у творі «Дідо Іванчик». – Верховина, 2007. – С. 289-304.

37. Станіслав Вінценз. Листи з неба. – С. 449-452.

З верха – на верх

Як померлий показується, то не можна того приховувати, тільки треба нарешті сказати, бо інакше ця душа вчепиться за християнина. Так само, як хтось присниться дев'ять разів, а нікому про це не говориться, тоді вчепиться лісна (якщо той, що приснився, живе) або душа (якщо той, що приснився, не живе).

У Бистреці був один чоловік Антосек із Зеленчуків, але він помер ще до війни. Він був дуже суворий, страшний і не фаніний. Всім відьмам відрубував голови. Добре знався на тому. Мав сестру Іренку. А вона тільки подивилася на померлих, і зараз впізнавала, котрий є свідомий, а котрий ні, і казала Антосекові. А той ішов і відрізував голову. Щоб на світі не було замішання.

Антосекова мама сіяла на Святий Вечір мак, а потім тим маком обсіювала могили, щоб ті упирі не тікали з могил, коли Антосек прийде відрізати голову. Вона навіть вміла заклинати. Стародавні люди знали все це. Напевно і вона була відьмою, бо знала, як його (упиря) вигнати звідти.

Якось помер один чоловік і люди зібрались на *посіжене*³⁸, дивляться, а тут тому померлому так «природження» кивається, постійно кивається. А той померлий був одягнений і ще й рантухом накритий. Одна баба, як побачила, що йому то так кивається, то так перелякалася, що мало зі страху не померла.

БИСТРЕЦЬ НА РУБЕЖІ XX І XXI СТОЛІТЬ

Не існує вже богів – Тиша серед валунів
Вимерли ліси і луки!

Замовкли джерела – Позаду образів
Ледве тінь біла блукає. (1873 р.).

Сумно і непривітно тепер на нашій Гуцульщині! Правда. [Перефраз.] Іван Франко, «Захар Беркут», 1889 р.

«До кінця війни то все так було, а з того часу то якби все тепер стало таке якесь пусте». Василина Чорниш, 1938 р.

Станіслав Вінценз писав: «Пам'ять народу і її довговічність була незвичайна, але тільки якщо він живе досі в тих самих умовах. Досить якоїсь малої перерви або вторгнення чужих впливів ... в саме життя, щоб зникли, іноді назавжди, традиційні елементи». І далі: «Час, в якому жили суспільства пастухів ... не приносить в їхнє життя частих і швидких змін».³⁹ Тому: «як кажуть і співають в гуцульських горах», тут могла довго тривати та «стара правда – стара, бо триває віки ... Життя з тією правдою в свободі пастушої праці, обмеженої обробки землі, чи в можливості вибору іншої праці зумовлювало створення тих оповідань, які збереглися до наших часів».

Із того часу, коли я почав опрацьовувати оповідання Василини і Марічки, вже пройшла осінь і зима, а настала весна і літо. Сад повеселішав і, хоча вже відцвіли фіолетові крокуси, то королюють в ньому різнобарвні тюльпани на тлі розстеленого барвінку. Тоді я поїхав до знайомих з Бистреці і Дземброні, провів там майже місяць. Ми читали разом ці старі записки і тоді розширяли свої пові-

38. Це є обряд веселих посиденьок при померлому, описаний у творі Станіслава Вінценза «Правда старовіку», с. 99-100 і 401-402, його ж: «Звада», с. 34-41.
39. Uwagi o kulturze ludowej // Po stronie dialogu, Warszawa, 1983, s. 207.

сті, які перетривали, незважаючи на війну і роки радянської влади. На початок, кілька спогадів із тих трагічних років.⁴⁰

М. (вік близько 70 років) Кривопілля, присілок *Китилівка*.

У віці 17 років був призваний «добровольцем» на навчання дивізії СС Галичина в Іспанії. Сім днів голодував, зрештою лікар порекомендував звільнення, щоб виспатися вдома. Наприкінці 1940-х років під час облави радянських військ він був поранений пострілом в плече і груди, з важкою кровотечею зтягнутий за руку в ліс і там покинутий. Не добили його, щоб помучився. Як казали солдати, це покарання, «бо вони в нас стріляли». Врятований людьми, не був у шпиталю, протягом 3 тижнів приходила медсестра, щоб змінити пов'язку. Тепер показує грудну клітку, покриту одним великим шрамом.⁴¹

Василина Прокопишин (нар. 1937 р.), Бистрець, 4.IV.2016 р.

Розповідала про Параску Чорниш своїй доньці Олександрі, невістці Василини Чорниш, партизанці УПА, котра загинула в боротьбі з радянськими військами у 1952 році над Руським потоком. На цьому місці стоїть пам'ятний хрест із табличкою. Її чоловік Іван (нар. 1902 р.) на своєму господарстві розводив овець і корів, працював також на рубці лісу. Пізніше був командиром відділу УПА, псевдо Срібний. Син Василь (нар. 1933 р.) був у його відділі, разом загинули в ході бойових дій. Залишилась дочка. Сім'я була вивезена до Хабаровського краю, а хату спалили.⁴²

У селі Замагора в домі господині, син якої служив у Червоній Армії, зберігається картка з військової частини з малюнком. За кордонами радянської держави скрадається колорадський жук і формує до атаки американську військову танкову одиницю. Підпис: «*Они мешают нам мирно жить*».

Василина Могорук з Нижньої Дземброні ховалася від депортації до Сибіру в лісах. Жила в колибі поблизу Рафайлової (зараз – с. Бистриця Надвірнянського р-ну).

Сьогодні ми ще маємо шанс розмовляти з людьми того покоління, яке бачило і пам'ятає давню Гуцульщину, але це вже останнє покоління. Багато з тих людей, з якими я говорив в перші роки перебування в цих сторонах, вже померли. І так я вже запізнився на три роки на дуже важливу розмову з Марком Білоголовим, провідником С. Вінценза під час його втечі до Угорщини в травні 1940 року.

Я пам'ятаю, як у березні 1991 р. в перший раз приїхав на автобусі з Коломиї до Верховини. Тоді я пройшов пішки від автобусної станції до церкви в Ільцях, і трошки плаєм, відомим з описів священника Софрона Витвицького, зі сторони хребта Костричі (Pamiętnik Towarzystwa Tatrzańskiego, т. I, 1876). Далі не міг йти, тому що був один автобус назад. Я не можу забути розчарування. Я не знайшов нічого з давнього Жаб'яго, з того, про що писав отець Софрон та інші перші дослідники Гуцульщини. Я не очікував, що побачу з цього багато, але хоч би трішечки, а тут не було нічого. Лише багато років по тому я переконався, що ці рештки давньої Гуцульщини ще залишилися в присілках, схованих глибоко в горах і в спогадах старших людей.

40. Історія записана в час VI Наукової експедиції студентів Львівської Політехніки у Східні Карпати під керівництвом д-ра архітектури Владзімежа Вітковського.

41. Господар почастував учасників домашнім сиром. А як повертались, то ще раз виніс сиру на дорогу. Подарував керівникові експедиції дерев'яного хреста, вирізьбленого ще його дідом.

42. Опис вивезення на Сибір поданий у Альманасі карпатському «Ріаж», с. 166, виноска 37.

Приблизно про такі ж почуття пише Єжи Стемповський в листі зі швейцарського Берна до Яна Сенківа у березні 1962 р.: «Справа в тому, що відома нам Гуцульщина була, як спляча принцеса, якій сниться дивний сон про старовік. Але яку вистачило би пробудити, щоб вона почала говорити, сміятися, співати, жити і насолоджуватися життям. Ті, хто писали про неї в той час, поводили себе ніби як сплячий принц, котрий мав її розбудити. Їй говорили компліменти [!], вихваляли її красу, навіть хвалили її сон. З тих пір розділяє нас велика прірва років. Хто знає, що з неї ще залишилось? ... Гуцульщина сьогодні, можливо, як колись гарна жінка, котру ми присягалися любити, але котра втратила свою красу і навіть пам'ять, змінена до невпізнання страшною хворобою. Любов, в якій ми їй клялись, все ще жива в нашій пам'яті, але об'єкт цієї любові ми напевно не впізнали би».⁴³ В іншому листі з 1966 р. Є. Стемповський пише: «Виявляється, що люди є найбільш тривалим матеріалом. Руїнуються імперії, міста перетворюються на руїни, а люди виповзають з руїн живими».

Мацей Зомбек так закінчує працю на тему пастуших традицій: «Не дивлячись на те, що народна культура завжди змінювалась, а [з часів вибуху Другої світової війни] цей процес значно прискорився, то ще сьогодні збереглися елементи культури, що своїми коріннями можуть сягати сотень років».⁴⁴

Розповіді з давніх літ тепер. Перед читанням давайте ще раз задумаємось над словами С. Вінценза: «Чи це було, чи не було, чи прадідам наснилося» («Звада», с. 212.)

У березні 2016 р. я був у знайомих, від 25 років, господарів у Дземброні. Ми разом читали оповідання Василя Чорниш «Як я бачила Мару», тому що я хотів уточнити значення деяких слів. Під час цього Василя Могорук в присутності чоловіка спонтанно почала розповідати.

ЯК Я БАЧИЛА МАРУ

Це сталося близько 1968 року. Я йшла з Нижньої Дземброні на Кошерище. І на Площах (тоді була толока – паслася худоба) побачила, як стежкою йде жінка. Я подумала, що це знайома Анна Мартишук Сементулокова. Руки мала закладені назад, одягнена в білий светр, коричневу спідницю, білі вовняні шкарпетки, на голові – хустка в горошок. Я дійшла до неї тихо на відстань витягнутої руки, бо хотіла її налякати. Простягнула руку, а тут не було нічого, бо та сховалася за стіг сіна. Тоді я почала шукати її, бігаючи навколо стогу. Вона зникла в лісочку Каменистий. Бачила це старша вже Козмиха, яка живе на Площі, і як вона мені пізніше розповідала, дивувалась, чому я бігала навколо стогу.

Пізніше я дізналася, що Павлиха Волинючка бачила в 1945 р., як у тій самій околиці банда вела на страту дівчину з Жаб'яого, абсолютно так само одягнену, зі зв'язаними позаду руками.

Дмитро, чоловік Василя, засвідчив: це вірна правда, то не може бути брехнею.

**Василина МОГОРУК,
вік бл. 70 років, 30.ІІ. 2016 р.**

43. Jerzy Stempowski. W dolinie Dniestru. Pisma o Ukrainie. – Warszawa, 2014. – S. 275 i 276.

44. Janusz Gudowski (red.). Pasterstwo na Huculszczyźnie. Gospodarka, kultura, obyczaj. – Wydawnictwo Akademickie «Dialog». – Warszawa, 2001. – S. 157.

Коли на другий день я розповідав цю історію в присутності дочки Василя Прокопишин (вік бл. 40 років), вона посміхнулася і сказала, що тепер таких мар немає, ходять тільки вночі п'яні «мари» і лякають на дорогах.

Параска (сусідка Ганни Потяк) розповідала, що їй здавалося, що в околиці кляузи (місце, зване Костел) йшла похоронна процесія. Але в той час ніхто не помер.

Марія Іллюк (вік бл. 60 років). Два хлопчики розповідали їй, що на Довгих Толоках бачили похоронну процесію з хоругвами і патроліцями, а в кінці біг чорний пес. Вони не могли молитися і пішли далі.

НЯВКА

Анна Потяк, вік бл. 40 років,
чула оповідання, що біля кляузи пищить дитина.
Юра Палійчук, вік біля 45 років.

Він чув від мами, що в Бистреці жив господар, до котрого вчепилася нявка. Вони жили разом 3 роки. Так висмоктала йому цицьки, що мав такі груди, як жінка. То бачили люди. Насамкінець вона завела його в Чорногору. Там показала йому привалену камінням печеру, в котрій були в коритах золоті гроші. Він міг взяти стільки, скільки зможе. А що був тільки в самих кальсонах і капелюсі, то набрав до капелюха. Під час повернення зазначав шлях зламаними гілками. За ці гроші побудував хату. Пізніше він шукав дорогу до печери, але її не вдалося знайти.

Дмитро Могорук, 79 років, запис 01.09.2016 р.

Він розповідає, що вище Буркута на полонині Людова була колиба і жила там нявка. Вона звабила чоловіка, який називався Бозалан Петріанчук. Тоді він був ще молодий і на роботах. Вона його водила по лісах і завела до колиби, і коли той спав, вложила йому руку до ватри. Так він і жив з обпаленою рукою. Це відбувалося ще за «польських» часів [у міжвоєнний період].⁴⁵

Він також розповідав, що в 1980-х роках ішов з бригадою робітників і з сином до Космача. А тут в околицях Волової, на 6-му кварталі, запищала дитина, проте нічого не було видно. А син Василь відповів, що тоді боявся, щоб не став одурманений нявкою, бо то не можна відповідати.

ВІРА В БОГА

Про те, наскільки донині є істинно глибокою віра тих людей, які працюють на полі і розводять худобу, можуть засвідчити події:

У серпні 1993 р., коли я випадково увійшов до кухні Дмитра Могорука (хоча, як казав С. Вінценз: «Бог ховається за випадок»), передавали православну службу Божу з Києва, і якраз тоді читали відомий фрагмент Євангелія від Івана. Я сів і уважно слухав. Пізніше Дмитро сказав: «Та ж то одна віра».

З подібним твердженням зіткнувся Анджей Вельоха під час розмови зі старим священиком в Криворівні (08.28.1989 р.), котрий згадав, як до війни був греко-католиком, а після війни наказали йому бути православним, тепер сказав: «Це ж є один Бог і одна віра».⁴⁶

45. Аналогічний випадок із ватагом з села Голови, самотні будівлі котрого розкидані по схилах полонини Людова, описує в деталях Станіслав Вінценз у своєму творі «Звада», с. 393.

46. «Płaj», t. 3, s. 79.

Під час поїздки студентів архітектури Лодзької Політехніки в липні 2002 р. (керівник: д-р Влодзімеж Вітковський) у Білих Ославах через поля нас проводив місцевий учитель. Він запитав старшу жінку, яка підгортала картоплю: «А що ви, Василенко, так сама?» А вона випросталася, подивилась навколо та на небо і сказала: «А Бог?».

Коли я святкував Різдво 2014 р. в Бистреці, Василь Сав'юк розповідав, що його сусідка на Великдень помилково промовила різдвяне привітання «Христос народився». І коли зі сміхом їй звернули на це увагу, непохитно сказала: «Але ж Христос народжується щоденно».

Олена Сав'юк, вік бл. 70 років, запис 2.IV.2016 р.: «Ісус народився в *стайні*. В яслах було сіно. Прийшла корова, не з'їла усього сіна. Вона залишила в'язанку, щоб новонароджене Дитячко можна було на ній вкласти. Але прийшов кінь і з'їв усе сіно. З тих пір кінь є постійно голодним, усе мусить виїдати й важко працювати. А корова, годувальниця сім'ї, має добре, спокійне життя, увесь час хтось про неї піклується і вона може годувати своїх телят».

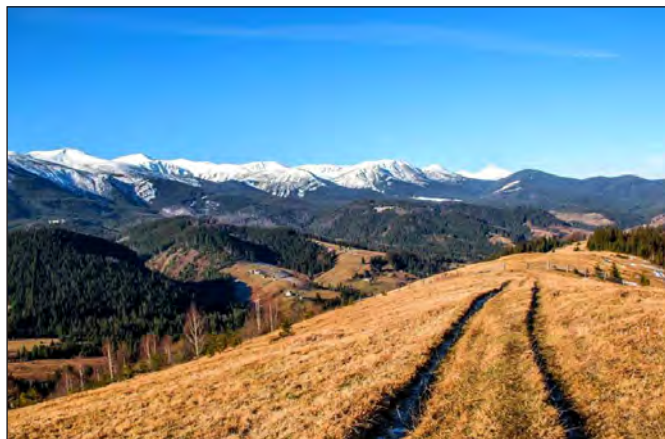
ВІРА В ДИЯВОЛА

Одного разу я розповідав Дмитрові з Нижньої Дземброні про Василя з Бистреця, який пішов на Закарпаття купувати чорта.⁴⁷ Почав жартома, але Дмитро віднісся до цього серйозно і сказав, що недавно у сусідньому селі Зелене жила жінка, яка мала в хаті чорта.

Так само Марічка з хутора Буковель розповідала, що там була хата недавно померлої жінки, котра мала стосунки з дияволом. Перед смертю вона казала: «Тої хати не дасте ради розібрати». Незважаючи на це, хата була розібрана і нічого не сталося.

Дмитро Могорук (01.09.2016) розповідав: як курка знесе перше яйце (так званий *зносек*), треба його взяти під пахву і влізти на піч, протягом 9 днів постити. То-

47. Цю історію переказав Ганс Цбінден, вона була перекладена на польську мову в антології «Давне Покуття і Гуцульщина в описах іноземних мандрівників» [Dawne Pokucie i Huculszczyzna w opisach cudzoziemskich podróżników. Wybór tekstów z lat 1795-1939, Wyd-wo Akademickie «Dialog», Warszawa, 2001, с. 192-193].

Сліди «цивілізації»

ді виключиться «він» – чорт⁴⁸. Тоді вам потрібно сказати, для чого він потрібний: як до людей – це не добре, тому, що буде вбивати, до грошей, до допомоги по господарству. До їди давати йому несолену кулешу. Якщо дати солону, то буде галасувати в хаті і не давати спати. Люди купували чорта в плящі або в мішку, щоб допомагав на господарстві.

Юра Уторопчук (вік бл. 60 років). Ватаг в стаї під Кукулем (28.07. 2000 р.) розповідав: в Лазещині недавно продавали стодолу, після знесення залишилася одна частина. У ній засидівся чорт, котрий входив до будинку господарів. Робив так, що дочка роздягалася догола, переставляв горщики, робив безлад в хаті, кидав предметами. Так робив тільки в присутності членів сім'ї. Священик промовляв молитви, запрошували теж ворожбитів. Але це не допомогло.

ВІРА У ВОВКУЛАКА

Максимюк Анна, вік близько 87 років, з присілка Черлений. Вона чула про чоловіка, який жив на Довгих Толоках і перетворювався на вовка. Це підтверджує Василина Могорук: Я знаю про це з оповідань батька (нар. 1904 р.) і мами свого чоловіка ... Це було «за часів Польщі» [у міжвоєнний період].

Зеленчук Анна Максимова, 92 роки, з Нижньої Дземброні. Теж чула про того самого чоловіка, називався Кітлігун, і про Ревушу, котрого забив віз.

ВІРА У ВІДЬОМ І ВІДБИРАННЯ КОРОВАМ МОЛОКА

У хаті Дмитра протягом 25 років кожен рік мене гостинно приймають. Коли я відвідав його декілька років тому, він з жалем сказав, що нічим не може мене пригостити, тому що якраз отелилася корова. У цей день не можна давати з хати або приймати гостей, тому що корова може втратити молоко. Тому Дмитро не хотів приймати книжку в подарунок. Показавши її здалека, я поклав книгу під дошки при оборозі сіна. Через кілька днів він вже міг її витягнути. Натомість, ватаг на полонині Кукул (родом з Лазещини) сказав, що у них тако-го звичаю немає.

ВЕДМІДЬ

Анна Потяк, запис 26.08. 2016 р., розповідала, що вона чула від Калини Мартишук, нар. 1908 р., а померлої у віці 80 років, що в околиці потоку Руський жила дружина лісника. Вона пішла до лісу за малиною, а там її схопив ведмідь. І жила з ним, а пізніше ніхто про них не чув. Чоловік пані Анни сміявся і казав, що, ймовірно, знайшла собі любаса (коханця).

48. Аналогічну процедуру застосовують бойки з метою відганяння від себе чорта, щоб під час спеки стадо не розбігалось (Михайло Скорик. Бойківські писанки // Вибрані етнографічні тексти про давню західну Бойківщину. – С. 169).

ГУЦУЛ ЯК МИСЛИВЕЦЬ

Полювання згадується в якості одного з основних видів діяльності гуцулів. У даний час, безумовно, належить до другорядних. Але все ще можна зустріти мисливців.

У ході дослідження випасання худоби на полонині Кукул у серпні 1999 р.⁴⁹ ми зустріли Віталія Григоровича «Котулю» (нар. 11.V.1955 р., пом. 15.XII.2000 р.). Колись він жив у Ворохті, там мав дружину і дитину. Він отримав медичну освіту і був лікарем-хірургом в Яремче. Через алкоголізм був звільнений з роботи. Тепер жив переважно на полонинах влітку, а також взимку, у верхній стаї під Кукулем. Він знався на зіллі. Кілька років по тому я дізнався, що він полював на оленів. Поки робив це для власних потреб, ніхто не мав до нього претензій, але пізніше почав продавати з метою отримання прибутку – приїжджав автомобіль і забирав вбитих оленів. Він був попереджений, щоб цього не робив. І коли він не послухав, то був убитий. Його тіло було знайдене під деревом, справа від стежки з полонини Кукул на Закукул. Це місце ознаменовує хрест і згорілі лампіони. Його сестра шукала з'ясування обставин смерті, але її попередили, щоб цього не робила.

Анна Остащук, 85 років, з Бистреця біля устя потоку Черлений, запис 29.09.2016 р.

Вона розповідала, що у селі жив Василь Ватуйчак. Він був дуже сильним і казав, що ніхто його не подолає. Боровся з ведмедем, це не був дуже великий ведмідь, але так боролися, що [ведмідь] поламав йому кістки. І так ведмідь його подолав.

Про відьму. То розповідали люди, коли я була маленькою. Один чоловік пішов до лісу і там зустрів відьму. Вона зачарувала його, взяла з собою і водила лісами. Тепер ліси вирубані, ходять мисливці, і це все пропало.

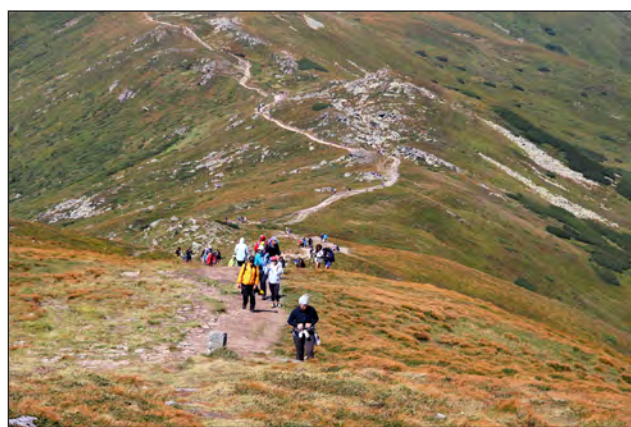
Колись усе жило в лісах, всіякі омани. Відьма ходить по лісі, пищить і співає, може зачарувати чоловіка так, що він буде йти слідом за нею і візьме його за чоловіка. Колись було багато відьом.

Про чоловіка, який перетворюється на вовка. Він напився зупи, звареної з білої гадюки, перетворився на вовка і пішов з вовками. Тоді чоловіка опановує таке безумство, що він вже не може повернутися. Якщо випити такої зупи, то будеш розуміти все, що навколо тебе говорить. Також є такі дні, які можна постити і знати все.

Нявки – це нехрещені діти. Приблизно о другій годині після обіду, коли я лягла спати, то почула спів. Так файно тихенько співали, я прислухалася, помолилася Богу і встала. Я мала тоді біля 35 років. Є молитва за тих дітей.

Іноді знаходить таке затьмарення, ніби людина, а це не людина, а диявол-чорт, добирається до жінки, як чоловік, дуже смішить і затьмарює жінку. А тут прийшов тато і каже: «Що з тобою? Що з тобою?»... Приходить двоє чоловіків. Один з них залишився, а другий пішов. І так мучив, що я більше не могла витримати. Тато зібрав людей і чекають, коли він прийде. Ну і прийшов – хлопець такий файний. А люди сховалися, щоб не бачив. Вони взяли його й побили, зробили такий крик. Той пищав, сказали, що

49. Наукова експедиція з дослідження полонинського господарства в Українських Карпатах під керівництвом д-ра габ., проф. Януша Гудовського. Результати досліджень опубліковані в монографії: Janusz Gudowski (red.). Pasterstwo na Huculszczyźnie. Gospodarka, kultura, obyczaj. – Wydawnictwo Akademickie «Dialog». – Warszawa, 2001.

На карпатських пляях

вб'ють і відігнали його. Є такі, що вміють відмовляти, але не кожен. Пізніше в хаті все переверталось, ламалося. Не треба перейматись, а звернутися до Бога, і Бог допоможе, відверне то все.

Ми тримали в хаті бабу, сестру батька, яка не мала дітей. А тут поселився в хаті чорт. Прийшла сестра чоловіка, ми сіли і їмо. А на стриху гримить, якби гайдуки присяди робили. А вона вибігла, бо не боялася нічого, а «це» сховалося в кутку, таке, як чорний пес. А як приходив вечір, то не було як жити. Ми відкрили двері, нічого не видно, а тут гримить, шумить. Ми не могли там бути. Ми наїняли якогось чоловіка, щоб відбудувати хату, щоб «його» вигнав. Він називався «Кіруш». І прийшов, щось там помолвився, приказав і так вигнав того чорта, бо інакше не було життя. Це було у нас, в старій хаті, на вільному місці, де ми тримали ту бабу. А не було так, що то люди так говорили, бо це було їсти у нас. Не можна було витримати, ми давали «йому» їсти кулешу несолену на *обрубині*.⁵⁰ Та не допомагало, все одно гриміло. Нічого не каже, але шумить. Є люди, які насилають. Багато таких людей є в Закарпатті, в Лугах, вони насилають чортів так, щоб залишити свою хату. Чорти так мучать, що не можна витримати, і так може тебе замучити, але не знаєш, що то таке? І попи приходять, як уже ворожбити не можуть впоратися. І ще може так статися, що людина помре.

У нас у Бистреці втопилася жінка. Моя дочка йшла нижче того підйому на дорозі [перед устям потоку Черлений] і там її бачила. Вона потонула вище каплички, біля кладки. Та сиділа п'яна і впала у воду, а вода тоді була великою. Так її Бог покарав, тому що пила горілку, поїла сина і спала з ним. Це була молода гарна жінка. Дочка побачила її і прибігла до хати, і каже: там у воді біля берега є телятко або жінка, так їй привиділось. Але то не теля, а жінка втопилася. Утопилася коло кладки, там колись був міст.⁵¹ Син жінки був Матаржук Дмитро, він ще живе, є старшим від Анни. Дмитро її дуже бив. Це була жінка з хорошої сім'ї, єдина дитина в сім'ї. Але почала пити, виносила вовну і все з хати за горілку. І так він її бив, колись я йшла мотичити і захищала її, кричала. Вона не переставала пити. І так вона жила з сином, він живе ще тепер на тій стороні [потоку]. Але вже не п'є, так то покутує. Зашили йому таку таблетку і сказали, що як буде пити, то помре. І так як пройшло покоління, його мама спалила стайню у зятя. І так прийшла кара за те, що спала з сином, а потім з зятем. Жінка, яка втопилася, з'являлася на тому місці, коли на небі з'являвся молодик.

Відьма відбирає коровам молоко, а масло стає таким, що не можна його їсти. Є також такі люди, які позбавляють корову молока так, що немає сметани. Тоді корова ходить і реве. Є люди, які здатні зняти ці чари. Моя мати знала, як це зробити. Чужого не взяла ні грама, а своє повертала.

Люди є свідомі і не свідомі. Як помирають упирі, то є страшна гроза, аж світ гримить. Були у нас такі випадки, так аж світ воював. Вони йдуть тоді, викопують і ру-

50. Обрубина – горизонтальний дерев'яний брус, несучий конструкцію даху, квадратний або прямокутний у перерізі (на обрубину опираються крокви).
51. Випадок самогубства (утоплення через гріховне кохання) серед євреїв у середньовічній Іспанії, в часи правління королеви Ізабелли і короля Фернандо, описав Юліан Стрийковський у творі «Прибулець з Нарбони» [Julian Strykowski. Przybysz z Narbony. – Warszawa, 1983. – S.10].

бають шию. Голову кладуть в ногах. І тоді гроза перестас, погода стає нормальною. Це було, як я мала 16 років. Тоді помер один чоловік, він жив там угорі. Є такі чоловіки, які це роблять: рубають шию. Але так не можна було, бо за це би судили. А як вже відрубують, то якби рукою зняло. Все стає нормальним. Це упирі, такий чоловік народжується. Є і відьма така, що народжується, її діти не знають, що вона відьма. Така є: робить зло, як біля неї пройти і на все. Живе така і є відьмою... На мою заувагу, що тепер таких немає, вона жваво заперече і каже: є такі навіть серед молоді. Вони не знають про це, поки не досягнуть старшого віку, але вони відчувають, що вони інші, ніж нормальні.⁵²

Про ведмеда, який викрадає жінок. Він зламав дівчину, забрав до себе, так що дівчина жила з ним, так як з чоловіком. Не йшла до хати. А потім так її увесь час шукали і нарешті знайшли. Але вона вже не хотіла бути в селі, а ходила за ведмедем. Це було вже давно, коли мені було, може, 18 років. То минуло вже багато років. Якби людина це записувала, то би все знала.

Про диявола. Одного разу чоловіки пішли на роботу. Заночували в хатці, де ніхто не жив. Лягли спати. Ватра горить. Один заснув, а другий ще не спав. Скрипнули двері і зайшов хлопчик, почав розмахувати руками коло ватри і співати по-дитячому. Чоловік розбудив свого товариша і каже: «Ану дивись». Той накричав на хлопця: «А ти що тут робиш!» Хлопчик вибіг з хати і так грюкнув дверима, що вони думали, що не дочекаються дня зі страху. Пізніше сиділи на колодах. Василь грав на скрипці, а він умів добре грати, і знову прийшов «він», танцював і раптом зник. В хаті гриміло, страшило, не можна було в ній спати. То було щось нечисте.

Про відьму. Пішли зі мною взимку два хлопці на роботу в ліс. Крізь дим бачимо босу дівчинку в білій сорочці, як бігала по колодах, а потім зникла. Увечері даємо худобі їсти. Потім ми сиділи на лаві. Один грав на скрипці, і він добре грав, тому вона знову прийшла, танцювала і зникла.

Марія ІЛЛЮК,⁵³
запис 30.08.2016 р.

* * *

Наприкінці Марія довго розповідає про те, як вона була в поліклініці в Києві. Лежала в палаті жінка, яка жила з дияволом («барабашка» – по-російськи), але це не належить до терену Гуцульщини. Пізніше вона повинна була вже йти до праці на господарстві.

* * *

Я закінчую писати. Знову приходять осінь, але в саду ще весело: швидко жовтіє листя пухироплідника (Ехіноцистис шипуватий, пухироплідник, *Echinocystis lobata* (Michx.) Torr. і червоне листя дикого винограду, *Vitis sylvestris* C.C. Gmel., на гілочку дерену прилітають синиці. Може, принесуть добрі новини з Бистреця і, може, тоді вдасться написати щось з його історії на основі записок Ірени Вінценз з 1938 року.

52. На Підляшші вважають, що менструальна кров є нечистою. Для цього примовляннями займаються старші жінки, вже після припинення менструації.
53. Про це в часописі «Płaj», t. 3, s. 79.

Іван МАЛКОВИЧ,
лауреат Національної премії України імені Тараса Шевченка,
кавалер ордена Усмішки (Польща), власник, директор
і головний редактор видавництва «А-ба-ба-га-ла-ма-га»,
м. Київ

ІЗ ЯНГОЛОМ НА ПЛЕЧІ

***

Я загубив свій ключ:
я голочку соснову
назвав своїм ключем –
і загубив чомусь,
і чомусь не знайду, й,
відшуковуючи, знову
знаходжу не його –
і до дверей тулюсь.

Я всі ці довгі дні ключа
свого шукаю, –
я загубив свій ключ?
я мав його чи ні?
який він? і чому так пахне він мені,
як голочку сосни
у пальцях розтираю...

ПОДОРОЖНИК

Стоїть при дорозі
хлопчатко в сорочці рваній:
– Я – подорожник,
прикладайте мене до рани.

Ідуть подорожні –
ніхто з них, ніхто з них не стане.
– Я – подорожник,
прикладайте мене до рани.

Враз – гальма завищали, і вовчим
оком сорочку прошито:
– Що тиняється, хлопче,
а чи, може, набридло жити?

І крізь сміх, мов крізь ножі,
Хлопчик блідо ворухить губами:
– Я ж... подорожник,
прикладайте мене до рани...

***

Здається, нічні заметілі,
а снігу нема,
і листя нема – геть нічого нема,
і нема супокою:
ті ж дерева, ландшафти
і вухо – як мак,
розрізаний навпіл, –
порожнє й залите п'ятьмою.

І не чіт, і не нечіт,
і марно заходити в чат,
що повік не проб'ється
на вічні мої маргінеси,
і неначе у снах, я дивлюсь,
як по небі
вервечками мчать
ті, що дійдуть до мене за мить,
неспокійні твої есемеси.

Знову йдеться про надто печальне –
про край:
про пересит від сорому
й інші болючі моменти,
і за північ, мов равликів сто
в палахкучих хатках,
наполохано врозтіч
сахаються всі аргументи.

І благодіму знов:
настрахай, але не покарай,
жменьку гідности вмироточи
на людей мого краю,
налаштуй їхній слух –
нехай «край» вони
чують як «рай»,
й розбуди того ангела нам,
що десь вічно куняє
там скраю.

***

Все у нас, бачиш, не так:
ранок долину заляв,
лісу сосновий їжак
сонце на спину узяв.

Жінка іде до ріки
прати постелю тонку,
Зараз над'їдуть полки –
Зазолотять ріку.

Добре дивись: лиш мить –
і віднесе їх ріка.

Чуєш, як кров шумить
В конях і вояках?..

***

Костеві Москальцю

Сизі ранки послулі,
зозулі під росами сплять,
зелені стебла цибулі
з низеньких туманів стримлять.

Грузне в туман драбина,
прихилена до воріт.
Видно: якась людина
Мирно стриже живопліт.

Чутно, як соки нуртують,
й знову при рідній ріці
равлики біло мурують
тихі свої церковці.

Хочу і я ставати
тихим, гасити вапно,
і живопліт доглядати,
й довго дивитись в вікно.

***

В грудні календарі,
наче порожні стручки.
Всі сторінки старі
звіяно в тайники.

Час би змахнути крильми
понад цей змерзлий спориш,
час би із янголами
жати небесний риж.

Але раптова, ясна,
мов для нової плавби –
знов божевільна весна
по-на-пи-на-ла горби.

Вийшов у сад. При вікні
перелічив роки.
Чути, як в тиші нічний
тверднуть у слив кісточки.

БУКОЛКА З СВШАНОМ

З гір – з гостини – вертають вони,
і лошиці несуть молодичь:
у жінок під серцями – сини,
І лошата – в лошиць.

Будуть знову коні й мужі
однакові бачити сни,
будуть гризти ночей коржі
й нюхати евшани.

Будуть гнати скажено овець,
вірних травити псів,
що каганчиками язиків
світять шлях навпростець.

Западуться сімсот стежин,
ззайчатіють вовки,
як летітимуть до дружин
коні і пастухи.

У хатках, що присипав сніг,
у стаєньках – стократ
цілуватимуть риси свої
У синів і лошат.

КОЗА-ДЕРЕЗА

Все змішалось – злидні і зло,
і антихристська сила.
О північна козо-дерезо,
що ти тут загубила?

Триста років у нашій траві –
кажеш, їла листочок?
Триста літ мед-вина ручаї –
кажеш, пила ковточок?

Триста літ наші княжі ліси
ти із печі косила...
Але – чуєш? – в містах голоси –
це вертається сила!

Ревка цап твій в страху – допекло
нам в байраках конати...
Свиснув рак – встав байрак – загуло! –
ми вертаєм до хати.

1989

СЛЬОЗА

Покосили мої полонини
так, що й досі поліг не згребу...
Я заграю в зозульку із глини,
спогадаю гуцульську журбу.

Я зірвусь проти Пруту й Дунаю,
я метнусь на Львів і Судак,
я слозу у кулак заховаю –
і розірве сльоза мій кулак.

БАЛАДА

Мій брат на горі крем'яній стоїть
(у місяця взяв лице),
розчісує кучерів щиру мідь
срібним тонким гребінцем.

Я крикнув з потока: «Братку, не час, –
почався відстріл овець!..»
Оглянувся брат мій, хитнувся, як свіча,
і випустив гребінець.

З НІЧНИХ МОЛИТОВ

Господи, літа стебельце
всели до самотніх душ,
дай кожному звити кубельце,
і не поруш.

Хай кожен в цім світі спасеться,
хай світить з-за темних круч
довкола кожного серця
віри Твоєї обруч.

ПІДЗЕМНІ ЦЕРКВИ

Попалені, ідуть в підземну схиму
церкви гірські – маленькі і пришиклі,
і моляться у них крізь довгу зиму
спрацьовані воли і стомлені опришки.

Там в куфрах всі пісні забуті, там ікони
героїв наших, там – зелені стріли
висвячує трава, калина б'є поклони
і дозріва ікра нової віри.

***

Над зелен-рікою, на деревці, скраю,
на третім листочку –
там коник пасеться: з черешні сідельце
і чала сорочка.

Там коник пасеться –
листок не прорветься
від легкого ходу:
води не куштує – лиш дує і дує,
лиш дує на воду...

ВІРШІ, ЯКІ НЕ ПОВЕРНУТЬСЯ В ГОРИ

З циклу

1

Гуцульська ніч і Криворівня,
вінок з дзвіночків на столі,
і вічновдова, елеґйна
серед вінка свіча стоїть.

Та лиш мине гроза і свічка,
ти легко відлетиш із гір,
твоє худе дівтацьке личко
вночі проступить крізь папір.

Відпродай, газдо, мені хату,
Вино і віск, і решту свіч,
аби я мав де панувати
і банувати цілу ніч...

2

Я любив тебе потайно,
так поспішливо і вмовкло –
так, мов квапляться отаву
захапати, щоб не змочла.

В темній стаї проти ночі
я вогонь косичив вище,
ти дивилась в мої очі,
доки їх не виїв дим ще.

Як плела вінок ти вранці
сумно так, немов лісниця,
на тонкі лякливі пальці
мружив око із чорниць я.

Чому ж ти пішла на скали? –
Йой мій, йой! – і десь там низько
все минала і змеркалась
в хмарах білих полонинських...

***

Дівчинко моя фіалковая,
чом ти мене не любиш? –
чорний кінь прийде – свисне не мене –
тогда плакати будеш.

Кулі летіли, в мене цілили –
я за листя ховався:
яворовий лист до серця притис –
і не вбитим zostався.

Летіли кулі – тонкі, сталеві –
кучері розчісували:
із серця нишком в зелену фляжку
мед-пива наточували.

А літа мої йшли, мов косарі
по залізному мості.
Я листи писав – їх тобі несла
синя рибка на хвості.

Дівчинко моя фіалковая,
я ж собі й не гадаю,
що бистра вода рибку понесла
до чужого Дунаю.

НЕЖНИЙ СПОГАД, або ИВА-МАРЖИНА

З циклу «Березівські образки»

Рутка в зеленім, хата в покрівлі,
в синім – ожина,
ива-маржина стоїть в надвечірнім,
ива-маржина.

Хату в покрівлі дощик накріє,
губи – ожину,
рутку ж зелену разом із леном
ива-маржина.

Серпні проходять, дощ не відходить
ані на днину:
– Синку мій добрий, де твоя бродить
ива-маржина?

– Татку далекий, серпні погіркли
в нас за плечима:
мабуть, розтала – там, в надвечір'ї,
ива-маржина...

***

Мовби зелений поїзд
привидівсь і зник тепер:
може, я сів у нього,
віконце собі протер;

може, дивлюся й дивлюся,
і, може, не впізнаю:
тонко тремтить стеблинка
над рейкою, на краю.

Може, то я, маленький,
може, то ти... не руш...
Може, усіх, хто нас любить –
горсточка, кількарю душ...

.....
Сядемо в тихе човенце,
стиснемо плечі до пліч,
сонечка візьмемо в серце,
з ним – перебудемо ніч.

Може, не вмерзнемо в кризі,
може, не згубим весла,
може, в байдужій вітчизні
знайдемо дрібку тепла.

ІЗ ЯНГОЛОМ НА ПЛЕЧІ

Старосвітська балада

Краєм світу, уночі,
при Господній при свічі
хтось бреде собі самотньо
із янголом на плечі.

Йде в ніде, в невороття,
йде лелійно, як дитя,
і жене його у спину
сірий маятник життя, –

щоб не вештав уночі
при Господній при свічі,
щоб по світі не тинявся
із янголом на плечі.

Віє вітер вировий,
віє Ірод моровий,
маятник все дужче бухка,
стогне янгол ледь живий...

А він йде і йде, хоча
вже й не дихає свіча,
лиш вуста дрижать гарячі:
янголе, не впадь з плеча.

ПРО ЕТАЛОНИ І НЕ ТІЛЬКИ

Книга професора Федора Гамора «Еталон європейських лісових екосистем та природоохоронної справи» (видавництво «Растр-7», Львів, 2018) увагу зацікавленого читача привертає до історичних аспектів створення та успішного розвитку Карпатського біосферного заповідника з нагоди 50-ліття останнього.

Унікальність монографії полягає насамперед у тому, що автор не тільки брав безпосередню участь в описуваних подіях, але й сам ініціював їх та реалізовував, виявляючи при цьому потужний ентузіазм та глибокі знання процесів і закономірностей карпатських лісових екосистем.

Розгортаючи новітню історію установи, автор справедливо констатує, що перші заповідники на теренах Карпат з'явилися за доби Австро-Угорщини, а відтак Чехословаччини. Особливо пильна увага Карпатам була виявлена з боку чеських вчених.

Після Другої світової війни українські вчені, зокрема професори С. Стойко та В. Комендар, започаткували наукову роботу з охорони природи на Закарпатті. Важливо, що у цьому контексті Ф. Гамор подає розлогий перелік імен природодослідників та назв інституцій, які зробили неабиякий внесок у розвиток заповідника, допомагали долати перешкоди, які траплялися на цьому шляху.

Завдяки значним зусиллям Ф. Гамора 15 лютого 1993 року Карпатський заповідник отримує новий поважний статус – його вписано до Всесвітньої мережі біосферних резерватів. Як результат, ще інтенсивнішою стала природоохоронна діяльність установи, посилилася міжнародна співпраця.

У книзі особливу увагу приділено ролі трудового колективу заповідника, підтримці центральних та місцевих органів влади. Завдяки цьому вдалось створити потужну інфраструктуру для потреб наукових досліджень та освіти. Особлива роль, на мою думку, тут належить започаткованому у 1993 році всеукраїнському екологічному науково-популярному журналу «Зелені Карпати», головним редактором якого став, знову ж таки, Федір Гамор. Активна наукова діяльність останнього особливо виявила себе в організації потужних міжнародних науково-практичних конференцій, за результатами яких опубліковано вагомі наукові збірники.

Цікавими та повчальними є глави рецензованої монографії, де досліджується внесок у розвиток КБЗ Президента України Віктора Ющенка, а також представників державних органів влади та місцевого самоврядування, чинного Президента України Петра Порошенка. Для автора цих рядків особливий інтерес складає опис процесу включення карпатських букових пралісів до Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО з її подальшими номінаціями («Букові праліси Карпат», «Букові праліси Карпат і давні букові ліси Німеччини», «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи»), адже, разом з професором Гамором, я був його активним учасником. Зрештою, ці, без сумніву, неординарні події склали окрему монографію Ф. Гамора «Всесвітнє визнання букових пралісів Карпат: історія та менеджмент» (видавництво «Тиса», Львів, 2017).

Не менш захоплюючими є сторінки видання, де опукло й зримо постає ще одна «історія» від професора Гамора – міжнародної співпраці: зі Швейцарським федеральним інститутом лісових, снігових та ландшафтних досліджень, Університетом сталого розвитку м. Еберсвальде (Німеччина), румунськими екологами та Союзом українців Румунії. До слова, про українсько-румунські природоохоронні взаємини наш суперактивний автор теж нещодавно видав у Львові чергову монографію «Україна-Румунія: мости народної дипломатії» (2018)...

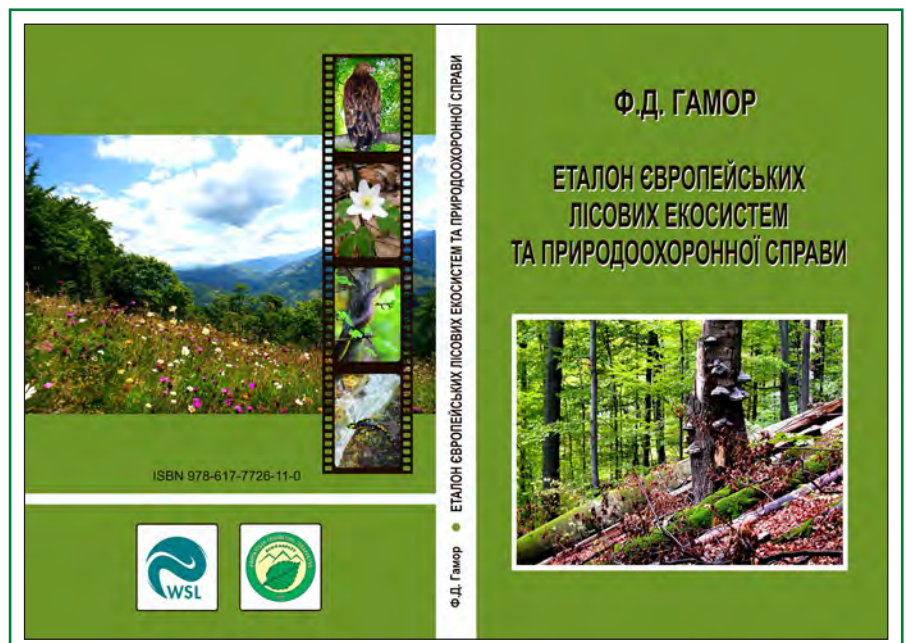
Остання глава рецензованої монографії написана пером відомого приро-

КНИЖКОВА ПОЛИЦЯ

додослідника, професора П'єра Ібіша з Німеччини і містить окремі штрихи біографії автора. Особливо афористично звучить сентенція: «Якщо б кожен еко-регіон світу мав свого Гамора, то ми б вже жили на зовсім іншій планеті!» Вона аж ніяк не дисонує, навпаки перегукується з епіграфом на титулі книги – рядками знаного українського поета Василя Кухти: «Мало зосталось... мало – Тих, що пізнали суть... Та на тарелі, мамо, Славу не нам несуть...» («Гори страшні, горбаті...»). І тут нічого не вдієш: такими вже суперечливими є наші сьгоднішні реалії...

На завершення цієї короткої рецензії не можу не втриматися, щоб в черговий раз не зауважити про «еталони»: завдяки професору Ф. Гамору Карпатський біосферний заповідник став одним з найпотужніших наукових та еколого-освітніх центрів Карпатського регіону, широко визнаним у всьому світі. Його внесок у збереження природних екосистем, сталий розвиток Карпат – потужний і неоціненний. Будемо сподіватися на щасливе продовження історії природоохорони Карпат!

Іван ВОЛОЩУК,
доктор наук, професор,
м. Татранська Ломніца, Словаччина

МОСТИ ЄДНАННЯ ВІД ФЕДОРА ГАМОРА

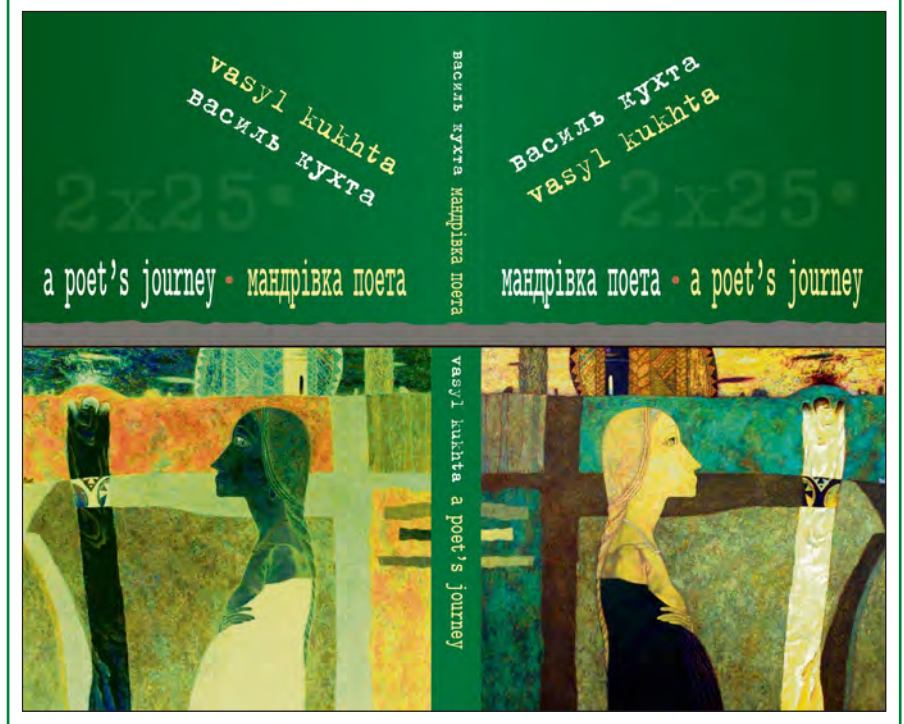
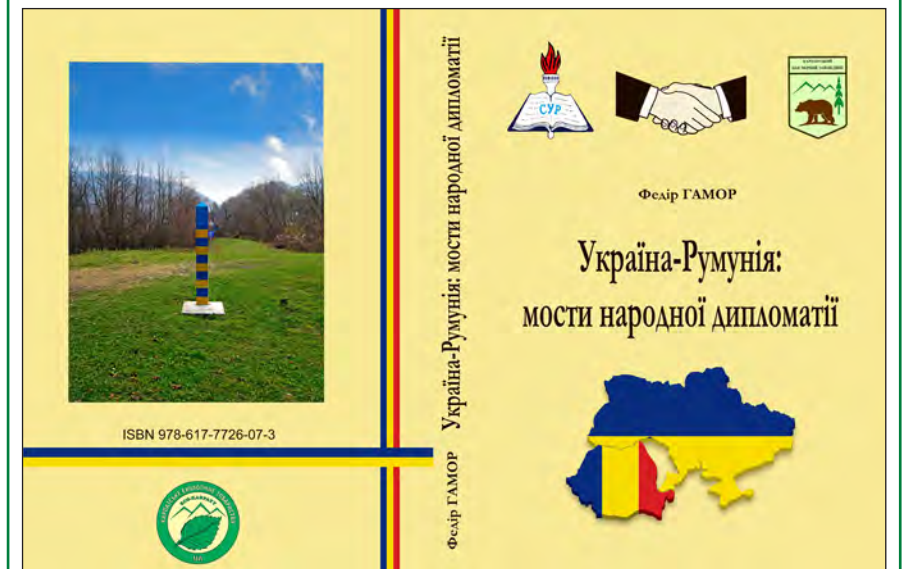
Одразу дві нові книжки, видані у Львові, лягли на мій письмовий стіл. Авторства знаного науковця-еколога, професора, доктора біологічних наук Федора Гамора. Перша має доволі інтригуючу назву: «Україна-Румунія: мости народної дипломатії». Друга – «Еталон європейських лісових екосистем та природоохоронної справи». Обидві поповнили творчий бекграунд відомого публіциста й вченого. Це про нього стисло, але влучно, сказав професор Університету сталого розвитку з Німеччини П'єр Ібіш: «Якби кожен екорегіон світу мав свого Гамора, то ми б жили на зовсім іншій планеті!».

Звісно, мене найперш привабила книга про українсько-румунські взаємини, оскільки останні п'ять років я теж предметно співпрацюю з гуцулами Мараморощини й Союзом українців у Бухаресті. Ще донедавна народна дипломатія на рівні Мараморощини й Рахівщини мала спорадичний характер, однак зусиллями Карпатського біосферного заповідника та його тодішнього директора, а нині – заступника з наукових питань Федора Гамора набула системних обрисів і вийшла на рівень сталих і предметних взаємин.

Як зазначає автор у підзаголовку до книги, це – «Нотатки з нагоди 20-річчя участі Союзу українців Румунії та Карпатського біосферного заповідника в процесі розвитку українсько-румунської транскордонної співпраці на Мараморощині».

Особливо цінною для істориків і краєзнавців стала впорядкована і систематизована автором довідково-документальна база – майже сто сторінок! До неї увійшли Доручення Президента України, міжурядові угоди та урядові документи України та Румунії, архівні документи Закарпатської ОДА і повітової ради повіту Марамуреш, ухвали й розпорядження Рахівських райради та райдержадміністрації, Рахівської міськради, комуни Бистрого й міста Вишеуде-Сус, протоколи двостороннього українсько-румунського співробітництва в рамках європейських програм, матеріали міжнародних конференцій, семінарів, «круглих столів» тощо.

Чи буде відновлено міст через Тису (Ділове–Валя Вишеулуй (Вишівська Долина) і рух пасажирських потягів через Рахів до Румунії? Цій проблематиці

присвячено окремий розділ книги. Федір Гамор як один з ініціаторів відкриття залізничного сполучення Рахів-Київ аргументовано доводить, що цей маршрут варто продовжити до Трансильванії, Будапешта, Братислави, Відня і Праги. Утопія? Не кажіть! Ще кілька років тому багато хто сумнівався у доцільності залізничного рейсу Рахів-Київ і недавно відкритих сполучень Рахів-Харків і Рахів-Одеса. Тільки не Гамор! Що маємо нині? Популярні маршрути, пристойно заповнені вагони, дефіцит квитків на Київ! Як перфекціоніст Федір Дмитрович не зупиняється й жваво обґрунтовує нову ідею: запустити рейси через Рахів до Клужа-Напоки й Ужгорода, відновити в Діловому міст через Тису до Румунії (був підірваний німцями у 1944-му році).

А велодрезини до Євросоюзу? Не вірите? Почитайте книгу, аргументацію автора і зрозумієте, що все можливе тоді, коли люди об'єднуються не для чвар і з'ясування стосунків, а для діяння та творчої праці.

Не оминув автор і наболілих екологічних проблем, б'є у дзвони, здійсмає тривогу: розробка поліметалевих руд на українській частині Мараморощини може призвести до екологічної катастрофи у вірхів'ях басейну Тиси!

Книга не обтяжена нудним науково-схоластичним стилем, читається легко, бо є науково-популярним виданням. Містить потужний пласт документалістики.

Свою новою 364-сторінковою книгою член Національної спілки журналістів і заслужений природоохоронець України, академік Федір Гамор укотре довів, що є одним з найпродуктивніших авторів не лише Рахівщини, але й Закарпаття та нашої країни. Він не тільки пише про мости єднання, він сам діяльно розбудовує їх!

Респект автору!

Олександр МАСЛЯНИК,
заслужений журналіст України,
м. Львів

ПОДАРУНОК НА ІМЕНІНИ

Жодні ювілеї не обходяться без подарунків. Так сталося і на цей раз: до 50-ліття з дня створення Карпатського заповідника редакція всеукраїнського екологічного науково-популярного журналу «Зелені Карпати» спільно

з адміністрацією установи підготувала до виходу у світ спеціальний випуск «Карпатський біосферний заповідник: історія становлення, здобутки, пріоритети, перспективи». На 112 сторінках формату 60x84/8 подано своєрідний зріз багаторічної успішної діяльності широко визнаної в Україні і світі природоохоронної інституції. У розповідях її директора, заслуженого природоохоронця України Миколи Рибак, заступника директора з науки професора Федора Гамора, керівників структурних підрозділів та їх заступників Юрія Беркели, Василя Покин'я-череди, Ярослава Довганича, Миколи Волощука, Петра Папариги, Мирослава Кабала, Вікторії Бундзяк, Ірини Йонаш, Богдани Москалюк та інших глибоко проаналізовано основні напрямки поступу КБЗ: його зарахування до Міжнародної мережі біосферних резерватів МАБ-ЮНЕСКО, реалізація концепції сталого розвитку, ініціювання створення і забезпечення функціонування та подальша трансформація об'єкта Всесвітньої природної спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат», нагородження Європейським дипломом, створення транзитної зони, транскордонна співпраця тощо. Узагальнено також зоологічні, флористичні, лісознавчі та дослідження абіотичного середовища, досвід роботи відділів державної охорони природно-заповідного фонду; рекреації та сталого розвитку; екологічної освітньо-виховної роботи, редакційно-видавничого відділу наукових та науково-популярних видань та ін. Родзинкою спецвипуску стала ювілейна анкета «Момент істини»: на її запитання (місце і роль КБЗ у світовому природоохоронному процесі; найважливіші досягнення КБЗ: минуле і сьогодення; місія охоронця Карпат: плюси і мінуси та ін.) відповідають ветерани і молода генерація установи, представники влади і громадськості, світової наукової спільноти. Насамкінець подано події у рамках відзначення 50-літнього ювілею, вітання з нагоди свята, галерею ветеранів Карпатського біосферного заповідника.

Микола РИБАК,
директор КБЗ,
заслужений природоохоронець України,
м. Рахів

МАНДРІВКА В ПРОСТОРІ І ЧАСІ

29 листопада 2018 р. в Ужгородському прес-клубі відбулася презентація нової книги «Мандрівка поета» Василя Кухти, ужгородського письменника, лауреата літературних премій імені Павла Тичини, імені Бориса Нечерди, «Князь Роси» імені Тараса Мельничука та ін. Однак мандрує в «просторі й часі» (як зазначає у передмові до книги літературознавець, публіцист, філантроп, почесний доктор Ужгородського національного університету Йосиф Сірка) Василь Кухта не один. Його супутники – перекладачі з України та багатьох інших країн світу, адже в книзі вміщені два вірші поета двадцятьма п'ятьма мовами, з-поміж яких, окрім мов наших близьких сусідів, арабська, білоруська, болгарська, вірменська, гінді, іспанська, італійська, корейська, китайська, литовська, перська, турецька, японська та ін. Серед низки перекладачів, а це переважно викладачі й студенти Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Київського національного лінгвістичного університету, Львівського національного університету імені Івана Франка, і наші земляки Іван Зимомря, Віктор Мотрук, Ярослав Джоганик, Віктор Федурця, Марія Кухта, Тарас Дацьо, Тетяна Вайнагій, Ірина Попович, Мане Мкртумян, Олександр Шандор. У книзі вміщено біографічні довідки автора книги, його перекладачів, а замість післямови – інтерв'ю з Василем Кухтою письменниці Мар'яни Шутко. Апарат книги двомовний – українською та англійською мовами. Редактор англійських текстів – викладач Ужгородського національного університету Тетяна Вайнагій. Художнє оформлення «Мандрівки поета» здійснив ужгородський мистець Ігор Панейко, верстку і комп'ютерне забезпечення – Олег Борик з Карпатського біосферного заповідника. Презентація відбулася за участі Центру культур національних меншин Закарпаття.

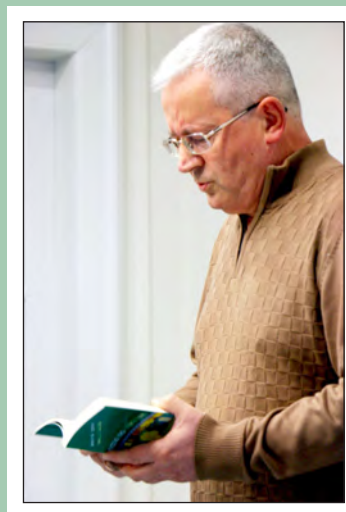
Михайло ДЕЛЕГАН,
голова Закарпатської обласної організації Національної спілки краєзнавців України,
м. Ужгород

Письменник Василь КУХТА:

ЗУСТРІЧІ

«НА ГОВЕРЛУ ДУХУ НА КВАДРОЦИКЛІ НЕ ДОЇДЕШ!»

Він настільки, як тепер модно говорити, не тусовочний, що аж не віриться. Він настільки самотній у своїх віршах, що здається, це сам Господь розмовляє з читачем. Він настільки щирий і сміливий, що мені перевернувся весь світ – бо я нічого не знала про психологію чоловіків-поетів, поки не взялася читати його книжки. Василь Кухта народився у Рахові, який я обожаю. Ця земля дає нам міцних духом людей із чистою совістю. Тож напередодні свята Василя ми завітали в гості до поета-мольфара, бо тільки він знає, що «Народився Бог на снях, Народився в оборогах», і що «Перед подихом останнім» треба «Заховати свого Бога...» від чужого злого ока, від чужого злого слова.

• *Пане Василю, як і де зустрічатимете старий Новий рік?*

– Вдома, у колі родини. Для мене це свято сповнене особливою магією, особливим чаром. Не уявляю його в чужих стінах, у товаристві випадкових людей. Такий мій закарпатський консерватизм...

• *Але ж, як засвідчує Ваша поезія, Ви полюбляєте мандрівки. Невже не хотілося відзначити празник святого Василя у незвіданих краях?*

– Якщо відчувається непереборна тяга мандрувати взимку, то для цього краще підійде не старий, а просто Новий рік...

• *А хіба в цьому сенсі між ними є якась особлива різниця?*

– Розповідь пригоду, що трапилася з моїм давнім приятелем і ровесником. Навчався в Івано-Франківську й поїхав з однокурсником у гори, на Косівщину. В гуцульській хаті сиділи за порожнім, без олів'є і ковбас, столом, аж доки в снігах не озвалося радіо: «С Новим годом, товарищи!» – «О, совіцький Новий рік...» – байдуже констатував хтось із домашніх. І знову потекла розмова: про своє, звичне...

• *Кажуть, у «староноворічну» ніч відкриваються Небеса, і Господь чує всі наші прохання...*

– Це припадає рівно на північ. У цей час відбуваються різні дива: спалахують смарагдовим сяйвом вершини гір, у стайнях бесідує між собою худоба, вода рік і потоків перетворюється на вино. Варто тільки зачерпнути відром...

• *Вам це вдавалося?*

– Якоюсь мірою – у творчості...

• *Глибока віра промовляє з багатьох Ваших рядків. Скажімо, вірш про 90 псалом – надзвичайно потужний. Що передувало його написанню?*

– Духовне спілкування із земляками, а ще – зі світлої пам'яті отцем Методієм Скралем, настоятелем (наприкінці 1990-х) Боронявського василіянського монастиря, екзор-

цистом, а до того – катакомбним священиком. Подарований ним молитовник і досі – серед найдорожчих мені книг. У далекому дитинстві про божественну міць 90 псалому дізнався з родинних переказів. Кількома словами: рік 1939-й, поразка Карпатської України. Стрій полонених семінаристів – під дулами гортистів-карателів. Не впав від кулі тільки один (мій далекий родич) – той, що шепотів заповітну мамину молитву...

• *Чому Вас назвали Василем? Чи відчуваєте покровительство святого патрона?*

– «Династію» Василів започаткував батько, другим став я, третім – мій син. І назвали його не ми з дружиною, а наша донечка Іванка, на вісім літ старша за братика...

Покровительство святого Василя відчував і відчуваю повсякчасно. І якогось дива тут шукати годі. Наше (всіх Василів) ім'я, незважаючи на «царственне» походження, глибоко вросло в український, карпатський ґрунт, воно – наче оберіг, сакральне енергетичне поле...

• *Які традиції, звичаї роду Кухтів оживають на старий Новий рік?*

– Вони такі, як у всіх закарпатських гуцулів. Хто хоче познайомитися з ними ближче, нехай прочитає мій верлібр «Страсті за голубою трояндою»:

«...Вранці на Василя Криничне відро Дзенькає на помості Благословит воду! – Най Бог благословит! – Кланялися тричі І тричі відповідали...» Про ритуальне новорічне омовіння, як, зрештою, і про інші, в тому числі різдвяні та великодні, традиції написав я не один твір...

• *«...О Рахове, ти був колись Парижем... Нехай гуцульським, але, кажуть, був!» – це рядки з вірша «Гуцульський Париж», який подарував назву книжці. Згодом ця назва стала брендом Вашого рідного міста...*

– Вперше Рахів «гуцульським Парижем» нарід у коротенькій статті на сторінках газети «Нова свобода» (1937 р.) Степан Клочурак, президент Гуцульської Республіки в Ясіні (1919 р.), головний редактор газети «Вперед» (1921 – 1926), міністр в уряді Карпатської України (1937 – 1938), а потім багатолітній в'язень концтабору у Воркуті. У 1995-му за моєї ініціативи про нього вийшла книжка відомого словацького українця Миколи Мушинки «Лицар волі». Істинність Клочуракової метафори по багатьох роках довелось доводити мені...

• **У чому проявляється «паризька» богемність Рахова?**

– Кілька років тому в Інтернеті натрапив я на рефлексії молодій мандрівниці після відвідин мого рідного міста. Все сподобалося їй тут: високогірні вулички-осідки, збудована ще за Австро-Угорської імперії церква святого Яна Непомука, пам'ятник гуцулів в середмісті... І тільки «ідіотська самоназва» (цитую дослівно) викликала іронічну посмішку. До речі, небезпідставну... Зрештою, про це я вже згадував у публіцистичній книжці «Іти й не озиратися». Тому можу тільки повторитися: власниками й творцями дорожнього скарбу-спадку постали рахівські гуцули перед мандрівниками з Європи у двадцять роки ХХ століття. Згадаймо слова тодішнього президента Чехословаччини Томаша Гарика Масарика: жоден зі слов'янських народів не возніс на таку мистецьку висоту власний одяг. Захоплені іноземці буквально мліли, розглядаючи на гуцулах гайдани-силянки з венеціанського бісеру, гаптовані кептарі й сердаки, проткані золотими дротиками запаски, хрестики-згарди із благородної бронзи... Нічого цього, звісно, нинішні туристи вже не побачать. Навіть у музеї побуту й народного мистецтва закарпатських гуцулів. Бо той, що діяв по Другій світовій, радянські ідеологи знищили. А на новий мій земляки не спромоглися. Тому свою «паризькість» сучасному Рахову, на відміну від колишнього, потрібно доводити й доводити...

• **Ужгород, де Ви оселилися після закінчення Львівського університету імені Івана Франка, часом теж називають «малим Парижем»...**

– «Парижів» в Україні вистачає. Такою славою можуть похвалитися ще й галицька Коломия, буковинські Чернівці... Й вони, далєбі, не останні в цьому ряду. Є, звісно, якісь зовнішні ознаки, що об'єднують: архітектурні натяжки, часткова схожість тих чи інших локацій... Але велич Парижа не стільки у славнозвісному Нотр-Дамі чи Луврі, як у недозованому повітрі істинної свободи, яка надихає це місто, робить його богемним, тобто комфортним для поетів і художників. Жити в Парижі, або принаймні побувати там мріють тисячі людей...

• **Чи комфортним, на Вашу думку, є життя поетів і художників в українських «Парижах»?**

– Давайте поміркуємо: якщо майстрам слова і пензля тут щедро видають книжки і влаштовують вернісажі, віддячують високими гонорарами, всенародною любов'ю і шанобою, то це, напевно, Париж, так тому й бути. Але, судить самі, навіть пестунчики долі, наші французькі колеги, трапляється, нарікають: «Поетів за життя б'ють, Насміхаються над ними, Садять у в'язницю. Коли ж вони вмирають, То порпаються у їхньому житті – Переважно свинячим ри-

лом...» Це уривок із твору поета і шансон'є Лео Ферре в перекладі мого доброго друга й земляка Віктора Мотрука...

• **І все-таки: в якому з українських «Парижів» найбільше отієї «недозованої» свободи?**

– Напевно, в «гуцульському»... По-справжньому вільним відчуваєш себе тільки на вододільному хребті, споглядаючи гордий лет орла, вдихаючи хмільні аромати високогір'я. Гори кличуть до себе, щоб поділитися сокровенними таємницями. Тут їх не менше, ніж у всіх музеях світу. Але... вони, як і все справжнє, не терплять масовості. Коли гамірні колони штурмують Говерлу, просто так, заради «приколу», або ж коли читаєш на туристичному сайті: «Подкажіте, как доехать на старушку Говерлу на квадроцикле?», не можеш не згадати віщі застороги Михайла Ломацького, одного з найглибших дослідників Гуцульщини: «Не пускайте в гори чужинців, бо вони вб'ють і знищать гордий дух ваших предків, що досі кріпив і силу вам давав...»

• **Торік побачила світ Ваша «Контрабанда слова». У ній, як зауважує критика, «височіють величаві європейські міста, але це не лише результат мандрівницьких візій, а швидше... порівняльна характеристика менталітетів». Яка з мандрівок видалася найцікавішою?**

– Напевно, до Праги...

• **Чому?**

– Їздив туди на запрошення колишніх випускників гімназії у Модржанах, що була колискою українства на теренах міжвоєнної Чехословаччини. Саме вони організували мою

Василь КУХТА (справа) під час зустрічі з випускниками Української гімназії в Модржанах (Прага, Старе місто, 2007 р.)

лекцію «Стан і перспективи сучасної української літератури» в стінах славнозвісного Карлового університету. Дивовижне знайомство з Прагою кінця 1990-х! Але приголомшливі пригоди відбулися ще до того, як пересік кордон...

• **Якось особлива інтрига?**

– На ужгородській митниці мене сприйняли за мафіозі – перевізника наркоти або ж діамантів. Якось логіка в тому, напевно, була. Ну, уявіть собі: всі щось везуть за «бугор», щось приховують, а тут «намалював» дивний суб'єкт – без жодної пляшки «Кайзера» чи пачки «Мальборо», натомість із торбою книжок. Мене обшукували два інспектори, особливого клопоту їм завдали книжки: спробуй промацати кожен корінець, перегорнути кожну сторінку...

• **Відчуваю приховану втіху у Вашому голосі... І чим закінчилася ця історія?**

– Її я переповідав безліч разів, відтак на замовлення директора київського видавництва «Ярославів вал» Михайла Слабошпицького написав есеї «Центральноєвропейські аборигени» для антології «серйозного гумору» «Шість соток на Парнасі». Фінал цієї історії такий: натішившись «статусом», я нарешті дістав із дна торби «Літературне Закарпаття у XX ст.» Івана Хланти, де під моїм портретом зазначено: письменник, редактор... Напевно, якби не було цієї пригоди, я б не написав вірш «Контрабанда слова», і книжка, про яку Ви щойно згадували, отримала б зовсім іншу назву...

• **Ваш перший вірш: про що він, яка його доля?**

– Я з родини, де по-справжньому шанували книгу, гордилися знайомством із її творцями (скажімо, поетом Юлієм Боршошем-Кум'ятським, у міжвоєнні роки – вчителем Рахівської горожанки), мали чималу домашню бібліотеку. Можливо, тому почав писати рано. Першу свою книжечку «Журавлі» випустив у світ «самвидавком» у віці семи років.

Василь КУХТА з подарованою читачами трембітою

Звісно, це були перші проби пера, наївні, дитячі. Серйозно віршувати почав у класі сьомому. Саме тоді вирішив, що поєднуюватиму поезію і журналістику. Не здогадувався, що обираю вельми непросту долю...

• **Батьки читають Ваші вірші?**

– Лише коли не стало няня, я сповна оцінив ті випробування, які йому довелося пережити. Його світлій пам'яті присвятив низку творів. Один із них – вірш «Бокончі» (про перебування у трудовому таборі під час війни) – потрапив до антології «Книга про батька (українські поети XIX – XXI століть)» (Київ, 2013). Матері присвятив книжку публіцистики «Лотоси і лотоки» (2008) – вона про найдорожче, найвеличніше, почерпнуте в далекому дитинстві. Мама не тільки зберігає всі мої книжки, включно з першою, «самвидавською», а й є моїм найпристраснішим читачем, особливо, коли йдеться про гуцульську тематику.

• **У Вас дуже гарні дружина й донька. Вони переживають за Вашу творчість. Чи не виникало суперечок із дружиною стосовно того чи іншого вірша?**

– Стосовно віршів про кохання, жінок, реальних і віртуальних, які надихають на поетичні рядки? Звісно, ні. Уявіть собі, що художнику заборонили малювати натурниць – історія мистецтва враз урветься на цій багатостраждальній ноті. Але, якщо серйозно, а з коханням не жартують, то ніхто не може бути кращим суддею любовної лірики за жінку, тим паче – рідну...

• **Дружина Вас ревнує?**

– Хотілося би. Хоча все-таки ця емоція більше притаманна сильній половині людства. Наша розмова точиться довкола літератури, тому не можу не згадати відомий афоризм Сервантеса: жінка рідко прощає ревності чоловіка й ніколи не прощає їх відсутності. Така вже людська природа: ми всі ревно ставимося один до одного, до чужих статків і слави. Аби ця емоція не зашкалювала, потрібно контролювати власне життя. Зрештою, суспільні процеси – теж.

• **У Вас є чоловічі таємниці?**

– Звісно. Без таємниць не буває нічого вартісного, справжнього. В тому числі чоловіків і жінок, незважаючи на гендерні відмінності. А коли мова заходить про поезію, то таємниця тут на першому плані. З підозрою ставлюся до тих, хто власні секрети залюбки переповідає усьому світу. Особливо до літераторів, котрі у позі мислителя проголошують банальні «одкровення». Уся наша «героїчна» life story, друзі, вся мудрість і філософія світу мають зчитуватися у першу чергу зі сторінок наших книг. Тут я сповна солідарний з румунським поетом Нікітою Стенеску, який деякий час працював на історично близькій закарпатцям Мараморощині. «У поета нема біографії, – любив повторювати він. – Біографія поета – його вірші...»

• **Пане Василю, що Вам потрібно для того, аби писати такі шедевральні тексти?**

– Дякую за таке поцінування. Ми з Вами – поети і знаємо, що аби народився вірш, має відбутися щось на небесах і в душі, повинні вдало скластися пазли настрою, почуттів, мотивацій, і «ще... ще щось, – як пишу я у верлібрі «Не здогадуєшся», – замішане на сльозі, на крові, на вічності...» Але для того, щоб все це здійснилося, потрібно не прикидатися, а вірити. Насамперед собі. І обов'язково – людям...

Маріанна ШУТКО,

член Національної спілки письменників України,

м. Ужгород

13 січня 2018 р.

ПЕРОМ ОПОВІДАЧА

*Петро ХОДАНИЧ,
член Національної спілки письменників України,
лауреат Міжнародної літературної премії «Карпатська корона» (Україна – Румунія),
літпремії імені Ірини Вільде та імені Федора Потоушняка*

ЧАРИ ВУЗЬКОКОЛІЙКИ

НОВЕЛА З ПОВІСТІ «КОСІННЯ ТРАВИ»

Як очікував я те чорне залізне диво, що озивалося протяжними гудками за селом, нарешті, гримлячи величезними колесами, вигулькувало у клубках пари поміж бережків. Потяги вузькоколійки курсували хвилиною у хвилину, комусь слугували за годинник. Уверх по долині тягли порожняк, а з гір – вагони з грубезними буковими бервенами, колотими дровами для ненаситних реторт Перечинського лісохімкомбінату, колія прогиналася під вагою дерева і металу. О восьмій ранку в напрямку Перечина чмихав інший паровоз, зелений, ошатний, з великою червоною зіркою попереду на котлі, його по-старому, як за часів Чехословаччини, називали *ріхлик*, тобто швидкий. Ріхлик тягнув два зелені пасажирські вагони. Як ми заздрили тим щасливчикам, що сиділи за широкими вікнами! Зелений потяг зупинявся не на депо, а на платформі навпроти млина, у вагони сідали люди, зачинялися двері, пш-ки, пш-ки, ки-ки пробувала силу залізна машина, колеса здригалися і ріхлик повільно рушав, залишаючи по собі тільки клуби чорного ядучого диму. Краса! Часом ми, діти, наважувалися прошигнути у вагон, але кондуктор, чорновусий дядько у чорному форменому картузі виганяв нас, подорожувати дозволялося тільки з дорослими, але старшокласники часом каталися до сусідніх сіл, прилаштувавшись на тормозній площадці. Вантажні поїзди зупинялися на околиці села неподалік старого цвинтаря, тут було невелике депо, дві колії, де роз'їжджалися поїзди, сюди з гір звозили ліс, сортували, безперестанку гудів електрогенератор, дзвеніли електропили, окремою колією рухався, неймовірно скриплячи залізниччям і пофітькуючи, громіздкий кран, він невтомно перевантажував ліс з вагонів на площадку, з площадки на вагони.

Особливо цікаво було зустрічати поїзди з дідом Миколою. Наче справжній гейпіс-машиніст, він розповідав про паровозні механізми, пояснював, як пара жене машину, сипав незрозумілими словами – *топка, котел, задвигжка, кран, ведуче колесо, гальмо, буфер, вісь, клапан, сальники, а це тяга, тиск, джоулі, градуси, манометри*. Жевріла у його душі нездійсненна мрія – стати машиністом. Дідо знався з машиністами і кочегарами, вони ручкалися з ним, на ходу поїзда вітали його підняттям кашкетів. Дід заводив мене і в пропахлий вугіллям тамбур паровоза, якимось навіть ми проїхали до великого депо в Тур'я-Реметах. Кочегар підкидав у розпечене жерло топки вугілля, машиніст крутив якісь ко-

лесаки, сипав важелі, потягом сіпало убоки, здавалося, їдемо на возі по геть розбитій дорозі, перед селом машиніст підхопив мене і наказав смикнути за якийсь важіль, виявилося – це гудок. Гу-г-гу-фю-уу – це озвалися гори. Про таке щастя я міг тільки мріяти. Назад верталися на платформі порожняка, а у вухах все ще озивався мені мій перший паровозний гудок. «Учися, хлопче, станеш справжнім гейпісом. Дасть Бог і великі паровози будеш ганяти», – говорив дорогою дід.

Мій друг Василь, побачивши мене з дідом у кабіні паровоза, просив, аби дід і його провів на паровоз. Я довго умовляв діда, і він таки провів Василя у тамбур паровоза. Це дуже підняло мій авторитет серед хлопців. А Василь уже не уявляв собі іншої професії ніж машиніст. Отож у третьому класі ми вирішили, що після школи підемо вчитися на машиністів паровоза. Василь таки став залізничником і ганяє поїзди від Чопа до Львова.

Тою вузькоколійкою їздила на роботу в лісосіку й батькова бригада. У гори на порожніх вагонах, з гір – на грубезних буках, я дивувався як витримують вагонні колеса таку вагу. Тільки паротяг - пч-хи, пч-хи, пч-хи димом угору, парою під колеса. Часом сідали на дрезину – такий собі автомобільчик на залізних колесах.

Скільки було просьб, скільки плачів, скільки обіцянок, а батько ніяк не брав мене з собою, бо малий. Та скільки можна залишатися малим!

Нарешті сталося. Збирайся, завтра їдемо. Тільки сонце зіп'ялося над полониною, як були ми в депо. Тут сходився народ серйозний, лісоруби ручкалися з батьком, ручкалися й зі мною, гомоніли, смалили цигарки. Нарешті за селом озвався такий милий гудок, потім за пагорбами піднялася цівка чорного паровозного диму, нарешті паровоз прогуркотів через місток і зупинився навпроти нас. За ним п'ять порожніх вагонів. Сідали на останній, щоб подалі від диму. Батько підхопив мене, передав якомусь вусатому вуйкові прямісінько на вагонну платформу. Ото б побачили хлопці, але ж сплять, сплять... сплюхи. Я сидів на якійсь дерев'яній ступі між батьком і довготелесим чоловіком. Не боїшся? Скаже таке! Та я з дідом у самій кабіні паровоза їздив. Гудок, стук буферів, ще гудок і рушаємо. Тільки дерева і корчі обіч колії блим-блیم, за ними повільно пливають поля, ґруні, гори, і що там їдкий запах диму і вітер в обличчя, щодали у гори – платформу немилосердно кидало убоки, здавалося, вагон зіскочить з рейок і покотиться прямісінько у прірву, де виграє водами на кам'яних перекатах потік Воєводин, але наш паровоз упевнено тягне вагони все ви-

ще і вище, часом колія аж угризалася під гору, ми опинялися під височеними деревами, оминали скелі, перескакували через потічки.

Нарешті поїзд вигулькнув із лісу, луною пронісся лісами гудок, роздався пронизливий звук гальм, і ми зупинилися у великому депо серед тісного межигір'я. Батько зістрибнув з вагона, зняв мене. На гравійну платформу зістрибували не всі, хтось мав їхати й далі.

Того дня батько мав справи на нижньому складі, так назвав він цю місцину, там тільки дав якісь розпорядження робітникам, які залишилися на платформі, та їздовим, що мали забрати на лісосіку коней. Лісово-залізничне господарство було нівроку. Чотири колії. На одній пихкав кран-паровоз, майже братчик нашого сільського, під ліском диміла кузня, перед нею кували коня, ще кілька чекали черги біля плоту, спокійно жуючи сіно, за кузнею – довгий барак, батько сказав, що це гуртожиток, а на узвишкю – велика конюшня, звідти виводили огрядних ваговозів, вони вигравали хвилястими гривами і розмахували хвостами і невдоволено гупали по кам'янистій землі грубезними копитами, коней впрягали у куці сани з клітьми-коробами, валка поволі зникала у гушавині лісу. Батько бригадирував, хоча також спеціалізувався на візництві, але своїх коней на цей раз передав іншому чоловікові. Було б непогано і мені сісти разом з їздовим у таку кліть і повезтися угору, але про таке я не міг і заікнути.

Побачене вразило розмахом і незвичністю. Батько усмінувся, поправив мого картуза і сказав, що я можу стати інженером. Хто такі інженери, я не знав. Ми пішли у контору, що приліпилася поруч з гуртожитком. Нас зустрів невисокий молодик у куфайці і кирзових чоботях. Виявилось, то був справжній інженер. «Новий пильщик чи сучкоруб?» – запитав мене, подаючи руку. «Майбутній інженер», – сказав батько. Потім вони удвох розглядали величезні креслення, сперечалися про якісь троси, підйоми, підвозку, техніку безпеки. Виявляється, на батьковій лісосіці будуть встановлювати повітряно-транспортувальну лінію, яка на тросах буде доправляти дерево з гори в долину. Лінія називалися *воздушкою*, вона так захопила мене, що згодом батько змушений був знову повезти мене на лісосіку. Дивитися на *воздушку* водив я і своїх друзів, годі було відірвати очей, коли угорі на ледь помітних тросах пливуть гігантські бервена буків. Два-три – і вже вагон вузькоколійки завантажено. Та *воздушка* була ще цікавішою за паровоз. Батько-

ві мій інтерес особливо припав до душі. «Закінчиш школу і підеш учитися в лісотехніку», – говорив він. Син, лісовий інженер, – це його особливо тішило, з часом він радів, як мене стали відряджати на районні олімпіади з математики і фізики.

У дитинстві техніка не давала мені спокою. Як провели проводове радіо, залізав я з хлопцями на дерева і доточував до дротів свої дроти і підключав «своє» радіо. Одного разу ми приглянули трельовочний трактор, що стояв у депо. Тільки-но сторож пішов у чайну пити пиво, залізли у кабіну. Натискали на важелі, вмикали тумблери, нарешті махіна загуркотіла і посунула уперед, але за кілька кроків уперлася пласким, як риб'яча голова, капотом у гору буків і давай вгризатися гусеницями у товстелезний шар опилків, дерев'яної кори і ґрунту. Хто знає, чим би все закінчилося, якби не прибіг переляканий до смерті сторож. Увечері він розповів про мій подвиг батькові, і мені таки обряче перепало за того трактора.

Якогось вечора батько приніс звістку, що залізницю знімуть. Як це? І справді, на зміну паровозам прийшли грубезні автомобілі-лісовози. З депо зник і кран. Сталося це у рік, коли у космос полетів Юрій Гагарін. Продовжував їздити тільки зелений пасажирський потяг, але незабаром не стало і його. Як боляче було дивитися, коли робітники у засмальцьованих робах знімали зі шпал рейки і вантажили на вагон, який потім печально котився у бік Перечина, залишаючи по собі тільки вибоїни від шпал і невимовну тугу в наших серцях. Печальний вагон нашої вузькоколійки тягнув той же знайомий чорний паровоз, у якому навчав мене премудростям машиністської справи дід Микола.

Дід аж змарнів, дивлячись як умирає колія, а з нею і романтична пора, позначена паровозною тягою. І кому вона заважала, журився.

Згодом залізничні насипи заросли травою, і про колишню колію нагадували тільки розкішні синьо-фіалкові кетяги люпину, вони й донині тягнуться від Перечина до полонинських лісів, звідки це диво, дивується незнаюча молодь, хлопці зрізають оберемками чарівні квіти для своїх коханих, куди їм знати, що у далекі, ще чехословацькі часи якийсь залізничний інженер, замилуваний у своє творіння-вузькоколійку, висіяв уздовж колій насіння люпину, намагаючись поєднати красу природи і силу свого залізного творіння.

м. Ужгород

Мар'яна НЕЙМЕТІ,
член Національної спілки письменників України,
м. Ужгород

МИСТЕЦЬ. ПРИРОДА. ЧАС

...І ОТ ВОНИ ПРИЙШЛИ – БУЗКОВІ, СИНІ, ЧЕРВОНІ ГОРИ

Заслужений художник України Олена Кондратюк родом із Запоріжжя. Із багатотонного міста з його машинобудуванням, чорною та кольоровою металургією, хімічною та будівельною промисловістю, а ще знаменитим островом Хортиця та широчезним Дніпром. Десь тут за часів Київської Русі були переправи через Дніпро. Десь тут руські князі Святополк Київський і Володимир розбили половців. І якщо ви надумаете сюди навідатися, ці острови та скелі приведуть вас до святилища, вік якого – П тисячоліття до н.е.

Але Олена Кондратюк зростала в іншу епоху. Тоді, коли Запоріжжя вже мало Дніпрогес – з його могутніми греблями у десятки метрів заввишки. Тоді, коли тут вже з'явилися заводи, стільки заводів, що зужите ними повітря, здається, може спалити легені. «Запоріжсталь», коксохімічний, алюмінієвий, феросплавів... І ще: люди – в цьому велетенському індустріальному гнізді-місті із ледь хвилястою лінією горизонту, а там, за обрієм, шурхотить сухий степ із ковилою. Взимку – чорний сніг від сажі; спекотне літо без єдиного дощу і ніякого Різдва та паски, бо ж і церкви у мегаполісі жодної немає.

Із спогадів дитинства – довга дорога до школи, єдиної української на все

місто. Від Дніпра – нагору до трамвая, з якого гронами звисав робочий клас, втиснутий з портфельчиком та потім видертися назовні на зупинці біля школи №46. Навчання – акценти робилися не на героїчні часи козацтва, а на досягнення пролетаріату та компартії, безкінечні паради, з'їзди, куди зганяли, як доказ того, що наступна зміна вірнопідданих підростає. Рапругий, салотугий, клянись... Нецікаво. Знайшла віддушину – художню студію, інший світ! Все життя згадує Миколу Андрійовича Троценка – викладача та вчителя з подякою.

І мріялося тоді дівчині поїхати після школи вчитися і, не озираючись назад, прямувати далі у світ, хотілося жити там, де неймовірні кольори та нескінченні обрії. Ніби там, в Запоріжжі, вона вже передчувала закарпатський край, в якому оселилась згодом.

Але приїхала в Ужгород Олена Кондратюк не одразу із Запоріжжя. Спочат-

ку в її житті був Львівський державний інститут прикладного та декоративного мистецтва, кафедра моделювання одягу. Але коли з Київського будинку моделей прибула з ескізами на Гайсинську швейну фабрику, то швидко зрозуміла, що дизайнерські задуми реалізувати неможливо, бо соціалістичне виробництво не передбачало оригінальності, індивідуальності та різноманіття. Щоб ти не придумав, в результаті спрощення все зводилось до уніформи. Виявилось, що творчості, якої хотілося найбільше, насправді її професія не передбачає.

І згодом Олена почала малювати. Тим більше, що на Закарпатті потрапила в цікаве середовище, де різні мистецькі школи, етнічне різнобарв'я, мовне, фольклорне, кулінарне!!! Ужгород виявився просто

Карпатські полонини.
Полотно, олія, 2017 р.

Цвіт папороті.
Полотно, олія, 2017 р.
Корови повертаються надвечір...
Полотно, олія, 2018 р.

вимріяним – тут щасливо поєдналися всі її бажання – невелике місто зі старою архітектурою та рікою. А ще природне довкілля – бузкового кольору гори, рожеві та червоні акценти. Спочатку була розгублена, як усе це помістити в полотно. Але згодом пейзаж став для неї приводом та потужним матеріалом для створення композицій та колористичних рішень.

Її вважає, що їй поталанило, бо в Закарпатському художньому середовищі традиційно була розвинута плернерна практика, яка дуже допомагає у становленні художника, у пошуку власної манери письма. Природа – щира та багата, вона кожному пропонує широкий вибір сюжетів, мотивів та настроїв та різноманітну палітру кольорів.

– Як от у Чорній Тисі, де гори сині – прозорі, а знизу жовті квітучі галлявини. Або рожеві світанки з блискучою росою і мерехтливими хвилястими контурами гір. А ще плернери в Жорнаві, Жденієві, Біласовиці, Квасах, Смерековій, Лумшорах... Адже тут на всі 360 градусів – така краса, просто ви-

бирай для себе потрібні фрагменти, – розповідає художниця. Як радісно було стати свідком того вибуху кольорів навколо тебе, або побачити повзучі тумани, чи останні смуги сонячного світла на горбатих спинах гір. Тут можна не тільки малювати, а й просто посидіти, обійнявши коліна. Подумати про якісь важливі речі. І пожалкувати, що люди, які тут живуть своїм щоденним життям, такі заклопотані, що цієї краси й не помічають.

Із цих спостережень виникла серія живописних робіт «Карпатські сни». Образами цих робіт стали Соняхи, Копиці, Квасолі, Ліс, Храм, Розп'яття, Яблульки.

– У мене вони особливі, вони Карпатські – величні, тягнуться до неба, – підкреслює Олена. – А інші персонажі – Корови, Кози, Півні, Вівці – навпаки, символи буденності, суєти, покірності долі та житейської зверхності. Якщо в моїх пейзажних композиціях з'являються постаті, то вони або літають, або злітають, або приземляються, або мріють, тобто літають у думках. Це можуть бути дівчата, закохані пари, ангели і вже скоро, я думаю, почнуть літати і корови, вже пора. Літає також листя, писанки, падають груші, адже в нашому житті статика – це тимчасове явище, тільки мить, яку інколи хочеться ввіймати, затримати, або хоча б зафіксувати на полотні.

І тут варто поступитися місцем мистецтвознавцям. Хай вони розкажуть про контексти і тексти Олени Кондратюк, про її промовляння кольором. Скажу тільки, що я давно чекала на гори і долини цієї несподіваної до щему художниці. І от вони прийшли – ці бузкові, сині, червоні гори.

І нічого тут не вигадано, все таке моє, що я б забрала оте все собі і жила всередині. Щоб вогонь літав по патичках квасолі. І щоб вогнем напували корів на світанку. І щоб ходили подвір'ям червоні когути. І залишали червоні тіні. І щоб двір той завершувався червоним парканом опівдні. І навіть зимою сонце щоб було як жовток між холодних дерев.

Бо мені здається, що світ Олени Кондратюк – це якраз і є оте життя всередині яйця, коли ти вже зовсім готовий до нових народжень. Недарма в її роботах літають писанки і літають дівчата. Бо коли ти народжуєшся, тобі ще не пояснили як слід, що тут нікому насправді не лігається, що часом не легко навіть зробити крок. Із цих карпатських робіт на мене віє справжнім

язичництвом. Із його теплим молоком всередині важких вечірніх корів, з його добробутом – добрим до людини буттям, світлим боєм, вдячною працею, прозорим відпочинком.

А зараз я тихенько зачинаю двері і запрошую до цього тексту ще одну закарпатську художницю, роботи якої для мене стали теж тим повітрям, без якого можна задихнутися, – Надію Пономаренко: «Знаю Олену з того далекого-далекого радянського минулого, коли вони з Ігорем Панейком якимось так несподівано з'явилися у нашому місті. Маленька розгублена дівчинка поруч із генієм...».

Життя, як на гойдалці, немилосердно випробовувало її радістю і боєм. Виявилось, що наша героїня саме із тих незламних вітальних жабок, які, потрапивши до глечика з молоком, не скоряються долі, а вперто змагаються, збивають з того молока грудку і, опершись на неї, таки вискакують із в'язких тенет долі на широкі обрії з виробленим власним творчим обличчям.

Сьогодні Олена Кондратюк є однією з найцікавіших постатей у закарпатському малярстві. Її фішка – пристрасні жіночі образи, відверті у своєму чуттєвому бутті, писані експресивною потужною рукою. Густо замішане багаточарове письмо на її полотнах вібує розкішною рельєфною поверхнею, переливається несподіваними колірними вирішеннями, дзвенить пружною енергійною лінією.

Особлива сторінка творчості художниці – її карпатські пейзажі. Маючи перед очима роботи класиків Закарпатської школи живопису та армію їх послідовників, Олена знаходить свою специфічну мову і для цього жанру. Її пейзажні композиції, інспіровані натурними етюдами з багаточисленних пленерів, конструюються уже в майстерні. Вона трансформує м'які природні об'єкти кутастою геометрією форм, густим кольором, енергійною лінією і широким експресивним мазком, створюючи площинні декоративні композиції, що аж гудуть від внутрішньої напруги.

В останніх роботах вона демонструє своє нове образне відкриття: домінуючими персонажами стилізованого карпатського пейзажу стають олюднені свійські істоти – корови та кози та їх майже біблійний погляд на довкілля.

У своїй творчості Олена Кондратюк невтомно розвивається, відкриваючи собі й нам нові й нові емоційні імпульси присутності в такому живому й чутливому світі.

«КАРПАТСЬКІ СНИ» ОЛЕНИ КОНДРАТЮК

Джерелом творчої енергії Олени Кондратюк є поєднання польського коріння з гарячим сонцем українського півдня, доповненого декоративністю львівської мистецької школи та збагаченого різноманіттям закарпатської живописної традиції. Живопис для художниці – це незмінна й незрадлива територія втілення власних думок, ідей, спостережень та переживань. Персональна виставка «Карпатські сни» – це мистецький доробок із 40 робіт. Це – композиції, насичені символічно-змістовими компонентами, сміливі варіації колірних вирішень та щільність живописної манери письма...

Олена наважилась дослідити традицію. Вона не просто зафіксувала колоритні верховинські пейзажі, вона вдумливо цитує та черпає з глибин фольклору, вміло інтерпретує відомі артефакти. Її лабораторією стала карпатська глибинка з хвіртками покинутих сіл, чарівністю букових пралісів, гармидером селянського подвір'я, перлинами дерев'яної архітектури. Пошук знака автентики допомагає відчутти дух Верховини, домоткані верети стеляться, з'єднуючи минувшину із сьогоденням. Художниця веде діалог із глядачем про вічне і насухе, про втрату і біль, про святе і грішне... Відображаючи свої переживання, знаходить особисту естетику в ностальгії. У стилістичному плані спостерігаємо поєднання пізнього модерну із зрілим експресіонізмом, що дозволяє авторці віднайти тон пронизливої екзистенції.

Загалом хочеться відзначити живописний синтетизм полотен Олени Кондратюк, що насичений язичницькими рецепціями. Художниця провокує глядача вийти за межі звичного погляду на обрані сюжети, де політ уяви перетворює банальність буденного у замріяну дійсність. А сон – це лише спосіб пірнути у вир емоційного шаленства і дочекатися миті, коли у сіно осінь упаде...

Оксана ГАВРОШ,
мистецтвознавець,
м. Ужгород

ЗМІСТ

	Стор.	
Про екологічну культуру	1	Остап СЕМЕРАК: «За останні два роки нам вдалося суттєво активізувати питання екологічної політики в Україні» 24
ГАМОР Ф. Екологічному законодавству – європейські стандарти (Про деякі аспекти збереження природних цінностей та запровадження дійових еколого-економічних механізмів для сталого розвитку в Карпатському регіоні)	2	КАЛЬБА І. Фестиваль з нагоди Міжнародного дня землі 25
ГАМОР Ф. Деякі історичні аспекти створення та розвитку Карпатського біосферного заповідника	5	БЕРКЕЛА Ю. Перше засідання Спільного комітету з управління об'єктом Всесвітньої спадщини 26
ГАМОР Ф. Блок поштових марок «Карпатський біосферний заповідник»	9	ГАМОР Ф. Відзначено 15-річчя підписання Карпатської конвенції 27
ГАМОР Ф. Міжнародний форум у Рахові (З нагоди 50-річчя організації Карпатського біосферного заповідника)	10	Остап СЕМЕРАК: «Вперше держава на розвиток національних природних парків виділить 100 млн грн» 29
КНАПШ Г. Людство здатне злітати на Місяць, але не в змозі створити праліс... (Десять тез: від Карпатського біосферного заповідника – до об'єкта Всесвітньої природної спадщини та Європейської мережі букових лісів)	13	ГАМОР Ф. У Закарпатській облдержадміністрації проведено заходи з відзначення 50-річчя створення КБЗ 30
ГАМОР Ф. Уряд України затвердив новий план заходів зі збереження букових пралісів як об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО та сталого розвитку прилеглих до нього територій	14	КАЛЬБА Н. День відкритих дверей у Музеї екології гір 31
<i>Екосвіт у подіях</i>		АНГЕР Е. Лісознавча екскурсія для юних рейнджерів 31
ГАМОР Ф. Про спільні українсько-румунські проекти поглиблення прикордонної співпраці	17	ГАМОР Ф. Про гуцульський музей у Рахові 32
БУНДЗЯК В. Вручено сертифікати Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО	17	Яворівський національний парк відзначив 20-річний ювілей 33
ГАМОР Ф. На засіданні Національної комісії України у справах ЮНЕСКО порушено питання щодо відзначення 50-річчя створення Карпатського заповідника	18	БЕРКЕЛА Ю. Міжнародний форум у Відні 33
Остап СЕМЕРАК: «Екологія вперше за роки незалежності стала пріоритетом державної політики України»	19	ГАМОР Ф. На гуцульській конференції – про збереження гірської природної та культурної спадщини 34
Остап СЕМЕРАК: «Україна переживає період ментальних змін у свідомості громадян стосовно збереження та охорони довкілля»	20	Остап СЕМЕРАК: «Уряд затвердив надбавку працівникам природно-заповідного фонду за вислугу років» 35
ЛИПЧАК З. «Первоцвіт» у «Долині нарцисів»	21	АНГЕР Е. Дні Європейської спадщини в КБЗ 36
ЛИПЧАК З. Учнівська конференція «Вода – для майбутнього!»	21	ГАМОР Ф. Дорожня карта розвитку лісового господарства в Українських Карпатах 36
ГАМОР Ф. Нарада з питань ведення лісового господарства та утворення об'єктів ПЗФ	22	Україна-Румунія: про співпрацю на транскордонних водах 38
ГАМОР Ф. Про удосконалення еколого-економічних механізмів збереження та використання природних ресурсів	23	ЙОНАШ І. Зустріч з волонтерами «Dekabristen E.V.» 38
		Експерти відзначають прогрес України в просуванні реформ в екологічній сфері 39
		БУНДЗЯК В. Ювілейні урочистості КБЗ: 50 років на сторожі природи 39
		ГАМОР Ф. Свято в історичному центрі Львова 41
		Перше засідання Громадської ради при Мінприроди України в новому складі 43
		Україна у топ-20 світу в рейтингу кліматичної політики 43
		НИТКА В. «Синевир» – унікальне багатство природи та історико-культурної спадщини (Розмова з директором однойменного національного природного парку Миколою ДЕРБАКОМ)» 44

БАБІЧИН Ю., ГОСТЄВА Н. Там, де Синь зустріла Вира... (Природні та історико-культурні цінності НПП «Синевир» (Міжгірський район, Закарпатська область)	48	МОСКАЛЮК Б. Нев'януча краса	92
ВОЛОШИН П., СЛИВКО Є., КНИШ І., КРЕМІНЬ Н. Еколого-геологічні дослідження Українських Карпат і Передкарпаття (Під час навчальних студентських практик)	50	ДОВГАНИЧ Я. Експансія бобрів на Закарпатті	94
ГАМОР Ф. Із Рахова – в Гьорзельберг-Гайніх... (Всесвітня природна спадщина ЮНЕСКО зближує територіальні громади України та Німеччини)	53	ГЕРЕВИЧ О. До серця тулиться пташина...	96
ЛАВНИЙ В. Вибіркова система рубок – основа сталого лісового господарства в Карпатах	57	ШКУРГАН В. Хелікс і його друзі (Загадкові історії для малят та дорослих)	98
КАБАЛЬ М. «Смерекоманія» та її наслідки	62	БАБІЧИН Ю. Як мистецькі заходи розвивають сільську місцевість (досвід Австрії та Італії)	104
СМИРНОВ І. «Білий слон» в Українських Карпатах: минуле, сучасне, майбутнє	63	ДЕЛЕГАН М. Історична Мараморощина (Інтелектуальний етнокультурний транскордонний регіон у Центральній Європі)	106
<i>Гаряча тема</i>		КУРЕЛЯК В., КУРЕЛЯК М. Етногеографічне районування населення українських сіл повіту Марамуреш (Румунія)	109
ГАМОР Ф. ТРК «Свидовець»: обіцянки і загрози	69	ПАВЛУНЬ М., ГАЙОВСЬКИЙ О., СЛИВКО Л., ЦІХОНЬ С., ШВАЄВСЬКИЙ О., РЕВА Т. Музей рудних формацій – єдине у Європі науково-дидактичне зібрання штуфів руд металевих і неметалевих корисних копалин	115
ДОРОШЕНКО Т. Спеціальна економічна зона «Курортполіс Трускавець»: особливості розвитку туристично-рекреаційного комплексу	72	ЛЕЩУХ Р., ДАНИЛІВ А., МАР'ЯШ І. Відбитки вічності (Палеонтологічний музей Львівського національного університету імені Івана Франка)	122
КИРТИЧ Л., ЛЕМКО І., ГАЙСАК М., ГАНИНЕЦЬ П. Курорт Луги на Закарпатті	76	ШАТАЛАЄВ О. Щоб знову повернутись...	125
ЛЕТА В., ОСІЙСЬКИЙ Е. Водокористування як фактор впливу на екологічний стан поверхневих вод на матеріалах Рахівського району Закарпатської області	80	РОМАНЮК М. Український рейнджер в Америці	126
<i>Nota bene</i>		ДЕРЖИПІЛЬСЬКИЙ Л. Відновити історичну назву, або Як облопушили Брустури	128
Розпорядження Кабінету Міністрів України «Деякі питання збереження української частини природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи» та сталого розвитку прилеглих до нього територій»	83	РУЩАК А. Розповіді з колишнього Бистреця під Чорногорою	131
План заходів щодо збереження української частини природного об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси і давні ліси Карпат та інших регіонів Європи» та сталого розвитку прилеглих до нього територій	83	МАЛКОВИЧ І. Із янголом на плечі	146
Інформація про основні показники діяльності Карпатського біосферного заповідника у рамках укладеного Меморандуму про співпрацю в збереженні і сталому використанні природних комплексів КБЗ як частини українсько-словацько-німецького об'єкта Всесвітньої спадщини ЮНЕСКО «Букові праліси Карпат та давні букові ліси Німеччини» в межах Рахівського району Закарпатської області	85	<i>Книжкова полиця</i>	
		ВОЛОЩУК І. Про еталони і не тільки	149
		МАСЛЯНИК О. Мости єднання від Федора Гамора	150
		РИБАК М. Подарунок на іменини	151
		ДЕЛЕГАН М. Мандрівка в просторі і часі	151
		ШУТКО М. «Письменник Василь КУХТА: «На Говерлу духу на квадроциклі не доїдеш!»	152
		ХОДАНИЧ П. Чари вузькоколійки	155
		<i>Мистець. Природа. Час</i>	
		НЕЙМЕТИ М. ...І от вони прийшли – бузкові, сині, червоні гори	157
		ГАВРОШ О. «Карпатські сни» Олени Кондратюк	159

CONTENTS

	Page	
About ecological culture	1	
HAMOR F. It is a must to secure European standards for the Environmental Legislation (On some aspects of natural values conservation and introduction of effective ecological and economic mechanisms for sustainable development in the Carpathian region)	2	HAMOR F. The Government of Ukraine has approved a new action plan for conservation of primeval beech forests as a UNESCO World Heritage Property and securing sustainable development of its adjacent territories
<i>Massive continuous logging operations become more and more common in the Carpathians, the expansion of protected areas is restrained by forestry interests, unsystematic recreational development is carried out with the violation of environmental norms. In this regard, the author, Doctor of Biological Sciences, professor, Honored Environmentalist of Ukraine Fedir Hamor, speaks about a number of measures that need to be implemented in order to remedy this threatening environmental situation, in particular, on adopting a number of new legislative acts, as well as making appropriate changes to the existing legislation.</i>		<i>In pursuance of the Decree of the President of Ukraine dated on November 21, 2017, «On Additional Measures for the Development of Forestry, and Rational Nature Use and Preservation of Natural Reserve Funds», the Cabinet of Ministers of Ukraine on November 21, 2018 adopted the Order No. 892-p «Some issues regarding the preservation of the Ukrainian part of the UNESCO World Heritage Property «Ancient and Primeval Beech Forests of the Carpathians and Other Regions of Europe» and on sustainable development of the surrounding territories». The Action Plan, which, on the initiative and direct involvement of the author of this article, Professor Fedir Hamor, had been developed by the Ministry of Ecology and Natural Resources of Ukraine, was adopted.</i>
HAMOR F. Some historical aspects of designation and development of the Carpathian Biosphere Reserve	5	Events in the world of ecology
<i>A retrospective analysis of the fifty-year history of the Carpathian Biosphere Reserve, a globally recognized nature conservation and research institution, which is, according to the assessment of international experts, an European reference model in terms of forest ecosystems and conservation activities.</i>		HAMOR F. About joint Ukrainian-Romanian projects on strengthening the transborder cooperation
HAMOR F. A set of postal stamps «Carpathian Biosphere Reserve»	9	<i>January 22, 2018 in the city of Baia Mare, at the County Council of the Maramures County, an advisory meeting was held between the Ukrainian and Romanian partners on preparation of proposals for the development of joint projects within the framework of the European Union Transboundary Cooperation Programs.</i>
HAMOR F. International forum in Rakhiv (On the occasion of the 50th anniversary since the designation of the Carpathian Biosphere Reserve)	10	BUNDZIAK V. UNESCO World Heritage Certificates award ceremony
<i>On October 22-25, 2018, an international scientific and practical conference «Problems of Mountain Ecosystems Conservation and Sustainable Use of Biological Resources in the Carpathians» took place in Rakhiv, on the occasion of the 50th anniversary since designation of the Carpathian Biosphere Reserve.</i>		<i>On January 25, 2018, an official ceremony took place in the town of Rakhiv on the occasion of the inclusion of new primeval and ancient beech forest areas as part of the UNESCO World Heritage Property. Certificates were given to the representatives of nature reserves «Gorgany» and «Roztochchia», national nature parks «Podilski Tovtry», «Enchanted Land» (Zacharovanyi Krai) and «Synevyr» (Ukraine).</i>
KNAPP H. Mankind is able to fly to the moon, but not able to create a primeval forest ... (10 talking points: from the Carpathian Biosphere Reserve – to the UNESCO World (Natural) Heritage Property and the European Beech Forests Network)	13	HAMOR F. The issue of celebrating the 50th anniversary since designation of the Carpathian Reserve was discussed at the meeting of the National Commission of Ukraine for UNESCO
		<i>On February 8, 2018, at the above-mentioned meeting, a report on the results of the international scientific conference on the occasion of the 10th anniversary since listing the Primeval Beech Forests of the Carpathians into</i>

- the UNESCO World Heritage List and the celebration of the 50th anniversary since designation of the Carpathian Reserve was made.*
- Ostap SEMERAK: «Ecology has become a priority in the state policy of Ukraine for the first time during the years of independence»** 19
- Ostap SEMERAK: «Ukraine is going through a period of mental changes in the consciousness of citizens regarding the preservation and protection of the environment»** 20
- LYPCHAK Z. «Primula» in the Narcissi Valley** 21
On March 19-22, 2018 in the Narcissi Valley field division named after Vasyl Kommander, in the Carpathian Biosphere Reserve, there was held a number of eco-events within the framework of the «Primula» (ukr. «Pervotsvit») education activity.
- LYPCHAK Z. Student conference «Water for the future!»** 21
- HAMOR F. A work meeting on the issues of forest management and establishing new protected areas** 22
On April 12, 2018, a meeting took place in the Tiachiv district state administration (Zakarpattia region) with the participation of district authorities, the Transcarpathian Regional Department of Forestry and Hunting, administrations of forestry enterprises, mayors of a number of territorial communities, representatives of NGOs and experts from the Carpathian Biosphere Reserve dedicated to the issues of forestry and establishing new protected areas in Tiachiv district.
- HAMOR F. On improvement of ecological and economic mechanisms of natural resources' preservation and use** 23
On April 18-19, 2018, the 3rd International Scientific and Practical Conference «Improvement of Accounting, Control and Taxation Under the Modern Conditions of Integration Processes into the World Economy» was held in Uzhgorod, Ukraine, organized jointly by the Uzhgorod National University and 14 other scientific institutions of Ukraine, Moldova, Lithuania, Poland and Slovakia.
- Ostap SEMERAK: «Over the past two years we have been able to substantially intensify the environmental policy in Ukraine»** 24
- KALBA I. Festival on the occasion of International Earth Day** 25
On April 22, 2018, an ecological festival dedicated to the International Earth Day took place in Rakhiv. The organizers were: the Carpathian Biosphere Reserve, the Rakhiv Town Council, the Rakhiv Department of the Zakarpattia Tourist Center, the Rakhiv district department of the emergency service in Zakarpattia region.
- BERKELA Yu. The first meeting of the Joint Managing Committee of the World Heritage Property** 26
The first meeting of the Joint Managing Committee was held on April 26-28, 2018, at the «Paklenica» and «Northern Velebit» (Croatia) national parks, where some of the component parts of the UNESCO World Heritage Property «Ancient and Primeval Beech Forests of the Carpathians and Other Regions of Europe» are protected.
- HAMOR F. The 15th anniversary since signing the Carpathian Convention was celebrated** 27
On May 22-23, 2018, the 15th anniversary since signing the Framework Convention «On the Protection and Sustainable Development of the Carpathians» was marked in Kyiv, at an official meeting at the Cabinet of Ministers of Ukraine and at an international seminar at the National Academy of Sciences of Ukraine. In his speech, Doctor of Biological Sciences, professor, deputy director of the Carpathian Biosphere Reserve Fedir Hamor presented the 50 years' experience of CBR in preserving natural values and ensuring sustainable development of mountain settlements in the area of the institution's location.
- Ostap SEMERAK: «For the first time the government will allocate 100 million UAH for the development of national nature parks»** 29
- HAMOR F. The events to mark the 50th anniversary since CBR's establishment were held at the Zakarpattia Regional State Administration** 30
On June 4, 2018, in the framework of the World Environment Day celebration, in the city of Uzhgorod under the roof of the Zakarpattia Regional State Administration, a number of events were held on occasion of the 50th anniversary since the designation of the Carpathian Biosphere Reserve: a photo exhibition «The Carpathian Reserve – 50 Years as a Guard of Carpathians' Nature»; briefing with the press attended by Doctor of Biological Sciences, professor, deputy director of CBR Fedir Hamor and doctor of economic sciences, professor, chairman

- of the Ukrainian Society for Nature Conservation Vasyl Shevchuk; a round table meeting on the topic: «The role of the Carpathian Biosphere Reserve and other protected areas in preservation of the natural and cultural values and implementing the strategy for sustainable development in Zakarpattia».*
- KALBA N. Doors Open Day at the Museum of Mountain Ecology** 31
- ANHER E. Forest-science excursion for young rangers** 31
The members of the «Junior Forest Rangers – Rakhiv» Club became the guests of CBR.
- HAMOR F. About the Hutsul museum in Rakhiv** 32
The town of Rakhiv in particular, and Zakarpattia part of the Hutsul land for many centuries have stored up invaluable treasures of spiritual and material culture, but there's no museum of history and traditions here, so that this heritage can be transmitted to next generations. The author reflects on the prospect of creating a museum, emphasizing on the experience of the Carpathian Biosphere Reserve, where the Museum of Mountain Ecology and Traditional Nature Use in the Ukrainian Carpathians operates along with a number of information and tourist centers that are similar to museums.
- The Yavoriv National Nature Park marked its 20th anniversary** 33
- BERKELA Yu. International forum in Vienna** 33
On July 23, 2018, the delegation of the Carpathian Biosphere Reserve took part in the international conference «Coordination and management of the UNESCO World Heritage Property «Ancient and Primeval Beech Forests of the Carpathians and Other Regions of Europe».
- HAMOR F. At the Hutsul conference the preservation of the mountainous region's natural and cultural heritage was discussed** 34
On July 27, 2018, in the town of Yaremche, Ivano-Frankivsk region, within the framework of the XXV International Hutsul Festival, a scientific conference «Hutsul Land – XXI Century: Problems and Perspectives of Mountain Nature and Ethnic Culture Conservation in the Hutsul Region of the Ukrainian Carpathians under the Conditions of Globalization Processes» was held.
- Ostap SEMERAK: «The Government has approved an allowance for protected areas' employees as bonuses to their salaries for many-years' experience of work for the system»** 35
- ANHER E. Days of European Heritage at CBR** 36
On September 23, 2018, in the framework of the Days of European Heritage, an Doors Open Day was held at CBR.
- HAMOR F. Road map for forestry development in the Ukrainian Carpathians** 36
On October 4-5, 2018 in Ivano-Frankivsk there was held a scientific conference «Basic problems and tendencies of forestry sector further development in the Ukrainian Carpathians». Its organizers were: the State Forestry Agency of Ukraine, the National Academy of Sciences of Ukraine, the Ivano-Frankivsk Regional Council and the Regional State Administration, the Ukrainian Scientific Research Institute of Forestry named after P.S. Pasternak, the Precarpathian National University named after Vasyl Stefanyk, the Forest Academy of Sciences of Ukraine and the Ivano-Frankivsk Regional Department of Forestry and Hunting. The situation with the Carpathian forests was discussed and a road map for reforming the forestry sector was proposed.
- Ukraine-Romania: on cooperation in transboundary waters** 38
- YONASH I. Meeting with the volunteers of «Dekabristen E.V.»** 38
On October 31, 2018, a meeting was held between the director of CBR Mykola Rybak and leading specialists of CBR with the volunteers of NGO «Dekabristen E.V.» (Germany), who visited the protected area with the aim to find new potential partners in Eastern Europe.
- Experts point out at Ukraine's progress in implementation of reforms in the environmental sphere** 39
- BUNDZIAK V. Anniversary celebrations of CBR: 50 years of guarding the nature** 39
From October 23 to October 25, 2018, a number of events were held in the territory of CBR: a meeting of the National Steering Committee of the Ukrainian part of the UNESCO World Heritage Property «Ancient and Primeval Beech Forests of the Carpathians and Other Regions of Europe»; a scientific conference «Problems of Mountain Ecosystem Conservation and Sustainable Use of Biological Resources in the Carpathians»; a

scientific workshop for the directors of the protected areas system of Ukraine; a round table meeting dedicated to the issues of strengthening cross-border cooperation of CBR; on November 12, 2018 there took place an official even for CBR team on the occasion of the institution's anniversary.

HAMOR F. An event in Lviv historical center 41

On December 5, 2018, under the patronage of the National Commission of Ukraine for UNESCO, an international conference «UNESCO World Heritage – Present State and Prospects» was held in Lviv (on the occasion of the 20th anniversary since the inclusion of the historical center of Lviv into the UNESCO World Heritage List).

The first meeting of the Public Council under the Ministry of Natural Resources of Ukraine with new members was held 43

Ukraine got into top 20 of the world's climate policy rating 43

NYTKA V. «Synevyr – a unique richness of nature and historical and cultural heritage» 44

In the section «Nature Conservation», an interview with the director of the NNP «Synevyr» (Zakarpattia region), Honored Conservationist of Ukraine, PhD Mykola Derbak is placed.

BABICHYN Yu., HOSTIEVA N. Where Syn met Vyr... 48

A photo gallery depicting the natural, historical and cultural values of the NNP «Synevyr» (Mizhgiria district, Zakarpattia region).

VOLOSHYN P., SLYVKO E., KNYSH I., KREMIN N. Environmental and geological research of the Ukrainian Carpathians and the Pre-Carpathian region (during student field trips) 50

HAMOR F. From Rakhiv – to Hörselberg-Hainich (UNESCO World Heritage List bringing together the territorial communities of Ukraine and Germany) 53

As an experience exchange tour, the delegation of the town of Rakhiv visited the amalgamated territorial community of Hörselberg-Hainich (Germany, Thuringia) on September 17-23, 2018. The community is located within the scope of the UNESCO World Heritage Property «Ancient and Primeval Beech Forests of the Carpathians and Other Regions of Europe».

LAVNYI V. Selective logging method as the basis for sustainable forestry in the Carpathians 57

KABAL M. Spruce-mania and its results 62

Estimation of forest standing volume has been completed: the biggest stage of the third inventory of the sample plot for the experiment on spruce monocultures transformation in the Chornohora field division of the Carpathian Biosphere Reserve is over.

SMYRNOV I. «White Elephant» in the Ukrainian Carpathians: its past, present and future 63

Ihor Smyrnov, Doctor of Geographical Sciences, Professor of the Taras Shevchenko National University of Kyiv, talks about the astronomical-meteorological observatory on Pip-Ivan of Chornohora Mt.

HAMOR F. Tourism-recreation complex «Svydovets»: promises and threats 69

Doctor of Biological Sciences, Professor Fedir Hamor discusses the challenges and threats to the environment that are hidden behind the construction of the tourist and recreation complex «Svydovets» in the Ukrainian Carpathians (Zakarpattia region).

DOROSHENKO T. Special economic zone «Recreation Polis Truskavets»: peculiar features of its development 72

KYRTYCH L., LEMKO I., HAISAK M., HANIYNETS P. The Luhya resort in Zakarpattia 76

A story about the healing properties of Zakarpattia mineral waters (Svaliava district), in which the history of their management and use, and modern recreational possibilities of the Luhya resort are illustrated.

LETA V., OSIYSKYI E. Water use as a factor of influence on the ecological state of surface waters (using the materials collected in Rakhiv district of Zakarpattia region) 80

Nota bene

Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine «Some issues regarding conservation of the Ukrainian part of the UNESCO World Heritage Property «Ancient and Primeval Beech Forests of the Carpathians and Other Regions of Europe» and sustainable development of the surrounding territories» 83

- An action plan to preserve the Ukrainian part of the UNESCO World Heritage Property «Ancient and Primeval Beech Forests of the Carpathians and Other Regions of Europe» and sustainable development of the adjacent territories** 83
- Information on the main performance indicators of the Carpathian Biosphere Reserve's activity within the framework of the signed Memorandum on Cooperation in the sphere of conservation and sustainable use of the natural complexes of CBR as part of the Ukrainian-Slovak-German UNESCO World Heritage Property «Primeval Beech Forests of the Carpathians and the Ancient Beech Forests of Germany» within Rakhiv district of Zakarpattia region** 85
- MOSKALYUK B. Unfading beauty** 92
The story of fir and spruce trees – the main forest-forming species of the Carpathians, their biological and environmental features, as well as wn economic significance.
- DOVHANYCH Ya. Expansion of beavers in Zakarpattia** 94
CBR team is developing a special research program for beavers' population.
- HEREVYCH O. A bird is leaning on my heart...** 96
About the methods of attracting birds with the protection purpose into forests, parks, fruit gardens, vineyards, agricultural lands.
- SHKURHAN V. Helix and his friends (Mysterious stories for kids and adults)** 98
A story about Helix – a grapevine snail, an earthworm Lumbrikus, feathered «arbiters» Owl and Jay, fungus Boletus and other inhabitants of the Carpathian forest.
- BABICHYN Yu. How artistic events develop the countryside (Experience of Austria and Italy)** 104
- DELEHAN M. Historical Maramures region (Intellectual ethno-cultural cross-border region in Central Europe)** 106
- KURELIAK V., KURELIAK M. Ethnic-geographical population zoning of Ukrainian villages in Maramures county (Romania)** 109
- PAVLUN M., HAIOVSKYI O., SLYVKO L., TSIKHON S., SHVAIEVSKYI O., REVA T. The Museum of Ore Formations is the only scientific and didactic collection of metallic and non-metallic ore samples in Europe** 115
End of the article. Start see in the previous magazine issue for the beginning.
- LESHCHUKH R., DANYLIV A., MARYASH I. Imprints of eternity (Paleontological Museum of the Ivan Franko National University, Lviv)** 122
- SHATALAYEV O. So that we can return...** 125
Impressions from the field excursion to CBR are shared by a future ecologist, student of the National Transport University (Kyiv).
- ROMANYUK M. Ukrainian ranger in America** 126
Photo-memories of a participant of the Academy of Wildlife Rangers – 2018 (USA, Red River, New Mexico) Mykola Romanyuk, a leading engineer of the ranger department of the Carpathian Biosphere Reserve.
- DERZHYPILSKYI L. To restore the historical name, or how Brustury was tricked** 128
About the shameful practice of renaming settlements in order to diminish the historical age of Ukraine, to humiliate the spiritual and material culture of the people.
- RUSHCHAK A. Stories from former Bystrets under Chornohora Mountain** 131
Dr. Andrzej Rushchak is a well-known Polish doctor and ethnographer. In the highland village of Bystrets (Verkhovyna district of Ivano-Frankivsk region), he collected some unique materials on the history, ethnography and folklore of this distinctive land.
- MALKOVYCH I. With an angel on his shoulder** 146
A collection of poems about the unity of man and nature by the winner of the Shevchenko Prize – Ivan Malkovych (Kyiv).
- Bookshelf**
- VOLOSCUK I. About reference models and more** 149
Review made by Doctor of Sciences, Professor Ivan Voloscuk (Slovakia) on the monograph by Fedir Hamor «The Reference Model of European Forest Ecosystems and Nature Conservation», dedicated to the fifty years of the Carpathian Biosphere Reserve.

**MASLIANYK O. Bridges of unity
made by Fedir Hamor**

150

Review prepared by the Honored Journalist of Ukraine Oleksandr Maslianyk (Lviv) on the book by Professor Fedir Hamor «Ukraine-Romania: Bridges of People's Diplomacy».

RYBAK M. Birthday present

151

On the occasion of the 50th anniversary of CBR, a special issue under the title «The Carpathian Biosphere Reserve: History of Development, Achievements, Priorities, Prospects» was issued by CBR and the editorial board of the All-Ukrainian Ecological Semi-Scientific Magazine «Green Carpathians» (Zeleni Karpaty).

DELEHAN M. A journey in space and time

151

Review of the book by Vasyl Kukhta, a member of the National Union of Writers of Ukraine and the Association of Ukrainian Writers, a writer, winner of such prizes as the Pavlo Tychyna Prize, Borys Nechereda Prize; Prince of Dew Award named after Taras Melnychuk, «Knight of Word» (Romania), etc. – «Poet's journey (two verses in twenty five languages)».

**SHUTKO M. «Writer Vasyl Kukhta:
«One can't reach the spiritual mountaintop
by a quad-bike!»**

152

Ukrainian writer Vasyl Kukhta, author of the books «Hutsul Paris», «Patria», «Smuggling words», etc., about customs and traditions of fellow countrymen, their feeling of freedom from living on the watershed mountain ridge, the «Parisian» bohemianism of his home town of Rakhiv, and journey to unknown worlds, together with a comparative characteristic of the mentality...

**KHODANYCH P. Charms
of the narrow-gauge railroad**

155

A novel from the story by a member of the National Union of Writers of Ukraine Petro Khodanych «Hay Mowing».

**NEYMETI M. ...And here they come –
violet, blue, red mountains**

157

**HAVROSH O. The Carpathian dreams
of Olena Kondratyuk**

159

The story about the artistic career of the Honored Artist of Ukraine Olena Kondratyuk (Uzhgorod).

**На 1-2 стор. обкладинки та кольорових вкладках вміщено світлини
Івана ШЕЛЕВЕРА, Мирослава ОБЛАДАНЮКА, Василя ЗЕЛІНСЬКОГО.**

1 стор. обкл.: Казка смерекового лісу.

2 стор. обкл.: Панорама високогір'я; тече бистра вода...

№№ 1-4 (2018) проілюстровано фотознімками

**В. ЗЕЛІНСЬКОГО, М. ОБЛАДАНЮКА, В. КУХТИ, Ф. ГАМОРА, Б. ГОДОВАНЦЯ,
М. РОМАНЮКА, Ю. БЕРКЕЛИ, О. БОРИКА, В. ЛАВНОГО, А. РУЩАКА, П. ХОДАНИЧА,
Ю. БАБІЧИНА, О. ГЕРЕВИЧА, П. ВОЛОШИНА, Н. КРЕМІНЬ, М. ПАВЛУНЯ,
Р. ЛЕЩУХА, В. ШКУРГАНА, Е. АНГЕР, Н. ГОСТЄВОЇ, І. СМІРНОВА, І. ЛЕМКА,
В. ЛЕТИ та ін.**

На 3-4 стор. обкладинки див. творчі роботи

народного художника України Олени КОНДРАТЮК:

**3 стор.:

1
2

 1. Карпатські соняшники. Полотно, олія, 2012 р.**

2. Карпатське подвір'я. Полотно, олія, 2016 р.

**4 стор.:

1
2

 1. У парі. Полотно, олія, 2017 р.**

2. Під покривалом твоєї ніжності... Полотно, олія, 2007 р.

Всеукраїнський екологічний науково-популярний журнал «Зелені Карпати», 2018, №№1-4

Редакція, технічна редакція, дизайн, технологічний супровід – В.В. КУХТА

Літературна редакція, коректура, переклад з російської мови – М.І. КУХТА

Верстка, комп'ютерне забезпечення – О.В. БОРИК

Переклад на англійську мову – В.М. ГУБКО

Здано до друку 12.11.2018. Підписано до друку 28.12.2018. Формат 60X84/8. Папір офсетний №1. Друк офсет.

Ум. друк. арк. 39,4. Тираж 1000 прим. Ціна за домовленістю.

*Автори несуть відповідальність за точність фактів, цитат, власних імен, географічних назв та ін.
Редакція не рецензує надіслані матеріали, не веде листування з їх авторами.*

All-Ukrainian ecological scientific-popular magazine «Zeleni Karpaty» («The Green Carpathians»), 2018, №№ 1-4.

Founded in 1993 (Registration Certificate: series KB, №239).

Editor-in-Chief F. Hamor, Professor, Doctor of Biological Sciences.

Editorial Board: 77 Krasne Pleso Str., Rakhiv, Zakarpatska Oblast, 90600, Ukraine.

